Special Book Collection

Brandeis University Library

"The search for truth even unto its innermost parts"

In Honor of

Julius Marcus

In Recognition of
Mother's Day and Father's Day
1954

The National Women's Committee
of Brandeis University

בִּכּוּרֵי הָעִתִּים

מנחת בכורים
לראשית שנת
תקצ"א

חבור כולל דברי חכמים וחידתם, ועניני מדה ותועלת,
לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה

אלז

נייאהרס-געשענק,

צור בעלעהרונג אונד אונטערהאלטונג
פיר
געבילדעטע איזראעליטען·

איילפטער יאהרגאנג·

Bicure Haitim.

וויען
געדרוקט בייא אנטאָן עדל' פ' שמיד ק' ק' פריפ' בוכדרוקער
WIEN, gedruckt bey ANTON Edl. v. SCHMID, 1830.

פתיחת בכורי העתים
לשנת ה' תקצ"א.

מלחמת החכמה נגד הסכלות קשה עד מאד, ובהגם רבים אנשי תבונות יחתרו בכל עוז למצוא תרופה למחלת האולת, הנה לא רבים ישכילו לבחור באמצעיים נאותים יובילו בנקל אל התכלית הנרצה שהוא הנצחון. יש מתקוממים ביד חזקה על תעתועי הפתאים, יורה עליהם חצים שנונים יקדמם במגן וישפוך עליהם סוללה ובלי חמלה ידבר אתם קשות לאמר: נבערה עצתכם, נואלתם במחשבותיכם, רוח עועים הולך בקרבכם, והנכם היום תועים בכל מעשיכם כהתעות שכור בקיאו. אמנם בדרך הזה לא ישיג החכם את מבוקשו, ונהפוך הוא כי יבאיש את ריחו בעיני מחזיקי ההבל עד אשר ינוסו מפניו כמפני איש תהפוכות החפץ להדיחם מן הדרך הישרה, ומעולם לא יסורו אל משמעתו. ויש אשר לא ידבר אתם למטוב ועד רע אך ידפיס חיבורים לגלות בהם ערותם בקהל ויתאמץ להוכיח כי שקר בימינם הבל אין בו מועיל. והנה הדרך הזה עם היותו יותר מתוקן מן הראשון עוד בו מן החסרון והמכשול מה שלא יעלם מעיני הנבונים כאשר יתן עדותו הנסיון היומי וזה מטעמים. האחד כי ההמון האחוז בחבלי האמונות הכוזבות הוא על הרוב חסר הידיעות העיקריות שהן כמו המפתח ליכנס על ידם בהיכל החכמה, ממנו נעלמו דרכי דקדוק הלשון, חכו לא יטעם נופך דבש המליצה, לבו לא ירגיש הנעים והנאה, רוחו לא חלתה חולי אהבת האמת, ונפשו לא נסתה ללכת במשפטי מלאכת ההגיון, אשר על כן להעדר ההכנות האלה א"א בשום פנים שהאמתיות הנוסדות על המחקר תמצאנה מבוא בנפשותם. והטעם השני הוא כי מאחר שההמון הורגל מנעוריו בסברות ובמנהגים בהן תלוי לפי דעתו אושר חייהו בזה ובבא, הנה בהסיר ממנו בבת אחת כל הענינים ההם ישאר בנפשו פתאום מקום פנוי וריק שאין בכחו למלאות אותו מהרה בקנינים אחרים מובילי השלמות בו. והרי זה נשאר קרח מכאן ומכאן, לכן ימאס הפתי בכל מיני ההתחדשות וחילוף ההנהגה ויתאו תמיד להחזיק במורגל ולהניח הדברים כאשר המה. אולם השכל הישר יורה כי יותר טוב להחזיק הבנין הרעוע מלקרקר סומותיו אלה

בשנים הבאות או אם יאחר, לכן יחכה לראות אם המשתוקקים להועיל לבני גילם יבאו בעזרתו ויאספו אליו מעט ומעט חתימות עד כי איש איש ימהר יחישה להביאה אל ביתו וכבכורה בטרם קיץ בעודה בכפו יבלענה, וזה יהיה לו לאות ולמופת על היות דברי הספר הזה נערכים עם מה שאנו צריכים אליו בימים האלה, ואז לא יתום פריו לחדשיו יבכר והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה.

ישׁ"ר

דברים אחדים.

בית לימוד הרבנים

בעיר פאדובה.

למיום עמדי על דעתי והחלו מחשבותי לעבוד בשדה האמונה ולהתבונן על מצב אומתנו, על צרכיה בימים האלה, ועל אופני תיקונה התחקק בלבבי הרעיון הזה כי להסיר כל מכשול מקרבנו ולהביאנו אל השלמות המיועדת לנו כפי כונת התורה אשר היתה לנו מורשה מסיני אין דרך וסיוע זולתי בהתחבר יחד לימודי הדת עם לימודי המחקר, באשר הראשון מבלעדי השני יביאנו להכשל במחשבות אליל והשני מבלעדי הראשון יפרוץ הגבולים התוריים אשר גבלו ראשונים, אך בהתמיד יחד שני הלימודים יצליח הישראלי בדרכיו והיתה לו השלמות לתכה. זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם וזה פרי חדילותנו ועמלנו כל ימי היותנו על האדמה. ויהי כי הציקוני יום יום העשתונות האלה עברו משכיות לבבי והנה פתאום קול באזני לאמר: העיר ה' את רוח המושל הצדיק אדונינו הקיסר המרומם **פראנץ הראשון** יר"ה ויצו בכל מחנה העברים לבל יזיד איש עוד לישב על כסא ההוראה ולהיות רב בישראל אם לא מלא את ידו תחלה בחכמת המחקר ככל משפטי בתי המדרש הפילוסופיים אשר במדינותיו, אז אמרתי עת לעשות לה' והנה באתי במגילת ספר קטנה והיא נדפסה בלשון איטלקית, בה גליתי את דעתי על זה הענין והוכחתי כי אם מהיום הזה והלאה יהיו הרבנים מוכתרים בכתר הפילוסופיאה הנה מוטל עלינו החוב לתקן הדבר באופן שישכילו גם כן בתורת ה' ככל הצורך, וכמו שיש מטעם המלך בתי המדרש ללמוד בהם החקירה כן ראוי שיהיה בקרבנו מדרש קבוע להתלמד בו בעיקרי הדת ובענינים התוריים על סדר נכון, כי אם נחדל מלתקן הדבר בראשיתו הלא כלך

מדוי

בכשיל וכילפות בפעם אחת, ואף אם חולשת הקירות ורוב הפרצות הנראות בהן יחייב הריסתן עד היסוד לבנות תחתיהן בנין מפואר באבנים שלמות ויקרות, הנה על כל פנים יותר נכון לבצע המעשה הנכבד הזה לחלקים, והחכם אשר ידבנו לבו לקרבה אל המלאכה ימלא תחלה את הפרצות בסלע נכון וקיים ואחרי כן יפיל מעט ויבנה מעט, ובהראות תמיד מגמתו להשאיר הבנין הישן בקיומו יצליח במלאכתו לחדשהו לאט לאט באין פרץ ואין צוחה ברחובותיו. כן האיש הנבון באמת יבור לו אמצעיים נכונים להשגת התכלית אשר אמרנו, וישים נגד עיניו מאמר החכם מכל אדם (משלי כ' י"ח) מחשבות בעצה תכון ובתחבולות עשה מלחמה, לכן ברצותו להעלות ארוכה לתחלואי הסכלים לא יתראה להם כאויב, גם לא יגלה להם שהוא ירפא מחץ מכותיהם ויחבש לעצבותם, כי הם לא יאמינו היותם חולים, אלא ישיאם לדבר אחר ויציע לפניהם דברים ערבים אשר בהשקפה ראשונה אין להם הצטרפות עם המכוון אללו, דברים אשר התועלת בהם מפורסם לתיקון ישובו של עולם ולהיישרת הלבבות, דברים מוסדים על אמיתיות ברורות אשר בא עליהן המופת החותך לא יכחישם רק העקש בתכלית העקשות. בזאת יפיק מעט ענני' האולת והיה בוקר. שוב יחקור חקירות אחר חקירות על עניינים רוחניים ועל הטוב והנאה והערב ועל כחות הנפש ושימושם הנכון ואל האמתיות הזמניות שעליהן תסוב הקבלה ועל יקר תפארת הדת וכדומה. ויורה הדרך הנכונה בהם בהסכימם תמיד עם יסודות היראה והמוסר ובהראות התועלת הנמשכת מהם להשגת האושר הזמני והנצחי, עוד ישתדל שיתחברו יחד בחירי הנבונים ואיש את אחיו יעזורו להוציא לאור חבורים יקרים ונחמדים על שיפרון העיון ותרבה הדעת בכל קצוי ארץ, אין גבול ואין פאה שלא ידביקו שם זהרי המדע וניצוצי התבונה. והיה כי יהל אור החכמה בכל פנה ועבר כנגה השמש בגבורתו, או אז תכנע האולת ותעטה בושת וכלימה בראותה כי אין בכחה עוד לכבות כל הנרות הדולקות סביבותיה כדי לשוב להתעלם בערפל אשר היה עד הנה חתולתה.

ועתה אחד מן החיבורים הנכבדים אשר יביטו אל המטרה היקרה הזאת הלא היא המחברת הלזו אשר לעתים קבועים תחבר פרי מגדים מתוקים לחיך וערבים לנפש, ובשלום ובמישור תלך הלוך וקרב אל התכלית ההוא אשר איזה מחברים חדשים ילאו דחופים ללכוד אותו בחרבם ובקשתם, והאדון המדפיס אשר יעץ כזאת להוסיף רב טוב לבית ישראל והקים את דברו אשר דבר במשך עשר שנים רצופות, הגם כי הקונים מתי מספר וההוצאות מרובות, הנה נא התנדב להעניק מטובו גם בשנה הזאת, וזה לו כדמות נסיון לדעת שיוסיף עוד להוציאה לאור

בשנים

ויעבר קול בכל מלכותו וגם במכתב לאמר מטעם המלך וגדוליו לחמש קהילות נכבדות אשר בממלכת לומבארד"ו ויניצ"ו הלא המה ויניציא"ה מנטוב"ה פאדוב"ה ווירונ"ה רוויג"ו שיתוועדו יחדו לקבוע בית לימוד הרבנים בעיר החכמה פאדובה אשר בו יורו לכל מי שינשאנו לבו להיות מורה הוראות בישראל בסדר נכון ויסר את חקי האלהים ואת תורותיו אחר שכבר יצא בלימוד במדרש החכמות החצוניות המצטרכות להיות מדיני בטבע היינו חכמת המחקר ושרעפותיה באופן שהרבני יהיה לו יד ושם בתורה ובפילוסופיאה כי שניהם כאחד טובים לכבד את התורה בעיני לומדיה. וישמחו כל יהודה בשמעם את רצון המלך כי בכל רצונם דרשו ובכל רצונם בקשו את הדבר הזה ויקהלו ראשי העדה שבחמש הקהלות הנזכרות בעיר ויניציאה בשנת תקפ"ו ויקבעו חקים דתות ונימוסים להקים בישראל בית תלמוד לחנך את הרבנים החדשים בדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון, ויתנו קול במחנה העברים מי האיש אשר חננו ה' דעה בינה והשכל בכל חלקי תורתנו הקדושה וימצא את עצמו רצוי והגון ללמד דעת את העם ישלח את שאלתו עם עדיות לימודיו במכתב לראשי עם קדש כדי שהם יבחרו את אשר יזכו בחכמתם שימצאו יותר הגון להורות את תלמידי בית לימוד הרבנים. וה' החפץ בטובת עמו המציא לנו שתי פרידות טובות לתפארת הבית ולפאר התורה אנשים יודעי דעת ומביני מדע ואשר כח בהם לעמוד בהיכל החכמות, הראשון ה"ה התורני מעלת החבר ר' הלל דילה טורי נר"ו בכמוהר"ר שלמה זצ"ל מק"ק טורין יע"א, והשני המפורסם והמפואר בשערי בכורי העתים בספרו כנור נעים למשורר גדול ולמדקדק עצום הדר הוא לכל מכיריו המשכיל והנבון כמ"ר שמואל דוד לוצאטו מעיר טריאסטו, שניהם כאחד טובים ומוכנים להרביץ תורה בישראל. ויהי מקץ שנתים ימים ויתנו לב לבנות ארמון אחד בעיר פאדובה להיות בית תלמוד לרבנים ויכוננוהו בסדר נאה והגון כפי מצות המלך, שם אוכלים ושותים וישנים ולומדים התלמידים ומשם מקבלים המלבושים החצונים בארבע תקופות השנה לכל הוצאות החמש קהלות הנזכרות, אך בתנאי שהתלמידים ילידי מדינתנו זאת יפרעו מדי שנה בשנה סך שלש מאות פרחים מטבע כסף, ולבחורים הבאים שמה ממדינה אחרת להתלמד יהיה הסך הקצוב ד' מאות וחמשים פרחים. והנה שנים המה הפקידים הראשיים אשר על ידם יצאו ועל ידם יבאו המורים ותלמידיהם ועל פיהם יהיה כל דבר המדרש, הפקיד האחד הוא אהובי החוקר הנכבד נזר המשכילים ואבי השועים החריף השנון כמה"ר גבריאל נבי בר יעקב טריאסטי יצ"ו הנבחר מהמלך הקיסר להיות מנהיג ראשון לבית למוד הרבנים, ואתו עמו ידידי מע' החכם

הרופא

מדחי אל דחי ונחליף חסרון אחד בחסרון אחר כי תחת המורים מחוסרי המחקר יקומו חוקרים מסוללי התורה. המכתב ההוא, אשר תכליתו היה להעיר את לבב אחינו יושבי איטאליאה לבעבור יתאמצו להצמיח יחד מה שאנו צריכים אליו עם מה שצוה עלינו הקיסר, היה כניצון אשר הבעיר בקרב ימים בלב נדיבי העם תשוקה נפלאה להקים להם בית לימוד הרבנים כאשר יעצתי, ואני כראותי כי נשקה ביעקב חשקת הטוב והמועיל ובחשבי כי הענין הנכבד הזה צריך הרחבת הדיבור לברר אותו בכל תנאיו על הסדר הוספתי שנית ידי וחברתי ספר התורה והפילוסופיאה והצעתי בו אופני התחברות שני הענינים ההמה כאשר עם לבבי, ישפוט הקורא על מלאכתי כי נפשי בל ידעה ההצליח ה' דרכי בה אם לא, אך זאת ידעתי כי קמה וגם נצבה העצה אשר יעצתי, ובעזר אלהי מעוזנו המדרש הוקם על מכונו בעיר פאדובה רבתי, המורים הנם על תפקידם והתלמידים על משמרתם, ולמען ידע הקורא את כל אשר נעשה אציב פה המכתב אשר שלח אלי ידידי החכם המפואר הר"ר מרדכי שמואל גירונדי *) אחד מיושבי על מדין בעיר עלמה אשר נבנה המדרש בתוכה כדי לפרסם בכל תפוצות ישראל דבר ימשך ממנו כבוד ותפארת לכללות האומה. וזה טופס המכתב:

חסדי ה' אזכיר תהלות ה' כעל כל אשר גמלנו ה' ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרב חסדיו ויט אלינו חסד לפני אדונינו המלך הרחמן והחסיד הקיסר **פראנץ הראשון** יר"ה

ויעבר

---

*) זה האיש המעולה בעל מדות ישרות תם וישר בלבבו ואהוב לשמים ולבריות הוא נצר מאחת המשפחות היותר נשאות והמהוללות שבישראל. כי הוא מתיחס בשם גירונדי ובין זקניו הקדמונים היה הרמב"ן ז"ל המכונה גירונדי, גם רבינו יונה החסיד ורבינו נסים גאון היו ממשפחתו כאשר יש לו בבית גנזיו אילן היחס המוכיח כן. ויהי בהלקח ממנו מר אביו בחדש כסלו העבר צוה הבן לחקוק כזאת על אבן לזכרון ולשומה על קברו, ואלה דברי המצבה:

מצבת קבורת גבר חכם בעוז ואיש דעת מאמץ כח
פאר החסידים מעלת החבר ר' בן ציון אריה גירונדי
זצוק"ל דורש טוב לעמו בעיר פאדובה יע"א הולך
צדקות ודובר מישרים ונגד זקניו כבוד, חוטר וגזע
הגבורים אשר מעולם אנשי השם הרב הגדול הרמב"ן
גירונדי ורבינו יונה החסיד ורבינו נסים גאון זצ"ל
נקרא אל השמים מעל יום י"ט לחדש כסלו שנת כי
בחר ה' **בציון אוה למושב לו** לפ"ק. בנו
יחידו מרדכי שמואל שם האבן הזאת למזכרת.

האומה מימיו, כי לא נעשה כמוה בישראל מיום גלות יהודה מעל אדמתו. ועתה כבר התחילו מעלות האלופים המלמדים הנזכרים ללמד דעת את התלמידים שבאו לחסות תחת כנפי לימודם, אחרי שילאו מהודדים בנזר הפילוסופיאה במדרש החכמות.

אליכם אישים אקרא, תושבי איטאליה! שלחו נא את בניכם לבית לימוד הרבנים הזה שכפי סדר ההגון הנמצא יגדלו התלמידים לעבודתו ית' יצליחו בלימודם ויעשו פרי ללמוד וללמד בישראל חק ומשפט ותגדל ותאדיר כבוד אומתנו בתוך העמים שידאו שהרבנים שילאו מהמדרש הנזכר יהיה להם יד ושם בתורה ובמחקר וידעו להשיב לשואלם דבר בתורה ובחכמות ויהיו כרבנים וגאונים אשר היו לשם לפאר ולתהלה בקרב הארץ אחר שהועטרו בכתר תורה ובנזר הדפואה כימי עולם וכשנים קדמוניות.

הצעיר מרדכי שמואל בכמוה"ח"ר בן ציון
אריה גירונדי זלוק"ל הכ"מ העומד לשרת
בקדש בין רועי אבן ישראל בק"ק פאדובה
עיר ואם בלימודים.

מן המכתב הזה יראה הקורא איך המשכילים בעם במדינת איטאליה העמיקו בתבונתם לשפוט על התולדות היקרות אשר תצמחנה מן העצה אשר יעצו, ועין שכלם שזפה מראשית הדבר הדרת תפארת תכליתו, לכן היתה התחלתם בפומבי *) גדול כי רבו לקבוע בלב העם גודל החסד אשר הפליא לעשות עמנו אדונינו הקיסר יר"ה ורוב התועלת העתידה לצאת מן המדרש ההוא לכללות האומה, ועם כי לעת עתה יש אנשים קצרי הראות ושונאי כל חידוש המדברים סרה על קביעות כזו, הנה עוד חזון למועד, ימים ידברו, והאופן הנכון לסתור טענותיהם החלושות יהיה בהראות להם אחר איזה שנים על פי הנסיון כי באמת יש יתרון רב למי שהצליח להדריב ענפי עץ הדעת באילן החיים על המנקש לעוד עיני זולתו כדי שלא יראו בחסרונותיו, כי בא יבא יום ה' ישלח שביבי ברקיו להאיר חשכת עמו ואז תפקחנה עיני עורים ואזני חרשים תפתחנה. לכן בואו ונחזיק טובה לנדיבי הקהלות הגומלים חסד עם שארית פליטת ישראל בהקים להם בית מדרש כזה, יראו ישרים וישמחו וכל עולה קפצה פיה, ומי יודע אם לא ברבות הימים יתעוררו קציני עמנו גם במדינות אחרות לבנות להם ברשיון המלך בית לימוד אחר כמהו להתלמד

שמה

*) מלה נגזרת מלשון רומי Pompa שפירושה פאר והידור, פראבט

הרופא כמ"ר נתן בכווינישתי יצ"ו מנהיג שני להילוך בית המדרש. אמנם סדר הלימודים ומהותם ילך על פי היסודות והעיקרים אשר נטע זה ימים בספרו התורה והפילוסופיאה הפילוסוף ידידי הר"ר יש"ר מק"ק גוריציאה יע"א. אך זה היום יום י"ד לחדש חשון שנת תק"ן שקוינוהו מצאנו ראינו הדבר הזה שיצא מן הכח אל הפועל ותשלם כל המלאכה אשר עשו בבית לימוד הרבנים בעזר האל, ואז נתוועדו מע' המנהיגים של כל הקהילות הנזכרות ומע' המלמדים בק"ק פאדובה ויתנו תודות לאל בשיר שבח זמרה ונעימה קדושה בבית הכנסת הגדולה של ק"ק אשכנזים יצ"ו במעמד גבירים נכבדים מהקהלות הנזכרות מלבד קציני העיר פאדובה, מושלים חוקרים תורניים ותלמידים בבית מדרשי החכמות החצוניות, ויעשו חג לה' לחנך את בית לימוד הרבנים, ויעמוד הרב הגדול אהובי וידידי כמוהר"ר אליהו אהרן לאעיס נר"ו מ"ץ בק"ק ויניציאה על מגדל עץ ויפרש את חנוך הבית ויקרא בשמות בשם המלך את מעלות האלופים דילה טורי ולוצאטו למלמדים את התורנים. הגבירים טריאסטי ובנווינישתי למנהיגים נכבדים, ואת המשכיל המשורר קרובי ר' אברהם שלום למזכיר בבית לימוד הרבנים, אחר כן מלא הרב הנזכר פיו תהלות לאל ית' שבשפלנו זכר לנו ונתן חננו בעיני אדונינו הקיסר החסיד יר"ה ובעיני שריו ומנהיגיו הדורשים טובת ישראל, ויחזיק להם טובה בשם כל אומתנו. אחר כן עלה על הדוכן האלוף כמ"ר הלל דילה טורי נר"ו וישא לפניהם דרוש נכבד להוכיח כי התורה והפילוסופיאה שניהם כאחד טובים ליושבי על מדין ראשי אלפי ישראל. ואח"כ נכנסה לבית הכנסת כת המשוררים מעוטרים בלבושים יקרים מרוקמי זהב ואבוקות של אור בידיהם ויזמרו לה' אלהי ישראל שירות ותשבחות על הטובה אשר עשה לעמו ויהללוהו במצלתים וכלי שיר שהיו סביב להיכל הקודש. ויקם ידידי הרב הגדול כמהר"ר אלישמע מאיר פאדובאני נר"ו אב"ד בק"ק פאדובה מלובש בבגד נכבד ויפתח את ארון הקודש שהיה מאיר בכל פנותיו מרוב אבוקות של אור ומעוטר בכלי כסף וזהב ומצעות נאים, והרב מ"ץ של ויניציאה לקח ס"ת בזרועותיו ויברך לאדונינו המלך הקיסר יר"ה ולכל משפחת המלוכה ויתפלל לה' (בבקשה ותחינה שחיבר) להצלחת בית המדרש ולטובת המנהיגים המלמדים והתלמידים ויחזיר ס"ת בהיכלו. והשיר משורר בחלילים ומצלתים בזמר תחינה ובקשה שיקובלו תפלותינו לה' ברצון. והיקר הנכבד נעים זמירות כמ"ר משה אריה טריאסטי יצ"ו חתם את החג בשירות זמירות לה' שיהיה לרצון הגיון לבנו לפניו ושתגדיל תורה ותאדיר.

אחי ורעי! מי שלא ראה כבוד ושמחת החינוך הזה לא ראה כבוד ושמחת האומה

ומשובח מאד קראו הכתוב עץ הדר. והנה אברבנאל ז"ל בפירושו לפרשת אמור טרח מאד להוכיח טעותם בטענות לא יספיקו להוציא כל ספק, אך הנראה יותר נכון להשיב אליהם הוא בהראות להם כי לקיחת האתרוג בחג איננו מנהג מחודש עתה באומה עד שיפול עליו עתה ספק איזה מין נקח, ובענינים כיוצא באלה תמיד נוכל להשיב למסתפק: פוק חזי מאי עמא דבר, כי המנהגים שהם חק קבוע החוזר חלילה מדי שנה בשנה אינם עלולים אל השינוי והחידוש, שאם יעלה על לב איש להכניס בהם ענין חדש, תמיד יאמרו לו: והלא אשתקד לא עשינו כן! ובדרך הזה נחזור לאחור משנה לשנה עד הגיענו אל המקור שהוא מסיני.

והנה אנחנו רואים שבימי חכמי המשנה היה פשוט אצלם לקיחת האתרוג שהרי כמה דינים נאמרו עליו במס' סוכה, גם אונקלוס הגר שתרגם התורה מפי ר' אליעזר ור' יהושע (כדאיתא בפ"ק דמגילה) תרגם פרי עץ הדר אתרוגין כי היה פשוט בימיו היות כן פירוש הכתוב. עוד בזמן קודם מאונקלוס היה היוסיפון לרומיים והוא הליץ בפרטות גדול כל משפטי ומנהגי האומה בספריו הנכבדים, וכשהגיע לחג האסיף כתב (בקדמוניות ס' ג' פ' י"ג) כדבר מוסכם ומקובל שאין חולק עליו שמרע"ה צוה את ישראל שיקחו בידם לולב ואתרוג והדס וערבה בימי החג, הרי שגם בימיו היה ברור לכל שכונת פרי עץ הדר הוא על האתרוג, ושנים רבות קודם היוסיפון קרה לאותו צדוקי שבבואו לפני המזבח להקריב ניסוך המים שפך המים על רגליו מן הטעם הידוע לאנשי הכת ההיא (כמסופר בסוכה פ"ד) ורגמוהו כל העם באתרוגיהם, ואין ספק שלא התחילו בשנה ההיא ליקח בידיהם האתרוגים. אלא תפשו מנהג אבותיהם בידיהם. ואם קודם לכן בימי המלכים והנביאים לא נמצא בסיפורי האומה זכרון לקיחת האתרוג. זה היה רק בעבור שלא נפל הדיבור על מעשה פרטי כזה, ודי לנו לראות כי בכל מקום שהביא הצורך לדבר על האתרוג הזכירוהו תמיד כדבר פשוט ומוסכם באומה שאין צורך להביא ראיה עליו שבעבור כן ילמד סתום מן המפורש, באופן שאם תצרף יחד כל הפרטים האלה לא ישאר שום פקפוק על היות זה הפרי עצמו הנרמז בכתוב לצאת בו ידי חובתו בחג. והנה תשובה זו כאשר תספיק לבטל טענת הקראים כן תהיה מענה צודק לשאלתך מצד מה שבקשת מופת הגיוני על הדבר הזה, אך מצד מה שראית חז"ל מטריחים עצמם להוציא אמתת הענין ממלת **הדר** עצמה אין לך לגזור מזה שלא היתה להם קבלה אחרת על האתרוג, כי ראוי לך לדעת שלא היה עיקר מגמתם אלא לדרוש דרשות כל מה שאפשר במלה ההיא ולתלות בה ענינים שונים כפי דרכיהם הידועים שבדין קראם הרמב"ן ז"ל בפירושו על הכתוב

ההוא

שמה ילידי מדינתם הבלתי מבינים בשפת איטלקית שבעבור כן לא יכלו לקבל תועלת מן המדרש הקבוע בפאדובה, כמו שהוקם כבר בית לימוד הרבנים במדינת בייערן בעיר המלוכה מינכען ההולך על פי דתות וחקים אשר חקקו בוניהם. וארוחתו ארוחת תמיד נתנה לו מאת המלך דבר יום ביומו.

ישׁ"ר.

פרי עץ הדר.

בחג האסיף העבר נשאול נשאלתי מאחד המשכילים האם יש תחת ידי מופתים הגיונים על היות כונת הכתוב באמרו פרי עץ הדר על האתרוג ביחוד ולא על פרי אחר ההדור במראהו בריחו ובטעמו, והיתה טענת השואל לאמר כי אם זאת קבלה בידי חכמינו התנאים והאמוראים נקבל אותה גם בלי הבאת ראיות עליה. אך בראותנו חז"ל עצמם חוזרים אחר מופתים לקוחים מדברי הכתוב וכל אחד יטרח למצוא דקדוק חדש במלות פרי עץ הדר כאילו אין בידם קבלה אחרת לאמת זה הענין זולתי אותן הראיות שהביאו, כבר הרשות נתונה להביא מופתיהם בכור הבחינה ולחקור על חזקם או רפיונם, ואם הדבר כן לא יאונה המאמין לקבל פירושים בלתי מסכימים עם פשטי הכתובים ובעבור כן יגדל הצורך לבקש ראיות המתיישבות על הלב והמסירות כל ספק בזה הענין התורני. — ותהי תשובתי אליו: תדע, ידידי! כי זה אחד מן המקומות שנבדלו בו הקראים מן המקובל אצלנו הבדל עצום, כי הנה הם בראותם את הכתוב בנחמיה (ח' י"ד וט"ו) וימצאו כתוב בתורה אשר צוה ה' ביד משה אשר ישבו בני ישראל בסכות בחג בחדש השביעי ואשר ישמיעו ויעבירו קול בכל עריהם ובירושלם לאמר צאו ההר והביאו עלי זית ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשות סכות ככתוב, חשבו שאין חיוב ביום ההוא בכל המינים האלה כ"א לעשות סכות, כלומר להשתמש בהם לעשות סכך לסוכה, ושאין זולת זה שום צווי ליקח ד' מינים ולשמוח בהם, ולפי שהיה קשה להם מה שמפורש בתורה ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל, ערכו לפרש הכתוב באופן שיסכים עם הנאמר בנחמיה, ואמרו שמלת פרי עץ הדר הוא כמו מסעף פורה במערצה שפירושו זמורות ושהכונה ענפי עץ הדר, ועץ הדר הוא עץ זית עצמו האמור בנחמיה, על דרך הכתוב ויהי כזית הודו, זית רענן יפה פרי תואר. כי להיות עץ זית הדור

ומשובח

אתרוג, דשגם אנו יודעים בבירור שלא בא בתורה מלות נגזרות מלשון יונית המאוחרת בזמן מלשוננו הקדושה, והוא על דרך מה שכתב רש"י על פסוק ויקרא שמו אלון בכות *) על כל כיוצא בזה תאמר הדרשה תדרש ותחשוב תמיד שלא היתה כונתם במאמרים ההם להביא מופתים הגיונים על אמתת הענין, אלא תכלית אחרת היתה להם שאין אנו בקיאים בה ואין לנו להוציא מהן שום תולדה לא להבנת הכתובים ולא לקיום דעה מן הדעות, ואעפי"כ תאמין כי אף בלעדי הדרשות ההן היתה ביד חז"ל קבלה ברורה על היות האתרוג פרי עץ הדר כאשר הודעתיך, ואם תחפוץ לדעת את המובן במלת הדר כפי פשוטו אין לך כ"א לתפוש בדעת הרמב"ן ז"ל כי האילן הנקרא בלשון ארמי אתרוג נקרא שמו בלה"ק הדר, כי פירושו מתישב על הדעת יותר מכל מה שתמצא במפרשים אחרים, וזה בעבור המופתים שהביא הוא ז"ל שם, ואני מוסיף על דבריו. כי אחרי שמצאנו שם אשרה שהוא מין עץ בתוספת תי"ו בראש והיא מלת **תאשור** (ישעיה מ"א י"ט). כן ראוי לנו לחשוב ששם **תדהר** הסמוך לו אינו אלא שם **הדר** עצמו בהקדמת הדל"ת לה"א ובתוספת תי"ו, ועל הדרך הזה יתחבר לנו עוד טעם חזק להוכיח בו ששם הדר הכתוב בתורה הוא שם העצם למין ממיני האילנות מאחר שגם הנביא ישעיה השתמש בו ובנה ממנו שם תדהר כמו שבנה שם תאשור מן אשרה: **)

יש"ר.

*) זה לשון רש"י שם: ואלון בלשון יוני אבל עכ"ל, אך זה טעות המדפיסים האחרונים שלא הבינו דבריו והדפיסו מלת אבל בטעות, אמנם בדפוסים הישנים נמצא ואלון בלשון יוני אחר ע"כ, והיא העיקר, כי באמת המלה היונית allos שממנה נגזרה בלשון רומי מלת alius ענינה אחר וכונת רש"י היתה לפרש אלון בכות כאילו טעמו בכיה אחרת כי יעקב בכה שם עוד בכי אחר על מיתת רבקה אמו כמו שהביא המדרש שם, וכדברים האלה עצמם כתב רש"י על פ' וחטאת אמו אל תמח. בלשון יוני קורין לאחר אלון עכ"ל, והנה אמת הוא שהמלה היונית ענינה כך, אלא שיהיה זר מאד לחשוב שהתורה תרמוז בשם אלון אל הוראתו היונית אחרי שידענו בלי ספק שבימי תרע"ה וכ"ש בימי יעקב אבינו לא היתה הלשון היונית במציאות, ואף אם היתה בעולם, חלילה להעלות על הדעת שתורתנו הקדושה תצטרך ליקח שום מלה ממנה, אלא רש"י נכנס בדוחק זה רק למצוא סעד למדרש ההוא מן הכתוב, אך הפשט יורה דרכו כי יעקב קרא למקום ההוא אלון בכות לפי שתחת האלה אשר עם שכם נקברה דבורה, ואלה ואלון אחד הם

**) ואפשר שכך טבע הלשון להוסיף תי"ו בראש בשמות האילנות להורות על איזה ענין פרטי בהם הבלתי נודע לנו, ואולי גם התי"ו שבשמות תמר' תפוח, תרזה, תאנה ודומיהם כולן נוספות.

הוא: אסמכתות שעשו רבותינו לקבלתם, כלומר מאחר שהיתה כבר
בידם קבלה נאמנת בלתי צריכה לסיוע אחר שפרי עץ הדר הוא האתרוג
הנה בקשו עוד מטעמים ידועים להם שאין אנו חייבים באחריותם להוציא
הענין הזה גם מן המלה עצמה הכתובה בתורה, הגם שכפי האמת
לא היו צריכים לזה, כי קבלתם מכרעת. הלא תראה שכך מנהגם גם
בענינים אחרים לדרוש פסוק אחד בכל מיני דירוש רק להוציא ממנו
תולדה שכבר היתה מאומתת אצלם מכח קבלתם או מטעמים אחרים,
לדוגמא הם ז"ל ידעו בלי ספק שאם יהיו איזה חכמים חולקים זה עם
זה בדין אחד מן הדינים שאין בו קבלה מבוררת ראוי לפסוק ההלכה על
פי הרוב, כאמרם בכמה מקומות יחיד ורבים הלכה כרבים, וזה הכלל
המוסכם אצלם יש לו יסוד ג"כ בשיקול הדעת, כי במקום שאין הכרע
על פי חוזק או רפיון המופתים אין לנו דרך לבא אל תכלית מבוקשנו
ולהשבית המחלוקת כ"א בגזור שיכריעו הרבים את המעוטים, וכן הדבר
נוהג גם היום בכל משפטי הקהלות לקבוע המס והוצאות הציבור וכדומה
לילך על פי הרוב, גם הדיינים הממונים מן המלך לעשות משפט בארץ
מרשיעים את הרשע ומצדיקים את הצדיק על פי הסכמת רובם במשפט
ההוא, ועל הדרך הזה אמרו חז"ל פעמים רבות נמנו וגמרו, שפי' מלת
נמנו שהשגיחו על מנין המקילים או המחמירים ופסקו הדין על פי
הרוב, וכל זה ברור. והנה אע"פי שלא היו צריכים לשום ראיה לאמתת
הכלל הזה בחרו חז"ל לסמוך אותו על פסוק אחרי רבים להטות (שמות
כ"ג ב') כאילו פשיטותו יורה אל מה שכיוונו בו, וזה אינו, כי מלת
להטות מבנין הדגוש ופירושה להטות משפט, ומלות אחרי רבים
נמשכות אל מלת לנטות שלפניהם, כמו שהסכימו בזה כל המפרשים
פה אחד, ורש"י עצמו ההולך על הרוב בעקבות מדרשיהם הפעם לא
יכול להתאפק וכתב על פסוק זה אלה הדברים: יש במקרא זה מדרשי
חכמי ישראל אבל אין לשון המקרא מיושב בהן על אופניו עכ"ל, ללמדנו
שאין פשט הכתוב כמדרשם, אלא הנח להן לדרשות כאלו. כי אינן רק
אסמכתות, ומה שרצו להוכיח על ידן כבר היה אמיתי וקיים אף בלעדי
האסמכתות ההן. כן הדבר בענין אשר לפנינו, שאין לך לתמוה על
הראיות שהביאו מדקדוק מלות הכתוב פרי עץ הדר, כגון על אמרם
(סוכה דף ל"ה ע"א) שטעם עצו ופריו שוה שהוא דבר בלתי יוצא
מפשטות הכתוב מאחר שמלת פרי סמוכה למלת עץ, או על אמרם שם
הדר באילנו משנה לשנה בהיות הה"א בתיבת הדר שרשית ולא לידיעה,
או על מה שאמר בן עזאי שם אל תקרי הדר אלא הידור שכן בלשון יוני
קורין למים הידור [ὕδωρ] ואיזה פרי גדל על כל מים הוי אומר זה

אתרוג

המכיל את הפרח ואת העלים עם גרעיני הזרע בשם [Calix] מה שקודם לכן היו קורין [Perianthium], וזה מתא הודאת שם גבעול הנגזר משורש גבע, כי השו"ו והלמ"ד נוספים *), ונקרא כן לפי שדומה לגביע שהוא כלי המחזיק בתוכו דברים אחרים. אף הגבעול מחזיק בתוכו גרעיני הזרע, ועתה התבונן אם לא כדברי כן הוא שהלמד גפן יש לו בטבעו גבעול כזה, אבל הפשתן אין בו כ"א מקל אחד בלי שום גבעול.

טענה ב' בכל בגדי הכהנים לא נמצא בתורה כ"א שש שש או בד שהוא בודאי Linum, ואפילו הכי נמצא ביחזקאל ג' פעמים זה אחר זה בגדי פשתים ילבשו. ואם יעלה על הדעת שהפשתה תכלול גם הלמד גפן, תימה איך יתיר הנביא מה שלא התירה התורה?

תשובה. זו אינה טענה כלל, כי כבר אמרו חז"ל על כגואה זו שלא יחזקאל פרשה זו עתיד אליהו לדרשה, כלו' שאין בידינו לפרשה כראוי לפי שהן דברים עתידים, וכן כתב אברבנאל בפירושו על פסוק בגדי פשתים ילבשו: זהו חידוש לעתיד עכ"ל, והרי דבריו מסייעים לסברתי. כי אם פשתה ושש יהיו שמות נרדפים מהו החידוש שחידש הנביא באמרו בגדי פשתים ילבשו? והלא גם התורה צותה לעשות בגדי כהונה מן השש! אמנם המופת הברור שכל דברי יחזקאל שם הם לעתיד לבא, הוא מן הפסוק ולא יעלה עליהם צמר, כי אנחנו רואים שהתורה צותה בבגדי כהונה גם התכלת שהוא היה צמר צבוע כפי קבלתנו, שהרי במשנה (פ"ט דכלאים) אמרו: אין הכהנים לובשים לשמש בבית המקדש אלא צמר ופשתן. א"כ כמו שדברי יחזקאל מתנגדים לדברי התורה בענין הצמר כן אפשר שיתנגדו לענין הפשתים, איך שיהיה הפרשה הזאת עתידה ואין ללמוד כלום לענינינו מן הנאמר בה.

טענה ג' מה שאמרו כל היוצא מן העץ אין מדליקין בו אלא פשתן לא על בדי הפשתים אמרו ולא על אנילי וחוטי הפשתים אמרו כי אלו בודאי מהרה יכהו ויכבו כמו שאמרת, אך כונתם היתה על בלויי בגדי פשתים שהם מזהירים כלפידים, וסרה

א"כ

---

*) כמו בשם ארגול חבלי שפק שרשו חרב והשו"ו והלמ"ד נוספים, והנה שורש חרב הוא כמו בהיפוך אותיות הבר, ונקרא כן מין ממיני הארבה שמגת על הארץ כחבר.

פשתה.

הספקות אשר העירותי בבכורי העתים לשנה שעברה דף י"ג על הוראת שם פשתה אשר על פיהם באתי לחשוב כי אולי בכלל בשם הזה גם הצמר גפן לא מצאו חן בעיני קצת התורניים בהיות זה לפי דעתם נוגע אל המקובל אצלנו בענין איסור השעטנז, ולפי פשוטן דברי שם קראתי למאהבי האמת שיודיעו הסברא הנכונה בזה הענין לכן קמו מפה ומפה אחוזי חרב מלומדי מלחמת התורה והריצו אלי איגרות מלאי טענות ופלפולים נגד הסברא אשר חדשתי, ואנכי החפץ תמיד להתלמד בדברי נעם ראה ראיתי כפי קוצר שכלי כי בכל אריכות המשא ומתן אשר ערכו לפני אין די להוציא מלבי הספקות הנזכרות ולכן לא אוכל לחזור בי ממה שכתבתי, אמנם בהיות קשה עלי להשיב במכתב מיוחד לכל אחד מהם מאחר כי טענות האחד דומות לטענות חבירו ורובם שאבו קושיותיהם ממקור אחד עצמו, לזאת אמרתי להציג פה בקוצר מלין את ראשי הטענות שהקשו נגדי עם המעט שראיתי להשיב עליהן ׃

טענה א'. בפ' וארא נאמר והפשתה והשעורה נכתה כי השעורה אביב והפשתה גבעול, מזה נשמע הן מכח קדימת בישול הפשתה שהיה עם השעורים המוקדמים שבתבואות, הן מצד כינויו גבעול שהפשתה הוא הקש, לא הצמר גפן שהוא מן האלקושים ועושה ענפים הרבה שאין ראוי לכנות אותם בשם גבעול, אבל הקש יש לו גבעול הנקרא שטענגעל כנודע.

תשובה. מן הידוע לחכמי הטבע הארלוניס כי הצמר גפן הוא ממינים הרבה ובין המינים האלה יש מין אחד הנקרא אצלם [Il cotoniere di tutto l'anno] דהיינו הצמר גפן של כל השנה לפי שמבשיל פירותיו פעמים רבות בשנה עד שלוקטים מתנו בכל שבוע את היותר מבושלים, א"כ מה שזכר הכתוב הפשתה אצל השעורה המקדמת לבשל פירותיה יכון מאד להבינו גם על הצמר גפן מאחר שגם הוא מן הצמחים מקודמי הבישול. אך אודות מה שהכתוב כינה הפשתה בשם גבעול אחשוב כי זה יוסיף חזוק לסברתי רק אם נבין היטב הוראת שם גבעול, כי הנה לא ידעתי מאין בא למפרשים לפתור אותו מלשון קנה [שטענגעל] ולא מצאתי שום סעד לדבריהם, והנכון לפי דעתי כי פירושו האמיתי הוא [קעלך] כאשר גם בימים האלה קראו חכמי הטבע לאותו החלק מהצמחים

המכיל

השגיון. והנה אנכי נצב על דרכי תהלוכות הלשון ומשתדל למצוא הוראות השרשים כפי עיקר הנחתם, ומה לי בחקירה זאת עם בעלי הדינים ומארי דהלכתא לענין איסור השעטנז? הא למה זה דומה. לתורני הנגש להלחם עם קופרניקוס שהוכיח מרוצת הכדור הארצי סביבות השמש, וטוען כנגדו מן הכתוב בקהלת: והארץ לעולם עומדת. כן עשו המקשים לי מן השעטנז, ולא עוד אלא שאפילו כפי דרכיהם הטענה ההיא בטלה לגמרי ואין לה על מה להשען, כי הלא אפשר שיהיה האמת כדברי מכח הראיות שהבאתי, ועכ"ז אפשר שלענין דינא לא יוכלל הצמר גפן בשם פשתה כדברי הפוסקים, כי נוכל לומר או שחז"ל קבלו ההפך ממה שיורה פשיטות הלשון, כמו שקבלו על פסוק עין תחת עין שהוא תשלומין אע"פי שהיה נראה ההיפך מפשיטות הכתוב. *) וכמו שקבלו על פסוק ומזה מי הנדה (במדבר י"ט כ"א) שהמזה טהור ושלק הנושא מי הנדה יכבס בגדיו, ורבים דומים לאלה, או נוכל לומר שרצו להקל בצמר גפן אע"פי שהיה גם הוא במשמעות הכתוב, כמו שהקלו בהשחתת פאות הזקן, שהתורה אסרה סתם כל מיני ההשחתה, ומן הלווי לא תשחית היינו שומעים החיוב להשאיר הזקן כמו שהוא הולך וצומח, כי אם נסירהו בכל אופן שיהיה כבר השחתנו יפיו והדרתו, ועכ"ז חז"ל אמרו אין השחתה אלא בתער והתירו הסרתו באופנים אחרים מכל זה נראה שאין לדינים המקובלים שום שייכות עם דרכי הדקדוק, אלא זה לחוד וזה לחוד. ודי בזה.

ישׁ"ר.

באבנט זיין. ניכט יעדער דער זיך צו איינער מיינונג פערשטעהט, פער־שטעהט זיך צוגלייך צו אללען פאלגען דערזעלבען, אונד ווען זיא אויך נאך זא ריכטיג אויס דערזעלבען הערגעלייטעט ווערדען. אויפבירדונגען פאן דיעזער ארט זינד געהעסיג אונד פיהרען נור צו פערביטטערונג אונד שטרייטזוכט, ־ דאבייא דיא וואהרהייט זעלטען געווינגט.

*) זה לשון הרמב"ם ז"ל בספרו הנכבד מורה נבוכים ח"ג פ' מ"א: מי שחסר אבר יחוסר אבר, כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו, ולא תטריד רעיונך בהיותנו עונשים הנה בממון, כי הכונה הנה לתת סבת הפסוקים לא סבת דברי התלמוד, ועם כל זה יש לי בזה שאמרו בו התלמוד דעת ישמע פנים בפנים, עכ"ל, ועיין מה שאמרו המפרשים עליו, ובפרט דברי ר' שם טוב שם.

א"כ תמיהתך על דברי המשנה, גם מה שהקשית על לשון כל היוצא מן העץ יתורן ממילא, כי התנא ירמוז אל הבלויות שהם דבר היוצא מן הפשתה.

תשובה. אילו היתה כונת המשנה להתיר רק בלויי בגדי פשתן ולא הפשתן עצמו היתה אומרת כן בפירוש. כי הלא כל מה שהקפיד התנא הוא שיהיה הנר בוער יפה לכבוד השבת, לכן צריך לבאר היטב דבריו פן יבא אדם לידי טעות, ואיך א"כ יאמר סתם: אין מדליקין בו אלא פשתן? ואם יעשה אדם פתילה מפשתן כדברי המשנה לא יבעיר יפה.

טענה ד' היא העולה על כולנה, כי הדבר נוגע לדעתם אל דיני איסור והיתר שהם המקום המוכן להראות בו כל איש חריפותו ובקיאותו, ותכלית טענתם הוא כי אם יוכלל הצמר גפן בשם פשתים הנה חיבור הצמר גפן עם צמר רחלים יהיה אסור משום שעטנז, וזה שקר, כי הלא כל הפוסקים התירו תערובת צמר גפן עם כל שאר מינים, כמוכח בטור וש"ע י"ד סי' רצ"ח והרמב"ם פ"ו מהל' כלאים ודומיהם, ופה הרחיבו עלי פיהם באמרם כי אני בדיתי מלבי איסור חדש לא שערוהו קדמונינו ז"ל.

תשובה. דרך אוהבי המחלוקת ורוצאי לריב מהר ליקח מאמר יוצא מפי מחבר אחד ולהפוך אותו מכל צדדיו ולהוציא ממנו כל התולדות האפשריות לצאת ממנו עד שיצליח חפצם בידם להמשיך ממנו ענין יהיה בלתי מסכים עם אחד מן הדברים המקובלים, ואז ימהרו ליחס אותה התולדה אל כונת המחבר כאילו היתה אליה מתחלה מגמת פניו במה שכתב, אמנם לא זו הדרך הנכונה לשוחרי האמת, כי הדברים ראוי שיובנו רק כפי מה שהם ורק בתוך הגבולות שהציג להן המחבר, לא כפי התולדות שיעלה על דעת הקורא להוציא מהן, ולא כל מחבר הגוזר אמתת ענין אחד יתחייב לקבל עליו גם אחריות כל התולדות אשר תמשכנה ממנו *), וכל זה ברור לבעלי ההגיון

---

*) לא אוכל להתאפק להביא כאן דברי רבינו החוקר האלהי הרמב"מן זצ"ל הנוגעים לזה הענין, כי כל דבור היוצא מפיו נחמד מאד, ואולי הבעלי תריסין הנחפזים להלחם עם כל מי שיפגשו בדרך יקחו מוסרו ואז ייטב להם. אלה דבריו בספרו היקר ירושלים ח"ב דף כ"ג: דערגלייכען קאנסע־קווענצעריא זאללטע אויס דעם אומגאנגע דער געלעהרטען אויף עוויג פֿער־באננט

מן הירדן היה מעין Callirrhoe סמוך לארנון ושם הלך הורודוס לטבול להתרפאות מחליו כמסופר בקדמוניות היוסיפון ספר י"ז פ' ה', גם המתא דגדר שנזכרו פעמים רבות בתלמוד, אולם המשובחים מכולם היו חמי טבריה שגדל שמם ושימושם בשנים קדמוניות עד שכמעט נשכחו כל שאר המעינות בעבורם, אשר על כן ראינו לדבר מעט בהם.

עיר טבריה שמוכה לים כנרת נבנית מהורודוס לכבוד הקיסר טיבעריאוס ולכן קראה על שמו. והנה מעט אחרי הבנותה כהיתה עיר גדולה לאלהים לתפארת ארמנותיה ובניניה. גם הבקעה אשר סביבותיה מבורכת ממגד תבואות הארץ וממגד פירות מתוקים הנודעים בתלמוד בשם פירות גינוסר, על העיר הזאת זרח מקדם אור החכמה כי בגלות החכמים מא"י נתישבו קלתם בטבריה. וישיבת הסנהדרין שבה גדלה מאד משאל לפודי, כי שם היה רבינו הקדוש ושם חובר תלמוד ירושלמי, גם היו שם אחרי כן חכמי המסורת, אך בענין השמות שהיו לה מקדם יש חילוף דעות בתלמוד. (במגילה דף ה' ע"ב) אמרו: קיימא לן רקת זו טבריה ור' יוחנן אמר (שם) חמת זו טבריה, והנראה בעיני כי מה שהביאם אל המחלוקת בזה הענין הוא לפי שנזכרו ביהושע י"ט ל"ה שלש ערים שהיו סמוכות זו לזו בככר הסמוך לימה של טבריה ואלו הן: חמת ורקת וכנרת, אבל שלשתן נחרבו בשנים קדמוניות ולא היו עוד במציאות בימי חכמי התלמוד, כי תחלה בא בן הדד (מ"א ט"ו כ') ויך את עיון ואת דן ואת אבל בית מעכה ואת כל כנרות על כל ארץ נפתלי. ומה שאמר ואת כל כנרות פי' כל הככר או המחוז שהוא סביבות ים כנרת עם העירות שהיו בה, וזה היה החרבן הראשון, אחריו בא תגלת פלאסר (מ"ב ט"ו כ"ט) ויקח את עיון ואת אבל בית מעכה וכו' כל ארץ נפתלי, הרי כי שני פעמים נחרב הככר ההוא עד שלא נשאר עוד רושם מן אותן השלש העירות כלל, לכן חז"ל שהיתה קבלה בידם כי הערים ההמה היו סמוכות לים כנרת טרחו לתת אחד משמותיהן לטבריה בחשבם שהורודוס בנה אותה על חרבות עיר חמת או על חרבות עיר רקת שהיו שמה. אמנם מאחר שכפי עדות היוסיפון בחר לו הורודוס מקום רחב ידים שהיו שם קברות הרבה לבנות בו העיר החדשה, נראה כי לא היה במקום ההוא מקדם עיר אחרת, כי בימים ההם לא היו נוהגים לקבור מתיהם בתוך העיר אלא חוצה לה, לכן נכון לומר שטבריה נבנית בשדה שהיה אמצעי בין שלשת העיירות הקדומות חמת רקת וכנרת' וראיה לזה כי במגילה (ו' ע"ב) אמרו שהיה חמת רחוק מטבריה כמו מיל. והנה חמי טבריה לא היו בעיר עצמה אלא תחלת מוצאן היה בכפר הסמוך לעיר ומשם היו מביאים המים ע"י סילונות עד תוך העיר.

חמי טבריה.

הכדור הארצי אשר נתן הבורא יתעלה לבני אדם לשכון בו כל ימי חיי הבלם ולרדות בו כחפצם הוא מלא ברכת ה׳ לא לבד בשטחו החיצוני הגלוי לעין כל, באשר על פניו תדשא הארץ דשא ועץ פרי והנחלים בין הרים יתהלכון, בו תפרינה החיה והבהמה למינה ועוף כנף יקנן עליהם וכדומה, אלא גם בבטנו הפנימי עד מקום אשר ידנו מגעת משפיע שפע טובה וברכה לתועלת בני אדם, כי נחצוב מן ההרים מתכות ומלח וגפרית ואבנים טובות למיניהם וממעיני תהומותיו נשאוב מימי הישועה להעלות ארוכה לתחלואים רבים כנודע. והנה כל מדינה ומדינה אשר מתחתיתיה נבקעו מוצאי מים חמים מעורבי ברזל וגפרית ושאר מיני אדמות ומהולים במיני אויר הידועים היא תתהלל במתת אלהים כזו, כי ינהרו שמה ממרחקים כל נגוע וכל זב וכל חולה לבקש תרופה למדויהם, וחכמי הטבע נתנו אל לבם לחקור על תכונת המים ההמה וכתבו על ספר תולדות המעינות ואופני שימושם להשיג על ידם הרפואה. כן ארץ נחלת אבותינו אשר עיני ה׳ אלהינו בה מראשית השנה עד אחרית שנה לא חסרה דבר מכל הענינים המועילים והיקרים אשר יוסיפו פאר והדר ליושביה, וכתבי הקדש מלאים מזן אל זן דברי תשבחות על יוקר מזגה, על תפארת פירותיה. על טוב המרעה, על עושר הרריה במתכות, על רבוי הדגן והתירוש והיצהר, על עשתרות הצאן והבקר, על הצרי והשמן והדבש ושאר דברים משובחים. אמנם בין הסגולות היותר יקרות הוא רבוי המעינות הנמצאות בה בשגם מציאותם יקר מאד בארצות המזרח שהן יבשות בטבען. וארץ כנען להיותה לצבי לכל הארצות נתברכה גם באפיקי מים יוצאים בבקעה ובהר לרוב כן לשתיה כן לרפואה, לשתיה כגון עין רוגל (ש״ב י״ז י״ז), עין אשר ביזרעאל (ש״א כ״ט א׳). מי יריחו (מ״ב ב׳ כ״א) אשר רפא אותם אלישע, עין שמש (יהושע ט״ו ז׳), עין חרוד (שופטים ז׳ א׳), מי השילוח (מ״א א׳ ל״ג) שאולי הם אותם הנקראים מקדם גיחון, מי מרום (יהושע י״א ז׳), באר בית לחם (ש״ב כ״ג ט״ו) שממנו תאב דוד לשתות, ורבים עוד, אך מעינות הרפואה אשר בארץ אחוזתנו היו קצתם קרים וקצתם חמים. בין הקרים היו מי אמאוס הנזכרים במדרש קהלת דף ק״א ונקראים אצל העמים Aquae Amaunticae, ומי מדיבה (יהושע י״ג ט׳), ועוד מעינות אשר בא זכרונם בקדמוניות היוסיפון ספר ז׳ פ׳ כ״ד בשם Aquae Macheruntiae, ובין החמים היו משרפות המים (יהושע י״א ח׳) והמה סמוכות למקום מהפכת סדום. ולהלאה

מן

פרסמו הכתוב, ונקראו המעינות ההמה ימים מלשון ולמקוה המים קרא ימים, אלא שהחליפו הנקודות כדי שלא נחשוב היותן ים דוקא. איך שיהיה הנה הנחנו כמו שלא ידענו בבירור זמן התגלותם כן נעלם ממנו כהעת אם בימים האלה עוד ישנם במציאות אם לא, והגם כי יש עוד היום בטבריה קהל רב מאחינו שנתיישבו שם מכמה מאות שנים, הנה האנשים ההמה לא נתנו אל לבם בשום זמן מהזמנים לחקור על תכונת הארץ שהם דרים בה, גם לא על ענינים אחרים רבי התועלת לשארית פלטת אחיהם הרחוקים מהם במקום וקרובים המה להם באמת נדבת ידיהם הנאספת בעבורם בכל הקהילות, לכן נשארו כמוסים ונעלמים ממנו כמה פרטים הנוגעים אל ארץ מולדתנו ואל יתר הפלטה הנשארת שם מזכרון תפארתנו בשנים קדמוניות.

ישׁ"ר

קורות כלי בית המקדש.

הכלים המסולאים בפז שהיו בבית אלהינו מלפנים יקרו מאד הן מצד רבוי הזהב שבה' הן מצד חשיבו' המלאכ' הנפלא' מעש' חרש וחושב וביותר מצד קדושת תשמישן אשר בעבור כן האריכו כל כך הכתובים בסיפור תבניתם ושיעוריהן, ומי זה האיש המרגיש בלבו גודל אבדן הסגולות היקרות האלה שלא ישתוקק לדעת קורותיהם ואת אשר נעשה בהן אחר החרבן. לכן אמרתי אספרה נא לאחי את המעט אשר לקטתי מפה ומפה בעברי על ספרי קורות העתים לחכמי האומות מה שנוגע לקורות הכלים המקודשים אחרי היות בית חמדתנו למאכולת אש לבעונו' תהיה זאת לנו לעדה כי גם העמים אשר היו בעוכרינו נהגו כבוד בכלים המפוארים ההם לגודל חשיבותן. מסיפורי היוסיפון במלחמותיו ספר ו' פ' כ"ד נדע שהקיסר טיטוס הוליך עמו מירושלים אל עיר רומי בין שאר השלל גם המנורה והשלחן וכלי הקדש שהיו במקדש, וכפי מנהג הימים ההם שהשר המנצח בשובו אל עיר ממלכתו בפומבי גדול ינהג אחריו חיל כבד ועבדים נושאים מבחר הסגולות להראות לכל העם את עושר הבזה אשר בזז מאויביו, כן צוה הקיסר שיסבבו חוצות רומי עם הכלים היקרים האלה לאות על נצחונו, ואחרי כן שם אותם בהיכל גדול שהיה ברומי הנקרא היכל השלום [Templum pacis] ושם נשארו שנים רבות שהרי ר' אליעזר ברבי יוסי שהיה בימי הקיסר אדריאנוס ראה ברומי ציץ והפרוכת כמסופר (שבת ס"ג ב', יומא נ"ז א', סוכה ה' א') גם

בהיכלו

שימושן לרפואה היה לא בלבד לטבול בהן כמו שסיפרו שטבל בהן ריב"ל, אלא גם לשתותן כי כן אמרו (מכשירין פ"ו מ"ז) והשותה מי טבריה, טעמם היה מר וחמימותם בא להם בטבע לא ע"י האור כדמוכח בנגעים (פ"ט משנה א' בפירוש הר"ע שם), ומאחר שהיה כח במים ההם לחמם גם המים הקרים בעברם לתוכן כמסופר (שבת דף ל"ח ב') מעשה שעשו אנשי טבריה והביאו סילון של צונן לתוך אמה של חמין וכו' נראה שהיו חמים הרבה, וזו סגולה יקרה במימי הרפואה, גם היו מעורבים במים האלה חלקי גפרית כעדות הרמב"ם (בפירושו לפ"ט דנגעים מ"א). מכל הטעמים האלה רבתה התועלת בהם לרפוי כמה חלאים, ולכן יצא שמם הטוב בכל ארץ כנען והיו רבים משתמשין בהן עד שאפילו מדות המים שקבעו הרופאים לטבול בהן ושיעור הכוסות שהיו רגילין לשתות מהן נתפשטו בכל ישראל כמדות קבועות נהוגות בכל מקום אף בענינים אחרים. לכן נראה שהזכירו חז"ל כוסות טבריה ומדות טבריה כי סמכו על העם שכבר ידעו השיעור המכוון בהם להיותן רגילין מאד להשתמש בהן. אמנם לחקור באיזה זמן נתגלו חמי טבריה ומתי התחילו לנהוג בהן לתכלית הרפואה יקשה לנו מאד באשר לא נמצא זכרון דבר זה בספרים הקדמונים, אבל חז"ל אמרו (סנהדרין ק"ח א') על פסוק נבקעו כל מעינות תהום רבה א"ר יוחנן ג' מעינות נשתיירו מהן בלועא דגדר וחמי טבריה ועינא רבתי דבירם, בלועא דגדר הם חמתא דגדר שזכרנו למעלה כי סמוך לעיר גדר הנזכרת במ"א ט' ט"ו היו מים חמים, ועינא רבתי דבירם היו ג"כ מעינות סמוכות לבירם, כי בירם שם עיר הוא כדאמרי (ר"ה כ"ג ב') מאי בית בלתין אמר רב זו בירם. נראה א"כ דעתם בזה שהמעינות האלה התחילו לנבוע מיד אחר המבול אע"פי שאפשר שלא נודע טבעם אלא אחר זמן רב, ומי יודע אם לא אליהם כיון הסיפור שהודיענו הכתוב (בראשית ל"ו כ"ד) הוא ענה אשר מצא את הימים במדבר, כי אם נתבונן במה שכתבו המפרשים על מלת ימים נמצא כולם כמתנבאים באין סעד לסברותיהם, כי איך יוכיחו שהפרדים נקראים ימים ולא נקראו כן בשום מקום, גם זר מאד לפרש פועל מצא בקל כאילו יהיה בהפעיל המציא כי אין דוגמתו בכל התנ"ך, לכן אינו רחוק לומר כי האיש ענה ברעותו את החמורים היה מבקש יום יום מעיני מים סמוך למקום מרעיתם להשקותם אחר המרעה, והיה צריך למצוא להם המים פעם במקום זה ופעם במקום אחר. כי בכלות המרעה בצד האחד מן המדבר היה צריך להנהגם לצד אחר, ולכן לא היה די לו במעין אחד, ויקר מקרהו שפעם אחד בבקשו להם מים מצא את חמי טבריה והודיע טבעם בעולם, ולפי שהיה תועלת מרובה בהמצאה זאת

פרסמו

לנוצרים שם, ע"כ דברי פראקאפיאוס. ואפשר שהיהודי ההוא זכר את אשר קרה לפלשתים אודות הארון ולבלשאצר בשתותו בכלי הקדש ולכן אמר מה שאמר. אך אחרי זאת לא ידענו עוד מה קרה לכלים ההם.

ישׁ"ר.

ראשית בכורים

לספר בכורי העתים שנת ה' תקצ"א לפ"ק.

בשתים עשרה לחדש אלול שנת חמשת אלפים וחמש מאות ושמנים ותשע ליצירת העולם.

היום מלאה מאת שנה ליום הולדת את רבנו משה בן־מנחם ז"ל מדעסא! מי יתן ויחק על אבן בעט ברזל ועופרת יום הולדת החכם הזה לזכר עולם! למען ידעוהו דור אחרון ועם נולד יזכרוהו לברכה, ויעשו אותו יום הלל ותודה לאל הגומל עלינו, והקים לנו גואל אשר בו ישראל יתפאר; כי יום זה ילד לנו למרבה החכמה והדעת בקרב עם ישורון. ויהי אבי כל בני עבר, שר השלום, לתרגם תורת אלהים אשר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, וללמד לבני יהודה משפט לשון עברי יפיץ ענן אורו באור לנתיבה. זה היום עשה ה' להגיה מחשכים ולהסיר מאפליה, זרח אור לישרים, לפקוח עינים עורות אשר תעו בדרכם ונבוכים בארץ זה כמה. וסגר עליהם שער הבינה. דור ודור יספרו בכתוב עמים זה ילד שם סלה, ולדעסא יאמר איש ילד בו! זה היום בא שקוינוהו, להתיר אסירי עני וברזל. מקוה ישראל מושיע בעת צרה, נולד הגבר להושיע יושבי חשך וצלמות, להרים מאשפתות קרן ישראל, אשר בזו לעגו לה עמים לאמור: אבדה חכמת חכמיה ואנשי הדעת נאספו, ולכל בני ישראל היה אופל במושבותיהם. עתה יאמרו בגוים: שבה שולמית אל הדרה ותפארתה אשר היתה לה בימות קדם; כי זה האיש משה ידענו מה היה לו, חכם מפענח צפנת, מגלה עמוקים, יודע דעת עליון, איש אשר נחה עליו רוח דעת ועצה, והריחו ביראת אלהים, והגדיל לעשות שם בין העמים בחכמת הפילוסופיא האלהות, ההוא אמר לה אחותי את! קומי משבתך בשמים ממעל, לשכון בין האדם בארץ מתחת, להשכיל תועים בינה ולמול ערלת לב. הן אלה ידו עשתה, ועוד הרבה להטיב לנו עם ישראל.

לרחם

בשילהי אבות דר' נתן כתוב: מכתשת של בית אבטינס ושלחן ומנורה ופרוכת וציץ עדיין מונחין ברומי, אמנם כפי מה שסיפרו סופרי הקדמוניות a) בימי הקיסר Commodus בערה בהיכל ההוא תבערה גדולה ותאכלהו האש עד היסוד. אך כלי הקדש לא נשרפו עמו אלא נצולו מן הדלק' ונשארו ברומי עוד זמן רב, היינו עד חצי המא' החמישי' לחשבונם. ויהי בשנ' ארבע מאו' וחמשי' לחשבונ', היינו שפ"ב שני' אחר חרבן בית שני, בא לאיטאליאה המלך העריץ גענזעריקוס [Gensericus Rcx Vandalorum] וילכוד את עיר רומי וישלול בה שלל רב עד מאד, עתודותיהם שסה וכל חמדתם אסף כאסוף בצים עזובות ויגדל השוד בקרב העיר כי ארבעה עשר יום שלמים היה שולל והולך, וכפי עדות הסופרים b) בין סגולות כסף וזהב שלקח משם בזז ג"כ כלי הקודש הנגנזים באוצרות רומי ויתן כל שללו באניות ויבא את הכל לאפריקא, וישארו שם כלי הקדש מונחים באוצרותיו שבעים שנה. אמנם בשנת 520 לחשבונם קם בעליזאריאוס [Belisarius] שר צבא הקיסר יוסטיניאנוס וילחם באפריקא עם עם וואנדאלי וינצחם ויבוז מהם כסף וזהב לרוב ובתוכם גם כלי הקדש שהיו שם c) ויביאם אל עיר קונסטאנטינא, וילך גם הוא לסבב בהם חוצות העיר למופת על נצחונו, והכותב פראקאפיאוס d) בכתבו המעשה הזה סיפר שיהודי אחד ראה את הכלים ההם כשהוליכו אותם בחוצות קאנסטאנטינא ואמר לאחד ממשרתי הקיסר שהיה אצלו: לא טוב הדבר אשר צוה הקיסר להביא הכלים האלה אל תוך ארמונו, כי כפי הנראה בעיני אין מקום מוכשר לשמור בתוכו הכלים המקודשים זולתי ירושלים הקדושה אשר משם לוקחו בתחלה, ואתה רואה בעיניך כי כל עוד שבאו כלי הקדש בארצות הגוים סבבו רעות רבות למלכיהם אשר עכבו אותם בהיכליהם, לכן שלל גענזעריקוס את עיר רומי, ולכן שללו הרומיים את אוצרות אפריקא לפי שהיו בידיהם כלי הקדש. ויגד האיש את הדברים האלה אל הקיסר יוסטיניאנוס, ויירא הקיסר מאד ולא אבה לאסוף אל ביתו הכלים ההם ויצו לשאת אותם אל ירושלים ולהניחם בהיכלות אשר

לנוצרים

(a Herodianus, Historiarum Lib. I. C. 14.

b) Procopius Lib. I. de bello Gothico, Anastasius Hist. eccles.

c) Anastasius l. c.

d) Procopius de bello Vandalico Lib. II. C. 9.

קשט ודת צרורות באפל מני דור ודור,
עדי אמר אלהים: יהי משה ויהי — אור!

והיה כי ישאלכם בניכם מה האבן הזאת לכם? ואמרתם אבן זכרון
היא לאיש אשר האיר עינינו, „הוא משה בן מנחם, אשר מלא ה׳
„אותו חכמת לב, ולהורות נתן בלבו ללמדכם תורת ה׳ ולולא קם משה
„לפנות לכם מסלת הלמוד בתורתנו הקדושה, ובדרכי לשון עברי, כי
„עתה נשארתם חסרים ונבערי דעת כדורות שלפניכם, ואור החכמה
„לא נגה עליכם, הוא האיש אשר נתן לנו יד ושם בין העמים והיה
„לנו לפה ולמליץ, להסיר מעלינו עללות רשע. בהתגוללם עלינו משטיני
„אמונתנו. גם זה האיש משה עניו מאד. ומלא יראת אלהים, ויהי
„ידיו אמונה, להחזיק דת ישראל וללמד דעת את העם באמונות ודעות,
„ועל כן הקמנו לו המצבה הזאת, לזכרון דור דורים, למען תהיה לנו
„לעדה. לאות נאמן על תודת לבבנו כעל כל הטוב והחסד אשר גמלנו.
„לזכר עולם יהיה צדיק!" — *) ואתם בני לכו שמעו מוסר אביכם,
זכרו

*) אמרו במדרש רבה פרשת ויצא אין עושין נפשות לצדיקים דבריהן הן הן
זכרונם. רצונם בזה שהצדיקים אינם צריכים לאבנים ולמצבות המזכירים צדקותם
וישרם, כי הפעולות שעשו בחייהם עומדים וקיימים בלב אנשי הדור, וגם
מספרים אותם לנין ונכד, ואחריהם בפיהם ירצו סלה עד נצח. כל זאת
בבחינת עצמם אבל בבחינת עצמנו ראוי לנו להקים מצבה לזכר
עולם, להראות לעיני כל, כי ידענו את הטובות אשר עשה לנו הצדיק.
וכן הוא טוב מאד לעורר הלבבות בזכרון מעשיו לאחוז בדרכיו ולהתנהג על
פי מדותיו. וכן כותב אחד מחכמי עמים ז״ל בשפת אשכנזית: מענבער דיא
איהרע נאטציאן דורך איהרע טאלענטע אונטעררִיכטעט דורך איהרע פאנטא־
זיע געשטערקט, דורך איהר געניע פערהערליכט, טראגען גלייכזאם אויף
איהרען שולטערן דעז נאהמען איהרער נאציאן צו דען ענטפערנטעסטען פעלי
קערן, אונד אין דיא קאממענדע וועלט. איהר עדעלסטער טהייל לעבט אונד
ווירקט, וועז זיא ניכט מעהר זינד. דורך איהרע שריפטען דער פערגענגליכ־
קייט ענטריססען, אונד צום ערבטהייל אללער פעלקער געווארדען, מאן בז־
וואונדערט דאז געפרעגע איהרער גראססען זעעלען אין דיזען דענקמאלען. דיא
זיא אונז צור ערשטוינונג אונד צום אונטעררִיכט הינטערלאססען, דא אטה־
מעט נאך איהר געניע, דא ברעננעט איהם דעם פאטערלאנד געהייליגטעס
פייער, פאן דא דראנג עס אין דיא ברוסט דער גראססען מעננער, דיא נאך
איהנען געקאממען זינד, אונד דא פליגט הייטע נאך איין פונקע ווע־,
דער פילייכט דער גאנצען זעעלענלאזען נאכקאממענשאפט איינע דענקונגס־
ארט גיבט, פילייכט זיא נאך דעם פערשטעהרטען ערבטהיילע ליסטערן
מאכט אונד דורך דיא בעוואונדערונג יענער גרעסע צו איהרעם ערווערבע
ענטצינ־

לרחם על עמלנו אלו הבנים, בהעתיקו לנו התורה בשפה ברורה ונעימה, והורה לנו דרך ישכון אור במליצת לשוננו הקדושה. הלא שנים רבות היתה תורת אלהים לנערי בני אמונתנו כספר החתום, ודרכי לשון עברי כמו זר נחשבו, נעו מעגלותיה לא ידעו ערכה; כי בפי המורים אין מלים די באר למו. ואיש נעדר להאיר נתיב, עד שקם משה בישראל, הואיל באר מכתב אלהים, מפורש ושום שכל, ויהי לנו לעינים למבין עם תלמיד. ישמח משה בחבלו אשר נפל לו בנעימים בעולם הנשמות, מרוב הטוב אשר יצפון ה' לישרים תושיה! *) ועתה אחי ורעי למענכם אדברה נא שלום! הלא ידעתם את נפש הצדיק באמונתו יחיה, מה פעל ועשה בארץ החיים, כי כל חכמתכם ובינתכם לעיני העמים, תודו לכם, לכן שימו כבוד למען תכבדו! יכירו וידעו כל העמים כי יש לכם לב להבין וכי יזכור ימי עולם משה עמו עשו זאת איפוא. הבו תהלה ללו נאוה תהלה! הציבו לו ציון! שימי לו תמרור! הקימו מצבת אבן בכל בתי ספר אשר לנערי בני ישראל, ויוחדת בצפרן שמיר עליה, יום לדתו יום מותו, ומאמר שירי הנדפס במאסף:

קשט

---

*) משה זכה וזיכה את הרבים; כי על ידו נתעוררו חכמי ישראל, אנשי שם, מביני מלאכת ההעתקה, ותרגמו שאר ספרי קדש על פי הכללים שהניח הרמבמ"ן ליסודי ההעתקה בהקדמת אור לנתיבה, מעלים מנחה חדשה ומגישים מנחה טהורה לרצון, והשלימו העתקת ובאור כל ספרי ארבעה ועשרים זכרה להם אלהים לטובה! ומי ימלל תהלת גבר הוקם על, האדון המדפיס המפואר, השר אנטאן עדל פאן שמיד בעיר המלוכה, אשר ברוח נדיבתו עשה טוב לאחי דתנו, להפיץ ביעקב ולחלק בישראל כל כתבי קדש עם העתקה אשכנזית והוספות ותיקוני הביאור מאת חכמים מפוארים שכלם ומתאימים ושכולה אין בהם, ועוד הדפיס ספרים רבים ויקרים בחכמות, מדעות, ובצחות לשון עברי, כלם מהודרים בכל מיני יופי וכל יקר ראתה עינינו. כל איש ישראל החפץ בטובת עמו, בהרבות חכמה ודעת בין ישראל, ובהרחבת מליצת לשוננו הקדושה, ישלם בלב תודות אלף להשר האדון הנ"ל אשר הרחיב לנו ופרינו בארץ עסטעררייך בספרים נשגבים ולולא זאת לא באו לידנו. ועוד עומד על משמרתו ומקריב מנחת בכורים, היא מחברת בכורי העתים היוצאת שנה בשנה, מיד בעלי מדע המתאמצים להרים קרן לשוננו הקדושה, ומעוררים הציבורים בענינים הנשגבים, בחקירת הלשון ועמקי התורה והחכמה, והשר האדון המדפיס הנ"ל ישים לה דרך מבוא במחנה העברים בלי פנות אל בצע כסף. ומלבד השכר הזמני שקבל השר הנ"ל על דבר עמלו בדבר הטוב והמועיל, מטעם המלך ויועציו החפצים ביקרו להושיבו עם נדיבים, ישא ברכה מאת ה' פועל ידיו ירצה ומשכורתו תהיה שלמה מן השמים!

טעיות וחלופי נוסחאות בדפוס תרגום אונקלס·

פרשת לך לך·

לֶךְ לְךָ [בראשית י״ב א׳] ת״א אִיזִיל לָךְ בשני יוד״ין חירוקים, כן מצאתי הנקוד בכל הספרים המוגהים והיא זרה בדקדוק; כי כפי הכלל ראוי להיות אֱזִל בחטף וסורק כמו אֱכַל [לוח הפעלים גזרת פ״א בספרי תבואת הלשון] אולם מצאנו על דרך זרות אֱזֶל [עזרא ה׳ ט״ו] בצירי וסגל, והתרגומים נקדו כפי דעתם. וכן העתיד בתרגום אֵיזֵל תחת אֵיזִל. והנכון לומר, כמו שמצאנו בעברית שני שרשים הלך, ילך, העבר, הבינוני ולפעמים המקור מגזרת הלך, הצווי העתיד ולפעמים המקור מגזרת ילך, כן השתמשו בעלי התרגומים בשני שרשים אזל, יזל. העבר ובינוני מגזרת אזל, המקור, הצווי ועתיד מגזרת יזל כמו מֵיזַל, בשקל מֵיתַב, אֵיזֵל כמו אֵיתֵב, והצווי אִיזִיל הנקודה בחיריק כמו תֵב, תִב, רק שהניחו בשלמות האל״ף כדי שלא יתחלף בלשון זילותא. ובלשונם אמרו החכמים זיל בתר טעמא. וכן נמצאים בלשון התרגום שני שרשים הוך, יהך, מענין הליכה, כאשר כבר העירותי ע״ז בספרי תבואת הלשון פ״א .IV § בהערה שם. ולפ״ז אִיזִיל בתרגום שלפנינו ובעזרא אֱזֶל נכונים בנקודתם רק שהצירי הסגל והחירק יתחלפו וזה לרוב. ואמנם זה דבר חדש הוא שלא מצאתי בספרי הדקדוק של חכמי עמים.

ובמדי עסקנו בשרשים אלו, אעתיק לפניכם דברי המתורגמן בשרש הלך. וז״ל כאשר חפשתי למלאת הפרש בלשנא הליכה, שלפעמים מתורגם בלשון אזילה ולפעמים בלשון הליכה ולפעמים בלשון הִיכָא, לנגד זו מצאתי וגדולה היא בעיני. בידוע כי ללשון הליכה שני שרשים הלך וילך, הנה רוב מה שבא במקרא משרש הלך [בעבר ובינוני] מתורגמים בלשון אזילה, אבל בבנין התפעל כלם מתורגמים בלשון הליכה ויש מעטים המתורגמים בלשון היכא, והם קצת העברים הבאים עם וי״ו ההפוך כמו וַהֲלַכְתֶּן אחריו [יהושע ג׳] וְתַהֲכוּן, והלכו עמים רבים [ישעי׳ ב׳] וִיַהֲכוּן, וכן בלשון עתיד נמצאים מעט משרש ילך אבל משרש הלך [בעתיד בבנין פִּעֵל] רק אחד מצאתי, והוא.

ולא

תורת משה, והלכו בעקבות החכמים הטובים והישרים בלבותם, שמרו מצות ה' ועשו את הטוב והישר בעיניו, יראו אלהים ומלך, למען תמצאו חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם, ואחריתכם ישגא מאוד. אשריכם וטוב לכם, אשריכם בעולם הזה, וטוב לכם בעולם הבא!

יהודה בן־יונה לבית ייטלש.

ענטצינדעט — — — וויבע האכאכטונג זאלל יעדעס פֿאלק דען מעננערן ווייהען, דורך דיא עז ערלייכטעט אונד געבעססערט ווארד, איהרע בילדער זאלל עז עהרען; אונד אללע הערצען ווערדען פֿאר בעגירדע גליהען, עבען זא גראס אונד עדעלמיטהיג צו זיין [צימממערמאן אים בובע פֿאם נאטיאנאל־שטאלצע].

וכן ראוי ונכון לכל משגיחי בתי חינוך נערי בני ישראל להזכיר ביום מיתת הרמב"מן (ה' שבט) את מעשי החכם הזה ולעורר לב התלמידים על גודל העדרו. כי כל זאת תלהב התשוקה בנפשם ותגיעה לבבם אל החכמה המוסר והמדות, בראותם כבוד חכמיי סגלא ולישרים יתנו תהלה גם במותם. וראו הביא לנו הערוך [ערוך חדש לד 1004] בערך מ ש ה בקדושין דף ל"ח. ת"ר בז' באדר מת משה וכו' ע"כ וכי אין לנו ענין יקר בתלמוד ומחיי משה שהעריך לנו רק המאמר זה במותו? אלא שבא להודיע יום מיתתו כדי שיוקבע לדורות להספד ולבכי לחזק בלבנו המורא והכבוד אל איש האלהים, אשר הופיע אור תורתו בכל העולם והורה לנו החקים והמצות אשר יעשה האדם וחי בהם. [וכן נעשה בכל הקהלות הקדושות רק מצריך להיות בהתקדשות היום הגדול הזה ובפרסום רב] והא דהביא הערוך המאמר בקדושין ולא במגילה [דף י"ג:] הקודם לו בסדר המסכתות, לפי שבמסכת קידושין היא עיקר הודעת מיתת משה והראיה מפסוקים ובמגילה העיקר שלא ידע המן יום שמת משה בלי ראיה מן הפסוקים וזו דבר פשוט. וכן דרך הערוך תמיד להביא רק אותם הענינים שיש בהם ח ד ו ש בפתרון המלה, בהבנת הפשט, בהוראת הדין והלכה, ובהודעת איזה דבר הנוגע למוסר ולמדות. ודעת לנבון נקל למצוא הטעם שהביא רק שמות עצם פרטי מן האבות הקדושים ומן התנאים והאמוראים שתרויח לנו תועלת באחת מן הענינים אלו. כגון א ב ר ה ם [לד 19] עודנו עומד לפני ה' מ"ר שם תיקון סופרים [כתשובת המחבר בעל מערכי לשון לשואלו דבר]. כ ת [לד 1029] להורות הדין כתיבת שם קטן תחת גדול כת מנחור. ש מ ע ו ן א ח י ע ז ר י ה [לד 1593] אומר בת"ח מ"ז בטהרות לא כך ולא כך. לעורר על הטעם שלפיכך נקרא על שם עזריה אחיו לפי שעזריה עסק בפרקמטיא והיה מספק מזון לשמעון אחיו שיעסוק בתורה וזה מוסר גדול [עיין הברטנורא] וכן הביא אביי, נחמני וכיוצא בהם לתכלית מה. וזה פשוט למי שמעיין מעט בספר הערוך. ולא הבאתי זה רק לפי ששמעתי רבים מתאוננים על הערוך שהשמיט מלות, ולא הכנים ענינים בין שאר ערכים, ולא ידעו שרבנו נתן ז"ל לא רצה לחבר ספר השרשים בלשון חכמים או בתרגום, והעריך רק בספרו ענינים שיש בהם ח ד ו ש על פי סדר אלפא בית"א. ויותר מזה כתבתי בהערות שחברתי על ספר הערוך שקראתי בשם ע ר י כ ת ש פ ת י ם.

כמו הולך ערירי [בראשי' ט"ו ב'] ותרגומו אָזִיל, כי הולך הוא [במדבר כ"ב כ"ב] אָזִיל הוא *) והנה מצאנו בעברית הלחם אָזַל מכלינו [ש"א ט'ד'] לכונה זאת על היציאה בהפסק וכליון כאשר יאמר הלועז האשכנזי [דאז בראָד איזט אונז אויזגעגאנגען] אָזְלוּ מים מני ים [איוב י"ד י"ב] נדעכו ממקומ' ונפסקו. וכן בעזר' (ה' ט"ו) שא אֵזֶל הכונה שילא משם, ולא הודיע לו מקום שילך לשם, רק שיביא הכלים בהיכל בירושלים והודעת המקום מוסב על הנחת הכלים. ובתרגום ולבן הָלַךְ [בראשי' ל"א י"ט] אֲזַל העיקר היציאה מביתו בלי הודעת המקום והלמ"ד לגזות למ"ד תכלית הפעולה שהיתה לו חוץ לביתו. הָלֹךְ הָלַכְתָּ [שם שם] מֵיזַל אָזַלְתָּ הכונה על הבריחה מביתו בלי בחינת מקום שאליו בורח. וַיֵּלֶךְ לְמַסָּעָיו [שם י"ג ג'] וַאֲזַל ענינו שילא ממצרים והיה תמיד בתנועת הנסיעה בלי קביעת מקום. ומעתה תבין ותשכיל ההפרש בין שני פסוקים שהבאתי. בפסוק תנה לי נשי ואלכה אמר יעקב סתם תן לי כל מה שיש לי ואני אלא מעמך ולא הודיע לו מקום לכתו תרגומו וְאֵיזֵל אבל בפסוק הקודם כתוב אלכה אל מקומי ואל ארצי בהודעת המקום תרגומו וְאֵיהַךְ וכמוהו ויאמר נסעה וְנֵלֵכָה וְאֵלְכָה לנגדך [שם ל"ג י"ב] ת"א בשניהם נְהָךְ, וְאֵיהָךְ פירושו כל אחד ממנו יסע למקומו, ואני אלך בשוה לך עד שאבוא למקומי. כי אחרי שאמר נסעה על ההליכה, תשמש נלכה ואלכה על השיבה למקומם. ות"י וְאֵיזֵל בפרטות על ההליכה אללו בלי קביעת המקום שלא הוזכר בקרא, והנה בפרשה שאנו עוסקים בה, בא פעל ההליכה בחבור היחוסים שממנו ושאליו, וגם מקושר במלת לו לטעם שבאר רש"י להנאתך ולטובתך או למשפט הלשון כמו חלף הלך לו [ש"ה ב' י"א] כדעת המבאר בשה"ש, ולכן תרגומו ג"כ אִיזִיל לך.

ולפי שעיקר הכונה היציאה שיעזוב ארץ מולדתו תרגם בלשון אזל והוסיף מלת לך כבעברית להודאת להנאתך ולטובתך שתלך אל ארץ כנען. והנה מצינו דמיונו בעברית וְאוֹזֵל לו [משלי כ' י"ד] באמרו החכם רמ"א

כהודאת

*) השם ראה בלבבו, שחשקו להיות בחברת האנשים שבאו לקרוא אליו, כי הולך הוא, היינו בלי איחור ועיכוב ובלי ידיעת תכלית לכתו ולאיזה מקום שיגיע. ולכן חרה אף ה' בו.

ולא יְהַלֵּכוּ [תהלים קט"ו ז'] ולא מְהַלְּכִין [הוא בינוני בבנין פַּעִיל ודרך התרגום להעתיק העתיד בבינוני במקום שמורה על התמדה] *) אבל בשרש ילך [בב"הק עתיד] נמצאים רבים כמו וְאֵלְכָה לאדוני [בראשית כ"ד נ"ו] וְאֵיהַךְ לְרִבּוֹנִי, ובמקור נמצאים מתי מספר כמו לָלֶכֶת לעבוד [דברים כ"ט י"ז] לְמֵיהַךְ וכו' עכ"ל. והעירותי במוסף המתורגמן וז"ל: גם משרש ילך ר"ל בצווי ועתיד נמצא מתורגם בלשון אזילה כמו לֵךְ לך אֵיזִיל, תנה לי נשי וְאֵלֵכָה [בראשית ל' כ"ו] וְאֵיזֵיל. אבל בפסוק הקודם לו וְאֵלְכָה אֶל מקומי [שם כ"ה] וְאֵיהַךְ, ולכן לא יספיק מה שהביא המתורגמן מה שנמצא בתרגומים, ולא נתן טעם לדבריהם להבדל תרגומם בפעלים נרדפים מענין הליכה, לדעת על ידו שני התרגומים בפסוקים, ובפרט בשני הפסוקים הסמוכים; שתרגומם משונה במלה אחת הדומה בבנין ובזמן. ולדעתי הענין כך. אזל הונח על ההליכה והיציאה בבחינת התנועה לבד ממקום ששוכן בו הגוף המתנועע בלי יחוס המקום שיוצא משם או המקום שהולך לשם. הוך נופל על ההליכה ביחוס אל המקום שיוצא משם או אל המקום שהולך אליו ולפעמים על שתיהן, והעברי ישתמש לשני ענינים אלו פעל אחד הלך ויבדיל ביניהם ביחוסי אותיות לבד אם במ"ם שמתנו להוראת היציאה מן אותו המקום, או בלמ"ד אל המקום שהולך לשם או בה"א סופית כלמ"ד בתחלתה ואם כונתו על התנועה בלי בחינת המקום כלל, יבוא הפעל הלך בלי יחס. **)

כמו

---

*) ההתפעל בעברית מפעל הלך מתורגם תמיד הַלִּיךְ כמו הִתְהַלֶּךְ נח [בראשית ו' ט'] הַלִּיךְ נח כי הוא במובן המוסרי וענינו ההעסקות בדרך ישר, וכן וַיִּתְהַלֵּךְ חנוך [בראשית ה' כ"ד] וְהַלִּיךְ חנוך כי ענינו התעסקות בעניני אלהות וכן בכ"מ. אכן מִתְהַלֵּךְ בגן [שם ג' ח'] שהוראתו הליכה אנה ואנה, מתורגם ג"כ דִּמְהַלֵּךְ. אבל ולא יְהַלֵּכוּ פה שענינו רק על התנועה ממקום למקום תרגומו מְהַלְּכִין.

**) כדי שלא תטעה בדברינו אברר לך יותר, שגם הארמי ישתמש ביחוסים אלו להוראת יחס שממנו הולך וליחס שאליו יבוא. אבל עוד הבדיל יבדיל בפעלים עצמם. ואל תשיבני מן ולא יְהַלֵּכוּ [תהלים קט"ו] שאין בו הודעת המקום ותרגום מהלכין, כי הוא זה בשביל שבא בעברית בבנין פִּעֵל, ועוד מן תרגומי הת"ת שאין אנו יודעים מי מחברם ומעורב בלשון פרסי אין טענה על ת"א ויב"ע.

נ"ל תְּלִיתָאִין. עוד אמרו, [פסחים כ"ח:] רב יוסף ביומא דעצרתא עבדי ליה עגלא תלתאי פירש"י שלישי לבטן ע"כ. ואנא לא ידענא הנקוד ואולי הקריאה תִּלְתָּא. והכלל לשון תרגום לחוד ולשון תלמוד לחוד.

ועוד תנו חכמים בלשון המשנה [פרה פ"א מ"א] א"ר יהושע בן לוי, לא שמעתי אלא שלשית. אמרו לו מה הלשון שלשית? אמר להם כך שמעתי סתם. אמר בן עזאי אני אפרש אם אומר שלשית לאחרות במנין, כשאתה אומר שלשית בת שלש שנים ע"כ ל"המ. פירש הר"ש לשון שלשית משמע פרה שיש בה שלשה דברים כגון זו שהיא בת שלש שנים ע"כ. וכתב התו"יט וז"ל נראה דגרסינן שלשת בלי שום יו"ד ותהיה הקריאה שְׁלֹשֶׁת בשבא וחולם כמו שלשת ימים, שהימים הם שלשה כך זו הפרה משלשת בעצמה בשלשה דברים שבה. אלא שלפ"ז, מה זו שאלה ששאלו, מה הלשון שלשת? הרי הלשון ידוע ומפורסם מן הכתוב. לכן גירסת הספר נכונה דגרסינן ביו"ד אחר שי"ן שנייה. ומצאתי בכ"י בסגול קמץ וצרי ובנוסחת מהר"ם מנוקד חירק וצרי וחירק [שִׁלֵּשִׁת] ע"כ הת"ויט, ודבריו תמוהים, הלא שלשת ימים בא בסמיכות כמו ששת ימים ושבעת ימים וידועים דברי רש"י בזה בתורה. ואיך יעלה על דעת איש לומר שהקריאה במשנה שלשת בלי סמוך והוראתו משלשת, שאין לו דמיון ושווי עם שלשת ואף אם נאמר כי הכוונה אחת אם נאמר שלשה אנשים ביחס הנפרד או שלשת אנשים (תל"ע פ"ט § קל"א) עכ"פ לא יתכן לבוא שם המספר בלי הנספר. ובמשניות מנוקדות הנדפס בוויניציאה מצאתי הנקוד לא שמעתי אלא שְׁלָשִׁית בשבא וקמץ ויו"ד חירק וכשאתה אומר שְׁלִישִׁית בת שלש שנים ע"כ. והגרסא הזאת משונה מכלן כי איה איפוא תמצאנו במקראות שְׁלָשִׁית ומה פתרונו? ובכ"הג לא יתכן לומר לשון חכמים לחוד כי הם לא המציאו נקודות חדשות נגד כלל הדקדוק להיות משולל הבנה, ושנו לשונם במלות ומשקלים ע"פי שבדתם מלשונות אחרות כאשר אבאר במ"א אי"ה. ועוד אם אמרו שְׁלָשִׁית איך יאמר לאחרות במנין הלא לזה השמוש שלשה בכל המשניות? והנראה לי בגרסת המשנה, לא שמעתי אלא שְׁלִשִׁית בשבא וחיריק ויו"ד חרוקה. אמרו לו מה הלשון שלשית? כלומר פרש דבריך אם שְׁלִשִׁית לאחרות במנין [דריא דריטטע] או שלשית, שהיא משלשת בשנים? [דרייאיעהריג] אמר בן עזאי אני אפרש אם אומר אתה שלישית בשני יוד"ין בודאי אין משמעתו אלא אחרות במנין, וכשאתה אומר שלשית ביו"ד אחת תהיה משמעתו שְׁלֵשִׁית בקמ"ץ ושני

חירוקים

בהודאת יחס שאליו הסחורה אזלה לו [איזט זיא איהם צוגעשלאגען] אולם לפ"ז עיקר חסר מן הספר, הסחורה. ועוד סחורה ל"ל והראוי אוזְלָה. ועל דעתי הפשוט אוזל לו כמו הלך לו, ושיעורו כ"ז שהקונה בחנות המוכר רע רע יאמר על הסחורה כדי שיקנה בזול, ואוזל לו ר"ל ותיכף שיוצא משם יתהלל בקנינו. וקרוב לזה פירוש הראב"ע שם. ויתורגם בלשון אשכנזי [האט ער דאז געוועלב פערלאססען, ריהמט ער זיך דעם קויפעס], ועוד מצינו לשון אזילה בתרגום לענין הליכה במהירות **פַּחַז כמים** [בראשית מ"ט ד'] ת"א **אֲזַלְתָּא לקבל אַפָּךְ הא כמיא** תרגומו פחז הלכת במהירות. אולם טעם מלית לקבל אפך מי יתן ואביננו? ודחוק לומר, שהלך נגד עצמו כמו המים הפנים אל פנים. והנראה שטעות נפל בדפוס וצ"ל **אֲבָךְ** בבי"ת וכוונתו שמתוך מהירות הלב הלך נגד רצון אביו. ודעת אונקלס לתרגמו ע"פי הדרש שחטא בבלבולו יצועי אביו, והוא דעת ר"א ור"י (בשבת נ"ה ע"ב). וידוע שאונקלס קבל תרגומו מפי התנאים האלו. ויב"ע שתרגם ארוב אִתְחַשַּׁב לך כאלו עלתה לאיתא וכו' כלומר שלא חטא אלא שנחשב לו כאלו חטא תרגם ע"פי ר"ג שם ע"ש. ויונתן בן עוזיאל מתלמידי הלל הזקן ור"ג מבית הלל. ובביאורי על תרגומי התורה הארכתי בזה יותר. וראה גם זה חדש שלא העיר אחד ממפרשי תורה על ת"א להבין תרגום לקבל אפך.

עגלה מְשֻׁלֶּשֶׁת [שם ט"ו ט'] ת"א **עֶגְלִין תְּלָתָא** כן הנוסחא ברוב הספרים ובאיזה מהן מצאתי **תַּלְתַּי**. והנוסחא **תלתא** ישרה. וכוונת התרגום כפירוש רש"י שלשה עגלים כמו שלשה פרים וכו' ותְּלָתָא מספר יסודי [דרייא] והנה מלת מְשֻׁלֶּשֶׁת תאר, והיה ראוי לפ"ז בתרגום **מְתַלְתְּלָא** תאר מגזרת מרובעים [לוח הפעלים גזרת דקדק] והפעיל נמצא ממנו **וְשִׁלַּשְׁתָּ** ת"י **וְתַלְתֵּלְתָּ** [דברי' י"ט ג'] אולם לפ"ז תוכל לפתרו בת שלש שנים ות"א לא רצה בזה מטעם שכתב הר"דק בשרשים שאין לומר בת שלש שנים כי בת שלש שנים תקרא פרה, לכן תרגמו **תלתא** שבודאי אין פתרונו אלא שלשה פרים. אולם יונתן תרגם בר תלת שנין. ומצאנו בלשון חכמים עביד להו עגלא תלתא [שבת קל"ו ע"א] פירשו תוס' כמו שלישים על כלם וכמו עגלה משלשת פירוש בריא וטוב. ואין לומר שת"א על כונה זאת שהיא בריא וטוב דהא מתורגם עגלה. שהיא יחידה בעברית עֶגְלִין בל"ר ואם יהיה תאר לבריאים וטובים

נ"ל

בהם, אולם בלשון ארמית הבינוני משמש לפעולה הנעשית בזמן הוה ולתאר משקל אחר ולרוב משקל פְּעָלָא כמו **גַּנְבָא**. הבינוני **כָּהִין** [ער דיענט] **כָּהֲנָא** [פריסטער], **רָעֵי** [ער ווײדעט] **רַעְיָא** [הירט] **קָטִיל** [ער מאָרדעט] **קְטוֹלָא** [מערדער] **סָנֵי** [ער האססט] **סַנְאָה** [פֿײנד] **נָטֵר** [ער היטעט] **נַטְרָא** [היטער, וועכטער] או מְנַטְרָא. וכן רבים. ושמור זה הכלל כי חדש הוא שלא העירו עליו חכמי עמים בספריהם. והנה בתרגום ירושלמי **הוה כָּהִין עילאה** כלומר בינוני לאותה הזמן בלבד, ותיב"ע בפירושו **בהאי זמנא הוה משמש** כוון לאמאר חז"ל והוא כהן, הוא כהן ואין זרעו כהן. [נדרים ל"ב'].

וירד על הַפְּגָרִים [בראשית ט"ו י"א] ת"א כנוסחא שלפנינו בחומש הרמב"ן ובמקראות גדולות **פַּלְגַיָּא** וברש"י על הפגרים על הבתרים ס"א הפגרים מתרגמינן פוגליא אלא מתוך שהורגלו לתרגם איש בתרו ויהב פלגיה נתחלף להם פגליא לפלגיא ותרגם הפגרים פלגיא והמתרגם כן טועה שאין להקים בתרים לפגרים, שבתרים תרגומו פלגיא ופגרים תרגומו פגליא לשון פגול הוא לשון פגר ע"כ בחומש תולאות חיים. והנה אמת הדבר, פגר תרגום פגול. **פֶּגֶר מחנה פלשתים** [ש"א י"ז מ"ו] **פִּגּוּל**. אכן אחרי שמצאנו בתרגום ירושלמי **וַיְבַתֵּר וּפְסַג פְּגָרִים פְּסַגַיָּא**, הרי נראה שתרגם בתרים ופגרים בענין אחד, וא"כ גם בת"א כן ונסתרו דברי רש"י בס"א. אבל צריך להבין הטעם הלא תרגם אונקלס **וּפִגְרֵיכֶם אַתֶּם יִפְּלוּ** [במדבר י"ד ל"ב] **וּפִגְרֵיכוֹן** מדוע שנה פה ותרגם פלגיא? ויש לתת טעם, פגרים הם המתים השלמים בגופם [לײַבען] תרגם **פגרים** ולכן בספר במדבר תרגם **ופגריכון**, אבל פגרים ע"ד השאלה לאברים מנותחים, נקראו כן מפני שנשתנו מצורתם, (כמו שבעברית נופל כל שרש פגר על השתנות הצורה ורפיון כח כמו אשר פִּגְּרוּ מלכת [ש"א ל' כ"א]) תרגם **פלגיא** כלומר חלקים. וזאת מחזיק הנוסחא דכאן **פַּלְגַיָּא**.

אשר עָבַר בֵּין הגזרים [שם שם י"ז] ת"א כנוסחת רוב החומשים **דְּעַבְרָא**. ואין זה נכון. שהמתורגמן הביא בשרש עבר, רוב לשון העבדה קרוב ללשון עברי, ויש מהם מתורגם בלשון עדאה

הירוקים ומשמע פרה שהיא במעלת ג' שנים כמו וכל בשלים [ישעי' מ' י"ב] בדמעות שָׁלִישׁ [תהלים פ' ו'] בשמחה וּבְשָׁלִשִׁים [ש"א י"ח ו'] כלם תארים להוראת השלישי במעלה. ואם דעתי לשנות עוד הנקודה ולהכניע הנה אפשר לפרש באופן אחר. לא שמעתי אלא שלישית לאחדות במנין, וכשאתה אומר, שְׁלִישִׁיָּת היו"ד השניה נעה בת שלש שנים כמו עגלה שלישיה [ישעי' ט"ו ה'] וחלוף ה"א בת"יו יתכן בלשון חכמים. והגרסא כראה בעיני יותר נכונה והבוחר יבחר. והנה עברתי חוק הפרשה לבאר דברי חכמים בלוך שבחר בהם ובמשנתם!

והוא כֹּהֵן לאל עליון [בראשית י"ד י"ח] **והוא מְשַׁמֵּשׁ.**

כן הגרסא הנכונה בכל הספרים המדויקים ורק באחד מהם מצאתי **והוא כָּהִין**. וזה לשון המתורגמן בשרש כ ה ן. כל הפעלים מלשון כ ה ו נ ה מתורגמים בלשון שמוש כמו **וְכִהֵן לִי** [שמות כ' א'] **וִישַׁמֵּשׁ**, **לְכַהֵן** [ויקר' י"ו ל"ב] **לְשַׁמָּשָׁא** וכן **והוא כֹּהֵן לאל עליון והוא מְשַׁמֵּשׁ** ע"כ והמתורגמן כדאי לסמוך עליו. ועוד הביא בשרש זה כל כהן דע"ז מתורגם כומר אבל כל כהן מזרע אהרן מתורגם בלשנא **כַּהֲנָא**. ומ"א **לִי לְכַהֵן** [ש"א ב' כ"ח] **לְמֶהוֵי כָהִין** וכל שאר לשנא כהן מתורגם **כַּהֲנָא**, כמו **מנחת כַּהֲנָא** [ויקרא ו' ד'] עכ"ל. והנה המתורגמן לא בדר הדברים הטיב והענין כך. **כָהִין** הוא בינוני וענינו עובד אלהים בקדש בלי יחום ומשפחת הכהונה [ער פערריכטעט דען דינסט אים הייליגטהום] **כהנא** שם תואר למשרת בעבודת אלהים ועומד תמיד על משמרתו לשרת בקדש [פריסטער] כי הוא ממשפחת הכהונה. ואין הפרש בין כהן הדיוט לכהן גדול, ובין **כֹּהֵן** בלי ה"א הידיעה ובין **הַכֹּהֵן** בה"א הידיעה שמתורגם תמיד **כַּהֲנָא** באל"ף כדלך המתרגם ברוב השמות. והסתכל בפסוק ואסף איש טהור [במדבר י"ט ט'] תיב"ע **ויכנוש גבר כָּהִין**. כונתו על איש זר שמוכן לעבודת אסיפת אפר הפרה שכשרה בזר, (פרה פ"ד מ"ב ופרק ה' מ"ד).

וזאת לך לדעת כי בזה מובדל לשון ארמית מלשון עברית, שבלשון עברית הבינוני [געגענווערטיגע צייט] משמש גם לתאר כידוע למדקדקים, כמו **כֹּהֵן**, **רוֹעֶה**, **רוֹצֵחַ**, **שׂוֹנֵא**, **שׁוֹמֵר**, וכיוצא

לחוד ולשון חכמים לחוד. ובענין זה שגה מאוד הרב המבאר החכם רמב"מן בספר נתיבות השלום בביאורו לפסוק לא ימיש [שמו' י"ג כ"ב] שכתב שם וז"ל, לא ימיש, פעל יוצא ענין ה ס ר ה כי השם הנזכר למעלה לא המיש העמודים לפני העם וכן ת"א לא יעדי ל א י ס י ר וכן תרגום אשכנזי, ואולם מצאנו לא ימיש מתוך האוהל [לקמן ל"ג י"א] הוא פועל עומד לכן תרגמו לא עדי עכ"ל. הבין הרמב"מן [שהוא המבאר ספר שמות] לא יעדי הוא מבנין אפעל יוצא לשני, והוא באמת מב"הק עומד כי אין חילוק בין הקל והאפעל בנקודה. ובפסוק דלקמן תרגם אונקלס לא עדי לא מפני שהוא עומד לבד אלא מפני שהוא העבר, ודעת אונקלס במלת ימיש שהוא עתיד במקום עבר ובעבר יש הבדל שבאפעל העבר באל"ף **אַעֲדִי** ובקל בלי אל"ף **עֲדָא** או עֲדִי. וכן תיב"ע **לא זַיַּע** מלשון זוע כמו מן חוב חַיַּב מן דוג דַיַּג מן דון דַיַּן. והרב המבאר ז"ל בבקשת המחילה מאת עפר משכבו, טעה בזה וכן רוב פעמים בדקדוק לשון ארמית כי לא ידע דרכיה. *)

הגם הלום ראיתי אחרי ראי [שם ט"ז י"ג] ת"א **אף הכא שריתי חזיא בתר דאתגלי לי** כך הנוסחא ברוב הספרים. וביש ספרים מצאתי נוסחא אחרת **הברם הכא שריתי.** והנוסחא הזאת נראה לי יותר, שהיא מכוונת אל העברית, בדרך התמיהה, כהוראת ה"א בחטף פתח במלת הֲגַם. ושיעור הפסוק האם ה ת ח ל ת י עתה לראות מלאכים, אחרי שרגילה הייתי לראות אותם בביתו של אברהם? כקצת פירוש רש"י. ותרגום ש ר י ת י לשון ת ח ל ה. כי כל לשון תחלה מתורגם ש ר ה. אמנם לגרסא שלפנינו התרגום בקיימת ולא בתמיהה, ומלבד שהוא נגד העברית אין לו שחר. כי מה טעם יש בזה, אנכי אף הכא ה ת ח ל ת י לראות מלאכים אחרי שכבר נראה לי. ואם יאמר האומר, שָׁרִיתִי פה מלשון ש כ י נ ה כי פעל שכן מתורגם ג"כ

שרה

---

*) הערוך בערך עד ח' הביא וכחוץ לעוברים (ישעיה נ"א כ"ג) תרגומו כשוק לעדן והוסיף בניתין ענין קרוב לזה תרגום לא יסורו ממנו לא יעידון עכ"ל ודבריו נכונים שענין העברה והסרה נרדפים כי העובר ממקומו סר ממנו, והעובר בתוך המקום סר מן המקום שהיה.

וכן בדיכאל עזרא ונחמי' לא נמצא העברה רק בלשון עדאה. ובשרש עדא רוב לשון העברה התרגום דומה לעברי ומעטים מתורגמים לשון עדא כמו עָבַר בין הגזרים, דִּי עֲדָא. וכן הביא רש"י לֹא עָדָה עליו שחל [איוב כ"ח ח'] לא עבר כמדתרגמינן אשר עבר בין הגזרים דִּי עֲדָא. הרי שני גדולים רש"י והמתורגמן העידו שהגרסא היה לפניהם די עֲדָא. ורק המגיהים אשר לא ידעו פתרון המלה שלחו בו יד והגיהו ד ע ב ר א. וכמוהו נפל טעות בדפוס בפסוק וחרב לֹא תעבור בארצכם [ויקרא כ"ו ו'] ת"א לא יְעִידוּן דקטלון בחרבא בדלי"ת כשרשו עדא וכענינו ה ע ב ר ה. והמגיהים אשר לא ידעו רק שענינו ה ס ר ה במלאם: והענן סָר [במדב' י"ב י'] ועננא ע ד א, הוקשה להם התרגום לא י ע י ד ו ן כי יהיה ח"ו קללה תחת ברכה לכן העבירו על רוחם הקל להחליף הדלי"ת ברי"ש ולהגיה יְעִירוּן מענין התעוררות וזה אין לו שחר. וכן עשה הגאון בעל קרבן נתנאל ז"ל בסוף ספרו מפני שהוקשה לו פתרון המלה והעיד שמצא בחומש אחד יעירון ברי"ש. אולם ברוב הספרים שלנו כתוב לא יעידון בדלי"ת כראוי *) ויש להעיר על הנקודה שראוי להיות יַעְדּוּן. כי הוא מן הקל. וגם בבנין אַפְעֵל אין הפרש בנקודה ותמיד תבא האית"ן בפתח מפני העי"ן הגרונית וכמו שאין הבדל בין וַיַּעַל מן הקל ובין וַיַּעַל בהפעיל. כן אין הבדל בנקודה בין לֹא יָסוּר [בראשי' מ"ט י'] ובין לֹא יָסִיר שניהם יַעְדֵּי. ואם שמצאנו בתלמוד [ר"ה דף י"ח ע"ב] בעשרים ותמניא באדר אתא בשורתא טובתא ליהודאי דלא י ע י ד ו ן מן אוריתא גם שם הנקוד ביו"ד איננה נכון וראוי להיות י ע ד ו ן אלא שלשון תרגום

לחוד

---

*) שמעתי מפי אחי מורי ואלופי, הרב החכם הכולל המפורסם מוהר"ר ברוך ז"ל שאמר: אפשר שאונקלס בתרגום לא יעידון, כוון לכלול גם הדרש אפילו חרב של שלום וכו' כי מלת י ע ד א בארמית נופל על השלל ובזה כמו את שְׁלַל אויביך [דברים כ' י"ד) ית עֲדָאה וכן רבות. והפעל לא י ע י ד ו ן ונגזרה זאת כלומר לא ישללו ולא יבוזו, כי כן מנהג אנשי צבא העוברים תוך ארצות למלחמה על שונאיהם במדינה אחרת אע"פ שיש להם ברית שלום עם הארצות שעוברים שם בכ"ז לא ימשלו ברוחם ואין מעצור להם לקחת בחזקה מאכלים ומשקים, והבטיחה התורה ע"ז שלא יעבור אפילו חרב של שלום לשלול שלל ולבוז בז. ודפ"תח ושפתים יושק, יבוא שלום ינוח על משכבו.

או שניש מאותיות השרשיות הנראות בתיבה, ואותן אותיות שנראות בתבה יקראו לכן שמותן יסוד התיבה. בהיותן יסוד המורה על עיקר פתרון המלה, וע"ז הקימו בנינם שאותן התיבות שנראות בהן אותיות שרשיות שהן יסוד התבה דומות בענינם ובהוראותיהן אע"פי שהן נפרדות בגזרתן. ואם אעתיק לפניך דברי מנחם בזה תקצר היריעה מהכיל, והמקום פה צר, לכן לא אביא רק איזה שרשים מספרו הצריכים לפירש רש"י שממנו הועתק ויספיק לך להקים על השאר כי בעל נפש אתה. — הביא מנחם במחברת מל יתחלק לארבעה מחלקות: האחד, ומל ה' אלהיך [דברים ל' ו'] בְּהִמֹּלוֹ בשר ערלתו [בראשית י"ז כ"ד] יְמַל קצירו [איוב י"ח ט"ז] וקטפת מְלִילֹת [דברים כ"ג כ"ו] ענין גזרה הם. [אבשניידען בעשניידען] ע"כ. ועיניך הרואות שלא הבדיל בענין בין הפעלים שגזרתם כע"ו מול בערלה, ואותם שגזרתם מגזרת הכפולים מלילות קציר; וחברם יחד למחלקה אחת להיותם מן השניים ר"ל מהתיבות שיסוד ב' אותיות השרש נראות בתיבה מל, ושענינם כרדף, גזרה וחתוך, כריתה וקצירה. וכמוהו הביא מחברת שך במחלקה אחת וַיָּשֹׁכּוּ המים [בראשית ח' א'] כְּשֹׁךְ חמת המלך [אסתר ב' א'] ענין נחה, ובמחלקה השנית יסוד כְּשַׁךְ יקושים [ירמי' ה' כ"ו] אם יִשַּׁךְ הנחש [קהלת י' י"א] לא תַשִּׁיךְ לאחיך [דברים כ"ג כ'] אע"פי שגזרת המחלקה הראשונה מן הכפולים וגזרת המחלקה השניה מן החסרים חברם במחברת אחת לפי שאותיות השרש הנראות בהן הן שך והוא יסוד התבה. משרש נשא הביא במחברת שא כל אותם הפעלים ששתי אותיות השרשיות נראות ליסוד התבה. משרש נפל, פל, מן נדד, דד, ומן נגש, גש, לפי שנוני"הן נופלות בעתיד ובמקור ואינן נראין בתיבה רק השתי אותיות פל, דד, גש, הנקראות יסוד התיבה. וכן בגזרות הנחים שוב במחברת שב, קום במחברת קם לפי שהו"יו תחסר לרוב מן הכתב ונחה בת"ג שלפניה ונותר רק יסוד התבה, ושניהם באו אל התבה. כן דעת מנחם בן סרוק וכל הנמשכים אחריו מבעלי האחדיים והשניים, וכלם מודים שכלם אותיות השרש לא יגרע. אבל לפי שיחסרו מן המלה, לכן רק לאותן הנראות בתבה יקרא יסוד התבה. ולכן תמצא בדברי רש"י תמיד המלות יסוד התבה ולא שרש לכונה זאת שבארנו ולא לכונה אחרת *) ועי"ז יתבארו דברי רש"י

בכ"מ

---

*) לפי הוראה זאת אין שום מחלוקה בין המדקדקים. כי גם אותם שתופשים דעת שאין בתבה פחות משלשה אותיות השרש, צריכים לנטות אחרי הדעה

שד ה, ועניינו שהחזיון שורה עלי, אחרי שנתגלה לי, לא יתכן שָׁדִיתִי במ"ב. ועוד קשה לי מלת חֲזְיָא בשתי נוסחאות, שהוא תאר או בינוני פעול לנקבה. ולאוי חֶזְוָן שם דבר. ואולי יאמרו המשיבים, שָׁדִיתִי מלשון ראיה והבטה, גם זה לא יתכן שפעל שור איני בתרגום ותרגום **אֲשׁוּרֶנּוּ** [במדבר כ"ד י"ז.] **סְכִיתֵהּ**. סוף כל דבר התרגום הזה בשתי נוסחאות לא ימלט מהיות שבוש ומן דמתרגם לי הא מובנא מנא לבי מוסתא! **הִמּוֹל לכם** [שם י"ז י"ד] ת"א **לְמִגְזַר** וכן נכון ואע"פי שאינו מכוון אל משקל העברית; כי בעברית הִמּוֹל הוא המקור מבנין נפעל מגזרת מו"ל והיה ראוי **לְאִתְגְּזָרָא** [אתפעל המכוון אל הנפעל] **וּנְמַלְתֶּם** [שם י"א] **וְתִגְזְרוּן**. הקל בעתיד עם וי"ו החבור כדרך המתרגם כשבא בעברית וי"ו המהפך עבר לעתיד ועתיד לעבר שישמש בשניהם בפעל עבר ועתיד ומוסיף עליהם וי"ו שבאית והוא מכוון אל וּנְמַלְתֶּם שפרשו כמ"ל והו"יו וי"ו המהפך עבר לעתיד. וטרם אבוא לבאר התרגומים הבאים עוד בפרשה זאת בחלופי נוסחאותיהם אשימה מגמת פני לבאר דברי רש"י בפסוק הזה כי סתומים הם בהשקפה ראשונה. וזה לשון רש"י: שם ונמלתם כמו ומלתם והנ"ון בו יתירה ליסוד הנופל לפרקים כגון נ' של נושך ונו"ן של נושא ונמלתם כמו ונשאתם אבל ימול לשון יִפָּעֵל כמו יֵעָשֶׂה יֵאָכֵל ע"כ ועיין באר רחובות שבאר דברי רש"י אך לא בראוי, ואני אתן לך כלל בדברי רש"י אשר יאיר לך נתיב בכל פירושו בענין דקדוק הלשון. דע כי רש"י ז"ל העתיק רוב דבריו ממחברת מנחם בן סרוק, שחבר אחד מן הקדמונים על שרשי לשון עברית ולא נדפס מימיו, והיא בכתב יד אצלי נעתק לפני שנים רבות מכתיבת יד המונחת בבליאָטהעקא בעיר המלוכה וויען. ורש"י הולך בעקבות מנחם ברוב דבריו ומזכיר לפעמים את שמו עליו, והרבה פעמים בכל תנ"ך יביא דעתו בלי קריאת שמו. והמחבר מנחם בן סרוק תפס דעת בעלי האחדיים, השניים, השלישיים, הרבעיים, והחמשיים, ר"ל שיש אות אחת או שתיים, או שלשה, או ארבעה וחמשה בתבה. שהן יסוד השרש. ודקדקתי במלותי שאמרתי שהן יסוד השרש. כי לא רבים יחכמו, ויאמינו שבעלי אחדיים ושניים נוטים מדעת המדקדקים שיסדו לכל תבה שלשה אותיות שרשיות ולא פחות, ולא כן, שגם מנחם והנלוים אליו מודים שיש לכל תבה שם בשלשה אותיות שרשיות, אמנם דעתם, שיש באיזה תיבות והן החסרים והנחים רק אחד

או

ומעתה כמו לשאר התרגומים. כל לשון נמל ומול מתורגם בלשון גזר ובשני בנינים, הקל והאִתפְּעֵל. בֶּן שְׁמֹנַת יָמִים יִמּוֹל לָכֶם יִגְּזַר לְכוֹן בב"הק, כן הנוסחא הנכונה בכל החומשים המוגהים וביש ספרים יִתְגְּזַר כפירוש רש"י שהוא הנפעל מגזרת מול מ"מ יש לסמוך על הספרים המוגהים שהנוסחא בקל יגזר. ואולי כוונת אונקלוס למה שכתב המבאר שהצווי בפרט לאברהם שימול את אנשי ביתו וכו'. וערל זכר אשר לא יִמּוֹל [שם י"ז י"ד.] דלא יִגְּזַר. זאת הנוסחא ג"כ בחומשים אלו ובשאר חומשים יִתְגְּזַר והיא בודאי משובשת כי יִמּוֹל לשון יפעל כמו יִדּוֹף ושב אל הפועל שהמעשה עליו לא אל הגוף הנפעל [עיין המבאר]. אכן וביום השמיני יִמּוֹל בשר ערלתו [ויקרא י"ב ג'] יִתְגְּזַר בבנין אִתְפְּעֵל, לפי שלא הוזכר כלל שם הפועל ושב על בשר ערלתו*) בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה [שם שם כ"ו] ת"א בִּכְרַן כן הנוסחא הנכונה בכ"ף ורי"ש. ובאיזה ספרים בדל"ת בְּכִדַן. והמתורגמן הביא ג"כ ברי"ש. והביא הרמ"בן בפרשת אמור: וכן יאמר אונקלוס בקרן יומא הדין [בק"וף] בקרני שלש יום ובלשון חכמים משלם את הקרן ואת החומש. ויש גורסין בכרן בכ"ף והכל אחד כי בכתוב קובע וכובע שווים עכ"ל בקצרה

לא ראיתי מעודי] כי רש"י תפס עיקרית יסוד י"ב אותיות נראות והיא כדעתי ושמחתי שכוונתי לדעת החכם הנ"ל. אמנם מה שהוא מכוון בדברי רש"י לבד אני אומר מכל כת המדקדקים האחדיים והשניים ובראשם הקדמוני מנחם בן סרוק שהעתיק רש"י דבריו ומחזיק בהם תמיד. ומן הפייטנים אין להביא ראיה ולא להוציא ממנה כלל אל מי הם נוטים, כי אף אם שרי תורה ובעלי לשון היו, לא שמרו דרכי דקדוק הלשון ועברו חק רשיון החירות בצחות המליצה להשתמש במשקלים יחוסים ונטיות כפי העולה על רוחם וכאשר צריכים לחרוז כמו שחברו בפיוטיהם רגוים, חרונים, אהרונים, ועוד אדבר מזה יותר במקום אחר.

*) יונתן בן עוזיאל תרגם שם וביומא תמינאי תשתרי. וברא יתגזר בשר ערלתיה. פירש האשה מותרת לבעלה ע"י טבילה ביום השמיני. והוכרח לכך מפני האתנח במלת השמיני שהוא מפסיק ולכן השב על שלמעלה שהיא טמאה שבעת ימים וכן וביום השמיני מותרת, וימול ערלתו ענין בפני עצמו ומוסב על בן זכר. ומה ראיה לנגינות וטעמים שהיו מימות קדם. ועוד הארכתי בזה במ"א. אכן לפ"ז אינה ראיה למילה שהיא ביום השמיני, ונפקא לדעת יב"ע מפסוק וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים כדאיתא במדרש תנחומא פ' תזריע קטן לכמה נמול כך שנו רבותינו קטן נמול לשמונה מה טעם? כשם שנמול יצחק אבינו ע"כ. ובזה מתיישב המדרש וקצרתי למבין מדעתו.

בכ"ת כי לרוב לקוחים ממחברת מנחם. וכן בפסוק שלפננו בנה יסודו על דברי מנחם שהעתקתי וכוונתו שיש שרשים משתי גזרות כמל, מול, אבל בשניהם יסוד ועיקר התבה שאותיותיהן נראות מל ולפיכך עניינם אחד. ומה שכתוב ונמלתם הנו"ן יתירה, אין רצונו לומר שהיא נוספת כמו שטעו רבים כ"א שנראה יותר על יסוד התבה שהיא מל, והוא יסוד הנופל לפרקים ר"ל אינו נראה בכתב כמו נו"ן של נושך ונו"ן של נושא שיסוד התבה הנראה תמיד הן שא שך והנו"ן נופלת מן התבה אע"פי שהיא שרשית ע"כ, והשאר מדברי רש"י יובן מאליו. ואם אמנם המבינים ידעו כל זאת זולת אריכות, הוצרכתי לכך להוציא הטעות מלב אותם החושבים שבכ"ת שהביא רש"י יסוד התבה דעתו על השרש ושובר שהם רק שתי אותיות שרשיות*)

ומעתה

שהאותיות הנראות בתיבה ליסוד, הן העמודים שעליהם נשען עיקר פתרון המלה; כי הנה מלאנו יטב, טוב, ילך והלך, סור, סרר, דוש, דשש, דרה, מרה, מרר, יקש נקש, ירש רוש, וכן רבים ואין מספר שהן מגזרות נפרדות והן דומות בפתרונן לפי שיסוד התבה נראית. [ואם יזכני ה' להוציא מחברת מנחם בן סרוק עם ההערות שכתבתי על כל שרש ושרש, ארחיב הדבור בזה] והנה מתוך תרגומי אונקלס ויונתן נראה שגם הם נמשכים אחרי בעל יסוד התיבה לתרגם המלה על פיהם כשהוא נאות לפי המשך הענין. ואביא לך אחת לדוגמא מן סדר השבוע שאנו כותבים בו הקונטרס הזה. השמר לך פן תנקש [דברים י"ב ל'] דלמא תִתְּקַל, כי לשון יקש ונקש אחד הם ביסוד התבה קש וגם פתרונם שוה כשלון וכל לשון כשל מתורגם תמיד תקלה. ובאנם השיג רש"י על אונקלס ונטה כאן מדרך יסוד התבה. ואעתיק עוד אחד שהעירני עליו ידידי הרבני החכם השלם מוה"רר יששכר בער שלעזינגער נ"י שכתב לי באגרתו: בכ"ת בתורה שכתוב ובמוראים או במורא ת"א ובחזונין ובחזונא הרי שהוא חשב שרשו ראה מגל"ה, אולם כ"ת שנאמר חתכם ומוראכם או פחדכם ומוראכם תרגם ואימתכון מלשון ירא. והוא ראיה שאונקלס חשב ככל הקדמונים שכל השרשים אשר א' מאותיות השרש נח או נחסר לגזרה אחת יהיה החסר בראשיתו בתכליתו או באמצעיתו עכ"ל ויפה כוון החכם הנ"ל וקלת ונזה כבר קדמהו הרב דון אברבנאל בספרו זבח פסח שהביא וז"ל: שמתרגם אונקלס ירחה שעשה מורא מלשון מראה ירמוז למראית השם שראו במצרים עכ"ד. ואחרי בינותי באונקלס שתרגם הפעל מלשון ירא דחל, אמרתי ההבדל בין יראת עונש דאגה ונזק כמו פחדכם ומוראכם, חתכם ומוראכם אימה, ויראת הכבוד הגדולה וההתרוממות כמו אל גדול ונורא [דברים ז' כ"א] דחילה וכן בכ"ת.

*) אחרי כתבי זאת מצאתי בהערה 8 לענין פיוטי הקליר שחבר ידידי הרב המא"הג החכם המפורסם מוהר"של ראפאפארט נ"י הנדפס בב"ע שנת תק"ן שהביא דעת החכם המפורסם ר"וו היידענהיים בפירושו על התורה [אשר

המשובש בכל החומשים הנדפסים לעתיד. ותודות רב אשלמה נגד כל עמי לידידי החכם הנ"ל, שחפש ועלה ויגע למצוא הנוסח הישר ועשה עמי אות לטובה בהודעתו לזכות בה את הרבים.

יהודה בן־יונה לבית ייטלש.

הערה בדברי תרגום אשכנזי על התורה
בספר נתיבות השלום להרמב"מן ז"ל.

שלשה פעמים כתוב בתורה **לא תבשל גדי בחלב אמו**, ובשני פעמים פ' משפטים ופ' כי תשא העתיק הרמב"מן ז"ל מלת גדי יונגעס פיה, כפתרון המלה לפי פירש"י גדי אף עגל וכבש בכלל

יכפר אשם שפך בה כי אם בדם שפכו (במדבר ל"ה ל"ג) דְּאִשְׁתַּדֵּי בה אלהן בְּשַׁדְיוּת אדם דמאן שַׁדְיֵיהּ. ומדי עסקי בענין זה לא אחדל להפקיח עיני הקורא על התרגום אונקלס בפסוק ובערת דם הנקי (שם) ותפלוי אַשְׁדֵי דם זַכָּאֵי. מלת אשדי הוא תאר ר"ל שופך. וכן ביב"ע שדיי. והעד שׁוֹפְכוֹ (שם) ת"א אַשְׁדֵיהּ ויב"ע שַׁדְיֵיהּ. ואין מן הראוי להיות שם מופשט שפיכות דם, דא"כ ראוי להיות מֵישַׁד כמו בשפך הדשן. או שַׁדְיוּת כמו בְּשַׁדְיוּת דיב"ע. ולא נמצא משקלו לשם מופשט באופן זה בתרגומים. ולא ידעתי על מי סמך המחבר לספר דברים שכתב שם דם הנקי שפיכות דם הנקי וכן ת"א ר"ל תרגום אשכנזי כי מתרגום אונקלס לא נראה זאת. והנה דעת התרגום, שצוה התורה לבער הרוצח ששופך דם הנקי כלומר דם של נקי כתרגומו דם זַכָּאֵי שהוא שם התואר ובכ"מ תרגום של נקי זַכָּאֵי. ואם יהיה טעמו נקי תאר לדם ל"ל דם זַכֵּי ויתורגם לפ"ז דען בלוט שׂער גיסער דעס אונשולדיג געמארדעטען אויז ישראל וועגצורייםען. ומי יתן שהמבארים והפותרים את המלות ישימו יותר את עיונם על דקדוק לשון ארמית כשרוצים לפתור לשון התרגומים וידדו לסוף דעתם כי דבריהם עתיקים ועמוקים והם יהיו לנו לעינים ולמאירים את הדרך בפשטות המקרא ובביאור המלות העבריות כי הם היו קרובים בזמן ובמקום, ומדע יתירה נודעת להם בלשונות הקדש, מפיהם אנו חיים, ובאורם אנו הולכים ובלתיהם אנו יגששים כעורים באפלה.

בקצרה. והנה רש"י בכתוב בעצם היום הזה בא נח [שם ז' י"ג] הביא: למדך הכתוב שהיו בני דורו אומרים אלו אנו רואים אותו נכנס לתבה אנו שוברין והורגין אותו, אמר הקב"ה אני מכניסו לעיני כלם ונראה דבר מי יקום ע"כ. נראה שרש"י פתר בעצם היום הזה בצהרו של יום מענין כעצם השמים לטוהר. ומלת קרן ג"כ אור וקרנים מידו לו, קרן אור פניו, ויהיה נוסחת הרמב"ן בקו"ף מיושרת. אולם בערוך פירש ב כרן מלה יונית עת וזמן.

יהודה בן יונה לבית ייטליש

התרת השאלה בנוסח התרגום

בבכורי העתים שנת תק"פט צד 39 הערותי על הנוסח בתרגום דמוֹקְדִין קטמה (ויקרא א' ב') שאין לו הבנה כלל ושהוא נגד גמרא ערוכה ע"ש. ועי"ז השיב לי באגרתו היקרה גבר חכם בעוז, איש תבונה ויקר רוח, מגדולי מחקרי הלשון ודוברי צחות, ידידי מעלת החכם השלם מה"רר שמואל דוד לוצאטי נ"י הנודע ממכתביו היקרים במחברת בכורי העתים לשם ולתפארת ולתהלה, שמצא בחומש דפוס לשבונה שנת רנ"א חומש יקר מאוד, הנוסח דמוֹשְׁדִין בקטמא בשי"ן. ועוד חפש החכם הנ"ל ומצא שכבר אסיפת חלופי הנוסחאות אשר קבץ החכם הנודע Samuel Le = Clerce וזה ג"כ דמושדין בשי"ן, והנוסח נראה להחכם הנ"ל הנכון והישר. וכן נראה לי והוא באמת, כי שֶׁפֶךְ הדשן (שם ד' י"ב) מתורגם מֵישַׁד קטמא. וכל לשון לשפיכה מתורגם בלשון זה. וגזרתו אשד מנח"פא והולך במקור ע"ד נח"פי כמו שבארנו בחלופי הנוסחאות בפעל אזל, יזל (ב"ע לשנה זו) והמתורגמן טעה מאד שהביאו בשרש שדא, והחליפו בפעל ש ד א שהביא אחר זה בסמוך והוא ענין ה ש ל כ ה. וזהו ההבדל, שפיכה (אויזשיטטען) גזרתו אשד. ה ש ל כ ה (ווערפען) גזרתו שדא. ועוד אדבר מזה, בפרשה. ומוֹשְׁדִין קטמא מבנין אַפְעֵל*) וכן יש לתקן הנוסח הישן המשובש

---

*) כ"ז בתרגום אונקלס אולם ביב"ע נמצאה גזרת ש ד א גם להוראת שפיכת הדם כמו ובערת דם הנקי מישראל (דברים י"ט י"ג) ותפלון שַׁדְיֵי דם זכאי. וכן לא

לארוג. וגם אחרי שהם נארגים לאוטים (ליינשטענגעל, ליינגארן) וכמוהו חִטָּה, שְׂעוֹרָה, בה"א הנקבה, כשהם בשבלים על השדה, חִטִּים, שְׂעוֹרִים, בסימן הרבים, על גרעיני החטים שנעשה מהם סולת ועל גרעיני שעורים שנעשה מהם קמח והלחם שנאפה ממנה, וגם על המינים של חטים ושעורים הנשפין בדים חשנת כלאים. ודוגמתו דָּגָה בה"א על המין. דָּגִים בסימן הרבוי פרטי המינים. עֵצָה (געהעלצע) עֵצִים (ביימע). אמנם בפשתים לא יתכן לומר הרבים יורה על פרטי המינים; כי פשתים אינו כולל כי אם הבד והשם לבדו (ליינען) והראיה:

מן התורה **לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו** (דברי' כ"ב י"א) והוא בודאי לא נאמר אלא על המין הפרטי בד (ליינען) כי קנבוס (האנף) צמר גפן (בוים וואללע) אינם שעטנז ומותרים עם צמר רחלים (שאפוואללע) כמבואר בש"ע. (וכן כתב לי ידידי הרבני החכם מוהר"ר יששכר בער שלעזינגער כי' באגרתו היקרה) והדבר פשוט וברור.

מן הנביאים, יחזקאל אמר בכהנים, **בגדי פשתים ילבשו פארי פשתים ומכנסי פשתים** (מ"ד י"ז י"ח) הכונה על הבד, שנמשך על מצות התורה **ולבש הכהן מדו בד, ומכנסי בד ילבש** (ויקרא ו' ג') והמפרשים אומרים הן קני פשתים שהן גדלין בבדין. עוד כתוב שם (מ' ג') **ופתיל פשתים** בידו, ופירש"י למדידת קרקע ואין דבר יפה מחבל פשתים ע"כ. ומעולם לא נעשה חבל מצמר גפן וגם לא מצאנו פתיל אלא צמר.

מן הכתובים **דרשה צמר ופשתים** (משלי ל"א י"ג) מנהג האשה בזמננו, העוסקת בצרכי הבית לטוות ולארוג בגד מבד (ליינוואנד) שהיא הכרח לכתונת ולמצעות המטות, וככתוב שם מרבדים עשתה לה, וצמר הוא צמר רחלים הנארג בבית לבגד העליון לכסות מן השלג והקור כאמור לא תירא לביתה משלג, ותמיד צמר ופשתים מקבילים אשה אל אחותה, צמר רחלים ופשתים הבד והשם. ואם אין ראיה לדבר זכר לדבר.

ומן המשנה אמרו (כלאים פ"ט מ"א) אין הכהנים לובשים לשמש בבית המקדש אלא צמר ופשתים, פירש הרע"ב דבבגדי הכהונה כתיב שש ובד, והוא פשתן שעולה בד בבד כלומר יחידי מכל גרעין וכו'. ואם

יכלול

בכלל שאין גדי אלא לשון ולד רך ע"ש. אכן בפעם השלישי פ' ראה העתיק בעקבען. ומי יתן ואדע הטעם מדוע שנה פה תרגומו? ואם רצונכו לומר טעם הרב המעתיק ז"ל לפי ששתי פרשיות ראשונות כתוב בפסוק ראשית בכורי אדמתך תביא בית אלהיך, ורצה הרב המעתיק לכוון בתרגומו יונגעס פיה סמיכות ענין בדמיון הבכורים, ששניהם באדם ותחלת יציאתם מבטן האם המולידם, וסמך העתקתו פה עפ"י הראב"ע בפרשת משפטים, שכתב: כי גדי לא יקרא רק שהוא מהעזים ע"ש, הנה אם כן נמליץ בעד הרב ז"ל נחפיא עליו דברים אשר לא כן, ולא עלו על מחשבתו לעולם, כי מלבד שהוא רחוק מן האמת, ויוצא ממנהג של המעתיק שאין דרכו בכך לדרוש סמיכות ענין באופן זה, הנה עוד נגד הכלל המונח אצלו (בבאור לנתיבה) להבדיל בין סותר למתחלף ובמקום שהפשט סותר לדרשת חז"ל הלך בדרך הדרש והחזיק בקבלתם בכל התורה. וא"כ אם שני פעמים פתר המלה ע"פי רש"י, באופן שהדרש והפשט צודקים ומתאימים יחד, מדוע יניח ידו בפעם השלישי וישען על הראב"ע? ומפני הסמיכות לא יתנגד בתרגומו לקבלת חז"ל שהחמירו לאכול כל בשר בחלב? והנה כל המבארים והמתקנים והמוסיפים על הבאור לא העירו ע"ז, ואני אומר כי התרגום בעקבען כשגגה היוצאת מלפני המעתיק ז"ל בכתיבת ידו. ולכן ראוי לתת לב ע"ז, וכל מורה יחליפנו בהעתקת יונגעס פיה, להוציא הטעות מלב התלמידים שלא יהיו חושבים שהתורה אסרה רק הגדי של עזים. וכן יתקנו המדפיסים את החומש מחדש עם תרגום אשכנזי ויעשו בזה נחת רוח לנפשות הצדיק שתוסר המכשלה.

יהודה בן־יונה לבית ייטלש.

דברי נחת

לתשובת שאלת חכם בבכורי העתים שנת תק"ץ צד 12 בענין פשתה, פשתים, פשתן, כתונא, בוץ.

פִּשְׁתָּה בה"א נקבה נאמר על צמח השדה בעוד שהזרע בתוך הגבעולין ועומדת בקמה (פלאכס) **פִּשְׁתִּים** בסימן הרבים הונח על פשתי העץ בקני הפשתן כשהם נאספים מן השדה אל הגורן ועומדים לארוג

לחודיה כוונו, כהוראת תבת פשתן בלשון חכמים. והפתיל היוצא מן
העץ לא הוא מן עצמו כי אם הקוים שבתוך הגבעולים והם יתיבשו בחמה
ויוסדקו וינופלו היטב לנקותם מן הפסולת ויאורגו לחוטין כידוע.
ואפשר שזה טעם הסמיכות בְּפִשְׁתֵּי הָעֵץ (יהושע ב' ו') כלומר
שהטמינה אותם בקוי עצי פשתן, כשהיו מסודקים כבר והוא טוב לטמינה
ולא בגבעולין כפירוש המפרשים והוכרחו להפוך הסומך לנסמך. ויתורגם
(איּם געהעכעלטען פֿלאכסע) ולולא דמסתפינא הייתי אומר דבר
חדש בכונת המשנה, שלא על הפתיל לבדו היוצא מן העץ (שבמשנה
לא הוזכר פה פתיל) אלא גם על השמן היוצא מעצי פשתן אמרו,
וידוע שמן הזרע של עצי פשתים יחושב שמן טוב למאור (לייןאָהל)
והוא מותר להדליק והעניים משתמשים בהם בשבת. וסדר המשנה
לפ"ז עולה יפה, במשנה א' אמרו אין מדליקין בפתילת האידן ובפתילת
המדבר, במשנה ב' אין מדליקין בשמן וכו' הרי שנו פתילה ושמנים שאין
מדליקין בהם, ועלה תנו במשנה ג' כל היוצא מן העץ היינו בין פתילה
ובין שמן אין מדליקין אלא פשתן, ר"ל פתילה שעושין מן הבדין,
ושמן היוצא מן הזרע והבן. והנה איסור השמנים מפני כבוד השבת
שריחם רע, והפתילה שלא נמשכה אחר השמן, אבל זולת זאת לא חששו
חכמים לאסור הפתילה שנמשכה אחר השמן מפני שמכבה מהר, כי אולי
ידעו הכנה שתהא דולקת שעות הרבה בלי כבוי או שפשתן שלהם טוב
וראוי יותר להדלקה מאותו שלנו וכן הטעם מבואר בש"ע א"ח רס"ד שלא
נאסרו הפתילות אלא מטעם שהאור אינו נאחז בהן אבל מדבר שהאור
נתלה בו כגון פשתה כפולה ובגד שש וצמר גפן וקנבוס מותרים. ומדוע
יעלה על דעתנו לחדש שהמשנה הבינה במלת פשתן צמר גפן דוקא ולא
בד ושש וקנבוס. ונעמים עלינו אסורים חדשים בדברים המותרים,
ויאמרו הכי אינשי, הני רבנן לא די שלא שדו לן עורבא אסרו לן יונה.

ורחוק לומר דרך כללי, פשתים דקרא ודמתניתן יכלול כל המינים ורק
לפי הענין יבוא על מין הפרטי כי מה לנו הלחץ זה הדחק,
והמשניות תמיד יפרשו המינים בשמותם הראויות והמיוחדות ולכן אותם
שלא נמצאו בלשונם, בחרו מלשונות אחרות והעד קנבוס. והשמות במיני
זרעים ותבואות במיני בהמות וחיות וכלים של תשמיש. ואם ישאל השואל,
אם כן שתבת פשתים הונח על הבד לבד, למה נאמר פעם בד ופעם
פשתים ולא נכתב תמיד פשתים? על זה יש להשיב כאלה יש לשאול
על יתר המלות שבאות ענין אחד במלות שונות. ועוד אולי הונחו על

המין

יכלול פשתים גם שארי מינים אשר לא ידענו באיזה מין ישתמשו הכהנים? ואין סדר המשנה להביא דבר שאינו מפורש משפתם בדור הללו.

ולשון חכמים להוד שבחרו בלשונם מלה מיוחדת **פִּשְׁתָּן** למין פרטי של הבד; כי כן דרכם תמיד לבחור מלה מיוחדת במשקלה להוראה מובדלת שלא ישאר מקום לטעות. וכדוגמתו מצינו **לְפָתָן**, למין פרטי של מעשה קדרה נבדלת ממלת **לפת**. (עיין הערוך) והרד"ק בספר המכלול הביא במשקלי השמות במשקל **פִּעְלָן** ג"כ **פִּשְׁתָּן** שאינו במקרא והוא בלי ספק טעות הדפוס, כי הוא בעצמו כתב במשקל **פִּעְלָה**. ורז"ל כשתמשו בו עם נו"ן בסוף באמרם אין מדליקין בו אלא פשתן. והוראת המלה הזאת על הבד כשהוא מנופץ ומתוקן, ואמרו אין מדליקין לא בחוסן, נקרא הפשתן כן כשאינו מתוקן לפי שהוא קשה מלשון והיה החסון לנעורת (כך הביא הערוך בערך חסן) ולא עלו על דעת חכמים לכלול עם מלת פשתן מין אחר חוץ מן הבד והשם (לויי־נען) כי כן אמרו פיו של צמר בשל פשתן אסור, לא יקשור סרט של צמר בשל פשתן (כלאים פ"ט מ"ט) וכאן בודאי אין משמעותו אלא הבד, דהא צמר גפן וקנבוס מותרים. ועוד שנו (כלאים פ"ט מ"א) הפשתן והקנבוס שטרפן זה בזה וכו' למדנו שפשתן וקנבוס שני מינים מובדלים הם (וכן הביא החכם ר' בינר שלעזינגער ראיה לסתור מזה) ושוב אמרו (שם פ"ג מ"ז) שלו חטים ושל חברו חטים מותר לסמוך לו תלם של פשתן, אחד זרע פשתן ואחד כל המינין. מכל הענין שם נראה שהכוונה על הבד לבד. ועוד צמר גפן לא נקרא זרע פשתן תלם פשתן ודהא מין אילן הוא, והמשנה יחדה לו שם הפרטי צמר גפן (כלאים ז' ב') פירש הרע"ב אילן שלו דומה לגפן *) ובמשנה (ר"ה כ"ב) כיצד היו משיאין משואות מביאין כלונסאות של ארז ארוכין וקנים עלי שמן ונעורת של פשתן. והוא בד שמעלה שלהבת, ולצמר גפן אין האור כאחז בו להעלות שלהבת כמו שהביא רש"י שם. וכן אמרם (יומא דף ע"ה.) גד שדומה לזרע פשתן בגבעולין כלומר גרגיר של קאליאנדער שדומה לזרע פשתן שגם הוא עגול עיין רש"י. מכל אלה נראה שהשתמשו חכמים במלת פשתן בפרטות על הבד. ולכן מה שאמרו במשנה (שבת פ"ב מ"ג) כל היוצא מן העץ אין מדליקין אלא פשתן על פתיל הבד

לחודיה

---

*) העניין קורא לו בנב"לי ר"ל Bambace כן פתרו החכם הבלשן המעתיק הפתגיות ראב"ע והעתיק בל"א איין בוים דער דעם ווייבשטאק עהנליך זיהעט.

מלת בוץ בודאי שאינו כמו גפן דהא מתורגם בכ"מ ב ד, בח. והוא ל"המק ותכריך בוץ (אסתר ח' ט"ו) והמוספיא לא הביא בערוך שהוא ל"המק כדרכו להוסיף. והבוץ רק הבד המשובח ויקר בארץ מצרים ועוד היום הפשתן המצרי (עגיפטישער פֿלאַכס) משובח מאוד, ולכן לפשתה המשובחת והחשובה הגדלה במדינותינו יקראו האכרים פשתן המצרי בשביל חשיבתו. והפשתן במצרים הוא לבן בבריאתו, כמו שהביא הראב"ע (שמות כ"ה ד') וכונתו באמרו מיני פשתים על המינים בבחינת איכות המעלה והיתרון הנבדלים זה מזה ותמיד במין בד לחוד לא על פרטי המינים. והספרי כוון בכתבו מין פשתים לבנה על אותו המין שגדל במצרים והוא לבן בבריאתו. ואפשר משום שכהני אליל במצרים היו מלובשים בבגדים שנעשו מאותו צמח הגדל בערבי והוא דומה לצמר גפן (כמו שהובא בשם פליניוס בהערה מבעל מערכי הלשון) לזה משה שהכהנים במקדש לא ילבשו אלא בד כדי להרחיק מחשבת ע"ז, כאשר עשה בשאר מצות והאריך בזה הרמב"ם בספר המורה.

הנה כה חלקי אמרה נפשי, מה שנראה לי אמת ויושר והדברים פשוטים. אבל אין אני בא להשיג על דברי החכם הי"שר, בלעדי! אין דרכי בכך, ולולא בקש החכם המפואר מאנשים אוהבי אמת להגיד דעתם בזה, כי עתה הייתי כמחריש ולא עניתי דבר, אבל רצונו של אדם גדול כבודו, וכבוד תורתו וחכמתו הנודע מתוך ספריו היקרים לשם ולתהלה במקומו מונח, חכמים כמותו ירבו בישראל!

יהודה בן־יונה לבית ייטלש.

פראג בחדש תשרי **לישרים** נאוה תהלה לפ"ק.

דברי חפץ

להצטדק לפני קוראי בכורי העתים הנכבדים, על דבר טענת **מרדכי** איש **בראָדי** עלי ועל ידידי החי בעולם הנצחי החכם המפורסם רי"ל בן זאב ז"ל בפתרון מלת **אין כל** (בכורי העתים שנת תק"ץ לד 45).

מלת אַין (קיין) שולל מציאות עצם הנושא במקום המוגבל (דאז סוביעקט איזט היר ניכט פֿאָרהאנדען) **אין רואה** (שמות כ"ג)

המין המשובח והחשוב בארצות שונות ולפי חשיבתם יכונו במלות נבדלות אבל מינם סוגי אחד. או יש לומר בד נופל על הארוג לחוד פשתים גם על הצמח (ואדבר עוד מזה לקמן).

והסתירה בדברי הרע"ב שהביא (שבת פ"ב מ"ג) צמר גפן מין זרע ובכלאי' (ז' ב') צמר גפן אינו מין זרעים, הנה כתובה שם בצדו הגהת התוי"ט עליו שהביא ראיה לסתור מפ"ה והוצרך להגיה שצ"ל מין ירקות. וימים רבים רשום אצלי על הגליון ראיה להגהת התוי"ט משבת (פ"ב מ"ג) שהביא הרע"ב צמר גפן מין זרע והנראה שהיה כתוב בדברי הרע"ב אינו מין זרעונים, או זירועים, והדפיסו מין זרעים וכן ברמב"ם שהביא התוי"ט. ותמיד נהגו לכתוב הלשון מין זרע, מין ירק, ולמה יכתבו לשון רבים מין זרעים מין ירקות אלא ודאי שהיה כתוב זירועים שלא נמצא לרוב אלא ל"ר. גם מלת התרגום כִּתּוֹנָא. מורה הבד לבד (ליינען) ולא צמר גפן (בוימוואָללע) כי תרגום פשתה ופשתים בכ"מ כִּיתָּן. והתרגום לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו עֲמַר וְכִתָּן יוכיח שכיתן בד לחוד משמע כי צמר רחלים וצמר גפן מותרים ואינם שעטנז, ואם כִּיתָּן בשאר מקום יכלול צמר גפן לא יתרגם אונקלס בדרך שאין מבורר לנו המין האסור, כי מנהגו תמיד במלות עשין ולאוין שבוחר המלה המיוחדת והמבוררת לענין המצוה כמו שאנו רואים תרגום טוטפות תפילין, לצילית כרוספדן וכיוצא בהן (ואדבר עוד מזה במקום אחר) וכן היה ראוי לעשות באיסור שעטנז ולתרגם בלשון שהמין האסור מבורר, אם לא שברור אצלו שמלת כיתן הונח על הבד בפרטות המין ואינו משותף לדבר אחר. ובשביל שווי המבטא Cotton אין לנו לעקור המלה מפתרונה. אולם יש לנו לתת טעם מדוע תרגם בד בוץ, ופשתים כיתן אם כיתן הוא בד? והנראה כדברנו לעיל, כיתן הונח על הצמח ובוץ על הארוג או ההבדל באיכות הסוג בבחינת המעלה והחשיבות כנאמר לקמן. ולכן הוסיף האונקלס בתרגומו מְחָבַּר כַּחֲדָא שהוא תרגום של מלת יחדיו, ובא ללמד שאין אסור משום שעטנז אלא ארוג ותכוף זו בזו כדברי המשנה (פ"ט מ"ח) (וכן דעת החכם ר"ב שלעזינגער בכונת התרגום הזה) והתוי"ט דקדק שם בלשונו וכתב ותרגומו ידוע וכן הבינו חז"ל במשמעות כיתונא רק בד באמרם (ר"ה כ"ג.) וקטר אטוני דכיתנא בכשיתא פירש"י חבילי פשתן שהן קשין לינתק ע"כ. וחבלים לא נעשו מצמר גפן לעולם. ובפתרון המלות מלשונות המזדהיות ראוים לנו לסמוך יותר על דברי חז"ל כי קרובים היו בזמן ובמקום.

מלת

מלת כל או עם מלת כל כי תמיד מלת אין שולל מציאות הנושא. ולכן אם תרצה לכון בעברית (ניכט אללע מענשען היטען איהרע צונגע) בהחלט תצטרך לומר לא כל אדם שומר לשונו אבל אם תאמר אין כל אדם שומר לשונו תושחת הכונה שהיא (עז גיבט קיינען מענשען וועלכער זיינע צונגע היטעט. וכן בנדון דידן אם בדעתך לכון (ניכט אללע מענשען שרייבען) הוכרחת לומר בעברית לא כל אדם כותב, כי מלת כותב הוא פעל בינוני, ועליו מוסב מלת השלילה לא שתשלול פעל הכתיבה מחלק אדם הנושא אולם אם תאמר אין כל אדם כותב הכונה אין בעולם מציאות אדם הכותב (עז גיבט קיינען מענשען וועלכער שרייבט) כי מלת אין לא תשמש בפעלים לשלול פעל הכתיבה מנושא אבל תשמש בשמות לשלול מציאות הנושא.

כל הדברים האלה פשוטים הם, ואינם צריכים לפורטם כי ידועים לכל המתחילים ללמוד מעט הגיון ודקדוק הלשון. ולכן זה לי יותר משלשים שנה (כד הוינא טליא רחוק מאוד מהיות **בן עשרים ושתים שנה**) רשמתי על ספר מלת הגיון שלי שתחת אין כל אדם ראוי לומר בשולל חלקי לא כל אדם כותב. ויקר מקרה שהיה בזמן ההיא בחור משכיל מורה בבית אחי הרב המפורסם מוהר"ר ברוך ז"ל, והבחור המורה הדפיס ספר מלת הגיון עם העתקה אשכנזית שחבר, וכראות ההגה על הגליון רשומה בכתב ידי הדפיסה והספר יצא לאור בשנת תקס"ג. ואחרי חלפו שנים רבות עוד היום על משמרתי אעמודה, שמאמר אין כל אדם כותב בלתי צודק להיות שולל חלקי כי אם הוא שולל כללי, כאשר כתוב שם בהגה בקצרה ופה באריכות בדרך ב ר ח ל ב ת ך ה ק ט נ ה, כאשר יסדר המורה לתלמידו בבית הספר. וידעתי אני גם ידעתי כי הדברים באמת ללא צורך והאריכות שפת יתר, כי התינוקות של בית רבן יודעין זאת כעת שאוצר השרשים מצוי בידם הנדפס אחר זאת בשנת תקס"ז. אך הוכרחתי לזה מפני תלונת הטוען עלי ועל ידידי החכם בן זאב ז"ל שהחפיא עלינו דברים אשר לא כן להאשימנו בחנם **ששבשנו הנוסח של הרמב"ם ז"ל** בספר מלת הגיון והדברים שקר. כי מעולם לא עלתה על רוחנו לשלוח יד בדברי הנשר הגדול, כי בן זאב לא הזכיר מאומה בספריו מהרמב"ם ולא נשא שמו על שפתיו והוא בודאי נקי מאשמה, ואנכי בהערה שם לא אמרתי ש י ש ל ה ג י ה ד פ ו ס י ם ו ל ש נ ו ת ה נ ו ס ח רק את דעתי גליתי והרשות נתונה לכל איש לחוות דעתו כפי העולה על רוחו שחלק לו אלהים ובפרט שישמור לשונו

כ'ב ע') במקום הזה. **ואיש אין בארץ** (בראשית י"ט ל"א) בגליל הזה. וזו ההבדל העצמי בין **אֵין** ובין **אַיִן** השולל מציאות הנושא בכל מקום. מלת **לֹא** (ניכט) שולל הנושא מן הנשוא ולהיפך, ותמיד הנשוא והנושא במציאות. ולכן תשמש מלת אין בשמות ולא בפעלים ומלת לא בפעלים ולא בשמות. וכשיחובר מלת אין למלת כל ימצא לפעמים שתורה ג"כ על העדר מציאות הדבר רק במקום כמו **נפשנו יבשה אֵין כֹּל** (במדבר י"א ו') (עז איזט פֿיר אונס היר אן דיזעם אָרט ניכטס גע־נוסבארעס פֿאָרהאנדען) **אֵין כֹּל חדש תחת השמש** שיעורו אין נמצא בעולם דבר שהוא חדש מפני שכתוב אצלו תחת השמש (עז גיבט אונטער דער זאָננע ניכט איין דינג וואס נייא איזט) והנה כל מלת אין מתורגם ארמית **לֵית** והיא מלה מורכבת מן **לָא אִית** המורה שלילות מציאות הדבר *) וכן תרגומו בפסוק אין כל חדש תחת השמש **לית כלום פתגם חדת בעלמא הדין**, ומעצמו יובן שהשולל חלקי לא יתכן לבוא רק במלת לא שתשלול הנשוא מן קצת הנושאים; כי בשולל חלקי בהכרח תתחייב מציאות הדבר רק שתושלל מחלק הנושאים, אבל לא יתכן לבוא שולל חלקי במלת אין, השולל מציאות הנושא בכללות ויהיה מאמר סותר את עצמו ואין בזה שום חילוק בין שיבוא לבד בלי

מלת

---

*) ראה דברי בעל מכלול יופי בפסוק אין נעשה פתגם (קהלת ח' י"א) והביאור שם, ולדעתי הקדמה מסורה ורצוי להיות אין פתגם מעשה הרעה נעשה מהרה (ווייל דיא שטראַפֿע דער בעזען האנדלונג ניכט גלייך דארויף פֿאלגענד פֿארהאנדען איזט) ואם תתבונן בהקדמות שם אין יודע האדם, אין אדם שליט ברוח, תמצא שכלם שוללים מציאות הנושא ומלת אין מוסב על השם (עז איזט קיין מענש פֿארהאנדען דער עז ווייס, עז גיבט קיינען מענשען דער הערר דער ליפֿטע איזט. ובכל אלה התרגום הארמי **לית**. אולם באחת מנינו והוא אֵין יֵשׁ רוח בפיהם (תלים קל"ה י"ז) שתרגם **לָא אית רוח חיי בפיהן**. והוא בעבור מלת החיוב יש שמחובר אליו. ויש לומר שמלת יֵשׁ פה הוא שם התואר וענינו ישות ר"ל הויה (וועזענטליכעס) כמו להנחיל אוהבי יש (משלי י"ב) ושיעור הפסוק אין ישות רוח בפיהם וכוונת המשורר אע"פי שיש אפשרות שיוכל האליל לצאת מן העץ רוח הבל דברים בפיו ע"י אומנות חכמה מלאכותית (מעכאנישעס קונסטווערק) כמו שנמצא היום בעולם, הנה אין ישות אלהות בדבר הזה כי מעשה בני אדם הוא. והמעיין יקרה. וכן הסגול במלת יש הבא מפני המקף יעיד כי הוא סמוך בסמיכות אל השם רוח. וכן כוונת הארמי (עז איזט קיין לעבענסגייסט אין איהרעם מונדע־הויך).

אבל בשולי הלקי ישתמשו במלת לא כל **לאו כל אדם זוכה לשתי שלחנות** ודומיהם.

את כל אלה הוכחתי והערכתי לפניכם קוראים משכילים ויקרים! למען תשפטו מישרים כי בצדק אמרי פי. וכי נקיים אנחנו שנינו מאשמת האיש ולא שלטו ידינו בדברי הרמב"ם ז"ל. אולם אני אשלח לו, למען שהוא צעיר לימים, ומרדכי ידע את כל ונוכחת בדרכי לשון עברית וידיו רב לו במליצותיה, אבל בשחרות שנותיו נעלמו ממנו הליכות עולם וכמו זר נחשבו לו שבילי דרך ארץ, להזהר בלשונו ולנצור על דל שפתיו, להתנהג עם אנשים כראוי להם ולבלתי הקל ביקרא דחיי ושכביי. וגם אַתְּ נפש איש בריתי המתלוננת בבל שדי! שאי נא לדברי איש מכורתך ומולדתך כי רק בשנים הוא ותאמרי סלחתי! ובזאת תבחן תכונת איש ההוא, אם יודה על האמת ויתגבר על יצרו להתחרט על מוצא פיהו שלא כדת הנימוסי. ואתם אחי ורעי האמת והשלום אהבו!

מלכי ישפר עליך לפ״ק

יהודה בן יונה לבית ייטלש.

לשונו ולא יתן שום דופי בהם. ואין ספק בלבי אך ברור לי כשמש שהרמב"ם חבר בלשון הערבי כראוי רק המעתיק ללשון עברי שגה.

ומה שרוצה המדקדק להמציא שיש הבדל בתבת אין אם יבוא במאמר נשוא אחר זולת תיבת אין אז הוא שולל כללי וכו' הנה ההמצאה הזאת, אמת כי חדשה היא אבל **לא כל חדש אמת**, כי מלת אין כל ביחד הן נשוא המאמר ויחסר הנושא דבר, המובן במלת כל כמו אין כל (דבר) בבית, נפשנו יבשה אין כל (דבר למאכל ולמשתה) ובמשל אין כל חדש תחת השמש ניתוחו **אין כל** (נשוא) (דבר) **חדש תחת השמש** (נושא) והתרגום ארמי הוסיף מלת **פִּתְגָם**.

ואין לדמות כלל למשל לא כל מלאכה תעשו, כי ההפרש בקדימת מלת השלילה למלת כל, הוא רק במלת לא אבל במלת אין שתמיד יקדם למלת כל הוא שולל כללי. (עיין אוצר השרשים). והנה דרך הממציאים דבר חדש, לקיים דבריהם בראיות והוכחות ממקראי קודש, משניות ותלמוד או מספרי מחברים חכמים מפורסמים שראוים להכריע, אבל עדות מפי עצמו לא תוכיח. והמשל שהביא הטוען כי אין חדש נפלא הוא שולל חלקי, שוא מופרך, כי הוא שולל כללי ואם יהיה שולל חלקי צריך לומר לא כל חדש נפלא. ואם נניח לסברת הטוען, הלא עיניו לנוכח יביטו בספר מלות הגיון שם שאמר בז"ל אבל אנחנו נבחר תמיד שתהיה לשוננו בשלול חלקיי **אין כל** ע"כ בלי נשוא אחר. וכן נמנה בין ארבעה הקפים אין כל בלי נשוא אחר לשולל חלקי. והוכרחנו לומר שטעות סופר הוא וצ"ל לא כל. כאשר העיד הרמב"ן בפירושו על שגיאות רבות בהעתקה ע"ש. אולם זה ראה מצאתי ראיה לדברנו, מנוסח התפלה שיסדו רבותינו ז"ל ועליהם לסמוך, והוא בתפלת יום הכפורים אנו אומרים **אין כל דבר נעלם ממך**, וכאן ודאי שולל כללי אף שהוא נשוא אחר זולת מלת אין. אמנם מצאתי באיזה סדורים ומחזורים הנוסח **אין דבר נעלם** וכו' וגם זו נכונה כי אין צורך למלת כל לשולל כללי. ולולא פחד מדקדקי נפל עלי שיאמר ר' ליב ייעלש שבש הנוסחא של תפלה (כאשר ישנה ויפלם ששבתתי נוסח הרמב"ם ויחשדני שלקחתי דברי ההגה מאוצר השרשים הגם שנדפסה שלש שנים קודם שיצא אוצר השרשים לאור ומה בכך שאתלבש בטליתו של חברי) הייתי מקיים נוסחא הזאת. וגם לשון חכמים מסייעני באמרם: אין אדם רואה חובה לעצמו. אין אדם משים עצמו רשע, אין אדם מעיז פניו בפני ב"ה, וכן **אין כל בריה יכולה לעמוד** כלם שולל כללי

אבל

איינער צוועקמאֶסינען ערציהונג אויז זיינער פאָטערליכען האנד עמ־
פפינגען; זאָ איבערהייפפען זיא איהן געוויס דאפיר מיט בעווייזען פאָן
קינדליכער ליבע, געהאָרזאם אונד טרייע, אונד אֶפפנען איהם איהר
דאנקבארעס הערץ פאָלל פאָן פערטרויען אונד הערצליכקייט.
הייטער אונד פראָה בליקט דער גוטע פאטער אום זיך, קיינע טרי־
בע וואָלקע רוהעט אויף זיינער שטירנע, דיא אינניגע צופרידענהייט
שטעהעט מיט לעזערליכען ציגען דארויף געשריבען, וואהרעס
לעבען, דער אינבעגריף פאָן גליקליך זיין אונד גליקליך
מאכען, שפריכט זיך אין יעדער מיענע אויז, אונד יעדער דער
איהן אנזיהעט רופט אויז: אין דעם פריינדליכען געזיכטע
דעם פאטערס איזט לעבען! —

לעסט זיך דיזעס פאָן איינעם פאמיליענפאטער אים אללגעמיי־
נען זאגען, מיט וועלך גראָסערעס געפיהלע קאָננען וויר עס ניכט
בייא דעם געהייליגטען הויפטע איינער שטאאטס־פאמיליע אנווענ־
דען, בייא איינעם רעגענטען, דער בייא דער טעגליך זיך פערגראָס־
סערענדען הערשערמאכט, זיך אם ליבסטען פאָן זיינען אונטער־
טהאנען פאטער נעננען הערט. מיט פאָללעם רעכט קאן איין
זאָלכער גוטער מאָנארך דיזעס קינדליכע פערטרויען אונד דיזע אנ־
הענגליכקייט, דיזע ליבע אונד דיזע טרייע, דיזען געהאָרזאם אונד
דיזע דאנקבארקייט פאָן אונז האָפפען אונד וויא גערן געבען וויר זיא
איהם! פאטער איזט נור דעריעניגע, אים וואהרען זיננע דעם וואָר־
טעס, דער איינע גוטע ערציהונג אלז דיא גרונדלאגע דעם צייטליכען
אונד עוויגען גליקעס זיינער קינדער בעטראכטעט, פאָן איהרער גע־
בורט אן, דען פלאן צו איהרער פיזישען אונד מאָראלישען בילדונג
ענטווירפט, דער זיינען קנאבען, קוים דען נאהמען פאטער לאללענד,
שאָן זאכפערשטאֶנדיגען מאֶננערן פערטרויעט, דיא יעדען זיינער
שריטטע בעוואכען, יעדען אויפקיימענדען פעהלער צו ענטווארצלען
זיך בעמיהען, אונד דען זאאמען דעם גוטען אונד וואהרען, פריה אין
דאז יונגע עמפפאֶנגליכע הערץ שטרייען, איין זאָלכער פערנינפטיגער
פאטער זאָרגט דאפיר, דאס זיין קינד צייטליך וואָהלבעדאֶכטיגען,
אין דער איינען פילאָזאָפישען גייסט ערפאָרדערליכען ערציהונגס־
קונסט איינגעווייהעטען, אין וואָרטען אונד ווערקען גלייך מאָראלישען
מאֶננערן אין דיא האֶנדע פאללע; מאֶננערן, דיא עס פערשטעהען,
ענטהוסיאזם פיר גוטע האנדלונגען אין איהם אנצופלאממען, אונד
דען האנג צום באֶזען פריהצייטיג צו ערשטיקקען, זאכקונדיגען פע־
דאגאָגען

איינ׳גע וואָרטע

צור

בעהערציגונג דעס ניטצליכען שול־אונטעררינכטעס,

געשפראָכען

אן דיא הויזפֿעטער דער פראגער איזראעליטענגעמיינדע

בייא

געלעגענהייט דער אויפֿשטעללונג דעס בילדניסעס זייגער קייזערל׳ קאָניגל׳ מאיעסטאֶט, אונזערס אללערבעסטען לאנדעספֿאטערס

פֿראנץ דעס ערסטען.

אין דעם זאאלע דעס פראגער איזראעליטישען הויפּטשולגעביידעס.

טעקסט:

בְּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים

אין דעם גלאנצע דעס קעניגס אנטליץ איזט לעבען — (משלי ט״ז ט״ו)

פֿריידע מאהלט זיך אויף דעם געזיכטע איינעס צופֿרידענען הויז־פֿאטערס, ווען זיינע קינדער דורך זיינע פֿערנינפֿטיגען לעהרען אונטערוויזען, אויף דער באהן דער טוגענד אונד דער מאָראל געלייטעט, דורך זיין אייגענעס מוסטערהאפֿטעס בייאשפיעל אויפֿגעמונטערט, אן אייפֿער אין איהרער פפֿליכט־ערפֿיללונג צונעה־מען, אונאויפֿהאלטזאם איהרעם בערופֿע ענטגעגען איילען, זיך צו ניטצליכען אונד ברויכבארען שטאאטסבירגערן צו גוטען עדלען מענשען בילדען. ווען דיזע קינדער עס דאן ערקעננען, דאס מיט דעם פֿיזישען דאזיין, דאז דער פֿאטער איהנען גאב, זיא אויך דיא וואָהלטהאט

איינער

דערליך אומארמען, אונד אונטער אֶסטערדייכס מילדעס צעפּטער צו איינער פֿאמיליע פֿעראיינט צו זעהען. —

דיזער זאָ גוטע לאנדעספֿאטער איס גייסטע איינע גליקליכערע נאכוועלט פֿאָראויז ערבליקקענד, איינע נאכוועלט, ריא איהן דען שאֶפּפֿער דיזעס ווערקעס, דען גרינדער איהרעס גליקעס, דען פֿא־טער איהרעס לעבענס נעננען ווירד, עמפּפֿינדעט איינע זעלינקייט, דיא אין יעדער געבערדע זיך אייסערט, איינע האָהע זעעלענפֿריידע, דיא אונפֿערקענבאר איס געזיכטע זיך אבשפּיגעלט, איינע וואָננע דיא אונזער טעקסט בעוואֶהרט: אין דעם פֿריינדליכען גע־זיכטע דעס קאֶניגס איזט לעבען! —

הויזפֿאֶטער דער געמיינדע! גאָטטזעליגע מאֶננער מיינער גלויבענסגענאָססען! דיא איהר דיא ערסטע אונד הייליגסטע פּפֿליכט דער ערציהונג, אויז דען הייליגען אורקונדען קעננעט, אונד זיא ניכט פֿערזיימט, דיא איהר, אללע פֿאָן דעם האָכהערציגען געפֿיהלע בעזעעלט זייד, אייערע קינדער צו ניטצליכען אונד גוטען מענשען צו בילדען, אויז איהנען ברויכבארע שטאאטסגלידער, רעליגיאֶזע אונד מאָראלישע מענשען צו מאכען, דיא איהר מיט גרענצענלאָזער עהרפֿורכטספֿאָללער ליבע אן אונזערען גוטען לאנדעספֿאטער הענגט, זיינע ערהאבענען בעפֿעהלע זאָ גערן אונד זאָ וויללינג צו ערפֿיללען בעמיהעט זייד, בייא אייך ברויכט עס קיינע אויפֿמונטערונג, אייערע קינדער אן דעם אֶפֿפֿענטליכען שולאונטעררינכטע טהייל נעהמען צו לאססען. לאֶגע דער איבערוויגענדע פֿאָרטהייל דעס אֶפֿפֿענטליכען אונטעררינכטס אייך אויך ניכט זאָ קלאר פֿאָר אויגען, וואֶרעט איהר ניכט איבערצייגט, דאס אין איינער אֶפֿפֿענטליכען שולאנ־שטאלט מעהר אויפֿמונטערונג פֿיר דיא יוגענד צור ערלערנונג דער שולגעגענשטאֶנדע ערצילט ווירד, האֶטטען אונזערע ווייזען דעס אָריענטס, דען נוטצען איינעס אונטעררינכטס בייא איינער פֿער־זאממלונג פֿאָן שילערן, בייא דענען דער אייפֿער פֿיר דיא וויס־סענשאפֿטען, דער מוטה, אונד אנדערע טוגענדען מעהר אלס וויא ביים פּריפֿאט־אונטעררינכטע ערוועקט ווערדען, אייך ניכט זאָ אנ־געריהמט אונד אנ׳ס הערץ געלעגט, אלס זיא עס ווירקליך געטהאן האבען*) זאָ מיסטע בלאָז דער זיסע געדאנקע: אונזער ווייזע־

סטער

---

*) מאז לעזע מיינע אבהאנדלונג איבער דען איבערוויגענדען פֿארטהייל דעס עפֿפֿענטליכען

דאגאָגען, דיא דעם יינגלינגע דיא רעכטע באהן דעם לעבענס פֿאָר־ציינכנען, עהרפֿורכט פֿאָר רעליגיאָן, ליבע פֿיר פֿאטערלאנד, אכ־טונג פֿיר געזעטץ איהם איינפֿלאָסען, געפֿיהל פֿיר וויססענשאפֿט אין איהם ערוועקקען, אונד איהן זאָ זיינעם בערופֿע נאָהער זאָ־פֿאָרט ביז צום צילע זיינער בעשטיממונג ברינגען; וואָ ער זאָדאן אלז מאן אין דיא וועלט טריטט, אללען יענען ניטצליך אונד וואָהל־טהאָטיג אויף דיא ער צו ווירקען האט.

דיזעם סקיצירטע געמאָהלדע איינעס אום דיא גוטע ערציהונג בעזאָרגטען פֿאטערס איזט עס ניכט גאנץ דאז אונזערם אללער־בעסטען לאנדעספֿאטערס אום זיינע שטאאטס־פֿא־מיליע? זינד ניכט דיא בילדונגסאנשטאלטען פֿיר דיא יוגענד איינע דער וויכטיגסטען אנגעלעגענהייטען זיינעס הערצענס? וויא ענערגיש לויטען דיא פֿאָן דעם ערהאבענען קייזערטהראָנע ער־לאססענען, דאז שולוועזען בעטרעפֿפֿענדען האָכסטען בעפֿעה־לע? וויא זעהר ווירד דאז פֿערדינסט אום דיזען צוויג דער שטאאטס־פֿערפֿאססונג געווירדיגעט, אונד אויזגעצייכנעטע פֿאָרטשריטטע אים שולפֿאכע בעלאָהנט? געוויס, ניכטס ערפֿרייעט דאז הערץ אונזע־רעס ערהאבענען אונד וויזען מאָנארכען מעהר, אלס דער גליקליכע פֿאָרטגאנג דעס אונטערריכטס אונד דער בילדונג אין זיינען שטאא־טען; אונד דארין שפריכט זיין פֿאָטערליכער זין זיך ריין אויז! איהן דער נור דאז גליק זיינער פֿאָלקער וויל, פֿעסט איבערצייגט, דאס דאז צייטליכע אונד עוויגע וואָהל דער מענשען לעדיגליך פֿאָן זיינער גוטען ריכטונג אין דער יוגענד אבהאָנגט, איהן קאן ניכטס פֿראָה־ליכער מאכען, אלס דאז מיהזאמע הינשטרעבען נאך דיזעם צילע — איהן, דעססען הייסעסטער וואונש עס איזט, אין זיינעם וויטען קייזערדרייכע וואהרע אויפֿקלאָהרונג פֿערברייטעט, פֿאָראורטהיילע בעזייטיגעט, אונד אן דיא שטעללע זיטטענפֿערדערבענדער, דיא פֿערנונפֿט הערא בווירדיגענדער מיסברייכע, אָכטע רעליגיאָזיטעט טרעטען צו זעהען, איהן קאן ניכטס הייטערער מאכען אלס דיא צוועקמעסיגסטען מיטטעל צור רעליגיאָזען בילדונג דער יוגענד אין זיינען שטאאטען ערגרייפֿען צו זעהען. פֿיר איהן איזט ניכטס ער־געטצענדער אלס דער וואָננעפֿאָללע געדאנקע: דורך איינען אללגע־מיינען ניטצליכען אונטערריכט, איינסט אללע זיינע אונטערטהאנען דורך דאז באנד דער איינטראכט אונד ליבע אומשלונגען, זיך ברי־

דערליך

אונד דוא פֿאטער דעס הימטעלס אונד דער ערדע! דער דוא
פֿאָן דען הימטעלסהאֶהען הערּאב אין דיא הערצען דער מענשען
שויעסט, אונד דיא גערעכטיגקייטסליבע אונד דיא עדלען געזיננונגען
אונזערעס גראָסען קייזערס **פֿראנץ דעס ערסטען** געגען אללע
זיינע אונטערטהאנען קעננסט, זעגנע איהן אונד זיינע דורכלויכ־
טיגסטע געמאהלין אונזערע פֿילגעליבטע לאנדעסמוטטער אונד אללע
זיינע טהיירען אונד ליבען! לאססע ניא איינען אונרוהיגען גערּאנ־
קען זיין עדלעס הערץ בעאֶנגסטיגען, קיינע זאָרגע קיינען גראם זיינע
זעעלע בעאונרוהיגען, נור הייטערקייט אונד פֿריידע אומגעבע איהן
אונד צייגע זיך שטעטס מיט לעבהאפֿטען פֿארבען אין זיינעם
אנטליטץ. שפענדע גיטיגעס וועזען, גליק אין זיינען געזאממטען
שטאאטען אויז! זעגנע עוויגער! דיא ערהאבענען פֿאָללשטרעקער
זיינער קייזערבעפֿעהלע, לאססע דיא האָהען אונד אונטערען
שטאאטסבעאמטען אללע גליקליך לעבען, אונד צופֿרידענהייט נע־
ניסען. בעלאָהנע אללגיטיגער! דיא גוטען מיינונגען אונזערער קריסט־
ליכען מיטברידער, בעלאָהנע דיא בעמיהונגען יענער עדלען אונד
ווירדיגען אונזערער גלויבענסגענאָססען, דיא אונזערע בעססערונג
ווינשען אונד דאראן ארבייטען! זעגנע דעס הימטעלס אללען האָכ־
אנזעהנליכען אונד פֿערעהרונגסווירדיגען נאָסטען, אונד דיזער טהיי־
רען געמיינדע, אמן.

יורא ייטעלעס.

סטערלאנדעספאטערווילל עס, אונד דיא ערפיללונג זיינעס ערהאבענען וואונשעס ברינגט פריידע אין זיין העכסט עדלעס הערץ, דיא וויר אין דעם פריינדליכען געזיכטע דעס קאֶניגס לעזען, אייך אנצייפערן, דיא קינדער אין דיא שולע צו שיקקען.

ברידער! פריינדע! וויר פערדיהנען עס אין דיזעם יאהרהונדערט ניכט מעהר, דאס מאן אונז דער פאָראורטהיילע אויז דער פינסטערען פאָרצייט בעשולדיגע. שטעהען וויר, דא וויר ערסט דורך יאָזעף דען אונשטערבליכען געוועקט אונד דורך **פראנצענס** אויפמערקזאמקייט אויף אונז ערמונטערט וואורדען, אום אונזערע בילדונג אונז צו בעקיממערן, ניכט אויף דער האָהען שטופע דער קולטור גלייך אנדערען פאָלקערן, זאָ האבען וויר דאָך דען גוטען וויללען איהנען נאכצואהמען. געוויס איין גראָסער טהייל אונזערער נאציאָן מאכט דיא גוטען גרונדזאֶטצע אנדערער גלויבענספארטהייען פאָן אויזבילדונג מענשליכער אנלאגען אונד פערפאָללקאָממנונג דער גוטען בעגריפפע אויך צו דען זייניגען, אונד אללעס וואס דיא הייליגע רעליגיאָן גוט הייסט — אונד וועלכעס גוטע אונד עדלע בעפיהלט זיא ניכט? — איזט אונז וויללקאָממען. וויר בעמיהען אונז, אונזערע שפראכע צו פערבעססערן, אונזערע זיטטען צו פערפיינערן, אונזערן פערשטאנד אויפצוקלאֶהרען, אונזער הערץ צו פערעדלען, אונד העגען איננינגסט דען וואונש, מיט קראפט אונד מוטה מיסברייכע צו בעקאֶמפפען, אונד מיט דעם צייטגייסטע פאָרט צו שרייטען — אונד זאָ בעשטרעבען וויר אונז צו ערצילען: דאס דיא הערצענסוואָננע אונזערעס גיטיגסטען לאנדעספאטערס אללע זיינע אונטערטהאנען בעגליקט צו זעהען ריין זייע אונד ניכט געטריבט ווערדע, אונד וויר אונז זאגען קאֶננען דורך אונזער הינצוטהון: איזט לעבען אים פריינדליכען געזיכטע דעס קאֶניגס! —

פאטער דעס פאטערלאנדעס! *) ערהאבענסטער מאָנארך! בליקקע פערנער גנאֶדיג אויף אונז, שענקע אונז ווייטער דיינע הולד אונד גנאדע, דיא וויר צו דיינען פיסען פלעהען אונזער שיקזאל צו בעססערן!

אונד

אֶפפענטליכען אונטעררִיכטס געגען דען פריפאטאונטערריכט, אויז דעם תלמוד ערוויזען, אים בכורי העתים תק"פ.

*) געגען דאז בילדונגס זיך ווענדענד.

עודנו בפתח הבית ויפגשהו השוער וישאלהו לאמר: סורה אדוני, סורה, מה לך בזה? הדימות ממנו מכס למלך? — ויען המלאך ויאמר, אני סוחר מנכבדי הסוחרים, לי בינה — בינה!? קרא השוער, בינה?! — מה זאת? אכן ימים רבים סחרתי גם אני במערבים טרם באתי השערה להיות פקיד בעיר, והנני יושב בשער זה שלשים שנה, ולא ידעתי, ולא ראיתי גם לא שמעתי מאז כי בא איש הלום בסחורה זו, לזאת שא נא אדוני כי אשים מערבך במשמרת' ואשאלה פי השופטים מה יענו — ויגזרו השופטים לגרש את הסוחר עם עזבונו מן העיר, באמרם: לנו די תבונה, ולתושבי העיר היא יתרון. גם לא נכון להוציא כסף מחירה מן העיר, ויגורש המלאך מן העיר ויחרם לבלי ישוב עוד ולא ימות. —

המלאך השני בא ויקרא: קחו תושיה בני אדם! תושיה קחו! אבל גם הוא לשוא קרא, אין איש ישים עיניו אליו. כולם שמוהו למתעתע. אך איש זקן מסכן וחכם פנה אליו לאמר: בני עזבונך בא בימים. לא יחפוץ איש בו עוד היום, את אשר היה לפנים צדקה ותושיה, היום משחק והוללות. הימים נשתנו, המועדים חלפו, השנוי והתמורה ימשולו באדם, החדוש יחדש פני העם לרגעים, לזאת איענך! לכה מזה ודומה סלה — ויקח המלאך את הסבלנות משקו וימשח בה את פניו ויתחזק וילך.

השלישי בא ברחובות וקרא: בריאות! קחו בריאות! ויתאספו אליו אנשים מעטים נגועי התאוה, מוכי המדוה, רפויי החיים אשר נתנו לתשוקות הודם וחילם לזמה, ולא יכול המלאך לרפאם. עודנו מדבר והנה זה בא רופא אליל ויקרא בקול גדול: פנו אלי, והושעו. ויפנו משם האנשים ויבואו אליו, ויאמרו איש אל אחיו, מה זה לנו בכנעני הזה המלוה לנו לשתות מים, הלא טוב הרופא החכם הזה הנותן לנו צלוחית מרקחת וסמים חיים משיבים נפש, לו משפט נכון וחכם, הוא יבין דרכי הרפואה. וכראות המלאך כי לא יכול לרפאות רק שבעה אנשים אשר שמרו מוצא שפתיו, ויסגור שקו וילך.

ויבא הרביעי ויקרא: מי האיש החפץ חיים? אריכות ימים קחו! קחו! — ויבואו קהל גדול אליו מכל רחוב ופנה, בריאים וחלושים וזקנים וילדים. טף ונשים. וישמעו נדיבי העיר גם המה את שמע הדבר הזה. ויבואו גם המה למקום אשר עמד שם, וכראותם כי לא יוכלו לקרוב אליו, כי המון העם סבבוהו וילכו ויביאו אחוזי חרב לגרש את ההמון — ויבא איש זקן בן שמונים שנה אל המלאך ויאמר

החלומות

ויהי היום ויבואו בני אלהים להתיצב על ה', ויאמר ה' להם, הפעם אהב את האדם מכל החי באדמה ואדרוש שלומו. ויצו את מלאך פניו לשלוח שבעה מלאכים אראלים משמים נושאים כל טוב, וישלח את שבעה שרי הטובה, מלאך **התבונה — התושיה — הבריאות — אריכות ימים — תענוג הגשמי — הכבוד** — והשביעי נשא שק מלא **כסף וזהב** —

וירדו מהררי שחקים אראלה, ויבואו לעיר הומיה קריה עליזה, ביום אשר אנשים רבים התקבצו יחדיו על הממכר והמרכולת בחוצות ובשוקים. ויקרא המלאך הראשון ויאמר: קחו תבונה, אדוני קחו בינה! ידעתי גם ידעתי חסרונכם, קחו איפוא בינה, ומה לכם עוד אחרי כן במערבי אחי, כי טוב תבואתי מכל! „— וישחקו עליו כל השומעים ויאמרו לאמר ראו בא אלינו איש הלצה לצחק בנו, ואף אמנם זקן הוא בא בימים, יצא נא עוד לשעשע נפשינו ויצחק לפנינו — ויהי בראות המלאך כי אין איש בשוק, וילך בכל רחוב ופנה ויקרא בקול גדול: מי לבינה אלי! מי יחפוץ בתבונה?" וישקיפו האנשים מחלון ביתם וישחקו ויאמרו: החסר שכלים אנו, כי בא זה האיש לשחק בנו? — ויפן המלאך ויסב פניו ללכת אל הבתים, ויבא בית גדול למראה, ויפרוק השק מעל שכמו, כי כבד המשא אשר עליו. והנה האשה בעלת הבית מריבה את בעלה ועבדיה, ותראה את המלאך ותשאלהו בקול המולה לאמר; אדם, מה תבקש, מה לך פה? — ויען המלאך במענה רכה ויאמר, גברתי! שא נא לשאלתי כי באתי ביתך לשאלך אם לא תבקש לקחת בינה, הנה נא לי רב בינה בשקי, קחי נא את אשר תבקשי עתה באשר לאל ידך, ותהי שמורה לך למועד אשר תחסר לך, כי מי יודע אשוב לבוא עוד הפעם. אכן, חן חן תלבושי. ותקרא האשה בקול גדול: גש הלאה, בליעל! ראה בא אלי איש אויל לצחק בי, וישימני לפתיה — ויען המלאך ויאמר, לא כן עמדי, ידעתי גם ידעתי מחלתך ובאתי לגהה מזורך בבינתי. ותקם האשה ותושיט ידה לקחת המטאטא לגרשהו, ויפן המלאך ויצא החוצה.

עודנו

ויפתח, ויבואו האנשים ויגזלו עבודתו. — והשתוממתי מאוד לראו' בין הבאים גם אנשים אשר דברו תמיד בענות צדק לנפשם — והמלאך אמר אל לבו ישמחו הבוערים האלה בכבודם הכוזב, ואני אשיב הכבוד האמיתי לאלוה ויתנהו לאשר יישר בעיניו, ויצא מן העיר.

ויהי בבואו פתח השער וירא את אחיו הצעיר, המלאך השביעי אשר נשא את הכסף והזהב שוכב מתעלף על הארץ, ותאחזהו זלעפות ויקרא בלב חמלה: מה לך אחי, מדוע תתעלף? — ותשב רוח המתעלף אליו ויאנח ויענהו לאמר: חושה אחי, כנוסה ונמלט על נפשינו מכף אנשי עול וחמס, הה, מה היה לי! לא האמנתי לשמועה לא ראיתי, מהרה, חושה!

וישאלהו, אבל מה עשו לך האנשים האלה — הה! ענה הנגוע, הה לא אוכל לספר לך שמץ מקורותי, שימה על לבך, כי זאבי ערבות ירעבו ימים כבירים מבלי מצוא מחיה, פתאום יצא איש נושא שה על כתפו, כן אנכי אליהם היום. טרם בואי העירה, עודני על יד השער, עוד דברי בפי! כסף וזהב! לדלים ולאביונים, והנה המונים המונים רצו על נפשם והכתירוני, דלים, עשירים, נדיבים, שרים עבדים ושפחות, בחורים וזקנים. טף ונשים כל העם מקצה, הכוני פצעוני, נשאו שקי מעל שכמי והציגוהו ריק, השליכוני ארצה, ויחטפו ויגזלו כל הבא בידי. ובראותם השק ריק, ויפשיטו אותי ערום ויחפשו בגדי חפש מחופש לראות האם לא טמנתי זהב בבגדי וראיתי כי האנשים הבאים באחרונה ולא מצאו עוד כסף בשק, נפלו על האנשים אשר כסף גזילה בידם, ויפצעום פצעים וחבורות, ויגבור הגבור על החלש, וכרבות הון איש כן גדל שברו — אך הקימוני ונחיש מפלט לנו, מהר נמלט! — ויעופו למכון שבתם — השמימה.

פוזנא . . דוד קארו

תולדות העוף *)

מטבע העוף

טבע, מלה מורה בכלל על יקום נסתר המקיים והמעמיד כל נמצא בבריאה,' או מורה ביחוד על מהות ותכונת הדבר אשר בו העמדתו

(* Nach Buffon.

לו נא אדוני! ראה גם ראה בעניי, אמנם יש לי רב, אלפי אלפים שקל כסף יש לי באוצרותי מלבד הבתים השדות הגנות והפרדסים, אשר שפחתים ורביתים בזעת אפי בעמל ויגון. ואף כי יש לי דאגה רבה ביום ובלילה לשמור הוני מגנבים ושודדי ליל, בכל זאת נפשי ברעה תתמוגג אשר תמלא את הוני אשר עמלתי בו בין יום ולילה, אם אמות כיום, ויבואו אחרים ויפזרו הוני לשקר, ואמאן הנהם. מה אתן לך איפוא אדוני כי תאריך ימי חיי לחיות עוד שמונים שנה בארץ? —
ויען המלאך ויאמר, עשרת אלפים שקל כסף תתן לי ותחי כדברך —
ויקרא הזקן, הה, עשרת אלפים שקל כסף! עשרת אלפים! מה אדוני מדבר אל עבדו? הן מלאך בי, לו יחפוץ אדוני עשרים גרה נתתי, וישיבהו המלאך לאמר: דע נא זקן מסכן כי הכסף אשר אקח מחיר סחורתי אתן לדלים מישרים, עניים יודעים — אבל הן רב הוא ענהו הזקן, לו יחפוץ אדוני שלשים גרה — עודנו מדבר והנה זה בא איש עוטה ארגמן, וכובע תלתלים בראשו, ויקרא שמעני אדוני, הנה נתתי לך כסף שקלים עשרת אלפים כאשר דברת הנני שוקלם על ידי ותנה לי אריכות ימים מחירם, חושה! — ויען המלאך אותו, טוב הדבר, הנני עבדך, אך לא אוכל לעשות דבר טרם קנית תאחי את הבינה התושיה והבריאות, בלתן לא תועיל לך עזבוני, ולא תאריך ימים, אך ביגון ובדאגה תחיה — ויקרא האיש. אנה הם אחיך, איש איפוא? — בקש אותם ענהו המלאך, הנה באו אתי העירה. — ויבקשום בחוצות וברחובות, בבתים ובחלדות, וישלחו רוכבים בסוסים על הדרך ולא מצאום.
ויבא החמישי בשק התענוגים בשוק ויקרא: מי האיש אוהב ימים טובים, קחו תענו — עוד דברו בפיו, והנה המונים המונים באו אליו מכל פנה ועבר ויסובבוהו ויקרעו את השק, וישבחו את התענוגים ויפרצם פרץ על פני פרץ, פתות אותם פתים, ויגזלו ויחטפו את רסיסי התענוגים איש איש מן הבא בידו, ובפתחם ידיהם וירשו והנה אין תענוג שלם לאיש מהם, ויקנאו איש באחיו בראותו חסרון תענוגו ביד רעהו, ולא אבה איש לתת מן הבא בידו לרעהו למלאות הסרונו. ויקצוף המלאך עליהם ויאמר: אכן הפעם נקיתי מחטאיכם, אולתכם בראשכם, מדוע מהרתם לגזול ולחטוף ערובתי מידי, לולי עשיתם ככה לא היתה זאת לכם.
ויבא הששי ויקרא: קחו כבוד! — עודו מדבר והנה תושבי העיר התאספו אליו קהל גדול ויבעטו איש באחיו, איש את רעהו ידחקון ויכו ויהרגו איש את אחיו, ובראות המלאך דרכי יושבי העיר, ויפתח את שקו בסתר ויקח את הכבוד הקטן ויכח תחתיו כבוד שקר,
ויפתח

לרוח, תכונת מרומים רבים יחס כובדם השינוי והתמורה אשר יהיה ביסוד הזה יראה על נכון למראשיתו טוב ממנו. הנשר יעוף מעל לעבים ויתענג למראה עין השמש בעוד שוכני עפר יתחבאו בבתים ובמערות ובנקיקי סלעים להסתר מחמת הרעש וגשם שוטף · — מדי עשרים וארבעה שעות יוכל לעוף לאיקלים אחר, ויראה תמונות שונות וסגולות מלכים מתחת לרגליו, אשר האדם לא יוכל לעשות — אף גם בכבוד, כי הסכנה עצומה עד למאוד ועלותה היא רק לשעות מעוטות ולכברת שחקים — — וגם אם יהיה אפשרי לאדם לראות כל המקומות אשר עדה עליהם הנשר, לא יוכל לתת תמונה כללית מהם, בכל חכמתו וכשרון בנתו, כעוף הזה המעופף ברוח ומביט כל המקומות בעין נח, ויכללם בהרף עין למחלקותם בסקירה א' לתמונה אחת — חיה בעלת ארבעת רגלים, אשר בעפר מרבצה, אין לה חלק ונחלה רק בעמק אדמת עפר ארץ מולדתה, בהרריה, בבקעותיה ובשדמותיה, אבל לא תשיג כללית השטח, לא מרחקים רבים, ולא תתאוה לשוטט בהם„ לזאת לא תשיג לארצות אחרות, כי אם לעתות רחוקות *) תאות הנסיעה הזאת בעופות בנויה על ידיעת מקומות נכריות, עלי כחם ליסע שמה בזמן קצר, מידיעת שנוי האויר, ותקופות עתותי השנה. היא תוליכם לחבר רבים יחדיו לנסיעה כזאת, וכמעט אם יפקד להם מחיה, או אם יכבד עליהם הקור או החום במדינה זו, ויתאספו ויסעו.

תאוה

❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖

הערה.

*בעלי כנפים הדרים עמנו באביב, ויתענגו נפשינו, יסעו ככלות הבציר למדינות אחרות, כי לא ימצא להם מחיה ומזון בסתו כפי צרכם.

הקן אשר בנה העוף לצורך אפרוחיו לא יגן אותו מקור החורף. העצים והיערים יעמדו ערומים, עליהם נפלו, לא תאר ולא הדר למו. וגם שמה יד הסתו תחדר ולפני קרתו לא יעמודו. הרמשים, מאכל העוף ומטעמיו ימעטו וימותו ככלות הבציר, והנשארים יתפרדו ויתחבאו במערות צורים ובנקיקי הסלעים ובמחלות עפר איש איש כפי כחו לעמוד על נפשו. זרעוני השדה כבר נאספו הביתה ותבואת הארץ ותנובותיה הובאו הגורנה, ואין מזון בשדה לכלכל נפשם, ויתן ה' להם אות לעמוד על נפשם בעופפם לארץ מרחקים החמים, מקום מחיה ומזון, לזאת דרך נסיעותם תלך מצפון לדרום. עופפות האווזות הזו יקרה מאוד, כי אסיפת עדתה בשמים תדמה לתמונה כזו V. וראש (דיא שפיטצע) התמונה קדימה, ויעשו זאת — בחכמת אלהים — לחתך האויר על צד היותר קל.

תכונת

העמדתו וקיומו. אם יאמר האומר, טבע האדם להיות מדבר, אז תורה המלה הזאת כי בזה יפרד האדם מכל חי באדמה, כי בבריאת כל מין נותן לו תכונה עצמית לה לבדה אשר תקרא גם בשם **כח עצמי** (אינסטינקט) וכח עצמי הזה נפרד כפי חושי הנמצא. — חוש הראות בעוף חזק וחד מאוד, ויוכל לראות בקלות מהירה רחוק יותר מבהמת הארץ, כי בעיני העוף נמצאים שני עורות יותר מבעין האדם והבהמה. הפנימית והחיצונה. הראשונה מקומה בזוית העין ותכונתה **עפעף עין צלול** (דורכזיכטיגעס אויגענליעד) ותשרת להחליק ולטהר העור הקדני ולהקל משא קדני האור החודדים בעין לבלי תוכה בסנורים. העור השני נמצאה בבית ותלא מגידי הראות ויוכלו לשנות מעמדם בארך ודוחב לכסות ולהפתח מהר מאוד כפי הצורך.

על כי חוש הראות יתן לנו מושג התנועה, וילמדנו לדמות מקום למקום, והעופות המה קלי התנועה מכל החי באדמה, לזאת נראה בזה חכמת הטבע אשר נתנה חד הראות לעופות העפות מהר. כי לולי זאת נזקו רבים מהם בעופפם בכותל או באילן והביאו דמם בראשם. וראיה לדבר הזבוב אשר תקדים עופפותה לראיתה ותעוף לרשת השממית. וכפי מהירת עופפות העוף כן תגדל חדוד ראותו. וכן נמצא הבדל הזה בבהמות, עד כי הבהמה העצלנות (פוילטהיר) אשר תרחש ותסחב עצמה לאטה. יש לה עינים מכוסים וחלוש הראות היא מאוד, כי אין לה צורך בחד הראות.

מושג התנועה — אשר תפרד למושגים רבים כמו המהירות גודל הריוח, יחס הגובה, העומק ועקמימות השטח — ברורה וידועה להעוף יותר מאוד מלהיות בבעלי ארבע רגלים, ולפי אומד הדעת נראה כי הטבע העידה וקיימה משפט הזה ע"י היחס אשר בין העינים והראש, כי אמנם עיני העוף גדולים הנה ביחס גופם, מעיני האדם וחיות בעלי ארבע רגלים ביחוד שלהם *) — על כי יש למו עורות יתרות מכל חי בעינם, לזאת ראותם חד, דק וזך, ולזאת בהכרחית חוק המושגים יותר ההתפעליות, ובהכרח כח עצמם שונה ונעלה מכל החי באדמה. עוד סבה אחרת להבדל כח עצמית העוף מכל החי. הוא אשר ישוט ויעופף במהירת רב זמן רב בלי לשום רגליו בארץ.

העוף ידע, לפי אומד הדעת, יותר טוב מהאדם ערך ההתנגדות

לרוח

---

*) אלכסון בת עין נשר נקבה ברחבה הוא ארבע (לאלג) ותצי, ולזכר שלשה קוים (ליניען); פחות מזה אלכסון בת עין **איבים** ששה קוים, ולחסידה כ"ד קוים.

קול העוף חזק וישמע יותר למרחוק מקול הבהמה והחיה, כי קול הבהמה לא ישמע כי אם בכברת ארץ חצי פרסה צרפתית, לא כן קול העוף הנשמע עד למרחק רב. ועוד זאת מפליאת הבורא כי ידוע הוא במופת, אשר כרבוי האדים כן תשמע הקול בהם יותר בקל למרחוק, וכפי הזדככות האויר כן תמעט הברת הקול, והנה הבהמה והחיה משכנותם באדמה, מקום מלא אדים וקיטורים עבים והעוף יעופף על פני רקיע השמים, באויר זך ולח וצלול, ובכל זאת קולו ישמע למרחוק, ולפעמים במרחק פרסה, מזאת נוכל לגזור כי קול העוף חזק מאוד מבבהמה וחיה —

עוד מופת חותך על זאת, קול העוף יעשה עיגול סביבו, ויתפשט מכל עבריו, כי אין מעצור לרוחו בשמים, לא כן שוכני ארץ אשר יש להם רק חצי עיגול כי הארץ תסגיר בעדם, והסגולה הזאת תועיל להרמת קולם כי תשיב הברתם להם — אם איש ידבר את רעהו הרואה מבעד חלון מגדול, אז האיש אשר במרום יוכרח להרים קולו יותר מהעומד על האדמה — בינה זאת והשתומם על גודל קול העוף.

(המשך יבא)

פוזנא . . . דוד קארו

משכיל

לכתו. והעוף יעופף על פני רקיע השמים בלי היות לו סימן ואות, יעוף עלי הרים וגבעות ויערות ולא יתעה ארחו, גם לא יצטרך להגביל דרכו ולסמנו במוחשים, ובעלי כנפים רבים יעופו גם בחשכת ליל בלי לתעות במהלכם. העוף אשר יעופף על פני המים בימים אין לו מוחש לסמן דרכו, אין לו מפות הים וגם לא הקומפס ולא למד חכמת התכונה, ומי יודע הדרך אשר ילכו בה? העוף אשר עדן לא ראה ארץ דרום ידע להשיר עופפותו אל המקום ההוא כרעהו אשר כבר עבר בה. מי לא יאמר כי יד ה' עשתה זאת, להודיע גבורותיו, וללמד לאדם בינה? כי לא לאדם לבדו נתנה הארץ כולה, לא לאיש ההולך על שתי רגלים למשול כרצונו על כל ולרמוס בשאט בנפש לעפר ארץ נפש כל חי בשטף אפו; וכי בנים המה לאלהים כמוהו. ויד אל אחד בראנו.

תאוה הזאת לשנות מקומם, אשר תהיה שני פעמים בשנה בבליר ובשתו הכרחי להם מאוד, עד כי אשר גם העוף הכלוא בכלוב (וגם אם יאהב מעמדו ומלבו) בבוא עת הנסיעה יעמול ויחשוב מזימות ותחבולות לצאת מבית כלאו, עד כי לפעמים יכאב לבו וימות מגודל יגיעה יגון ואנחה.

האדם הנעלה מאוד מכל אישי בעלי חיים בעל צלם ותמונה (אָרגאניזירטע) יש לו חוש המשוש בשלימות, ואולי גם חוש הטעם מכל חיתו ארץ; אבל בשלשה חושים אחרים ר"ל הראיה, והשמיעה והריח תגבור החיה עליו. החיה יש לה חוש הריח בשלימות יותר מהעוף, כי אין **אף** להעוף (גם הסדק אשר בחוטמו יחסר לרבים) וכזאת חוש המשוש באדם, חוש הריח בבהמה בעלת ארבע רגלים וחוש הראיה בעוף המה כח עצמותם, הבדל סוגיהם, ובהם ירגשו ויתפעלו יותר. חוש השמיעה יצא אחרי חוש הראיה בעוף למעלה, והחוש הזה רב בהם מבבהמות, והמופת על זאת היא, בעת כי נלפלף לפניהם קול ושמע, יעמולו גם המה לעשות ככה, והסבית כי יתענגו בנגינתם תמיד ויזמרו, ובפרט בעת שמחתם. והיא עת זיווגם.

חזה העוף מדובק בבשר רב ועצבדים (מוסקעלן) חזקים יותר מבאדם וחיה, לזאת יוכלו לפשט כנפיהם מאוד במהרה, ולהתנועע בחזקה יותר מאשר האדם יוכל להתנועע בזרועותיו. חזה העוף חזק ורחב יותר מבפנים ובחוץ מבחיות, ועצבדי החזה החיצונים רבים מאוד, גם **קני הרוח** גדולים וחזקים, אונות הריאה ג"כ גדולים ורחבים בהם יותר מבחיות, גם נדבקו בהם כיסים אשר בהם יעצר הרוח ובזה יקל גופם ויתחזק קולם תמיד. —

קול

❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖❖

תבונת העוף נעלתה על האדם. האדם הראשון (או איש אשר לא ידע ללכת אל עיר) אשר הלך בדרך למקום ידוע, לא ידע ארחו, ואך בדריסה וחקירה וחפוש מצאו, ויסמן לו המקום והדרך אשר בא בו לדעת לעתיד בדלותו ללכת עוד הפעם למקום ההוא דרכו על נכון. אורחות ימים בכבידות היתה לאדם, על כי לא היה לו מקום מוחש להגביל בו מושגו, ונסע על חוף הים, עדי נתחדש **הַקוֹמְפַּס** *) וחכמת התכונה הושלמה ללמד לרב החובל הדרך אשר ילך בה, וידע

לכתו

---

*) **קומפס** הוא כלי מכיני אשר בתוכו יתד המאגנעט תלויה חפשי, ותסוב בקצותיה לצידי צפוני ודרומי.

רגבי עפר אשר יפולו עליה המה זמירותיה סלה — ראשונה ישכב האדם בחיק האם על שדיה, ואחרי כן בחיק המות, זאת תורת חייהו. ואשר בין התלרים אך ענין רע, חלום ליל, קול יענה תתיפח בין הקברים, רוגז ושחוק איש משתולל, קרן שמש העובר מהר עלי גבעות ועמקים מבין עבים חשכים! — הנה תשחקו! אבל, לא השחוק הזה, אשר בשם חיים יקרא, יקרו אין? — ראשונה אלפי דאגות תאכלנה הלב הזאת, ואחרי כן בארון — הרמה.

אבן יונק, קרא המדבר, ואור פניו כפלו ונזעפו — אכן יונק נעים! אבדך תנומתך, הטבע נתנה מח גלגלתך עוד רך כמים עוד לא יחרת עליה דבר לזכרון, השמחה והעוגב לא יוכלו עוד חרות בה רשמי פעולתיהם, קול יללתך לא יבשר עצבון, אבל החזון אשר אתה רואה מרחוק, לפית ימים יבואו תפחיד נפשך. הטבע תאלפך גם עתה בכי ואנקה, עוד טרם תדע מה זה יגון ועמל.

הורידה איפוא דמעותיך ילד שעשועים, הורידה! הלא חיי האדם, הלא התבל הזאת רק לשכת אופל תהפוכות (Cammera obseura) חדר עיפתה הנה, חשך משחור תארה, משוה שחרחרת מעטה המות יעטפה. רק בעד אשנב צר קרנים מארץ החיים יופיעו אל חדר המרזח, אך תמונת רשפי אור בעד מחזה תלין למו, בעת חדר אֵבל הזה עלטה ואופל ימלאו; אם ידיעת הויי תכשבו כלו, רק אז יאורו הנבעים, הה! הלא תקותה נצח ניצוצה עולם ועד תמור דמעות ויגון נפש רבו מספר נקח ערובתם! — הלא נפשינו תחתל ראשונה בחתולת העמל והנער טרם תביט באור הנצח. הה ילד מסכן! הה לך! העמל והיגון יכסו לימים גם פניך בצעיף אֵבל. כאשר בקול יללתך תבכה עתה במחזה על פיך יבואך, ככה לימים יכה לבך בשחרותך ויקוה למצוא חבל באחוה ואהבה אבל לחנם תקוה, כי אינם פה בתבל — ניצוצי תושיה יעלו בך נֵחמים מתלהבת ילדותך, ובדמעות תקותך תשקמו, אבל חיש יבולו מקדח התוגה כי תראה תהפוכות בתבל, אם תחבק חק נכרי ותשמח. חיש יבואו ילדי זמן האכזרים, ויתנו ידם הקשה בינם ויפרידו אלופים, זה או זה ימות ותעמוד גלמוד, תמחץ ידך, תפצע לבך, ואין איש יגבה מזור לך לחבשך, אין איש יטיף לך דמע נוחם, מעט צרי ללב אנוש — פה פני המדבר קבלו פארור, עיניו שפכו דמעות, תצפינה על הארץ, וירים קולו ויאמר — ואם גם עין דמע יזוב לנוד

לך

משכיל לאיתן

עלי ערש יונק.

ויהי היום בימי אביב, בעת השמש החלה לעלות גבהי שחקים. פני התבל לבשה ירק דשא ועשבות הריס, ויקהלו אחוזת מרעים, אנשים ונשים יחדיו ללכת השדה, להתענג בנעימת הימים ולשאוף רוח לח לאפים וילכו ויתיעצו יחדיו בדרך הזה במה יתענגו נפשם. עודם מדברים והנה לפניהם גן, וירץ אחד מהם האוהלה לשאול בשלום אנשיה. ולבקש ממנס ללכת הגן. בבואו האוהלה וישתומם על המראה, בראותו כי גם בסוכת הגן הקטנה חגגה מועדה היום. וישאל לאמר, מדוע עדיתם עדי היום, ומה קול השמחה הזה באזני? — ותען אשת הכורם, חג לנו היום, יום הולדת בני זה שנה — וישב השואל לאחוזה ברנה ויספר להם את כל הדברים האלה לאמר: אם לו תדעו כי פה חג לאנשי הסוכה, ועתה דעו מה תעשו — ויסובון כולם את המגיד לשמוע מפיו משפט המועד, וכשמעם היה השמחה רוח כלהם, וילכו האוהלה לברך את הילד ולתת לו מתת.

מחשבה אחת הולידה אחרת, ויאמר האחד, שמעו נא למו עלתי אם תאבו נתנה חיל המועד בראש המסובים, כי לו משפט הבכורה היום, ערשו תעמוד בראש השולחן בלחם הלהדים אשר נאכל פה. וירימו ערש היונק עמו וישאוהו בגהלה תחת כנפי אלונים — האם מדהוק הלכה אחריהם, בכה דמעי שמחה בכבוד בנה — ויאמר האחד, נבחרה נא איש ממנו לספר משפט היונק ביום הזה, ויפילו גודלות ויפול הגודל על **איתן הספרדי** איש דעת ונגוע הזמן, וישמחו כל המקהלים. כי ידעו כי מבין דבר הוא ומדברו נאוה, וישימו הערש בתוך והמה ישבו סביבה. — ויפתח האיתן פיו ויאמר:

פה סוכב חיל מועדינו, רעי ורעיותי! וחוגג יום הולדו בתנומה נעימה. הוא לא יחוגנו למען התענג, אבל אנחנו נחוגהו למען תפוש השמחה באבדותיה. אם אשכילה בילד ובנו, אשפוט, כי רק ערש היונק כס השמחה, אך היא עדי מלכות האדם, שלות האנוש סלה — האב ישא את היונק על זרועותיו וישכיבהו בחק האם למען ירגיע, זאת משפט חייהו ואותנו יניחו בכינו, אחרי אלפי דאגות, אחרי רבו אנחות עת תקותינו אבדו, שמחתינו חלפו, למען נרגיע בחק המותה — באחרון — ערש האנוש השניה, אשר עליה שיר כועס לא ירונן, עין שמחה לא תברכנה, אך עינים אדמו מבכי עיני דמעה תביטנה עלי ערש השנית. אך שפלת קול

ר"ל אם לא יקוים הדבר, אם מפאת שהוא בלתי אפשרי או מפאת סבה אחרת, אזי תחול השבועה, וא"כ יובן מזה החיוב, שאף בשבת המניעה יקיים אותו הנשבע למען לא תחול השבועה עליו דמיון זה (בישעי' ה' ט') באזני ה' צבאות אם לא בתים רבים וכו' יתורגם שם ווען ניכט דער פראכט וגו' זא — — לזאת הבינותי היטב לשון המשנה שהיא קצר ונקי (בשבועות ד' כ"ט) וז"ל: איזהו היא שבועת שוא נשבע לשנות את הידוע וכו' נשבע על דבר שאי אפשר לו, אם לא ראיתי גמל שפורח באויר וכו' והגמ' שמקשה על זה שבועה שראיתי לא קאמר מאי אם לא ראיתי? תירץ אביי' תני באמת ראיתי, כוונת בעל המקשן היתה איזה המסובב יובן בתנאי זה אם לא ראיתי, והוא לא ירד לעומק כלל דקדוק הלשון אשר הנחנו פה, על כן אמר תני באמת שראיתי, ורבא אמר, באומר יאסרו כל הפירות אם לא ותלה התנאי באמירה יאסרו המוקדם לזה, וא"כ נראה מזה שעל קיום דבר שאי אפשר שהוא פרוחת הגמל באויר נודק לומר **אם לא**, והמובן אמנם הוא החיוב באמת שבועת שוא כמו שמפורש במתניתין, וזהו ג"כ כוונת רש"י ז"ל בפ' שלח חי אני אם לא כאשר דברתם כן אעשה, לשון שבועה אל"כ אעשה כביכול איני חי, ובמכות פ"ו אמר ר' יהוד' בן טבאי אראה בנחמות אם לא הרגתי עד זומם, פה מפורש היטב המסובב קודם התנאי *) ולפי כלל זה אשר יסדנו ראיתי מסכים עם זה פי' הרמב"ן על פסוק שבפ' משפטים והוא, אם לא ימצא הגנב ונקרב בעל הבית אל אלהים אם לא שלח ידו במלאכת רעהו, שהכוון הוא שיקרב אל אלהים לישבע שנגנב כמו שהוא טוען, אם לא שלח יד להשתמש לצרכו במלאכת רעהו כי השולח יד בפיקדון נעשה עליו גזלן וחייב באונסין עכת"ד. וכוונתו בזה ע"פ פי' המזרחי ז"ל לומר שאין השבועה הרמוזה במלת ונקרב על שלא שלח ידו בשלו כמו שפי' רש"י ז"ל אלא על הגניבה שטען בה ולא הוצרך הכתוב לפרש אותה, מפני שהוא מבואר בעצמו, שהשבועה לא תהיה, כי אם לקיים טענתו, וכאלו אמר זה בפירש, ומאמר אם לא שלח ידו וכו', הוא מאמר תנאיי, כאלו אמר שמה שהצריך הכתוב, להשבע בטענת הגניבה כדי לפטר, הוא אם לא שלח ידו בפקדון, אבל אם שלח ידו בו להשתמש לצרכו

---

*) ואחרי כתבי זאת מצאתי לדברי קצת ראי' בספר השרשים הקלר אשר להחכם געזעניאוס נשרש **אם** וז"ל שם: דיא גרונדבעדייטונג בלייבט היר, **ווען**, אונד עז פעהלט נור דיא שוואור־פֿארמעל, גאט טהוע מיר דיזעס אונד יענעס אדער אנדערע, וויא (שמואל ב' ג' ל"ה) כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף כי אם וג"ו —

לך. אם גם אתה — הה. אז תשוב עיניך מדמעי נוחם, תשגור לבבך ותרבה פלאיך, כי תברח למקום אין דמע — לקבר.

פוזנא . . . דוד קארו.

כלל חדש

במלת **אם** הבאה אחרי השבועה והבטחה.

מזה רב שקריתי ושניתי את ביאור נתיבות השלום מבראשית עד לעיני כל ישראל, עברתי תמיד על ביאור הפסוק אם תשקור לי וכו' בפ' וירא, רק בהעברה בעלמא, חשתי ולא התמהמהתי, לפנות מחשבתי אליו ולחשוב בו, לעומת מה שבעלמו העיר שם הרב המבאר בזה"ל: מלת **אם** בכ"מ מלה מסופקת, ואל תחשוב בה בלתי זה והיא באה ברוב מקומות השבועה, אם תשקור לי, ולכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר (שמואל א' ג' י"ד) אחת נשבעתי בקדשי אם אכזב (תלים פ"ט ל"ו), ובאורה בכ"מ שתבוא על שבועה כמו **שֶׁלֹּא**, כמו אם אתם תבואו אל הארץ (במדבר י"ד ל') שלא תבואו, וכן ת"א פה דלא תשקר בי, וכן מתורגם בל"א, ועיין מ"ש בפ' שלח בפסוק אם יראו את הארץ, ע"כ — והנה זה לי ימים אשר האירו דבריו אלה לנגד עיני, התעוררו רעיוני בקרבי לחשוב באמת במלת אם, למה שיפורש תמיד אחרי שבועה כמו שלא, ואין ספק שהיה למניחי הלשון טעם בזה אשר על כה נחתם החזון ממני, לכן אחרי עיוני בו היטב ראה זה מה שמצאתי באמצעית חקירתי ממני כלל גדול הוא בדקדוק הלשון, ויהי' שמור בלבבך תמיד — דע כי מלת **אם** הבא אחרי השבועה או אחרי ההבטחה, יתבאר לפי הנחתה הראשונה, ע"ד התנאי, רק המסובב הנמשך אחריו, הוא חסר בענין, כלומר אם שיקוים דבר האפשרי העולה על דעת הנשבע, אז תחול השבועה על הנשבע, ובגלל כן מובן בזה השלילה מעצמה, שלא יקיים הנשבע את דבר האפשרי, למען שלא תהי' השבועה חלה, וכן תרגם המתרגם (בירמי' ל"ח ט"ז) וישבע המלך צדקי' וכו' חי ה' וכו' אם אמיתך ואם אתנך, ווען איך דיך אומברינגען אָדער דען לייטען איבער־לאססע, זא — — — סתימתו זו מורה על חסרון המסובב המובן בענין — ואולם להיפך כשתבוא מלת **אם לא**, המובן בזה החיוב,

ר"ל

הלא ידעתי את שפל ערכי ואת קטני אדם אני נמנה; אך מה שנראה לדעתי אגידה ואדברה וירוח לבי ואתם קוראי אהובי! קחו עמכם דברי ואזנו וחקרו על ישרותם אם הם כדרבונות אם אמתים הם, והיה אם ייטיבו בעיניכם והיה זה שכרי הרבה מאוד ואם אמנם רע בעיניכם אשובה לי והיו כל הדברים אשר דברתי כלא היו, ועתה הטו לי אזניכם הסכת. —

איתא במגלה פ"ד ד' אשר הגלה אמר רבא שגלה מעצמו וכו' וע"ש בפ' רש"י ז"ל ופירשו שם בתוספ' וז"ל. ודרוש לי מדלא כתיב הוגלה יע"ש ודברים הללו צריכין ביאור, כי כל המכיר בטיב דקדוק לשונינו העברית יודע שאין הבדל כלל בבנין הפעל, אם הה"א הבנין מנוקדת בקמץ או בקבוץ, הכל אחד, אשר על כן הונח זה כללי על אופן הבא. —

הן כבר ידוע שיש לנפעל הוראת התפעל כמו השמדו לכם, כי ימוך אחיך ונמכר לך, ר"ל ע"י עצמו מפני דחקו כדדרשינן בתלמוד, וגם זה ברור, שהבנין פועל תמיד מתפעל מזולתו, ולזאת נקרא בפי המדקדקים בנין שלא נזכר שם פועלו, ומטעם זה לא יתכן בו צווי כלל, ומשותף עמו הבנין הפעל לפי דעת הרב תנ"ע ולפי דעתי אמנם יותר דומה הבנין הפעל לבנין נפעל בבחינה זו מאחר שבו ג"כ נמצאים שרשים שהם פעם פעולים מאחר ופעם פעולים מעצמם, ומפאת השתנות הוראה זו ג"כ ניקוד הה"א בראש משתנה, כשהיא בקמץ על דרך ניקוד פ"א הפעל שבקל (וכן נקודתה תמיד בשלמים ולרוב באחרי הגזרות, מלבד אם אחרי הה"א דגוש באות שאחריה אזי היא בקבוץ) יראה מזה שתהי' ג"כ הוראת בנין הפעל משותפת פועל ופעול מעצמו, כשהיא אמנם מנוקדת בקבוץ אף לפני שוא נח (כי הקבוץ יותר נאות לפני דגש חזק) ישתתף הבנין הפעל בניקוד זה לבנין פעל, וידמה אליו מלבד זה להורות שהוא רק פעול מאחר ולא מעצמו כמו שהוא רגיל בה"א קמוצה, וזה הטעם שנמצא בכתוב והמלח לא המלחת והחתל לא חתלת, בהשתנות ניקוד העבר מן המקור שבא לפניו ובהרכבת הפעל עם המקור שבהפעל להורות שבהפעל בכל מקורים הללו הוראת פעול מאחר הוא, בעבור שיבא אחריהם מכוונה ניקוד הקבוץ בעבר שבהפעל ובפעל כדינו. וכן מצינו בתלים כי עליך השלכתי מרחם בקמץ תחת ה"א ולא בקבוץ כמו שנמצא לרוב שורש זה בהפעל עם ניקוד הקבוץ והוא ג"כ מכוונה, יען שהוראתו פה היא עומדת והינה יוצאת ויפה מסכים לזה תרגם

הרמב"מן

לגרכו קודם שטען שגנב, כבר נעשה עליו גזלן וחייב לא על הגניבה לבד אלא אף על האונסין — וא"כ יראה מזה ברור ובעליל שמה שביותר הכריח הרמב"ן ז"ל לפירושו הנ"ל, הוא בוודאי סבת סגולת הלשון אשר לפי גדרינו היה המובן פה משלילת **אם לא** הבאה אחרי השבועה, על החיוב ששלח ידו. והוא היפך כוונת ענין הכתוב, ואדרבה הנ"ל אם שלח ידו, כדי להבין מזה השלילה גרידא שלא שלח ידו כאשר הוכחנו מן הפסוקים בתחלת דברינו. לזאת יתבאר לפי הרמב"ן שישבע שגנב כמו שהוא טוען בטענת הגניבה, דהיינו אם שלא שלח ידו כו' וא"כ מאמר **אם לא** איננה הנמשך פה אחרי השבועה כי אם הוא לבד דרך תנאי בפני עצמו כמו שיודע כמובא למעלה. — והנה כל מקום שיפגע הקורא במקומות השבועה מלת **אם** או **אם לא** יראה בעין שכלו אמתת כלל זה אשר הנחתי. ואם אולי שגיתי אחלה נא פני הקורא שאל ישפטני קשה, כי אני לא אחלט כלל שממני מקור האמת נובע ורק על יסודותי יקשרו חומות הבנין. — אני הנה שמתי משפטי לפני כל מחקר הלשון, ועליך הקורא לפלס על מאזני שכלך אם טוב דברתי אם לא. אהב השכלי ואהב הקמחי והאמת אהוב משניהם, כי בעל נפש אתה ובין תבין את אשר לפניך.

יוסף פלעש

כלל חדש שני

אשר חנן לי אלהים למצא אותו ולהוסיפו

על כללי ספרי הדקדוק שבלשונינו הקדושה, כאשר נקרה נקריתי במקום אחד שבתלמוד. וראיתי שם דברי בעלי התוספות קשים להולמם, בשכבר עברו וחלפו ימים רבים אשר תרתי בלבבי לדעת את כוונתם אך לשוא עמלתי ובדי ריק הלאיתי ולא יכולתי להשיג את עומק הדברים, עד שפתח ה' לפני את אוצרו הטוב ונפקחו עיני להבין ולהשכיל כוונת התוס' באמצעית הכלל אשר הנחתי, ולא אכחידנו היום תחת לשוני ולא אכסנו מכל דורשי ומחקרי לשוננו, ואולם זאת לדעת מקדם כי לא אאמין במו פי את כל העולה בלבבי, לא אתימר בלשוני לאמור כי אתי אין האמת נעדרת ורק אני לבדי בחצי שכלי קלעתי אל המטרה, לא כן אנכי עמדי לא רגל כן מאז על לשוני לדבר כמו אלה,
הלא

וכן מצינו כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח השם המשתתף בראשון הוא ביחס הדמיון, ובשני, ביחס הפעול ושמנו נן לטעם זה. — לזאת טוב יותר לומר שמרדכי דהיינו הנושא הראשון נגלה מעצמו מבלי שפעל בו כבוכדנצר כלל, וכן מתורגם שם מרדכי [גינג אין דיא געפאנגענשאפט, אונטער דענען דיא] כבוכדנצר אז"ו, וא"כ משפט הצדדי שהוא עם הגולה וכו' מיוחד יותר ע"י משפט המצורף אשר הָגלה, ומשפט הראשי מרדכי הָגלה אינו כן מיוחד באשר שעליו אינו מצטרף כלל אשר הָגלה על כן דחק רבא לפרש פה מלת הָגלה שגלה מעצמו וזו יתכן כמו שאמרנו. ובגלל כן גם המשפט הראשי כזה הוא מיוחד יותר ע"י גלות העצמי דומה למשפט הצדדי שנתיחד ע"י הַגלות כבוכדנצר. וקרוב לזה פי' המהרש"א בח"א — והבן —

מזהג"ל.

תיקון טעות הדפוס.

אשר מצאתי ברש"י ז"ל בכל הדפוסים שונים שהם בידינו, עד זה היום, והוא בפ' וישלח ל"ה ח' על פסוק ויקרא שמו אלון בכות, וז"ל רש"י שם: ואגדה נתבשר שם באבל שני, שהוגד לו על אמו שמתה, ואלון בלשון יוני אבל ע"כ, והנה אני מאז עמדי על ידיעת בלשונות לחקור ולדרוש אחר כל מלה ומלה בפרט לדעת אותה עד היסוד על בוריה, שמתי לי על כן לחוק ולחוב, כשמצאתי כמה פעמים מלה זרה בדברי חז"ל וביחוד בדברי רש"י ז"ל ובשארי מפרשי תורה, להשוותה תמיד עם ביטוי הלשון שהם נמצא מקורו, לזאת נפליתי על דברי רש"י ז"ל במקום הזה, שמביא מלת אלון לפרוש אותה מלשון אבל בלשון יוני. אחרי ברוב חקירתי ובחיפוש אחר חיפוש בכל ספרי שרשי היונים, לא זכיתי למצוא מלת אלון שיהי' פתרונו אבל, עמדתי משתאה ומחריש לדעת היצליח ה' דרך אמת לפני לישב הדבר על אופנו להצדיק בו את רש"י ז"ל אשר לא יחטא בלשונו הטהור להוציא מפיו מלה שאינה כהווייתה וכצורתה בלשון אחרת וכבר הייתי נועץ עם רוב יודעי לשון יוני על אודות דבר זה, ולא נתקררה דעתי מכל הדחוקים אשר נלחצו להשיב לי — עד כה ועד כה כשהייתי חוזר כפעם בפעם על ספר תלים ובאתי בפרש' ק"ט פסוק י"ד בד"ה יזכר עון אבותיו אל ה' וחטאת אמו אל תמח, גלה ה' את עיני לקרות פי' רש"י על זה

והוא

הרמב"מן [אויף דיך פֿיעל איך], ענינו כענין שעושה הפעולה ולא מתקבל, ר"ל מיום שילאתי מרחם אמי מוטל אני עליך אלהים לכלכלני, והגות הלשון בלשון עברי הוא כן, והאדון מיינער בספרו המכונה בשם [פהילאָזאָפֿישע שפראכלעהרע], שגה לפי הנחתינו לתרגם מלת השלכתי כפעול מאחר כמנהג ובגלל כן נלחץ לפרש מלת עליך כמו על ידך [דורך דיך בין איך געוואָרפֿען], ופי' זה לא יתכן בעבור שבפסוק שלפני זה, המתיק המשורר ענין זה באמרו כי אתה גוחי מבטן וא"כ מה הוסיף בזה לולי שכון למה שתרגם הרמב"מן יאות למה שאמרנו. ומלבד זה מלילה זו איננה נהוגה בלשונינו שיהי' פועל השלכה מורה על הלידה כמו שרגיל הלועז להשתמש בלשון זו אלל חיתו שדה, והנני מתפלא באדון מיינער שילאה שגגה זו מלפניו. — כמשך מזה דברי תוס' למעלה מכוונים עולים ככפתור ופרח כשפירשו שבגלל כן דריש רבא הגלה שגלה מעלמו מדלא כתיב הגלה בקבוץ (ובתוס' כתיב הוגלה לרמוז על ניקוד הקבוץ מפני שבגמ' הניקוד אינו מלוי) כי רק בקמץ יתפרש ההפעל ג"כ פעול מעלמו זולת שיש לו ג"כ הוראת פעול מזולתו, אבל בקבוץ לא יתפרש באופן אחר כי אם ע"י אחר. — ומלאתי אחרי כתבי זאת סעד לדברי בפי' רש"י ז"ל על מלת יָעֳמַד חי בפ' אחרי מות ששם פירש בז"ל: יעמד כמו יועמד ע"י אחרים. וכן פי' המבאר שם וז"ל: יעמד הראוי להיות יועמד, יען שהעמידה היתה ע"י אחרים וזהו וודאי אם שהנקוד בקבוץ. והוא פה בקמץ בעבור אות הגרון שאחרי'. ושמתי כעל כל הון שכוונתי לדברי רש"י ז"ל אשר כל פירושיו בפי כדבש למתוק. — ומה ראה אמנם רבא לפרש כן בתחלה מלת הגלה ומה דחקו ללאת מן הפשוט? נראה לי ג"כ לבאר אבג גדרא, ומן הלורך הוא לפנים, להליג לעין הרואה כל הענין הזה במגלת אסתר: איש יהודי היה בשושן הבירה ושמו מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש איש ימיני, אשר הגלה מירושלים עם הגולה אשר הגלתה עם יכני' מלך יהודה אשר הגלה נבוכדנלר מלך בבל — והנה לפי שמלת אשר ככלל רק הוראת הלרוף לבד כמנהגו שמלרף השם המשתתף לשני משפטים, בע"כ פה בנדון שלנו המשפט המלורף אשר הגלה שבסוף הפסוק רק מלטרף על השם המשתתף שהוא הגולה אשר הגלתה ואיננו נמשך על אשר הגלה שבתחלת הפסוק, כי אלו היה ג"כ מלטרף על הנושא הרחוק ר"ל מרדכי הנ"ל בסוף אשר הגלם בכינוי הפעול. וביותר כשיתחלף יחס השם בין משפט למשפט, כי בלאשון הוא ביחס היחד ובשני ביחס הפעול.

וכן

ארץ. אמנם עכ"ז הוסכם אצל קדמונינו דעת חורנה שהיו כלם מדברים בלשון הקודש, וכן דעת ת"י וירושלמי על פסוק הנ"ל וז"ל: והות כל ארעא לישן חד וממלל חד בלשון קודשא וכו'. וכן קול אחד הסכימו חכמי האומות אויגוסטינוס ואריגינוס וכן הוא לשון בעל המחבר מאור עינים שהוא רבינו עזרי' מן האדומים. אשר מרחיב בביאורו שם על ענין זה. — ואני אמנם לא לרחק דעה הלזו ולא לקרב דעת זאת, כי אם לב' אומר לי שדעות שניהם צודקות ויחדיו המה תואמים על פסוק אשר התחלנו, תתאחדנה בענינם, אך לעתים שונים. הן באמת טרם בלבול הלשונות היו כלם מדברים בשפה אחת שהיא לשון עברי, וכן דעת הראב"ע והמהרש"א ז"ל בע"ז (וטעם שנקראת לה"ק עיין במורה נבוכים), ומלת **שפה** נאותה ומכוונת לזה, כמה שנאמר שפת לא ידעתי אשמע, ר"ל שפת עברי, וכן ואהפוך אל עמים שפה ברורה כי היא לשון קדומים אשר נתנה לאדם הראשון, היא הלשון אשר עתידה להשאר בשוב ה' את שבות עמו, ומלבד זאת הונחה מלת שפה על הלשון המוסכמת מקיבוץ עם לדבר בה כל רעיוני רוחם וחפצי לבבם, והיה לך למופת על גדר זה פסוק הנמצא בישעי' י"ט, והיה ביום ההוא חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען, התבונן לשון הנביא באמרו **שפת** כנען ולא **לשון** כנען, כי במלת לשון כנען לא היתה ההתהפכות והשתנות של חמש ערים חידוש כלל, יען יוכל להיות שמלפנים ידעו ויבינו ג"כ לדבר לשון כנען, כאשר נזדמן לרוב שידברו אנשים פרטים זולת שפתם המיוחדת להם עוד איזה לשון אחרת זולתה. אמנם מלת שפת כנען כוללת ההשתנות יותר, ולהורות בא הנביא באמרו שתהיינה ה' ערים בארץ מצרים אשר ימאסו בשפתם הפרטי' ויבחרו להם שפת כנען להשתמש בה, ואנשי חמש ערים הללו, היו השבוים אשר פטר יחזקי' מלך אשור כמו שפירשו שם המפרשים, והנה גם בפסוק שלפנינו היתה לשון עברי נבחרת מדור שהיה טרם נפוץ על פני ארץ, להיות להם לשפה מדיניית, ומלבד זאת היתה עוד איזה לשון בפני עצמה ידועה לכל אומה ואומה אשר דברו בה לעתים מתחלפים, כי גם קודם בנין המגדל כתיב על כל צאצאי שלושת בני נח, איש ללשונו למשפחותם. ומלת **לשון** הונחה רק על המשתמש זה על דרך הצדדי, ע"כ יתכן לאמור על איש גערמאני שמדבר **שפת** אשכנזי מפאת שהיא שפת מולדתו אשר היתה באמנה אתו, ומצורף לזה מדבר **לשון** צרפת או איזה לשון אחרת אשר מכיר בה, אבל לא אוכל להפוך ולאמור שמדבר **לשון** אשכנזי **ושפת** צרפת, כי רק זו יתכן לאמור על איש הנולד בארץ צרפת בהיות שהיא שפת מדינתו. מן מוצא דברים אלה יתברר ויתלבן אמתת כוונת הפסוק, וזה שיעורו, ויהי כל

הארץ

והוא כן בז"הל: שהשחית רחמה ושנדם להעלים את קבורתה מן הבריות שלא יקללוה, שילא תכריסה עשו, כמו שנאמר ותמת דבורה מינקת רבקה וגו' אלון בכות, בלשון יוני קורין **לאחר** אלון, שאבל אחר היה ליעקב עם של דבורה שמתה אמו והעלימו מיתתה ע"כ *) טעות טעמתי מזה ותאורנה עיני אז ראה ראיתי בבירור כי גרסא משובשת ומקולקלת היא ברש"י שבתורה וגם שם צריך להיות תחת מלת אבל, **אחר**, יען שבאמת מלת αχλω בלשון יון יתפרש בלשוניכו במלת אחר, ועם זה נדקו דברי רש"י שם לומר שנתבשר באבל שני. וחשתי ולא התמהמתי לתקן טעות זה בחומש שלי, ולמען הסר המכשול הזה מכל החומשים שיודפסו מכאן ולהבא. ראיתי א"ע מוכרח להודיע כל זאת למדפיסים אשר בארץ לתקן ג"כ טעות זה שלא תהא עוד תקלה מידיהם לעבור על לפני עור לא תתן מכשול. ואני את נפשי בזה הצלתי. —

מהנ"ל

שפת לשון

מאמר מרחב שבו יתבאר, איככה נשתלשלו הלשונות ומבטן מי יצאו, ומי ילדם, ועמו יתודע ההבדל בין שמות הנרדפים **שפה ולשון** —

הנה תמצא בירושלמי דמגלה פ"ק ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים, ר"א ור' יוחנן חד אמר שהיו מדברים בע' לשונות, וחורנה אמר שהיו מדברים לשון ביחידו של עולם בל"הק. וכן איתא בב"ר פרשה ל"ח: ובדברים אחדים, דברים אחודים, מה שביך זה, ביך זה, ורבנן אמרו שפה אחת ע"כ. והנה טעם אחד משתי זוגות חכמינו הנזכרים אשר לקחו לב לאמור שהיו מדברים כלם שוה בכל האופנים, הוא אחרי שהוקשה אצלם להלום, איך בהיות תפוצתם כרגע, למדו לשונם עד מהרה לדבר כמה דברים המצטרכים. לזאת ראה לבבם לפרש הכתובים על נכון, ושלזה במעט תחרות אשר הטילה מדת הדין בינותם, נפרדו איש מעל אחיו, ואיש וביתו החזיקו להם בלשון מיוחדת לכל ימי ארץ

---

*) וכמו כן מצאתי כדברים אלה במדרש רבה פ' פ"א בזה"ל: ויקרא שמו אלון בכות, ר' שמואל בר נחמן אמר לשון יונית הוא אלון אחר, ומפורש היטב ברש"י גם אלון, אחר. —

הלדדי, **תהלך** באחן ר"ל תתקיים להיות שנהפכה לשפה משותפת כאשר כפועל אחרי כן באחן. — והנה לפי גדרינו יתישב ג"כ דקדוק מלת וכבלה לפי היש אומרים שהובאו במכלול קע"ז ב' שהיא משרשים שפאי"הם נו"ן בפלס ונפלה, א"כ שרשה נבול מלשון נבול תבול שענינו כמישה, כח תש ונלאה, וכן יתכן לאמור על הלשון שנשתכחה, שיבש כחה הראשון אשר כבר התפשט בכל דובריה. וגם לפי דעת המוסכמת מכל המדקדקים שהיא מגזרת הכפולים, נדקו דברינו לאמור, שה' בלל שפתם הנשתכחה בין שאדי לשונות, אחרי שנשארו כמה מלות מל"הק פזורות ומשתבשות ברוב לשונות אחרות, לכן תשכל ותדע כי גם קודם הפלגה כל הע' לשונות נתודעו ע"פ הלדדי לכל אומה ואומה הפרטית והסכימו עליהן אח"כ מבחירתם שתהי להם לשפה והכל עולה על נכון. ועיין מזה בכוזרי ובאמרי בינה ובאפודי ובדברי ידידי' אלכסנדרי וביתר ספרי חכמי האומות אשר כולם לא השיגו אמתת ענין זה, ואני בכל זאת אינני אומר בהחלט קבלו דעתי שהיא הנכונה מכלם. לא כן אדמה, לבבי לא כן יחשוב, אבל עניתי רק חוקי בזה מה שעלה על רוחי והיה אם ייטיבו דברי בעיני קוראי ישמח לבי גם אני. —

אמנם פן תשיבוני להרוס את גדרי זה ולהפיל אותו על תלו, מפסוק הנמצא במגלת אסתר „ ויכתוב ככל אשר צוה מרדכי וכו' מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם **כלשונו** ואל היהודים ככתבם **וכלשונם**" שפם הל"ל **בשפתו, בשפתם** לפי המבואר ממני? על זה אשיב ואומר שתי תשובות בדבר, (א) אין להביא סתירה מן ההוכחה שבמגלת אסתר, הלא כל איש לשון ובעל נפש יראה בהשתכלות מעט איך שספר מגלת אסתר נשתנה מכל ספרי תנ"ך, הן בלאות ובדקדוק הלשון, והן בחיבור המלילה, אין זאת כי אם נעתקה משפה אחרת. כאשר אמר הר"י ערמאה ז"ל שנעתקה מספר ד"ה למלכי מדי ופרס, לזאת גם באמת היה מן הראוי לאמור **בשפתו בשפתם**, (ב) נוכל להוציא עצמינו מן הלחץ הזה שאף לפי גדרינו תצדק מלת **לשונו לשונם** פה, בעבור שכתב המלך את דתו וחקו לכל עם ועם גם כלשונו הלדדי' מלבד שהיה כתוב באין ספק בשפתם, אשר אין מן הצורך להודיע זאת, וכן עוד המנהג עד זה היום שיכתב בשם המלך כל דתו וחוקו לבני המדינה בשפתם ובלשונם, מפני שיקרה במלכותו להקת עם. אשר נוטה יותר מתאות לבם לדבר בלשון הלדדית, ולפעמים יזדמן שתתהפך הלשון לשפה בתוך כתי בני אדם, ע"כ תצדק מלת **בלשונו בלשונם**, רק על זה בא ללמד כמו שדברנו — גם אין יש סתירה מפסוק נחמי' „ ואינם

מבירים

הארץ שפה אחת ר"ל שפת לה"ק שהיתה נבחרת אז מאנשי כל הארץ, ודברים אחדים, דהיינו יתר הלשונות אשר כל אומה ואומה החזיקה לה באיזה לשון ע"ד הכשדי להיות רגילה בה, ויהי אמנם אחרי חטאו בלשון מדברת גדולות לאמור הבה נבנה, הכה כמו כן בלשון, ובלל ה' את **שפתם**, להשכיח אותה הלשון הבדודה כמו שמצינו בסנהדרין אמר רב, אויר מגדל משכיח, ופי' רש"י ז"ל שכן נגזר על אותו מקום שישכח, ע"כ הם עצמם שכחו לשונם, וכן אמר ר' יוסף בבל ובור שיף סימן רע לתורה מאי בור שיף א"ר אסי בור שאפי מלשון השופה את היין לשון הורק מכלי אל כלי ומפני מה שמה בבל שמשכחת — א"כ נשאר לכל איש ואיש יולד בה רק לשונו הכשדית הידועה לו מצד שהיתה טפלה, לזה אמר הכתוב ובלה שם **שפתם** אשר לא ישמעו איש את **שפת** רעהו ר"ל במלות שפתם ושפת, להיות שכל הלשונות נשארו על מתכונתה אך שפת עברית לבדה בלל ה' וישכח אותה אשר לא ישמעו איש עוד את שפת רעהו שהיתה משותפת בינותם לפנים, כי אם שמע כל איש לשון אחרת מדוברת מרעהו אשר לא ידע. או שפי' לא ישמעו לא יבינו עוד שפת רעהו, ר"ל שם ועבר, מפני שאלו לא משכו ידם את לוללים, ונשארה להם לשון נושנה אשר הרגילו בה קודם המבול, מבלי ידיעתם לשון אחרת זולתה כי אם לשון ארמית הקרובה ללשון עברי, וכפי דעת שאטנאב בס' הגדרים שהיתה להם לשון ארמי, הרגל דיבור לכל דבר של חול יע"ש. ומאת ה' היתה נסבה שתשאר לה"ק בזרע הקדוש, כפי מה שיאמר אויגוסטינוס. לכן נתבלבל ריב ומלה ביניהם, זה מדבר בלשונו הידועה, וזה בלשונו הידועה ר"ל הכשדית, זה שואל לבנה, וזה מביא טיט, כי כן יקרה לרוב בלשונות השתוות איזה מלה בקירוב המבטא, והוראתה אמנם בלשון זו שונה מבלשון אחרת. ולפי זה יובנו דברי רש"י ז"ל, ובגלל כן חלק לבם לשנוא איש את רעהו, כי בהתנכרות לשון, גם ברית אחים תופר, ויפרדו איש מעל אחיו, ויפוצו על פני כל הארץ, ויחזיקו איש וביתו בלשון אשר ידעה קודם זמן ההפלגה, ותהי להם לשפה ע"י הסכמתם ובחירתם בה, שתהי' מן הוא והלאה שפה כללית משותפת, והיתה זאת מכוונת הבורא ב"ה, שלא ישארו במקום אחד, כי לא לתוהו ברא את הארץ, כי אם לשבת יצרה שיתישבו בני אדם בכל הארץ ולא יתקבצו באקלים אחד. וכמו כן דעת הרמב"ן על התורה. ולכוונה זאת לדעתי אמר המשורר מה נעים, שתו בשמים פיהם, ר"ל בוני המגדל אשר הרחיבו את פיהם לאמור נבנה לנו עיר ומגדל, ובגלל כן **לשונם** שהיתה לכל אומה ואומה מקדש על דרך

זבה, כלומר אחרי שהיא מוסכמת מקיבוץ עם, ע"כ היא מלומדה מפי אבות לבנים, זבה ומטפת שפעת מלון לכל המשתמשים בה כל צרכיהם. מלת **לשון** אמנם נגזרת משורש **לוש** ע"מ **לצון** משורש **לוץ**, מסכים לפי גדרינו להיות שלשון הלדדי וכל עם ועם היא כלישת בצק עד חומצתו, קשה וכבידה יותר ללמדה משפה המוסכמת. — ועתה זכינו להבין גם את הנושא שציינו בתחלת דברינו, והם שתי מלות **שפת לשון** שכן מצינו (ביחזקאל ל"ו ג') וז"ל: לכן הנבא ואמרת כה אמר ה' יען וביען שמות ושאוף אתכם מסביב להיותכם מורשה לשארית הגוים ותעלו על שפת לשון ודבת עם ע"כ. בהשמטת הוי"ו אצל לשון ועניינו כאלו אמר שפת ולשון, ר"ל שהועליתם על שפה הכללית ועל לשון הפרטי' בכמו זאת כמו זאת היה תמיד הדיבור מכם לרעה והייתם להם למלה; והוסיף הנביא אח"כ לנחם אותם בפסוקים הבאים ע"ש. —

מהנ"ל

קשיטה דאורייתא.

ראיתי בספר קאנקארדנצי שפי' מלת קשיטה מלשון כבש, ועמו מצאתי מסכימים הע"ב זקנים שפירשו את התורה בלשון יון (העקאטאן אמנאן). והנה פי' זה היה זר ונפלא בעיני זה כמה ימים, אחרי שלא מצאתיו בשום אחד ממפרשי תורה, ונוסף לזה הוא כנגד דברי חז"ל שהובאו בתלמוד וכן מביאם רש"י ז"ל במקומו אמר ר"ע כשהלכתי לערביא היו קורין למעה קשיטה, למנ"ת לפרושי קשיטה דאורייתא, וא"כ יראה מזה שהוא מטבע ידועה אשר השתמשו בה יושבי קדם, וכן בוקסדארף ואטטינגר פירשו שהיתה המטבע, חקוקה עליה צורת הכבש, למען השות שתי דעות יחדיו. — ואף שלא יתחייב השכל שתתבאר מלת קשיטה מעין המטבע, להיות שבימי קדם בוודאי לא נודע שום צורת המטבע, ועיין מזה בדברי טיכזען, מ"מ יוכל להיות שהיתה קשיטה אז מחיר כסף נבחר כמו שנתודע שקל כסף הנמצא בימי אברהם אבינו ז"ל. — ולפי רוב חכמי העמים נתפרשה מלת קשיטה בשם כלי ידוע, שהשתמשו בו המון עם במחירו תחת מטבע כסף, וכמו כן הודיע האדון פאבר בתוספת נאמן שקשיטה היה מין כלי דומה ללשון ערבי קיסט, או ללשון כשדי קסטא שפירושו כד ועיין מזה באור אסתר, בהערה על ערך מרגלא,

ויעויין

מכירים לדבר יהודית **ובלשון** עם ועם" שענינו שם שפה המיוחדת
לכל העם. אולם לפי גדרינו גם זה יתישב היטב, כי שם פי' הפסוק
הוא כן שאינם מכירים לדבר יהודית אף שהיתה להם אז רק ללשון
הנכרית, וזהו היפך כל האומות אשר מכירים לדבר היטב בלשון שלקחו
להם לנכרי כמנהג, ובגנות היהודים הכתוב מדבר ואומר ואינם מכירים
ובלשון עם ועם. — ועל אופן זה יובן מה שאמר המשורר „אשר
אמרו ללשונינו נגביר ושפתינו אתנו מי אדון לנו, המתבונן אצל לשון נסמך
מלת נגביר, בהיות שכל איש הלומד לשון אחרת להיות טפילה לשפת
מולדתו, צריך גבורה דהיינו התאמצות והשתדלות להרגילה על פיו ואצל
שפה אמר **אִתָּנוּ**, להיות שהיא דביקה ונלמדת לאיש אשר נתגדל בה.
ולפי הפשוט לשון ושפה שם בהוראתם הפרטית, צונגע, מונד —

גם אל ינצחני הקושיא מן הפסוק שבמשנה תורה ישא ה' עליך גוי מרחוק
וכו' גוי אשר לא תשמע לשונו, ומן הפסוק שבירמי' הנני מביא
אליכם גוי מרחק גוי לא תדע לשונו, הלא בשניהם לפי גדרי המונח
הנ"ל שפתו להיות שמובן בזה שפה אומית. אולם לפי דעתי גם במקומות
הנ"ל דבר דבור על אפניו, והיטב אשר דבר המוכיח כלפי ישראל
תוכחתו המגולה, ר"ל שיבוא אליך גוי אשר שפתו הכללית לא תהי'
בקרבך אפי' ללשון הנכרי לדבר בה ולהבין אותה כידיעת שארי הלשונות
הרגילים בשעריך, וא"כ בהצטרפות כלפי ישראל יתכן יותר לומר מלת
לשונו ולא מלת שפתו, וכמו כן לא יתכן לומר שאני או איש זולתי יודע
ומכיר שפת עם אחר, באשר שאיננה שפת מולדתו, כי אם לשון נכריה
היא כמו שבארנו למעלה. ויותר מזה הפליג ירמי' הנביא בתוכחתו
באמרו מקדם גוי מעולם הוא כפי' רש"י ז"ל מימי קדם התחיל למלוך
בדור הפלגה בארץ שנער ר"ל שאל תחשוב שמפני זה לא תדע לשונו
בעבור שגוי זה לא היה ולא נברא מעולם ואין שפתו מדוברת כלל.
על זה רומז שאינו כן כי אם גוי מעולם הוא ישנו מפוזר ומפורד בין
העמים בדור הפלגה, ואתה בכל זאת מפורענית ה' לא תדע לשונו. —
ומה שנמצא ומדבר בלשון עמו, כל הגוים והלשונות, מכל הלשונות
והגוים, יש לדעת כי מלבד הוראה הנזכרת עוד יש למלת לשון הוראה
המינית שיפורש בלשון מנהג או אופן ושינוי הדיבורים הנמצאים בכל
שפה המיוחדת, או שפירושו קצת עם וכן מתורגם בלשון אשכנז כל הלשונות
וגוים, פֿערשידענע נאציאָנען אונד פֿעלקער. —

סוף דבר עוד את זה ראיתי להוסיף טעם ע"פ הנחתינו למה שנקראת
שפה, לפי שתתדמה באותיות מתחלפות שהם ממוצא אחד למלת

זבה

הוספות ותיקונים לתולדות רבינו נתן בעל הערוך ושאר גדולים שנדפסו בשנה העברה·

להערה 4) בענין ספר השאלתות שבידינו שנתקלקל וגם שרוב דברי ה"ג מלוקטים מדברי השאלתות, מצאתי עתה יותר שיש לתקן לפעמים דברי השאלתות שנשחתו ונתבלבלו ע"י הקלור, ע"פי ספר הלכות גדולות, וגם שמובא כבר בספר ה"ג רב אחאי בעל השאלתות בשמו. יעויין בשאלתות סוף פ' תזריע בדש צריך אילו היכא דאיכא משיכלא דמיא מהו למיסך איניש ידי' וכו'. א"כ אוכל מחמת מאכיל צריך בט"י או לא וכו' א"כ מאכיל לחבירו וכו'· ת"ש דאבוה דשמואל וכו'. והדבר תמוה שם שפושט רק בעיא אחרונה ומראשונה לא ידבר עוד. ובהערת שאילת שלום שם (סי' נ"ז) זה לשונו: דוגמתו לא מצאתי עדיין בספר המורא ובקדוש הלכה דיאמר בדש צריך ולא יאמר עליו ת"ש או את"ל ובלתי ספק דחסרון בפנים יש כאן בקלקול הדפוס עכ"ל. ומעתה ראה פלא שבה"ג (סוף פ"ו מהלכות ברכות) מביא מתחלה לשון השאלתות שמקודם שם וכך תשי ידי' וכו' ואח"ז הבעיא לראשונה שלו וכתב וז"ל: ואמר רב אחאי ש"מ מדקמיבעיא להו לרבנן הכי ש"מ פשיטא להו וכו', ע"ש באריכות פשטות בעיא הראשונה מפורש בשם רב אחאי מה שחסר לפנינו בשאלתות שנתקלקלו. ולענין מה שכתבתי שם שלא נמצא בשאלתות דברי בעה"מ פ"א דמו"ק שמביא בשמו ירבעם ועוזי' מלכו באחת, הנה הראני עלם משכיל והדון שנמצא כן בפ' תזריע שם. אכן בגוף הענין לא תזיק סתירת ראי' זו. ויתר הראיות שם קיימין גם ראי' החדשה שהבאנו כעת מביאה הדבר לידי בירור גמור שהיו שאלתות גדולות וקטנות ואלו שבידינו הן הקטנות.

להערה 5) בין התיבות שנשארו מיתר פליטת לה"ק אע"פי שלא נמצאו בתנ"ך יש למנות עוד שם **מרדע** שאין לו מקור בשום לשון והוראתו עברית גם משקלו על משקל **צפרדע**, ועיין ליקוטים מפירושי הר"ח על התורה (פ' בא) ומה שהעירותי שם על מלה זו.

להערה 11) בענין ערוך של רב צמח צריך לחשוב לספרו מה שנמצא בשטה מקובצת (על ב"מ ס"ז א') מתשובת רב צמח בר פלטוי גאון פירוש על את וכוולא אחי שביאורו את והוא (כמו שפירש"י שם בשם תשובת הגאונים וכוונתו לרב צמח עיין רשימת מלים לתולדות בעל הערוך ערך כוולא) ומביא שם ג"כ מה"א דנדה (כ"ה ב') דאמר ר' זעירא אנא וכוולא הויכא יתבי קמי' דר"י (ולפנינו שם אנא והוא) וכן מביא פ"ז דגיטין יומא חד הוי יתיב איהו וכוולא בביתא ר"ל שלמה ואשמדאי בלבד, (ולפנינו שם הוי יתיב בלחודי') ומזה נראה שאלו ידים באיזה מקומות בתלמוד והחליפו מלות קשות במובנות כמו בנדה שם

ויעוין ג"כ בס' ביבלישעס רעאל לעקסיקאָן לאדון העצל אשר דעתו ג"כ נוטה שהוא מין כלי, ודעת תרגום יונתן שפי' במאה קשיטה במאה מַרגליין, מפני שבלשון ארמי נקרא ענק לגרון כסיתא, ועיין ביכאַרט היערא צאיקאן 43. 4. 1. אשר הרחיב שם לדבר מזה הענין, ואולם אין אחד התעורר לפרש את המלה מלשון כבש — וראיתי אני בלבי בראשונה לדעת הטעם מה שהניע את בעל ספר קאנקארדנצי לפרוש כמו כן, והוא לדעתי הטעות שהטעתהו לזה תרגום אונקלוס שפי' במאה חורפן (טובים חריפים כגון עובד לסוחר) ותרגם ג"כ כבשת הצאן חורפן דעאן, ר"ל המיטב שבצאן, על כן חשב שכבשת בלשון ארמי חורפן, ובגלל כן שגה לפרוש ג"כ פה מלת קשיטה כבש, לפי פירוש התרגום חורפן. — ועם כל זה לא נתקררה דעתי בזה על הע"ב זקנים, שהם הסכימו בהסכמה אחת ע"פ רצון הבורא ב"ה לפרוש את תורתו, איך בענין זה נטו מדברי רז"ל, ומן הפשוט? וביותר כאשר ראיתי במבוא התורה אל האדון אייכהאָרן, שמחפיא עליהם דברים אשר לא כן, באמרו, שע"ב זקנים כ"כ נתדלדלו בידיעות הדברים, עד שנדחקו לפעמים לפרוש המלה בתרגום אין בו דיעה, כטחֵי תפל, וכמוכי שגעון, לזאת התעוררתי והשתדלתי לחקור ולדרוש היטב בכל המדרשים, אולי יעמוד לי רוח והצלה ממקום הזה, ועתה ראה גם ראה שמצאתי במדרש ילקוט שמעוני פי' המלה הזאת בזה האופן וז"ל שם. קשיטה הוא נוטריקון, אונקיאות סלעים, עלאים, ר"ל הקו"ף ממלת קשיטה מורה על מלת אונקיאות, השי"ן על סלעים, והטי"ת על עלאים, וכמו כן נדרש הנוטריקון על אופן אחד בבראשית רבה, (פרשה ע"ט ד' פ"ט ע"א), אמר רבא בר כהנא, במאה אונקיאות במאה סלעים, א"ר שמעון קו"ף קַמילא. בלשון יוני קעי מעליא טרינקגעשיר בל"א, שמ"ך סלעים, טי"ת טריין, ע"כ. מ"מ משמע מילקוט שמעוני הנ"ל שבמלת קשיטה נרמז ג"כ כבש, אם שהדבר נקנה בשלשתם יחד, או באחד מהם דווקא, ויוכל להיות מפני שבימים קדמונים היה כל רכושם במקנה אשר על כן ערכו כל מערכם וסחורת ידם בחליפי המקנה. ואולי מטעם זה יסדו מניחי לשון רומי לתרגם. את מלת כסף במלת peeunsa, לפי שנגזרת ממלת pecus שפירושה בלשוננו מקנה — וא"כ מצאתי חבר נאמן בפי' מלת קשיטה לבעל הקאנקארדנצי, ולע"ב זקנים, וטעם זקנים יקח. — —

מהנ"ל

עוד היטב על דרכו, שמצאתי כעת בשערי צדק (שער ה' דיני מילה סי' ה') תשובה מתמה על ענין זה בעצמו וז"ל: „ודאישתאלית קטן דשכיב בגו ח' יומים הכין חזינן דלא צריך למימהלי' מ"ט וביום השמיני אמר דחתנא ואי מהלין לי' על קברי' כי היכן דנהיגין ל"ל לברוכי דמחתך בבשר הוא ואם מברך מוציא ש"ש לבטלה" עכ"ל. מזה נראה בעליל שמה שנותן טעם בתשובה אחרת המובאה אצלנו על מנהג זה דכך מרחמין מן שמיא והוי תמ"ה וכו', הוא רק לרצון השואלים ולי' לא סבירא לי', וכותב כאן מתחלה דעתו בביאור דלא צריך למימהלי' וכו' ואי מהלין לי' כי היכי דנהיגן (ר"ל נגד הדין) מחתך בבשר הוא והמברך מוציא ש"ש לבטלה.

להערה 31) אצל רב סעדי' גאון צריך לתקן שם (צד 38 שורה ט"ז) שבוש שבמקום אל"ף דל"ת ערבי צ"ל אל"ף בי"ת ערבי.

והנה שמחתי מאד שנתאמת לי מה ששערתי והוכחתי בהערה 1) לתולדתו הנדפסת בבכורי העתים לשנת תקפ"ט, שט"ס נפל בספר אמונות ודעות (סוף מאמר א') ובמקום ד"א תרל"ג צ"ל תרל"ג. ובעכשיו בא לידי רשימה להחכם המלומד דע ראססי על סדר א"ב מרוב חכמי ישראל המפורסמים, ואמר שם אצל רב סעדי' כי מצא באחד מקונציו (של דע ראססי) ס' אמונות ודעות כ"י המוגה היטב והי' כתוב שם ד"א תרל"ג. ועוד שם (הערה 18) כתבתי שיש בזכרוני עוד איזה מקום שמובא בו ס' השטרות של רב סעדי', ועתה מצאתי בבע"הת (ריש ב"ת) וז"ל: ותסתברא דליתא למאי דאמר רב סעדי' גאון ז"ל בחבור שטרות בהוחזק כפרן שכנגדו נשבע וכו', עכ"ל. ואמרו לי כי בחידושי רמב"ן על קדושין מובא עוד ס' המתנה לרב סעדי' ואולי הוא חלק מספר השטרות. ואודות סדר התפלה שלו הנה נמצא עוד כ"י באוצר הספרים של אקספארד בין קובצי האפינגר נומר 488 ובתחלתו נשחתת, והוא בלשון ערבי רק התחלת כל תפלה בלשון עברית, ונכתב מר' יוסף בר יפת שנת אתשע"ח לשטרות, ובסופו נמצאה תפלה מרב סעדי' המתחלת אתה אחד כוללת ע"ו עלים והיא מדברת מאחדות הבורא ושהוא בלתי משתנה (וואלף באוצר הספרים ח"ג) והנה זמן הכתיבה הוא מאוחר קצת יותר מדאי, שעולה לשנת ה"א רכ"ו ואפשר שלא היו כותבים עוד אז בלשון ערבי. ואולי צ"ל תשע"ח ליצירה ונכתב רק ע"ו שנים אחרי מות המחבר. והתפלה בסופו היא בלי ספק אותה שדברתי ממנה בהערה 21 לתולדות רב סעדי' שהיתה נמצאת במחזור ספרד הישן. וכפי זכרוני התחלתה באמת אתה אחד. ובדבר הוידוי אשמנו מכל עם שיחסנו אליו, עיין מה שנסתפקנו בזה בתולדות רבינו נסים (הערה 30). ולענין דרכו לקרב כל ענין אל השכל כפי מה שאפשר ע"ש בתולדתו (הערה 42), יש להוסיף שאע"פי שאמר רמזים על הקץ שכבר עבר מה שיאמנו בו חז"ל, הנה כבר הצדיקו אדוננו הרמב"ם ז"ל בזה באגרת תימן שלו, וראוי להעתיק כאן לשונו מפני שכולל ג"כ שבחי רבינו סעדי' אשר לא ימעט ערכם בצאם מפי אדם גדול כזה. ואלה דבריו:
„אבל מה שזכרת מדבר הקיצים ומה שאמר רב סעדי' ז"ל בהם, תחלת
„מה שיש עליך לדעת שהקץ על דרך האמת לא יתכן לשום אדם לדעת
„אותו לעולם וכו', ואני כדון את רב סעדי' לכף זכות ונאמר שמא מה
„שהביאו לענין זה ואע"פי שהי' יודע שהתורה אסרה זה, לפי שהיו
„בני דורו בעלי סברות רבות נשחתות וכמעט שתאבד תורת ה' לולא

הוא

שהעמידו במקום וכוולא תלת והוא ובגיטין שם השמיטו המלה כל עיקר. ודע שמובא רב צמח גאון בערך תגל ג'.

להערה 12) באלפ"א בית"א דר' מכיר, כתבתי שם דנהירנא שראיתי עוד מובא ממנו בספרים. ועתה מצאתי מ"ש על שמו בספר הישר לר"ת (דף כ"ח ב') פירוש תלת עדשים (סוף ע"ז) שהם אבנים גדולות או דיקיים שמונחים על הדפין והקורה מכבדת עליהן. ושם בס' הישר כתב וגם בערוך כן. ע"כ. ובאמת נראה כן קצת בערך צלפחא אולם בערך לולב בשם רבינו גרשם פירוש עדשים הוא הגת עצמו, ופירוש זה סתר ר"ת שם וכתב ואין לפרש שעדשה עצמה הוא הגת. ומזה נראה בביאור שר' מכיר עזב לפעמים את פירושי אחיו רגמ"ה, ולכן אפשר שהיינו יכולים למצוא בא"ב שלו מה שלא נמצא בערוך של רבינו נתן תלמיד רגמ"ה. אחר שכתבתי זה בא לידי מכתב מחכם עמנו דאקטאר צונז בברלין והעירני ג"כ על דברי ס' הישר. והוסיף עוד מהא דעירובין (כ"ב א') שמביא רש"י שם מה שמצא בא"ב דר' מכיר פירוש על תלת קורמי שהוא גמי לח כי עקרת להאיא רכיכא דאית בי' וטחני לי' ועבדי ריפתא ע"כ וגם זה איננו מבואר היטב בערוך.

להערה 18) בבאור הכוונה של ארץ האי אם ר"ל האג או ענגלאנד, מצאתי כעת בסמ"ג (ל"ת הלכות שבת) ולעבור ים האי שקורין איינגליטירא דרך רייפ"א רגילים לעבור ביום א' כשיש להם רוח טוב ע"כ. ונראה שצ"ל דייפ"א בדלי"ת והיא dieppe בצפונית מערבית לנורמנדיאה.

להערה 24) צריך לתקן טעות הדפוס בתחלתה שבמקום וע"ט ע"ב שורה ט' צ"ל וע"ש ע"ב וכו'. ועוד שם (צד 30 שורה 10) במקום שנתמנה לגאון ד"א תק"כ צ"ל ד"א תקכ"ו. ושם עוד (שורה 13) במקום וקשה הדבר צ"ל יקשה הדבר.

להערה 29) אצל רב עמרם גאון צריך לתקן שבוש שם (צד 37 ריש העמוד) שבמקום אלף וקפ"ט לשטרות צ"ל אלף וקס"ט לשטרות. ועל הראי' שם נגד הראב"ד הלוי בסדר זמנים של הגאונים מזמנו של רב עמרם, יש להוסיף עוד ראי' נגד סדור המקומות שלו, שכפי דבריו הי' רב יעקב מנהר פקוד גאון בפומבדיתא בדור השני של גאונים, נגד אגרת רש"ג שמעתיק רב יעקב הכהן מנהר פקוד לגאון בסורא, והנה מובא בכפתור ופרח לר"י הפרחי (פע"ז) תשובה מרבינו יעקב כהן ריש מתיבתא דמתא מחסיא והיא סורא.

להערה 30) אצל רב נחשון גאון. יש להוסיף שנמצא ממנו בספר עבדונות על שמו עיגול דרב נחשון גאון. ולא ראיתי עוד בשום ספר אחד מוזכר ממנו ולא ידעתי המקור לבעל עבדונות. גם מביא הרב המקובל בעל עבודת הקדש (חלק היחוד פ"ח) את רב נחשון בין הגאונים בעלי הקבלה. וזה הי' מסכים קצת לדרכו בטעם מנהג מילת קטן שמת תוך ח' ימים שהבאנו שם על שמו. אכן נודע השתדלות של אלו בעלי הסודות למנות בין בעלי בריתם כל קדמון וגאון אע"פי שלפעמים משענתם רצוץ מאד, ולכן גם אצל רב נחשון הדבר עוד בספק גדול ולא נמצא עוד במקום אחד מוזכר ממנו איזה רמז שיורה על עסקו בידיעה זו. וגם טעם המנהג הנזכר איננו מוכיח

עוד

„שבקטני הגאונים. כי כולם דברי אלקים חיים ואפילו במדרשו של משה
„רבן של נביאים לא יקחו אותם ממקומן. וחכמתם ופלפולם הוא הדבר
„אשר צוה ה' את משה, ואע"פי שאומרים הכי הוא ואין מביאין ראי'
„באיזה מקום הוא, אין לחוש על דבר קטן וגדול. וכל החולק על שום
„דבר מכל דבריהם כחולק על ה' ועל תורתו". עכ"ל. — ולענין רדפו
דרך בעלי הסודות מצאתי עוד בספר שומר אמונים (ויכוח א') שמביא
תשובה מרב שרירא ורב האי לחכמי פא"ס שאין הדברים (כל היודע
שיעור של יוצר בראשית) כפשוטם אלא הדי הרים של לפוני חכמות
גדולות תלויים בהם וכמו שהובא לשון זה בספר תורת העולה ח"ב פ"ב
עכ"ל ואין בידי כעת ס' תורת העולה לעיין בו׃

עוד יש להוסיף מ"ש הרב אבודרהם (בסדר הפרשיות) בשם ר' שמואל
בל' .גרשם שבעת נפטר רב שרירא קראו באותו שבת יפקוד ה'
אלקי הרוחות לכל בשר והפטירו ויקרבו ימי דוד למות, ובמקום פסוק
ושלמה ישב על כסא דוד אביו קראו והאיי ישב על כסא שרירא אביו ותכון
מלכותו מאד . . . .

להערה 37) צריך לתקן שבוש במקום בן דודו של רש"י צ"ל בן
דודו של רש"י.

להערה 40) אודות ר' יונה בן גנאח, שמחתי מאד שמצאתי השערתי
על קדימת זמנו בתחלת מאה התשיעית, מבוארת
בהקדמת ר' שלמה פרחון לספרו המחברות שבאה לידי אח"כ כ"י לבדה
בלא גוף החבור. וז"ל שם: „ועמד אחריו (אחרי ר' יהודה חיוג) ר' יונה
„ז"ל הידוע בן גנאח והלך על שבילו ולמד דבריו ומצא כי לא יספיק אותו
„הספר (של ר' יהודה) לשום אדם ומצא בו תפיסות ושכחה ושגגה,
„לפיכך הוצרך לעשות ספר קרא אותו מוסתלח"ס (צ"ל מסתלח"ק המובא
„אצלנו שם) והי' בדורו אדם גדול ושמו ר' שמואל הנגיד ז"ל חרה לו
„מאד על שתפש את רבו וגילה גנותיו ושכחותיו ומה שהשיב (ומהר
„להשיב ?) על דבריו, הוצרך עוד ר' יונה לחבר ספר להביא בו ראיות
„כי מן הדין עשה כל מה שעשה, יקרא אותו ספר תשויר (נראה שהוא
„ס' הקירוב והישר המובא אצלנו) והי' בימיהם ר' שלמה הקטן ז"ל הבין
„מדבריהם וכו'" עכ"ל, והנה ר' שמואל הנגיד ז"ל נפטר שנת תתע"ו
וגם ר' שלמה הקטן שהוא בן גבירול הי' חי בתחלת מאה התשיעית
ונתבררו דברינו באין ספק עוד. ולענין רבינו בחיי בעל חו"ה שמביאו
הראב"ע, עיין עוד בפירושו פ' האזינו גבי פסוק אני אמית ואחי'. ורב
בחיי (כפי נוסחת בעל מק"ח שנדפס בפני עצמו ולא כפי נוסחא שלפנינו
שכתוב כאן במקום רב בחיי רב האיי) אמר כי לא הוצרך הכתוב לפרש
דברי העוה"ב כי הי' ידוע בהעתקה ע"כ. והוא באמת בחו"ה (שער
הבטחון פ"ד בחלק הי') ע"ש ומהם שגמול עוה"ב ועונשה הי'
מקובל וגו'.

להערה 44) בענין המדרשים הראני העלם המשכיל שהזכרתיו
למעלה, שמביא רש"י בריש חגי ועוד באיזה מקומות
גם ויקרא רבה, ואח"כ שוה בזה לרשב"ם נכדו והרב בעל הערוך שלא הבי'
כולם רק ב"ר וי"ר. אך הרמב"ם הוא שראה רק ב"ר לבדו. וכן מצאתי
עתה בסוף ספר ה"ג בחשבו כל ספרי חז"ל שנמצאו בימיו מונים רק
בראשית רבה ועל שאר חומשי תורה מונים מכלתא ותו"כ יע"ש היטב

כי

„הוא ע"ה, לפי שהיא גלה מן התורה מה שהי' נעלם וחזק מזמנה „מה שנדלדל, והודיעו בלשונו ובכתבו ובקולמסו, וראה בכלל מה „שראה ברעתו לקבץ המון העם על דרך חשבון הקצים כדי לאמץ „אותם ולהוסיף על תוחלתם, והוא התכוון בכל מעשיו לשם שמים, „ואין לטעון עליו על שטעה בחשבונותיו כי כוונתו הי' מה שאמרתי" עכ"ל, והבן עוד חכמת הרמב"ם שהשכיל בדברים הללו להצדיק גם את עצמו במה שלהלאה שם ילך בדרך רב סעדי' אשר התלונן עליו בתחלה, ויעמיד רמזים לזמן הקץ כפי מה שקבל מאביו ואביו מאבי אביו עד תחלת הגלות של ירושלים, ואין ספק שחשב את דורו כדורו של רב סעדי ומעשיו כמעשהו הכל לש"ש. — ולענין החרוזים על מספרי אותיות שבתורה העידני חכם עמנו דאקטאר צונץ במכתבו אלי, שאינם ממנו רק מר' סעדי' בן בכור שור כמו שנדפס בסוף ספר נובלות חכמה. והנה גם אני ידעתי זאת, אך מעט עיון יותר שם בדברי המדפיס אחר סיום החרוזים, הורני שהוא רב סעדי' גאון ע"ש שכתב כ"ז הוגה ופורש מידי ר' אלי' המדקדק המפורסם והוא כתב שנמצאו בו מלות חמורות וזרות מאד אשר לא מבני ישראל הנה, ושכדמותן נמצאות בספר האמונות שחבר רב סעדי' הנ"ל, עכ"ל. ומצאתי ג"כ ברשימת גדולי ישראל של דע ראססי חושב בין ספרי ר"ס גאון חרוזים אלו, ואמר שהדפיסם ר' אלי' בחור בסוף ספרו מסורת המסורת ע"כ. ונראה ששם פירשם ג"כ. אך לפנינו במסורת המסורת ד' זולצבאך לא נמצא דבר מזה. ומזה נראה ג"כ דרכי המדפיסים שכל המאוחר בהם מחסר איזה דברים מן הקודם לו. ועכ"פ מבורר שמה שנקרא שם בתחלת החרוזים ר' סעדי' בן בכור שור הוא כינוי מאיזה סופר לאבי הגאון שהי' שמו רב יוסף ע"פי ברכת משה ליוסף בכור שורו הדר לו. עוד העידני החכם צונץ שבספר תניא (דף ק"ב ב') מובא פירוש רב סעדי' על עזרא נגד מה שחשבתיו בין פירושים הבלתי מובאים בשמו.

להערה 32) אבל רב שרירא. ע"ש מתכונת רוחו שמתיגע ליחס ליושבות בבל ארץ מולדתו וביחוד לפומבדיתא מקום ישיבתו קדימה רבה בשנים מדורות עולמים כמה שמשתדל להחזיק משפחתו מזרע דוד. ויש להוסיף על זה שכן התאמץ ג"כ לרומם כל פסקי הגאונים ולהעלות כל דבריהם בעיני החכמים כמו דברי חז"ל בתלמוד. יעויין בתשובתו הנמצאת בריש ספר שערי צדק אשר לפי דברי המגי' שם היתה כתובה בתחלת הספר כעין הקדמה לכל התשובות מהרבה גאונים שנכתבו אח"כ. וז"ל: „ושאלתם דאית ביניכו תלמידים והם שואלים „קטנים דלית בהו משמאי וחולקי' ואומרי' על הגאונים עמודי עולם „מנין להם דבר זה ומוציאין ספריהם, והם לא יבינו פועל ה' ומעשה „ידיו, ולא השיגו אפילו דבר קטן ממה שהשיג תלמיד מתלמידיהם של „קטן שבגאונים, כדאשכחן לחד מן הגאונים בתר דנח נפשי' אשכחן בי' „זכור הבוא גברא לטב כל הויי דרבנן קדמאי דא עם דא ושית סדרי „משנה דאיתגניזו מיומי הלל ושמאי וכמה עניני דלית לון שיעורא, „ואפילו במתיבתא דרקיעא יסדרון הלכה כמותו, ואיך באין שואלים „אשר לא ראו מאורות וחושבין לאמר סרה על עם ה' ועל נחלתו, מי „שהבין בתלמוד כפי כל התלמוד ועמד על כל מה דהוה מימות יהושע בן „נון איש מפי איש הלכה למשה מסיני, ואומרים תועה על תלמיד קטן

שבקטני

ב' סי' י"ד) כתב שבשבלי הלקט כ"י מובא מרגמ"ה ג"כ ספר פסקים לחיבור בפ"ע.

להערה 47) אבל רבינו משה הדרשן, צריך לתקן שם (צד 47 שורה י"ט) שבוש שנ"ל והביא ראי' כמו לבקש שגוי' לבקש עסק.

ודע כי בספר ישועת משיחו להר"י אברבנאל ז"ל הנדפס מחדש, מובאים בהרבה פרקים מסופו כמה מאמרים זרים מבראשית רבה רבתא של ר' משה הדרשן, ובויכוח שנעשה באספמיא הביאו מנגדינו כמה ראיות משם. והרי"א ז"ל אומר שם איזה פעמים שלא ראהו מעולם. ושם קורא ג"כ לב"ר שלנו בשם ב"ר זוטא. וכפי הסברא נראה שלא רק על ס' בראשית לבד חבר ר"מ הדרשן מדרש כזה רק גם על שאר ספרים. וזכר לדבר בתנחומא שלנו (פ' האזינו) וכן נמצא בספר הרב ר' משה הדרשן. ורוב מה שמביא רש"י בפירושיו לספרים האלו על שמו נראים כעין מדרש אשר בלי ספק על שם חבור מדרשים כאלו הי' נקרא הדרשן. ומובא בו הרבה אגדות מקדמונים. עיין בפרשת נשיאים וביסודו של ר"מ הדרשן מצאתי אר' פנחס בן יאיר מנתנאל בן צוער השיאן עצה זו ע"כ ולא נמצא לפנינו במדרשים. ושם עוד הרבה רמזים במספרי הקרבנות ומשקלי הקערות וכדומה ומסיים ע"כ ביסודו של ר"מ הדרשן. וכלם נמצאו לפנינו במדרש של פ' נשא הארוך וגדול בכמותו יותר הרבה ממדרשי שאר פרשיות וכפי ההשערה לוקט כבר ג"כ ממדרשו של ר"מ הדרשן. וגם מה שמביא רש"י בפ' ויצא אלה הדברים רבה (עיין למעלה מ"ש להערה 46) כוונתו לרבה של הדרשן כמו שקוראהו מהרי"א ג"כ ב"ר רבתא ורש"י הסתפק במאמר רבה לבד ולא יקראהו רבתא בעבור שלא הי' לפניו מדרש רבה שלנו על דברים כנ"ל והי' די לו בציון שם רבה לדעת ממנו שהוא הנודע לר"מ הדרשן. ואחרי שכבר הראינו שהשתמש ג"כ בספרי הדקדוק של חכמי אפריקא בענין דרישת לשון ערבית. נראה שמדרשו הי' ילקוט גדול כולל פירושים פשוטים וגם אגדות הרבה ובהם כמה וכמה זרים ונחשדים שלא נתקבלו ולא נודע מבטן מי יצאו, ויש לשער שמפני הטעם הזה לא השגיחו חכמי ישראל על ילקוט זה להעתיקו ונטבע בים הנשי'.

להערה 59) הראי' על מות רבינו נתן אחר שנת תתס"ו ממ"ש בחתימת ספרו שנת תתס"ב שהיו חיים עוד אחיו ובית אביו אינה מדוקדקת לפי ההוכחה בהערה 2) שר' דניאל אחיו הבכור הי' מת כבר בעת כתיבת הערוך שכן מביאו תמיד בהוספת ז"ל א"כ כיון ע"כ בחתימת הספר לאחיו הצעיר שהי' חי עוד. אכן בכ"ז אחשוב עוד לקרוב שבעל היוחסין כתב שנת פטירתו רק ע"פי מה שראה שנת חתימת הספר כמ"ש בהערה 1).

להערה 60) לענין שכתב רש"י לשון שמעתי על פירוש בעל הערוך שנראה מזה כי לא ראה לפעמים גוף הספר. מצאתי עוד בחולין (קל"ג א') פירש"י שמעתי מפום דבטיח דברים כלפי מעלה בתענית דבעי מיטרא וכו', והוא בערך בזף. ועיין תשו' מהר"ם בר"ב (ד"פ סי' תשנ"ו) לשון ר"ת על השאלה אודות הערוך שנתמשכן מיד ליד וגם יד גוי באמצע. ומזה תראה שהי' עוד ספר הערוך יקר וחשוב בצרפת גם בימי ר"ת נכד רש"י.

להערה

כי הרבה יש לדקדק בדבריו. אכן מה שהראני עוד ברש"י פ' וילך (על פסוק ע"כ קרא שמו לוי) שכתב ויש מדרש אגדה באלה הדברים רבה וכו', אין ספק אצלי שאיזה שבוש נפל שם, והנה העלם חפש במדרש שלפנינו בכל ספר דברים ולא מצא שם את המובא. ואולי הי' מתחלה רק באלה הדברים ור"ל באלו הענינים יש מדרש אגדה, והוסיף איזה סופר מלת רבה. וכבר בררנו על בעל הערוך ורשב"ם שלא ראו וגם לא ידעו ממ"ר יותר מן ספר א' וב', ואילו ידע רש"י ממדרש רבה של אלה הדברים עכ"פ לא הי' נכבד הרשב"ם סותם וכותב על מלת אגדות, בראשית רבה ויקרא רבה. ויתכן יותר עוד שכיוון רש"י למדרשו של ר' משה הדרשן באלה הדברים שגם מדרשיו היו נקראים רבה רק בהפרש שמדרש רבה שלפנינו הי' נקרא זוטא ושל ר"מ הדרשן, רבתא. וסיוע לכל זה לקמן (להערה 47) אצל ר"מ הדרשן. עוד הראני בשאלתות (סוף ג"ו) מובא מאמר ר"א כל גור מלא שבמקרא בגור המדינה וכל גר חסר בגרותי המדינה הכתוב מדבר ובהגהת הגאון רי"ב מדפיס שם ת"ר וארא פ"ט ע"כ· אולם כבר מובא מאמר זה בערוך (ערך גר ח) משלשה מקומות היינו ב' פעמים מילמדנו וב"ר פס"ב (אע"פי שלא מצאתיו שם בב"ר) ושמעתי מיד ידידי חכם גדול מהור"ר נחמן הכהן ני' שהוא כמסתפק אם לא כיוונו בה"ג ורמב"ם בהביאם רק ב"ר לבד, לאיזה מדרש או מכילתא שהי' כולל הלכות ודינים ואינו היום לפנינו. אכן מלבד שכמעט כל המקומות שמביא בעל־הערוך מב"ר נמצאים כלם במקומם לפנינו, אך גם בה"ג בעצמו הקדמון הרבה מאד בזמן יותר מכל אלו שהבאנו כתב (סוף הל' יו"ט) תאני בבראשית דר' אושעיא וקוץ זה הקינדס ודרדר אלו עכביות עכ"ל והוא לפנינו בב"ר במקומו. ומה שקוראהו כאן בראשית דר' אושעי' הוא הוא, שעל שמו נקרא ג"כ מדרש רבה והוא בעבור התחלת המדרש ר' אושעי' רבה פתח. ולמתעקש עוד נאמר שע"כ מדרש דר' אושעיא איננו אחר זולת ב"ר שכן לא יחשבהו בסוף ספרו כנ"ל. זולת זה יש לנו עוד הרבה דברים על ענין המדרשים רק אין כאן המקום להאריך יותר.

להערה 46) לענין רבינו ליאון או ליעונטין רבו של רגמ"ה יש להוסיף מ"ש רגמ"ה בעצמו על רבו זה, בתשובתו הנמצאה בשו"ת מהר"ם בר"ב (ד"פ סי' רס"ד) וז"ל: „מפני שר' ליאון רבי שלמדני רוב תלמודו זצ"ל חכם מופלא וכו' ואם בתלמוד אינו ומסברא איני (צ"ל אני) רואה את דברי ר' ליאון שמסר לי כי מופלא בדורו הי' ואחרי דבריו לא ישנו" עכ"ל. ונזכר עוד רבינו ליאונטין במקום אחר. עיין ראב"ן (דף קמ"ג ז') בתשובת הרשב"ם אליו. חתן לרבינו ליאונטין ראש שבטי ישראל הממולא רוח חכמה ובינה ע"כ. ולא ידעתי הכוונה שבאמת חותנו של הראב"ן הי' שמו ר' אליקים בר' יוסף ע"ש (סי' ה' י"ט וס"א) ואם גם נדחוק לומר שהי' לו מקודם חותן ר' ליאונטין הנה לא ישכים הזמן שר' ליאונטין רבו של רגמ"ה יהי' חותן לראב"ן בן דורו של האחים רשב"ם ור"ת. ולענין שלא הי' רגמ"ה רבו של רש"י עיין עוד הגה"מ (פ' הגוזל בתרא סי' י') תשובה מרש"י על דבר חדר"ג בענין גדול ומתיחס היטב אל רגמ"ה במה שאירע לו עם בני ר"ל, ושם תראה שרש"י מדבר ממנו כמו מאיש מוזר לו שהי' חי קודם לדורו. ואודות ספריו צריך להוסיף שבספר ועד לחכמים (מערכת

ערך הויות דאביי ורבא. פירשתיו משורש הונא בארמית וסורית המורה שכל ורוח, ורז"ל עשו משורש זה פעל ואמרו הוי בה ר"פ בחשבון הנו"ן מן השם כמו שיפילו הנו"ן מרחמן וגזלן אע"פי שהבדל יש ביניהם ע"כ ונכתב לי על זה מאת החכם החוקר המשובח להלל מ' שמואל דוד לוצאטו כ' פראפעססאר בקאללעגיום ראבׁיניקום אשר בעיר פאדוה, שאחרי שהנו"ן במלת הונא היא שרשית לא יתכן להפילה משא"כ במלות רחמן וגזלן שהנו"נין הן רק סימני התאר. והשבתי לו כי גם אני כוונתי לחילוק זה במה שכתבתי אע"פי שהבדל יש ביניהם. אולם אעפי"כ לא נסתפקתי ואינני מסופק גם עתה שרז"ל לא השגיחו על זה אם האות היא שרשית או לא רק אם תפול לפעמים אז התירו להם בנקל להפילה כחפצם וכן דרך כל הקדמונים בדקדוק. וכבר הראתי בתולדות הקליר (הערה 8) ממש כעין זה על רש"י, ר"ל בנו"ן שרשית של נשק ונשא שקראה יסוד נופל לפרקים והשוה אותה לנו"ן של ונמלתם שאינה שרשית כלל, ובדרך זה הלכו ג"כ הקליר והערוך יעו"ש היטב. ואין לפעל הוי בה ר"פ בש"ס פירוש אחר רק כמ"ש, ועולה יפה לפי"ז ג"כ פירוש הויות דאביי ורבא. והוכרחתי לבאר כל זה כאן בעבור כי גם החכם הגדול סופר מהיר מ' מרדכי יאסט כ' מבערלין הודיעני בשם איש מבין ממיודעיו אשר השיג ג"כ על ערך זה וגם על ערך שרח, ואע"פי שלא באר דבריו בשניהם בלי ספק שכיוון כאן לדברי רש"ד לוצאטו, ולכן תשובתי זאת תתיחס גם אליו. ועיין בסמוך מ"ש לערך שרח.

ערך סף. במקום ור"ל משורש סף נ"ל ור"ל משורש יסף.

ערך פרא במקום purum נ"ל parum.

ערך שרח. כבר אמרתי כי איש מבין בלשונות השיג על דברי בערך זה אך לא נתבאר לי מה השיג. והנה אודיע פה לכל קוראי מחברותי כי אין עמדי מדרשי מלים מלשונות קדם אשר אוכל למצוא בהם ביאור כל מלה והוראתה בכל לב כראוי. והנני יושב בקצה ארץ צפון הרחק ממדינות אשכנז וצרפת משכנות החכמה מזמן רב, אשר שנה בשנה יוסיפו שם דעת בכל מחקר ותושי' ורבו מחברי ספרים חדשים בכל ענין וביחוד בדרישת לשונות קדם. ואין אתי בביתי רק מדרש מלים הקטן מהחכם יאהן על מעט תיבות הנמצאות בדוגמאות לשון ערבי שהדפיס. וגם באוצר הספרים של אקאדעמיע דפה נמצא רק מדרש מלים אחד על לשונות קדם מן קאסטעללי, ולא יותר. המדרש מלים של החכם דע זאלי הנדפס לא ראיתי מימי וכן שאר החבורים המתחדשים בענינים אלו, ולכן אם אערב את לבי לבאר הוראת איזה מלה תלמודית ע"פי לשונות קדם הקרובות, הנני נזהר מאד ומשים עין בל אכשל, ואבקש לי משען ומשענה בדברי חכמים קדמונים אשר ידיעתם בלשונות ההן נתבררה לי, וככה נהגתי בכל ספרי ערך מלים. וכן עשיתי כאן במלת שרח. העתקתי דברי רבינו נתן בעל הערוך הנודע לי למבין גדול בלשון ערבי, וכן הרד"ק המסכים עמו, כי גם זאת ידעתי אשר כל דורשי לשונות בימינו עוד לא הגיעו אל השלמות לדעת יותר היטב הוראות מלים מאשר ידע חכם שהי' חי לפני שבע מאות שנה בעת אשר נכתבו עוד ספרים בלשון ערבית. וכאן מצאתי

און

להערה 94) בענין קושי הבנת דברי בעל הערוך בערך מרכוף שכתב וז"ל המרכוף טהור פירוש אמרו שמצאו תללים כלים בארץ רומה ומצאו בו פירוש זה הדבור שוסיא דברגניתא ודומה לאיתה בגרסנו בלאתא דבי בר ליתאי עכ"ל, הנה מצאתי אח"כ שיש כאן שבוש במלת בלאתא וצ"ל בכלתא והכוונה למ"ש בערך כלת על ההיא דיבמות (ס"א ב') שאמרו שם כלתא דבי בר ליתאי ופירש שהיו נודעים לבעלי בתים גדולים והיו כלות הבנות מצויינות בבתיהם כמו כלות הבנים ע"כ, וכן הי' מפורסם שוסיא של איזה אדם מצויין ששמו בר גניתא והי' עליו מרכוף כזה. ולפי"ז נתבאר החלק האחרון מהמאמר הקשה ונשאר עוד חלק הראשון בלי פתרון. וכאשר אמרתי זאת לאחד מידידי רב מופלג בתורה ובשאר לימודים אמר לי שצ"ל מצאו תלמוד כלים במקום תללים ור"ל שמצאו תלמוד על מסכת כלים ששם (פט"ו) נמצא מלת מרכוף ע"כ דבריו. והנה בערוך ד' וויניצי' איתא תלמים במקום תללים, וגירסא זו קרובה יותר להשערת השבוש רק אני העתקתי תללים ע"פי נוסחת הערוך ד' באזול ומוסף ופירוש ר"ש לכלים שם. אח"ז מצאתי אני בפירוש הרא"ש שם שכתב מבואר וז"ל. המרכוף פי' גאון שמצאו תלמוד ממסכת כלים ופי' שוסיא דבר גניתא וכו', א"כ אין ספק עוד בדבר ונתבאר גם חלק הראשון. ומ"ש פירש גאון בלי ספק אללי שכיון לרב האיי הנודע למחבר פירוש על משניות סדר טהרות עיין תולדתו. וגם נודע שבמקום שכותבים המפרשים בתלמוד גאון סתם כוונתם לרב האיי עיין קורא הדורות (ה' א'). והרווחנו בזה ידיעת דבר חדש שהי' נמצא בימים קדמונים תלמוד על מסכת כלים אך איזה תלמוד ירושלמי או בבלי אינו מבואר שם. וקרוב שהי' ירושלמי כי רק בא"י היו נוהגין עוד קצת בדיני טהרה ולא בשאר ארצות. ועוד נשאר לפתור בערוך איזה ארץ רומה. ונראה שהרא"ש השמיט שתי מלות אלו מחסרון ידיעת כוונתם.

לרשימת מלים המחוברת לתולדת רבינו נתן.

ערך אגריאין. צריך לתקן שם שבוש בסופו שבמקום Saloatico צ"ל Salwatice בערך וכן צריך לתקן בערך פרוקלוס הללנו ע"ש.

ערך אפרהנג. גם שם צריך לתקן שבוש וצ"ל שכן יקראו לסופר (דביר) ולשופט (דאווער) ולענין מ"ש שם שאצל קדמוני העמים היודע לכתוב הי' גם הנותן חקים ופקודות יש להוסיף כי מלת מְחֹקֵק לעד שנקרא כן השופט ונותן חקים גם מטה אשר יכרה בארץ (במדבר כ"א י"ח) מפני שהיו כורים וחורתים אותיות על האבנים בתנות כאלה בימי קדם. והמשפט הי' נקרא מְחֹקֵק. (משלי ל"א ה')

וכן שוטר תרגום סופרי ספרא, בלי ספק על שם שטר בארמית וכן תרגמו השבעים ולותר אחריהם (שרייבער). ובד"הב (כ"ו י"א) נמצאו סופר ושוטר סמוכים הכותבים מספר הצבא.

ערך

אמנם כנגד זה דעתו בראית הנביאים שהיא במראית עין ממש ולא בראית הלב נגד ר' שמואל בן חפני ורבינו חננאל, וככה הספרש בינו ובין אלו החכמים ז"ל גם בראית הצדיקים שאינם נביאים, עיין בבאור תולדת רבינו חננאל (הערה 14 15) — ובדבר ס' שערי שבועות שקוראהו ר"י בר' ראובן אלברצלוני, הכלל והשרשים לשבועות צריך להוסיף שגם הרמב"ן במלחמות (פ"ו דב"ק) לענין ישראל שאנסו עכו"ם קורא לחיבור זה של הגאון ס' שרשי שבועות. אולם הוסיף שם ואף בחדושתיו בשן מפורש ע"כ. ולא ידעתי לאיזה חדושים כוון. אולי נמצא כן באיזה מקום בשירי מוסף השכל.

להערה 24) אצל ר' יצחק בר' ראובן אלברצוני. נראה שיש בידינו עוד ממנו שני פייטים נחמדים והם (לפי מ"פ) גאולה לשבת ה' אחר פסח המתחיל יקום בעניו, ואהבה לשבת שלפני שבועות המתחיל יונה יעלת חן. והנה בשניהם חתום בראשי חרוזות יצחק. אך בשני יתכן למצוא בסופו גם בן ראובן כזה. **ב**חונה, **נ**דיבה, **ר**עיתי, **א**שר ואני. **ב**י **נ**שבעתי, וצריך למחוק מלת הן בתחלת הרוז האחרון. וניכר דרך פייטן ספרדי בשניהם וביחוד דרך ר"י ב"ר לסיים כל חרוז במקרא הנאות לענין כמו בדוגמאות מאזהרות שלו שראיתי מהם בדפוס ומהם בכ"י, וכן בשני פיוטים אלו ובפרט בפיוט יקום בעניו, לוקחו פסוקים רחוקים ובאים הנה נדבקים ומותאמים מתחלתם לנושא המבוקש.

להערה 26) שמחתי מאד כי הודיעני חכם עמנו דאקטאר ליבז אשר נתבררה אצלו השערתי כי סדר תנאים ואמוראים של רב האיי הנמצא באוצר הספרים של ר"ד אפענהיים הוא אגרת רש"ג ביוחסין. וכפי הנראה דאה הוא גוף הכ"י. אך צר לי שלא עיין היטב ולא הודיע אם נמצאו שם איזה נוסחאות ישרות אשר נשתבשו בדפוס כמו שבררתי בתולדת רבינו נתן (הערה 32).

לאחר עשר ספרים של רב האיי צריך להוסיף עוד. י"ב) הלכות תפלין כ"י מובא בשיורי ברכה להגאון ריד"א אזולאי, על או"ח (סי' ל"ב ס"ק י"ב). י"ג) סדור תפלה. וז"ל שבלי הלקט (סי' ק"ב) ובתשובות הגאונים ז"ל נמצא רוב הגאונים מוחין לומר כל נדרי לפי שאין בו שום תקנה רק רע, זולתי נוסחת רב האיי גאון ז"ל והכי איתא בסדורו: כל נדרי ואסרי וקונמי והרמי ושבועי דנדרנא ודאישתבענא ודאחרימנא ודאסרנא מיום צום הכפורים שעבר עד יום צום הכפורים הזה, ועברנא עליהון בשלו או באונסא כיבעי רחמא מן קדם מרי שמיא דלישרי לן דלישבוק לן. נדרנא לא נדרי למיהייב עלייהו אסרנא לא אסרי למחעי בהון ושבועתנא לא שבועות למילקי בדילהון ככתוב ונסלח וגו' עכ"ל. ולא מצאתי עוד נוסח כזה במקום אחד ומשונה הוא גם מנוסח הספרדים שבידינו ועולה יפה על ידו ההבור של ונסלח. ולכאורה יתפלא הקורא ממה שנמצא בטור או"ח (סי' תרי"ט) בשם רב האיי שאין נוהגין לומר כלל כל נדרי ולא שמענו שמתירין נדרים בין בר"ה ובין ביו"כ יעו"ש. אולם גם כאן ימצא מה שהראינו פעמים רבות שהסרון או הוספת מלה אחת הרבה קושיות לחכם שמקור דברי הטור הם בראש (סוף יומא) ושם כתב בבאור רב האיי בר נחשון וכן בשבלי (סי' ש"ח ו

און לי עוד בהבור קאסטעללי שכתב בשם אבן סינה שיקרא חתוך גוית האדם לאברים (סעצירען) אלשרח. עוד כתב שם שכן יקרא בשר שמן מעוך וכתות וזה מבואר כדברי בעל הערוך. ונראה שע"ד השאלה בא הוראת מלה זו ג"כ על שכיבה עם בתולה ע"ש.
ברשימת אנשים ערך בעיא צריך לתקן שבוש שבמקום תיבות המנמאות בירושלמי בבי"ת הן בבבלי במ"ם צ"ל להפך תיבות המנמאות בבבלי בבי"ת הן בירושלמי במ"ם.

לתולדת רבינו האיי גאון.

להערה 1) אודות גדולתו בעיני אנשי הארץ עיין מ"ש למעלה בתיקונים להערה 32) של תולדת רבינו נתן מה שהספידו בשבת שמת רב שרירא שבמקום ושלמה ישב על כסא דוד אביו קראו והאיי ישב על כסא שרירא אביו ותכון מלכותו מאד.

להערה 4) צריך לתקן שבוש שבמקום יהי' מנוי רב האיי לאב"ד באמצע שנת רל"ד צ"ל באמצע שנת רל"ז.

להערה 7) שהספיד עליו הרב ר' שלמה בן גבירול בשיר, יש להוסיף שגם רבינו חננאל הספידו בשיר. יעויין ליקוטים מפירושיו על התורה סוף פ' ויחי עם הערתי.

להערה 8) אצל רבינו שמואל בן חפני. צריך לתקן שבוש שבמקום ואצלי קשה להאמין צ"ל ואצלי הי' קשה להאמין. ויש להוסיף שהרבה תשובות נדפסות ממנו בשערי צדק והן מושכלות בסדר הרעיונות. וממה שקוראהו רבינו האיי בשתם רב שמואל גאון ז"ל ולא בשם חותנו נוכל להוציא שלקח את בתו אחרי מותו ובעת כתבו התשובות ההן לא הי' עדיין חתנו, אך עכ"פ נפטר כבר שכן יוסיף רב האיי עליו מלת ז"ל בשני המקומות שהבאנו. ואחרי שרב האיי נפטר רק כארבעה שנים אחריו (ס' הקבלה) א"כ כתב תשובות ההן בעת הגיע כבר לזקנה יתירה ועכ"פ כשהי' בן ס"ה שנים ויותר ולכן אפשר שימעט קלת הפלא אם הוציא איזה דברים קלים נגד רב שמואל ובכלל נגד המרבים לקרות בספרי עכו"ם, כי לרוב המצטייך לאורח רחוק (לעולם שכולו ארוך) יחפש בחדריו ויצרה הלאה כל הנחשך רק מאותה בעיניו, וגם כח התשוקה נחסר אז ויתראו חתחתים בדרכים המובילים אל המטרה וגדאים כלם בחזקת סכנה, יעויין בדברינו ראש מהברת זאת. אולם מאשר לקח א"כ את בתו של רב שמואל נראה שבכ"ז כבדהו בלבו. — ולדעת יותר בדור דרכי ר' שמואל בן חפני באגדות ובמראות הנביאים יעויין תולדות רבינו חננאל (הערה 14) ורבינו נסים (הערה 11).

להערה 13) מדרך רב האיי לקרב האגדות אל השכל כפי מה שאפשר. עיין עוד תולדת רבינו נסים (הער: 11) פירוש הגאון על תפשו הקב"ה למשה כדי שלא יסתור שקול הדעת.

אמנם

להערה 7) בדבר ההשגה על חכם עמנו צונץ שכתב כדבר נודע שרבינו סעדי' גאון הביא כבר את יוסיפון העברי, מצאתי אח"ז שכיוון לת"ש וואלף באוצר ספרים עברים (ח"א נומר 873) שמצא בפירוש ר"ס לדניאל (ע' כ"ז) ליוונים ולפרס כגון יוסף בן גוריון הכהן, ע"כ. אולם כבר בררתי בתולדת רב סעדי' (בכורי העתים תקפ"ט צד 34) שהפירוש המיוחס לו על דניאל איננו ממנו, ויצטרף א"כ גם מאמר זה לראי' אל שאר הראיות שם שהרי יוסיפון העברי ע"כ שמאוחר לרבינו סעדי' וגם לר' מנחם בן סרוק המובא ממנו לסופר כמ"ש בהערה 7) לזמן הקליר.

להערה 9) לענין החתימה של הקליר בירבי ביו"ד אחר בי"ת ראשונה שהוא מדרך האשכנזים אשר קבלוהו מחכמי איטליא לכתוב התיבות מלאות וי"ו ויו"ד, צריך להוסיף שכבר בתלמוד ירושלמי נהגו לכתוב כן ונמצא שם תמיד ר' יוסי בירבי בון ולא בבבלי עד"ז אצל שום חכם. ויהי' גם זה לראי' על מה שהראיתי פעמים רבות שיהודי איטליא קבלו כל למודיהם מא"י. ועוד זכר לדבר שגם בזה היו מחולקים הבבליים עם הירושלמים, יעויין גיטין (ס"ה ב') ר' נתן אומר פטרוה (בגט) דבריו קיימין, פיטרוה לא אמר כלום. אמר רבא ר' נתן דבבלאה הוא ודייק בין פיטרוה לפטרוה תנא דידן דבר א"י הוא לא דייק. ע"כ. נראה פשוט שהבבליים היו נשמרים מלכתוב יו"ד יתרה נגד חקי הלשון, ולא כן הירושלמים שהרבו תמיד ביוד"ין ואע"פי שכאן איננה מורה כלל על נקודת החירי"ק, ואין אנו צריכין א"כ לדוחק פירש"י שם שבבבל מספרים פעמים לשון עברית ופעמים ארמית משא"כ בא"י שמספרים תמיד עברית. וגם בתחילה מכבודו האמת איננו כן, שנודע שמימות חשמונאים ואילך היו מדברים בא"י בלשון סורית והרבה ראיות יש על זה במשניות ותלמודים, ובלשון ההוא נכתבו כל השטרות וגט אשה בעצמו לראי'. וכבר התרעם על זה רבינו הקדוש ואמר בא"י לשון סורסי למה אלא אי לה"ק אי לשון יונית (סוף סוטה) ורש"י בעצמו שם לשון סורסי קרוב הוא ללשון ארמי ואומר אני שזה לשון גמרת ירושלמי וכו' ע"ש ויפה פירש שם.

להערה 10) במקום שכן נקרא ארץ בבל בירושלמי גוולנא נ"ל שכן נקרא ארץ גבל בירושלמי גוולנא.

להערה 12) שמעתי קצת מבינים חושבים ליגיעה יתירה ולהבל הרבה לחשוב כל הגימטריות של חתימות הפייטן בשמו ושם אביו ושם עירו. אמנם המבין היטב במלאכת הביקור והדרישה בכל ענין, ידע כי אין דבר קטן ונקל אשר נמצא בשימת עין שלא נוכל להוציא ממנו תולדות רבות המועילות לעניינים הרבה, וככה גם כאן בגימטריות האלה נמצא בהם גם שם אבי הקליר ר' יעקב מסכים למה שראה המגי' ליוחסין בחתימת ראשי החרוזות שלא בא עוד לעינינו והיינו עדיין כמסתפקים בדבריו. גם עי"ז ימנע הפלא בעיני הקורא על רוב הלחץ ותלות הזרות בהרבה מפיוטיו. ועוד ימצא עי"ז דרכו לכתוב תיבות מלאות וי"ו ויו"ד ע"ש היטב, ומי יודע כמה תולדות יוציא עוד מזה מבקר זולתי. ולמתעקש שיעלה עצמו מסופק ויאמר אולי רק במקרה נפלו דמיוני כל

א"כ רב האיי שתש המובא בשבלי הלקט הוא בלי ספק בן רב שרירא ואין כאן קושיא כלל והוא א"כ המחבר סדור התפלה. ואולי הי' נמצא שם הפיוט שמע קולי לערבית יו"כ. י"ד) ספר מתיבות. וכבר נסתפק בשם הגדולים מי הוא מחבר זה הספר המובא הרבה בקדמונים. ואני מצאתי ברמב"ן (על ע"ז כ"א) שכתב וז"ל אבל לבעל מתיבות ר' האיי ז"ל מצאתי שכיון שהשכירה וכו'. אבן אפשר שצ"ל ור' האיי ובפרט שקלת משמע בבעה"ע (ריש ספרו) שאיננו מרב האיי שכתב שם ור"ח ובעל מתיבות לא פסקו כלל וכו', נראה שבעל מתיבות מאוחר לר"ח. אמנם מצאתי עוד שם (דיני איסות) שכתב וז"ל מצאתי לבעל מתיבתא עתיקתא לאמי כ"מ כו' וזו הוראת רבינו אבינו ראש ישיבת גאון יעקב שער ישיבה של ימין עכ"ל מזה נראה שהי' מתיבות ישן וחדש וכ"כ בסוף דיני זיכוי וז"ל וכן בבעל מתיבות הישן עכ"ל וא"כ יש עוד כעין ראי' משם שמתיבות הישן חברו רב האיי שלא נמצא גאון אחר שיביא את אביו בשם גאון, ובדברי רב האיי נמצא כזה הרבה, גם הכינוי ראש ישיבת גאון יעקב נמצא ג"כ אצל רב שרירא בהתחלות השאלות שבערוך (ערך אביי) ובאגרת רש"ג שביוחסין. והשם מתיבות נראה בעבור שכתב בו כל מה שעלה עד ימיו בשתי הישיבות פומבדיתא וסורא. ונראה שפומבדיתא הי' נקרא ימין לגבי סורא וזה כוונתו במ"ש שער ישיבה של ימין.

לזמן ומקום ר"א הקליר ועניני התפלות.

להערה 1) למתעקש עוד אחרי כל הראיות שהבאנו ויאמר בכל זה שהפייטן הוא ר"א בן יעקב התנא בעבור שחתום אלעזר בן יעקב נביא עוד הוכחה אחרת ואולי יתיסר מתנה, כי הנה ראב"י אמר ג' נביאים עלו עמהם בגולה אחד שהעיד להם על המזבח ואחד שמקריבין אע"פ שאין בית ואחד על התורה שתכתב אשורית (זבחים ס"ב ב') ועיין רש"י שם שמתחלה ניתנה בכתב עברית (וחדוש גדול על המפלפלים בכתב שניתנה תורה אם באשורית או בעברית, יעויין מ"ע פנ"ח, שהביאו כלם רק המאמרים בסנהדרין [כ"א ב'] ולא העידו על מאמר זה של ראב"י שמשנתו קב ונקי) והלו ר"א הקליר אמר בפיוטו לשבועות אז בכתב אשורית ובלשון עברית ובדבור מלדית הנהלת לבת עברית.

להערה 3) יש לתקן שבוש שבמקום תתקי"ז או תתק"ח צ"ל תתקי"ד. או תתק"ה. ותיכף בסמוך במקום תתקל"ז או תתקכ"ח צ"ל תתקל"ד או תתקכ"ה. ולודות הראי' על זמן הקליר מסוף הקינה לך ה' הצדקה בתשע מאות שנה שהיתה שנאה כבושה מלהשמע, צריך להוסיף שאע"פי שנמצא כן בלשון המדרש (ריש לו) מ"מ נראה שהשתמש רק בלשון המדרש להוליא כוונתו על חשבון זמנו. וגם בלא ראי' זאת יתברר למעיין שם היטב זמן הקליר שרשמנו, מכמה ראיות אחרות שאין להשיב עליהן.

ספינות ועיירות סמוכות לספר, והלכו עד חוף הים של א"י ונסבו אל ים יון והאיים שבו, ומצאו אני' ובה ארבעה חכמים גדולים היו הולכים ממדינת בארי למדינה נקראת ספסתין וחכמים אלו להכנסת כלה היו הולכים עכ"ל. הנה הלך הממונה לכבוש ספינות גם עיירות הסמוכות לספר כמו שהוא אי סעבאסטו הנקרא ספסתין, ובעת נסב ים יון ובא עד חוף ים של א"י מצא אני' של החכמים שהלכו מהם בדרך הנזכר כי קיליקיא בגבול א"י והאי סמוך לשניהם, וכבש את האני' בעבור שהיתה מבאדי מדינת נוצרים, והוא הי' ממונה ערבי מקורטבה. ובאני' היו גם החכמים הנזכרים שהיו הולכים להכנסת כלה נראה משגרת הלשון שלא בחזירתם היו רק בהליכה לאשונה מביתם, ואחשוב שמכל זה בלרוף הראיות עוד בתולדות הר"ח (הערה 2) ישער כל מבין שהחכמים היו הולכים מארץ מגורתם באדי. וא"כ הי' למוד התלמוד נודע כבר ונתפשט שם עוד בטרם שנתפשט באספמיא ואפריקא. וזה באמת חדוש גדול. ועפ"ז נבין יותר דברי ר"ת בספר הישר המובאים אצלנו שם בהערה 17) לזמן הקליר, שהיו אומרים מקדם כי מבארי תצא תורה ודבר ה' מאוטרנטו וזה מפני שמשם נתפשט התלמוד לאפריקא ואספמיא, וגם לאשכנז וצרפת כמו שיבואר עוד. והראב"ד שהוא היותר קדמון אצלנו בספורים כאלו לא ידבר כלל מכל ארץ איטליא בפרט, ומכ"ש ממדינת הדרומיות שלו, רק כתב בסתם וז"ל, וקודם לכן (ר"ל לפני הפסקות ישיבות של גאוני בבל) היתה סבה מאת הקב"ה (בדבר שביות החכמי') שנכרת חקם של ישיבות שהי' הולך אליהם מארץ ספרד וארץ המערב ואפריקא ומצרים וארץ הצבי, וכן היתה הסבה שיצא ממדינת קורטבה וכו', ונראה שבארצות המערב יכוין לכל ארצות אייראפא שגרו בהם ישראל בעת הזאת. חוץ מארץ ספרד שחושבו בפרט. יעויין ריש אגרת תימן כמו שעשה הכנעני בארצות המערב והכוונה לגזירות תתנ"ו.

ואפשר א"כ שכלל הראב"ד כל ארץ צרפת ואשכנז ואיטליא בשם הכולל ארץ המערב. ועכ"פ בפרט לא יזכור מאומה מאיטליא ומשום חכם שהי' חי שם, ולא ידע אפילו מרבינו נתן בעל הערוך ועוד חכמים שהיו לפניו כמו שנבאר עוד. אולם גם ממשכילים זולת הראב"ד, החוקרי' בקדמוניות ישראל לא נדבר ככל הנודך מארץ זאת, מה שנעשה בה במשך זמן רב של ת"ת שנה ויותר היינו מימות האמוראים עד סוף ימי הגאונים. ואעיר על זה את לב חכם דורנו ר' מרדכי יאסט נ"י כי בין חקירותיו הנפלאות בספרו הגדול על קורות ישראל בארץ וארץ, לא נמצא מאומה על ארץ איטליא ביחוד ויהי כמחריש, אע"פי שרק ממנה יצאה תורה בזמן ידוע לכל ישראל — הן אמנם הוא קשה לפלא כי על אספמיא הרחוקה מבבל יותר הרבה מאיטליא נמצאו כפעם בפעם רשימות וסימנים שהיהודים אשר שם נודעו לחכמי בבל עוד בימי האמוראים וכן אח"ז עד ר' משה ור' חנוך, וחוץ מהספור על יצחק ריש גלותא דאזיל מקורטבה (?) לאספמיא ושכיב והשאלה עליו לאביי ורבא בבבל (יבמות קט"ו ב') נמצא גם במדרש (וי"ר פ"כט) ואת זרעך מארץ שבים מגליא ומאספמיא והבדותי' אכן בימי בעלי המשנה חשבו עוד אספמיא למדינה רחוקה מאד (ב"ב ל"ח א'), ואשר דמה החכם ר"מ יאסט (בהערות לחלק חמישי מקורות ישראל (צד 328) למצוא בפירוש הר"ש (ספ"ו דשביעית) בשם הירושלמי מאמר בן אטינס הביא בכורים מאספמיא.

המספרים הנזכרים שם עם חתימות שם הקליר, נשיב שחוץ מהשתוות המספרים לחתימות שמו, יהיו גם ההשתוות שבמספרי החרוזים בינם לבין עצמם לפלא גדול כמו עד"מ התחלת פיוט זכרונות, מעט אשר בכל שנה נעש, שוה במספר להתחלת הקינות, שבת סורו שמעוני עוברי. וכן הסיום למוסף פרשת החדש, שפתי בשודי ארבעה חדשים שוה לסיום הקינה בתבע אים אמודות ושוע הטה (אלקי) אזנך ושמע, והנה תחלת פיוט מלכיות, אנסיכה (מלכי) לפניו בהתהלכי אומלו בהמליכי שוה במספר לתחלת פיוט גשם, אפיק מען מעוטר ביום המעוטר, וכדומה שם. הגם כל אלו הדמיונים נפלו במקרה? ומכ"ש אם מספרים האלו המתדמים בעצמם ישוו עוד למספר שלישי והוא חתימת הפייטן, מי זה חסר טעם אשר יעלים עוד את עיניו ויאמר שכל זה לא יגדר מוד הדבר היטב? וחכם עמנו דאקטאר ליאז הודיעני שאחרי ראה דברי חפש גם הוא ומצא כי החרוזים הראשונים של קרובות לת"ב כוללים כולם גימטריאות כאלה. והנה גם חתימת שמו בראשי החרוזות שהי' הקליר ראשון בזה. הוא כבר דרך נוטריקון וגימטרי', וכשם שחפש אותיו' כך חפש מספרים לרמוז בהם שמו.

להערה 17) אשוב עוד פעם שלישית לספור ארבעה חכמים שנשבו באני' ונמכרו למצרים ולאפריקא ולאספמיא, בעבור כי הוא דבר גדול הנוגע לענין רב מאד של קירות ישראל והתפשטות שני התלמודים בבלי וירושלמי. כי הנה חשבתי שם קרוב לודאי שבחזירתם היו הולכים מבארי והם היו מארץ שבשתאן אשר בפרס, ובתולדות רבינו חננאל (הערה 2) הייתי כבר נוטה מזה, ובעת נראה בדור ההפך ממה שחשבתי בתחלה, והא לך ראיותי. כבר כתבתי שבספר הקבלה לראב"ד וביוחסין כתוב שהיו הולכים מבארי למדינת נקראת ספסתין רק בקורא הדורות כתוב סבסתאן. ומה ששערתי שם שהוא שבשתאן (בכ"ף ולא בבי"ת) אשר בפרס אינו נ"ל כעת מפני שלפי"ז יהי' בעל קורא הדורות אחד נגד שנים אע"פי שהוא דחה גם נוסחת רב שמואל הנגיד בספור זה יעו"ש. אכן טוב יותר לגרוס כמו שהוא לפנינו בקורא הדורות סבסתאן בבי"ת ויהי' רק ההפרש בין בי"ת לפ"א המלוי אצל חכמינו שהתגוררו בין הערביים. ואולי ר' שמואל הנגיד שהי' חי בקורטבה שבאספמיא הדרומית בין הערביים ממש, הי' כותב בבי"ת כדרכם, והראב"ד שהי' דר בטוליטולה בין הנוצרים שבאספמיא הצפונית הי' כותב בפ"א שכן יבטאו אנשי אספמיא עוד היום כפי ששמעתי וברצלונה הוא בפיהם כמו פרצלונה. ועכ"פ רק עד"ז נוכל להתאים גם דברי בעל יסוד עולם שכתב במקום ספסתין מדינת קוסטנטין. ונראה שהכוונה על אי סעבאסטע הסמוך לקיליקיא ונקרא מלפנים (eleusa) יעויין קדמוניות ליוסף הכהן (סי"ו פ"ד) והוא עם קיליקוא היו אז בשנת תש"ן לאלף החמישי תחת ממשלת מלכי קיסטנטינא (ביצאנטינישעס רייך). ולכן נקרא ביסוד עולם מדינת קוסטנטין. וגם מדינת בארי היתה אז תחת יד הנוצרים וממשלת ביזאנץ. ולכן הלכו החכמים מבארי אל האי הזה אשר כפי הנראה היו דרים בו אז ישראל רבים במספר ובעושר. אכן בין מדינות הנוצרים ומדינות הערביים הי' אז שעת חירום ולא היו יכולים ללכת מזו לזו באין מפריע. ועולה יפה מאד לפי"ז לשון הראב"ד שיצא ממדינת קורטובה שליש ממונה על ציים וכו' לכבוש

ספינות

שתנאים מצינו כמעט בפעם נסיעת החכמים לרומי, ור' מתיא בן חרש הי' לו שם ישיבה (סנהדרין ל"ב ב') (וגם ר"י בן לוי סליק להתם (ב"ר פע"ה) אבל אינו מספר עוד שום דבר מאיזה חכם משם. ומאמר עולא מגודל עיר רומי והיכלי' הרבים הנמצא לפנינו רק בע"י (מגלה ו') ולא בש"ס שם, הוא כבר דרך סיפור גוזמי מעיר רחוקה ובלתי נודעת עוד היטב לאנשי בבל. ויותר נראה שכיוון שם לקונסטאנטינאפאל שבנאה קונסטנטין מחדש אז בימי עולא והשנים מסכימים, וישנה שם בילאנך שנקראה מלפנים ויקראנה מתחלה רומי חדתא ואח"ז הוסב שמה לכבודו קונסטאנטינאפאל. ולכן נקראה גם בפי עולא רומי, והנאמר שם שהיא חצי' ים וחצי' יבשה מסכים מאד לזה, ולא אוכל להאריך כאן, ואח"ז לא נמצא עוד מאיטלי' כלל, וזה בעבור הגזירה שהיתה בימי רב דימי בא"י ונחתו מהתם לבבל כל חכמי התלמוד (אגדת רש"ג) ושוב לא הי' לאנשי בבל שום התחברות עם רומי ולא גם עם קונסטאנטינאפאל בשעת הקידוש שהי' אז במלחמות הפרסיים תמיד עם הרומיים, ולא נשמע עוד מיהודים שבאיטליא בשום ספר, זולת מיהודי עיר נעאפעל שלחמו בחוזק על נפשותם נגד צבאי בילאנך בשנת 537 למספרם. עיין בבאור מזה בקורות היהודים לחכם עמנו ר"מ יאסט (סט"ז פ"ז) ואיזה פקודות ג"כ מגאשי דתיהם ברומי לעיר קליר ולשאר ערים ולא יותר. אך כמו לפתע פתאום תבא השמועה לאזנינו ממשפחה גדולה של חכמים שהיו בעיר לוקא והם ר' משה הזקן ואבותיו עד דור הששי קודם לו ור' משה הלך למגנצא בשנת תרל"ז יעויין מזה בבאור אצלנו (בהערה 19) לזמן הקליר. ואם נחשוב מות בן אחר אביו ע"פי המורגל כשלשים שנה יהי' זמן ר' משלם הראשון הנודע ממשפחה זו בערך שנת ת"ם. ואח"ז נתפרסמו ישיבות בארי ואוטרנטו באיטליא הדרומית כמו שהראתי שם (הערה 17) ופה הוכחנו שארבעה החכמים שנשבו בימי רב שרירא גאון היו ממדינת בארו. ובימים ההם נודע ג"כ הפייטן ר' אלעזר מעיר קלור בסרדיניא, ואח"ז ר' משה כלפו מבארי ור' שמואל מאוטרנטו שהשיב לר' שלמה בנו של ר' יצחק מסיפונט (שם) והוא בלשונם (Siponto) בממלכת נעאפעל במחוז קאפיטאנאטא סמוך לשאפרעדוניא. וקרוב לשם נשמע אח"כ רב סיסא מזרע הגאונים שהרביץ תורה בפוליא מחוז נעאפעל והי' ג"כ מקובל גדול, (תולדות בעל הערוך הערה 57) וכל אלו בקצה איטליא הדרומית ויש עוד ר' ענן בר' מרינוס הכהן מעיר סיפונט והי' כפי הנראה בימי ר' קלונימוס בר' שבתי מעיר רומי (שבלי הלקט סי' י"ג ול"ז) שהי' בן דורו של רש"י ומעט זקן ממנו. ועלינו מעט לצפון ומצינו בתשובת רב האיי וכל השבושים מחכמים הבאים מרומי משבשים אתכם להגדיל תורה ולהאדירה (תמים דעים סי' ק"א) ונמצאו שאלות קדמוניות מזקני פרי"ש לחכמי רומי, ושם רבינו נתן בעל הערוך ואביו וקודם להם רב יעקב ריש מתיבתא. עיין מזה ויותר מזה בתולדות רבינו נתן (הערה 57) ורבינו תם הנודע בין הצרפתים לגדול שבדורו בלמוד התלמוד, כתב עוד שאלות לחכמי רומי לפרש לו משנה דאהלות (ס' הישר סי' תרמ"ט דף ס' ע"ד) אכן כתב ג"כ כבר תשובה לנדיב ר' שמואל מבארי (שבלי הלקט סי' ד'). ובמחוז רומי נודע ג"כ ר' אברהם מפיזרו שכתב תשובות (שם סי' כ"ה) ועוד יותר קצת לצפון הוא ממשפחת ר' משה הזקן בלוקא, נמצא ר' משה מעיר

מאספמיא וקבלו ממנו, אינו מתיחס לכאן, שאע"פי שבר"ש וכן בירושלמי
שם במקומו גרסינן אספמיא, מ"מ הט"ס נראה לעין שצ"ל אפמיא וכוונת
הירושלמי למשנתנו (סוף חלה) אריסטון הביא בכורים מאפמיא וקבלו
ממנו מפני שאמרו הקונה בסוריא כקונה בפרוורי ירושלים ע"כ, והיא
(Apamea) אשר בסוריא ומקומה בין אחלב לדמשק ומבואר שם בירושלמי
שביעית אריסטון הביא בכורים כמו שהוא במשנה סוף חלה לא כגירסת
הר"ש בן אטינס, רק השבוש של אספמיא נשאר שם בירושלמי במקומו,
אכן בירושלמי עצמו סוף חלה מבואר כמו שהוא לפנינו במשניות שבבבלי
שם, אפמיא, וכמו שמוכיח הענין שהיא בסוריא, ושם בסוף חלה מקשה
ג"כ בירושלמי הקושיא שהקשה בספ"ו דשבועות. תמן תנינן אין מביאין
תרומה מחו"ל ויביאו בכורים ע"כ וכמו שמקשה התם ויביאו תרומה.
ולדעתו צ"ל כאן בסוף חלה, ויביאו מסוריא במקום ויביאו בכורים
שאל"כ הקושיא מחוסרת הבנה ע"ש היטב. ואין להאריך עוד בזה רק
להראות שגם חכם עמנו דאקטאר ציני נתקל מעט בענין זה במה שהביא
במחברת עתות שלו (חוברת א' לד 141) מירושלמי פ"ט דכלאים דחשיב
ימא דאספמיא בין הימים שסובבים א"י וגם ממדרש תלים וימא דאספמיא
הוא ימא דחמן ע"כ. והנה בירושלמי שם מבואר ימא דאפמיא וכצ"ל
במדרש תלים המשובש בלא זה שם כי ימא דחמן נחשב בירושלמי ליס
בפ"ע. רק בבבלי (ב"ב ע"ד ב') נמצא במאמר זה בעצמו של הירושלמי,
ימא דאספמיא. אכן גירסת הירושלמי היא העיקר בלי ספק שאם ליס
האמצעי יקרא כן בעבור שיורדין בו מא"י לאספמיא קשה הלא חשב שם
בבבלי ים הגדול ובירושלמי ימא רבא, ואיך יחשוב עוד ימא דאספמיא
ליס בפ"ע, אלא ודאי שהוא ימא דאפמיא, וכפי שטראבא ואבו אלפידא
נמצא באמת ים סמוך לאפמיא יעויין געזעניוס בהערותיו על נסיעת
בורקהארד לסוריא וא"י (ח"א לדף 237) שהוא הנקרא ים תרימסי
ואורכו כששה ורחבו כשלשה פרסאות. ומה שיחשבוהו שם בין ימים
שמקיפים א"י הוא בעבור שגם גבולי סוריא לא"י חשבו כמו שראינו ממשנה
סוף חלה ויותר עוד במדרש ש"הש פסוק אתי מלבנון כלה. ומצאתי
אח"ז בספר כפתור ופרח לר"י הפרחי (פ"ז) שמביא גם בלשון הבבלי
ב"ב שם, ימא דפמיא. אכן בימי האמוראים ידעו כבר מיהודי אספמיא
כנ"ל. ויותר עוד בתחלת ימי הגאונים שכבר החלו לבאי הערביים
להתפשט שם ועי"ז הי' יותר התחברות בין היהודים אשר שם ובין
היהודים אשר בבבל שנכנסה אז ג"כ מערביים. ובספר עולם זוטא בא
אספסיינוס והחריב הבית והגלה את ישראל ובתים הרבה מבית דוד
ויהודה לאספמיא היא ספרד ע"כ, ומחברו נודע לבבלי מימות הגאונים,
וכתב זה אחרי מה שנודע לו הרבה מרוב ישראל באספמיא וחשיבתם
שם, ובימי רב נטרונאי ורב פלטוי הגאונים נמצא רב אלעזר אלוף דמן
אספמיא ששאל אותם (שערי צדק שער א' ח"א סי' י"ז) אך כפי הנראה
שם קנת הי' רב אלעזר זה דר בבבל, והי' נקרא אלוף דמן אספמיא
רק בכנוי אולי בעבור שאליו היו פונים אנשי אספמיא בשאלותם כמו
שהורגלו בימים האחרונים לכנות איזה מרבני אשכנז בשם הכבוד נשיא
דארעא דישראל. ורב עמרם שלח סדור התפלות לספרד. ורב סעדי'
שלח לשם הרבה תשובות עיין הערה (31) לתולדות רבינו נתן. לא כן
אכן איטליא כי היא מעט בלתי נודעת עוד בימי האמוראים ורק בימי

התנאים

אבל שמקור אחד לשניהם שהוא ארץ איטליא, שהראשון הנודע למקובל בפרובינציה הוא ר' אברהם אב"ד ע"ש, והוא הי' רב בעיר מאנטפעליער הסמוך לארלדי ונרבונה, ולכל הערים האלה הי' התחברות עם חכמי איטלי' כמו ששמענו. והנה ר' משלם בר' קלונימוס שהשיב לבי"ד שבארלדו נחשב ג"כ למקובל (תולדת רבינו נתן הערה 35). ומר"א אב"ד קבל חתנו ר' אברהם בר' דוד ג"כ למוד הקבלה. עיין מה שמובא מהשגתו על הרמב"ם בכסף משנה (פ"א מיסודי התורה ה"י) ופנים ואחור סוד גדול הוא ואין ראוי לגלותו לכל אדם ואולי בעל הדברים הזה לא ידעהו עכ"ל, ובהשגות שלפנינו נשמט זה. וכן הלך למוד זה משם להלאה עד אספמיא הצפונית ובא לגירונה מושב הרמב"ן. וחכמי מאנטפעליער נודעים מר"א אב"ד ואילך למתנגדים אל למוד החכמות והידיעות, ותיכף אחרי הראב"ד המשיג בא משם ר' שלמה הנקרא על שם עיר זאת מן ההר, ורצה לפעול אצל יושבי אספמיא הצפונית איסור נגד לימוד ספר המורה, ובדור שאחריו הסית חכם אחד משם ע"י כמה כתבי שטנה את הרשב"א והרבה חכמים לתת כתבי איסור נגד העסק בפלוסופיא לפני הגיע לכ"ה שנים כנודע מתשובותיו (סי' תי"ד) אולם כפי הנראה ר"א אב"ד הי' רק הראשון בין הגדולים בתלמוד אשר נתפרסמו ג"כ ליודעי הסודות, אכן הלימוד שלהם בעצמו נתפשט בין הלומדים שם ולמעלה עד עיר ליאון עוד קודם לו כשלש מאות שנים, שאז כבר הלשינו על יהודים שבליאון שמגשימים לבורא ומיחסים לו אצבעות (כנגד י' ספירות) ויחשבוהו ליושב על כסא מנושא מארבע חיות, עיין תולדת רבינו נסים (סוף הערה 14).

נתגלה לנו איפא ארץ גדולה ונושכת הים איטליא למרכז אשר ממנו יצאו קוים בלמודי התלמוד והדקדוק והקבלה לצפונית מערבית (אשכנז וצרפת הצפונית) ולדרומית מערבית (אספמיא וצרפת הדרומית) ולדרום (אפריקא) וגם לאיי יון. ולכן בארץ ההיא יש לחפש עוד קדמוניות ישראל, וביחוד בדרומה בגבול נעאפעל. והחכם בעל מערכי לשון כתב (בערך קרב) בשם שודע בספרו היקרים (? יידישע דענקווירדיגקייטען) שהי' בית מדרש גדול ליהודים בעיר קליר. ואין בידי הספר הזה של שודע לעיין בו.

ואחרי כל זה נוכל לדעת יותר ג"כ הסבה למה שהראתי בכמה מקומות שחכמי איטליא קבלו הרבה מדרכי למודיהם וגם נוסחי תפלותיהם מא"י בימים קדמונים, כי באמת אחינו שבכל שאר ארצות השגיחו אז רק ללימודי בבל מקום ישיבות הגאונים ומשם קבלו תשובות על כל שאלותם, ולא כן אחינו שבאיטליא שתחלת התישבם שם הי' ע"י איזה משפחות מא"י עוד בימי בית שני וביותר אח"כ כאשר הגלם טיטוס משם לשם. ונשארה התחברותם עם א"י זמן רב, ולכן הי' אצלם בלי ספק ג"כ גמרא ירושלמית לעיקר גדול אע"פי שגם תלמוד בבלי בא להם בזמנים מאוחרים ועיינו בו מ"מ לא הי' עולה כ"כ אצלם לעשות על ידו הירושלמי כטפל נגדו כמו שעשו בשאר ארצות ע"י התאמצות ראשי ישיבות בבל כמו שהראינו בתולדת רבינו נסים (הערה 16). וגם אחרי באו רבינו חושיאל ור' משה לאפריקא ואספמיא מבארי שבאיטליא לא הספיקו להעלות שם ושם חשיבת תלמוד ירושלמי שיהי' שוה לבבלי. כי כבר מקודם להם היו חכמי אלו הארצות עוסקים כל ימיהם רק בתלמוד

פעמים בימי רבינו נתן בעל הערוך עיין תולדתו (הערה 15), ור' משה בר' מאיר מפוררה בימי בעלי התוספות (ש"ק ד"א ל"ט א') ויותר עוד לצפונית מערבית ר' משה מפויאה שכתב תשובות (ס' הישר ל"ז א') ונזכר באיזה ערוך של גאונים לא בערוך של רבינו נתן עיין תולדתו (הערה 41) אולם בש"ק כתב בלי שימת עין כדרכו וז"ל (ל' ט') ר' משה מפויאה חכם גדול ונזכר מאד בהגהות ובערוך עכ"ל, והנה בערוך שלפנינו לא נמצא כנזכר וגם בהגה"מיי (שיקראם בעל ש"ק לרוב בשתם הגהות) לא מצאתיו עוד ועכ"פ לא נזכר שם מאד. ולצפונית מזרחית ר' אלעזר מוירונא (שבלי הלקט סי' ה' וע"ה) ואחריו רבינו ישעי' מטראני שהי' נכנס ועובר בווינציאה בספינות בשבת לפי שהם צריכים לעבור בספינה משכונה לשכונה שהיא יושבת במים (שם סי' כ"ט) ולכל אלה ראוי לחשוב ג"כ רבינו ברוך מארץ יון הנזכר הרבה בפסקי רקנטי ועוד באיזה פוסקים, ועשה פירושים לש"ס המובאים בשבה"ע על שם רבינו ברוך בסתם וכיון אליו לא לרבינו ברוך ממגנצה המאוחר לו. והוא ר"ב היוני הי' בדור שאחר הרי"ף שכן מובא בשבה"ע כ"י שראיתי (דף כ"ב) השגה ממנו על תשובת הרי"ף. ואולי אליו ג"כ כיון הראב"ד בהשגותיו על סדר קדשים וטהרות להרמב"ם, שמביא בכמה מקומות בשם הרב היוני ובפ"ה ממתנות עניים הי"א כתב עליו שפירש המשניות, ואין ספק שהי' התחברות בין יהודי איטליא לאיי יון ודרך אחד להם בלימודים. ואחשוב עתה לקרוב מאד שגם בצרפת הדרומית נתפשט לימוד התלמוד רק מאיטלי' דרך ים האמצעי. ובדרים מסעות ר' בנימין, מונפישליר (מאנטפעליער) היא מקום יפה לסחורה קרוב מן הים ב' פרסאות, ובאים אלי' מכל מקום לסחורה אדום וישמעאל וארץ עלגרוה (?) ולומברדייא ומלכות רומה רבתה ומכל ארץ מצרים וא"י וארץ יון וכו' ומכל לשונות הגוים נמצאים שמה ע"י גינואיין ופישנין (גענועזער אונד פיזאנער) ע"כ. ושם להלאה ידשים הדרך וכותב, ומעיר מרשיילי' יכנס אדם בספינה לעיר גינואה היושבת על שפת הים ע"כ. ורבינו נתן איש רומי למד לפני רבינו משה הדרשן בעיר נרבונה, והנה ר' משלם בר' קלונימוס מעיר לוקה. (אשר כנגד מה שהחלטתי בתולדת רבינו נתן (הערה 36). אחשבהו עתה שהי' בעצמו בלוקה, וזה בעבור הוספת בשבה"ע תמיד אצלו מעיר לוקה ומשמעות דבריו שמוסב על עצמו לא על אביו, גם מדרכו להשיב לקראים ע"ש, שלא נודעו אז במגנצה כלל רק מא"י נודעו לאיטליא ע"י ההתחברות בין שני הארצות עיין לקמן. ואפשר שהשאירו שם אבי אביו ר' משה הזקן כשהובל הוא למגנצה, בהיותו נער קטן או שהוא אחר ממשפחה זאת, ועיין עוד ראי' לזה בסמוך) השיב לבי"ד שבארלדי (ע"ש בתולדת רבינו נתן) והוא ארלעט הנקרא מלפנים (arelate) וסמוך לנרבונה. יעויין בשבה"ע (ס"ה ב') ומנהג נרבונה וארלדי לגבות שלש מבני חדי (וזה בעצמו ג"כ לראי' שר' משלם הי' דר בעצמו בעיר לוקה ועולה יפה ההתחברות בינו ובין ארץ פרובינצה אולם בין עיר מגנצה ופרופינצה לא נמצא שום התחברות ובפרט בימים ההם).

ומעתה נשוב ג"כ מאשר רשמנו בתולדת רבינו נתן (הערה 57) שני מקורים נפרדים להתפשטות למוד הקבלה, האחד בצרפת הצפונית מאיטליא הדרומית והשני אצל חכמי פרובינצה, ובעת נתברר

אצלי

ש"הש) כוון לפיוטים כאלו באמרו. הדין פייטנא כד עביד אלפ"א בית"א זמנין מחסל לה וזמנין לא מחסל לה. ע"כ.

להערות 28) 29) בין פיוטי קליר הנאבדים מאתנו צריך להוסיף גם סדר עבודה למוסף יו"כ (רמב"ן במלחמות פ"ב דיומא) ושם כתב הפייט הראשון ר"א הקליר, והוא לאו דווקא שהרי ר' ינאי הפייטן קודם לו. עיין הערה 19 שם. אך עכ"פ ראי' לדברינו שם שאין ר' משה הזקן המחבר פיוט אימת נוראותיך מוקדם לקליר כמו שטעו עד הנה. ויש להתאונן על אבדן פיוט זה של העבודה למוסף יו"כ שבו היתה ניכרת חכמת הקליר גם בהלכות התלמוד, ואנחנו ראינו עד כה ברוב פיוטיו רק בקיאתו הנפלאה באגדות ומדרשים.

להערה 33) אודות נוסח התפלה של הקליר ור' טובי' בעל הפסיקתא בהכנסת ברכת את צמח בבונה ירושלים, מצאתי עוד במחזורים אשכנזים בסיום ליוצר יו"כ בפייט המתחיל אהללך בקול רם ומיוסד על סדר א"ב וי"ח ברכות התפלה של חול, נשמט גם שם ברכת את צמח. יעו"ש החרוזים מדבר ומקים, מבטח לצדיקים, נותן אור יומים, בונה ירושלים, שולח לגאלה, שומע תפלה. ויתכן ליחס פיוט זה לקליר הנודע בנוסח זה. ומצאתי יותר עוד בה"ג (פ"ה מהלכות ברכות) וז"ל אמרו במערבא דאשכחן בתפלת חנה מעין י"ח וכו' ע"ש ממש דברי ר' טובי' רק שכתוב שם מפורש יותר אלקי דוד ובונה ירושלים וירם קרן משיחו · יותר מזה עוד שכבר נמצא כזה במדרש ויכולו מובא ברוקח (סי' שכ"ו) ע"ש יליף מחנה שהיתה מתפללת י"ח ברכות כו'. קרן משיחו דוד, אין צור כאלקינו (שומע תפלה, כנ"ל) אל תרבו תדברו שאותך לבדך ביראה נעבוד עכ"ל והנה גם שם לפני קרן משיחו כתוב קשת גבורים מבטח לצדיקים א"כ אין שום סימן ג"כ על ברכת בונה ירושלים. וראה זה דבר פלא שבאבודרהם מובאים ג"כ דברי בה"ג אלו רק בתיקונים ואחר מהם וכסא כבוד ינחילם בונה ירושלים. וירם קרן משיחו את צמח עכ"ל א"כ מבואר נוסח י"ט ברכות והוא ההפך מנוסח שלפנינו בה"ג. אולם מכאן ג"כ ראי' למה שבררנו במקום אחר שה"ג שלפנינו עיקרו הוא מחבור ר' שמעון קיירא רק קצת הוספות בו ממספר הלכות פסוקות של רב יהודאי גאון ותלמידיו, והם קראו לא"י מערבא כמו שנקרא בתלמוד בבלי. והנה ר' שמעון מקיירא של מצרים ושם הי' נוסחת א"י ונמצא בו הגירסא שלפנינו היום בה"ג, ואבודרהם ראה הלכות פסוקות של תלמידי רב יהודאי שהיו בבליים ושם הי' נוסח י"ט ברכות כמו שבררנו כבר, ולכן נוסף פסוק מיוחד גם לברכת את צמח. — עוד ראי' לדברינו שם, שדחקו עצמם אח"כ בא"י כשנתחדשה ברכת המינים לכלול את צמח בבונה ירושלים כדי שלא להוסיף על מספר י"ח אשר מצאו בו טעמים ורמזים הרבה, שכן מורה הלשון של התוספתא (סוף פ"ג דברכות) המובאה ג"כ במכריע (על תענית י"ג א') ח"י ברכות שאמרו חכמים כנגד ח"י הזכרות שבהבו לה' בני אלים וכולל של ביתוסים ושל פושעים במכניע זדים ושל זן ושל גרים במבטח לצדיקים ושל דוד בבונה ירושלים. ע"כ מזה נראה ברור שמתחלה יאמר כי מספר י"ח הוא מכוון כנגד י"ח הזכרות, ואח"כ יורה איך לעשות באיזה ברכות הנוספות אח"כ שיעלה על ידן המספר יותר על י"ח, ואומר שכולל איזה מהן זו בזו, וכאן גם ברכת את צמח בבונה

ירושלים

בבלי ולא בירושלמי כלל, מאשר ראו דרך זה בתשובות שנשלחו אליהם מגאוני בבל (ע"ש בתולדת רבינו נסים). ולפי כל הבירורים האלה נקל לשער עתה שמה שפנה לו רבינו נסים דרך חדש בלימוד ועסק הרבה בירושלמי לתרץ על ידו ספקותיו בבבלי, (ע"ש) לא כולו תלוי בלבד עשה זה רק קנאת מניע אליו הי' גם רבו רבינו חושיאל שבא מאיטליא והביא משם בלי ספק ידיעת תלמוד ירושלמי ולמדהו לתלמידים שלא היו עוסקים בו עד הנה, עד שאחד המצויין בהם הוא רבינו נסים הרחיב לו עוד הדרך יותר במה שידע לתרץ כמה סוגיות בבליות ע"פי גמרא ירושלמית שהעמיק בה העיון, וחבר על זה ספר מיוחד הנקרא בשם מגלת סתרים. (ע"ש הערה 17). והנה אין בידינו שום ספר מספרים ופירושים הרבים של רבינו חננאל לעיין בו. וכפי השערה הביא שם ג"כ הרבה דברים והוראות מירושלמי, כי גם הוא תלמיד רבינו חושיאל וגם בנו ורק שתי פעמים מצינו זכרונות לדבר שלא חשב את הירושלמי כטפל נגד הבבלי, האחד ע"פי דברי הרי"ף סוף עירובין שפסק שם בדין אחד נגד תלמוד ירושלמי בשביל ששתקו ממנו בבבלי ולא כן הר"ח שסומך בכל זה על הירושלמי (תולדת הר"ח הערה 20) והשני בפירושו על מקרא הבנות בכותי (פ' וילא) ע"פי הירושלמי נגד הבבלי שמובאר בו ההפך. ע"ש בליקוטי פירושיו על התורה והערתנו על דבריו. אכן אעפי"כ לא הי' לימוד הירושלמי חדש כ"כ בעיני ר"ח עד שימשוך כל מעיניו אליו, כי בן רבינו חושיאל הי' וגודל מנעוריו בלימוד שני התלמודים יחד, משא"כ רבינו נסים שהורגל מתחלה רק בתלמוד בבלי, אך אחר בוא רבינו חושיאל לעירו בימי נעוריו של רבינו נסים ונעשה תלמידו, נפקחו עיניו פתאום ועד מהרה שם מגמתו, לעיין היטב בתלמוד זה החדש אצלו ואז מצא התיחסות הרבה בינו לבבלי ליישר על ידי הראשון כל הנלאה כתמוה בשני.

להערה 18 במקום אך לא בשם קליר צ"ל אך לא בשם קלילר.

להערה 19) צד 111 בשורה שלפני האחרונה צ"ל יהי ר' משה זה מוקדם לפני זמן הקליר לפי חשבוננו. וגם צד 112 בשורה האחרונה במקום חנא קלונימוס צ"ל חננא קלונימוס. וצד 114 שורה 20 צ"ל וחשבנו את הקליר לפייטן היותר קדמון שפיוטיו נמצאים אצלנו. וצד 115 בסוף הרשימה של משפחת ר' משה נתהפך הסדר. וצ"ל כזה.

ר' חננאל ור' קלונימוס ור' איתיאל ור' יקותיאל משפחת כלם בני ר' משה.

ר' משה בר' איתיאל — ר' משה בר' יקותיאל שנשאל מרש"י.

ר' משלם ממגנצה בן ר' משה, שהובא בערוך.

להערה 20) בענין התפלות וסדרי הברכות המאוחרות לתפלת אנשי כנה"ג, שנתיסדו על סדר א"ב כמו אל ברוך ואל אדון, צריך להוסיף שמהם הוא ג"כ התחלת ברכת הטוב והמטיב בברכת המזון, שעיקר ב"המז היתה חותמת בבונה ירושלים כמו שמורה מלת אמן יעויין בה"ג הלכות ברכות, וכשתקנו אח"כ הטוב והמטיב הוסיפו עוד איזה מחברים מאוחרים התחלת א"ב בשבח השם, והוא אדירנו, בוראנו גואלנו (אב"ג) יוצרנו קדושנו רוענו (יק"ר) ואין חרוז שחסר באמצע ובסופו, שכן הוא ג"כ בתתברך צורנו, כלם אהובים ברורים גבורים (אב"ג) וכלם עושים וכלם פותחים (ע"פ) ולא יותר. והמדרש (רבה

ש"הש

מאמר השכל

ונגה כאור תהית על **פרשת המן**, קרנים מידו לו לישב הדקדוקים ושם חביון עזו בענין **כבוד ה'**.

בפרשת המן ראיתי לעורר כמה דקדוקים אשר עלו על ראשי, וכמשא כבד יכבדו ממני, ואפקדם אחד לאחד.

א) **משה** ואהרן אמרו בפסוקי ו"ו וז"ן (שמות ט"ז. ו"ו): **ערב וידעתם כי ה'** וגו' **ובקר וראיתם את כבוד ה'**, ומשמע שהכבוד יתראה להם אחרי רדת המן, ובפסוק יו"ד כתוב, שכאשר פנו אל המדבר, כדבר אהרן אל כל עדת בני ישראל: **והנה כבוד ה' נראה בענן**, כנראה שהכבוד נראה להם קודם רדת המן. הרמב"ן רצה להבדיל בין כבוד זה לכבוד זה, אבל לא ידעתי מדוע נוציא הפסוק ממשמעו? כי בכל העשרה פעמים אשר כתוב בתורה כבוד ה' בכלם יובן מראה מוחשת והוא אש נראה, ומדוע יפלא הכבוד הזה מכלם? — המבאר לנת"ש רצה להביא ראיה לפירוש הרמב"ן מהאונקלס שפירש על הראשון **ותחזון** ועל השני **ואתגלי**, וראיתו נכזבה! כי לפי הנחתו שהכבוד השכלי הגוריי יפותר בארמית בלשון **חזה** והכבוד המוחש הנראה לעינים יבואר בלשון **גלוי**. מה יענה במראה אש אוכלת ובכל שאר פעמים שבא **וַיֵּרָא** אל כבוד ה' אשר בכלם בא בלשון **חזה**. —

ב) **בפסוקים** האלה משמע שבערב תבא לישראל הדעת את ה' ובבקר ישיגו מראה הכבוד. ובפסוק י"ב באמר הקב"ה באה הידיעה הזאת אחרי הבקר, באמרו: **בין הערבים תאכלו בשר ובבקר תשבעו לחם וידעתם** וגו'. —

ג) **איך** אמר משה בפסוק ח': **בתת ה' לכם בערב בשר** וגו', אם עוד לא באה אליו הנבואה בדבר זה, ואם יתרץ אדם לומר שקדמה אליו נבואה בזה, ואף שבלתי נאמרה רק בפסוק י"א אולם אין מוקדם ומאוחר בתורה, (טעם זה הוא ענן אשר בצלליו ישכנו כל חלשי התבונה, ורק במקומות מעטים גזרו חז"ל אומר זה, וגם שם הי' בוודאי טעם כמוס או נגלה לכותב התורה, כי הליג מאמר הקב"ה אחרי הודעו. א"כ מדוע לא

ירושלים. — ולענין השינויים בתפלה שהיו במחזורי קליר שכתבתי כי אצלנו הי' נוסח והחיות ישוררו בכל יום לא בין היולדות דווקא, מצאתי עתה שגם בקדושת שמונה עשרה הי' נוסחאתו והחיות במקום שרפי קדש אצלנו. וראי' לזה שבפיוטיו לקדושת ר"ה המיוסדים כלם על סדר א"ב או תשר"ק מתחיל הפיוט הראשון והחיות אשר הנה מרובעות לכסא, ואע"פי שיתר החרוזים שם מתחילים כלם בגוף האות של הא"ב מ"מ החרוז הראשון אינו מתחיל במלה שתחלתה אות א' רק במלת והחיות, ורק אח"ז תבא המלה אשר. אין זאת כי אם בעבור שרצה לרשום המקום שהפסיק בקדושה, וכן לדעתי ועמך תלואים, ואתה אזון וכו' שבכלם יתר החרוזים מתחילים בגוף האות של סדר תשר"ק או א"ב רק החרוז הראשון מתחיל בתיבה שהיתה נמצאה אצל הקליר בקדושה.

ועוד מצאתי הערתי מבוארת, בענין ברכת עושה השלום הנמצאה לפנינו רק בעשי"ת, שהיתה לדעתי נוסחת כל השנה אצל הקליר, ולחנם התרעמו קצת מחברים ופוסקים על שינוי ברכה זו בעשי"ת. ועתה ראה לשון המדרש (מ"ר סוף פ"ט) גדול השלום שכל הברכות וכו' חותמין בשלום, בק"ש פורס סכת שלום, בתפלה עושה השלום ע"כ. והכוונה בלי ספק לברכה זו שהיא חתימת תפלת ש"ע לא לעושה שלום בחתימת הקדיש שלא נקרא תפלה ולא נאמר אצל רז"ל רק על אגדות ובבית האבל כמו שהוכחתי בדור במ"א. — עוד יש לחשוב לשינויי פייטנים קדמונים נוסח על הראשונים אחר ק"ש כפי שנמצא במחזורים, וכן ברכת ותערב לפניך עתירתנו וכו' שאינה דווקא ביו"ט ובברכת כהנים שהרי אצל הקדמונים ועוד היום בא"י ובכל מלכות מצרים נושאים כפיהם בכל יום, עיין מדרש מ"ר פל"ו וב"י על טוא"ח (סוף סי' קכ"ח) אלא במחזורי קליר הי' נוסח זה ולא היו מתפללים במחזורים רק ביו"ט שלא היו עוד יולדות על שבתות. ובכר ראינו עוד נוסח משונה בברכה זו של רבה ממדרש וי"ר (ריש לו) יעויין (הערה 20) שם. — אח"ז מצאתי בבאור במדרש ויכולו שהבאנו למעלה מרוקח, שחושב בין י"ח ברכות שאותך לבדך ביראה נעבוד א"כ הי' נוסח זה גם בחול.

ומדי דברי בתיקונים והגהות למחברותי מצאתי לנכון להודיע פה, כי מה שחשבתי מתחלה (בהקדמתי למחברת שארית יהודה) לפירוש חדש בהלל המצרי שנתחבר על שני נסי חזקי' היינו הצלתו מסנחרב ורפואתו מהמחלה יעו"ש באריכות, ואמרתי שלא קדמני בו עוד אדם, מצאתי עתה הרבה ממנו בבאור החכם ר' יואל ברי"ל בסוף ההלל בשם אחד מן המעתיקים, והאמת אגיד כי בחפזי עיינתי אז רק בתחלת הבאור להלל זה, ובראותו שאיננו מדבר כלל מהשערתי הנחתיו ולא שמתי עין עוד על הבאור לסוף כל ההלל, ואע"פי שכמה חדשות נמצאו במאמרי שם מה שלא שיער המעתיק ההוא, מ"מ אודה האמת שהיסוד כבר הונח שם רק בבלי ראות אותו הקדימני החכם ההוא. ולבבי ישמח מאד כי אני בעצמי הייתי הראשון בהודעת דבר זה ברבים.

ש. י. ל. ב. ראפאפורט.

האדון חסדו, ובעבור בריתו אשר כרת עם אבותינו ויתעלם ויתאפק על
במתי ארץ, ועוד הם מדברים והוא שמע לגרותיהם.

ובמכילתא פרשת בשלח איתא: והנה כבוד ה' נראה בענן רבי יוסי
בן שמוע אומר כל זמן שהיו ישראל מבקשים לסקול משה
ואהרן מיד וכבוד ה' נראה בענן, להלן הוא אומר ויאמרו כל העדה
לרגום אותם באבנים וגו' מיד וכבוד ה' נראה בענן וגו' וכאן הוא אומר
וכבוד ה' נראה בענן וגו' עכ"ל — ואין מן הזרות שמשה עבד ה' ואהרן בחירו
שמו בטחונם על ה' אשר להציל נפשם מיד עושקיהם יתגלה כבוד ה'
אשר אל העדה; ומי יודע אם לא הרגישו שני הנביאים כי קרוב יום
בוא כבוד ה' טרם הרגישו זאת כל העדה?! ומה שאמרו: **ובקר
וראיתם**, אין הכוונה על בקר שני, רק זה היום ומיד בבקר זה
תראו כבוד ה' ויתורגם:

אונד נאָך דיזען מאָרגען זאָללט איהר זעהען דיא הערר-
ליכקייט גאָטטעס:

ויפה חברו לו המאמר **בשמעו את תלונותיכם** וגו', כי תמיד
כאשר התלוננו בני ישראל על מ"וא התראה להם כבוד ה', ומשה הנביא
אשר לא קם כמהו, אשר שמע בעצמו בפעם זאת דברי ה', הוא אשר
הוסיף לבאר ביתר אומן רוח ה' אשר דבר בו, ויאמר: **באשר יתן
ה' לכם בערב בשר** (פעם אחת) **או חדש ימים** אשר הבין
מאמרי הקב"ה שלא הזכיר המשך נתינת הבשר **ולחם בבקר
לשבוע** (כל ימי נסיעתכם במדבר עד בואכם אל ארץ נושבת; ומה
שלא הזכיר הקב"ה נתינת הבשר מיד נוכל לפתרו ע"פ מאמר חז"ל לחם
שאלו כהוגן ובשר שלא כהוגן, לכן הזכיר בראשונה הלחם ולא הבשר,
וגם הלחם הי' דגן שמים לחם אבירים והתמיד להם כל זמן מגורותם
במדבר ארבעים שנה, לא כן הבשר שהי' להם רק ערב זה ומה שקבלו
ממנו לאוכלות ולמגורות, ואח"כ עו"הפ חדש ימים, ובלי בשר יוכלו
ג"כ להתקיים) **כי שמע ה' את תלונותיכם אשר אתם
מלינים עליו** (ואז תדעו כי) **נחנו מה!** (והתיבות ונחנו מה
הם החלק השני מהמאמר ומחובר אל **בתת** וגו' ואל **בשמעו** וגו';
ואז תבינו בעומק לבבכם כי בכל מעשינו אשר עשינו לא מלבנו ובחכמתנו
הוצאנו הדברים רק על פי ה', ואז תדעו כי) **לא עלינו תלונותיכם**
(ישובו, באשר שאנחנו לא בכח ידינו וזרועינו הושענו לכם, רק ה' ציוה
לנו ואיך יכולנו למאן בשליחותו? וה' דבר מי לא ינבא? ובכלותו לדבר
אמר אל אהרן אשר הי' מיטיב שפה מליץ מפואר ומוכשר לדבר לפני
שרים ועמים לעמוד בפרץ עם ולדבר גבורות חין ערכו) **אל כל**

עדת

סידר תרע״ה כל מאמר הקב״ה על הסדר אחרי פסוק ד׳ וה׳.
למה הפסיק במאמר משה ואהרן אל העם? —

ד) **בפסוק** ח׳ אמר משה: **בתת ה׳ לכם** וגו׳, **בשמוע ה׳** וגו׳, ואיה נשוא המאמר? כי כל פעם שיבוא המקור יבא פעל אחר בדרך ההחלטה עמו כידוע לכל מבין ערך לשון עבר, כי הוא ממאמרים המגורפים, ופה בלתי נמצא פעל אחר. והרמב״ן אמר שפה חסר המובן שבתת ה׳ לכם תהי׳ זאת אולם אין זה מדרך הנביא המפואר, משה איש האלהים בחיר ה׳, אשר אלהיו דבר עמו פא״פ, לקצר במאמרו ולסמוך על המבין; כי הוא כתב דבריו באר היטב.

ובישוב הדקדוקים האלה נשכיל בהבנת הפסוקים ונאמר, שגם טרם בא דבור השם אל משה בענין הבשר, ידע כבר משה שהשם יביא להם בשר, יען שבני ישראל התרעמו לאמר: **בשבתנו על סיר הבשר**, ואם הקב״ה התרצה להם למלא להם בקשת הלחם גם על בקשת הבשר התרצה, כי לולא כן כבר הזכיר הקב״ה דבר לבלתי תת להם בשר. והנה העם נלטערו ברעב, וכבר הבין משה מדברי שדי כי ביום זה בל יבא להם לחם, באמור ה׳: **וְיָצָא הָ**... רצה לומר שאם יצא העם אז ילקטו וביום זה כבר יצאו, כי כל עדת בני ישראל יצאו מאהליהם ולנו על משה ואהרן; ויען שביום זה בל יקבלו לחם, מן המוכח שישיגו ביום זה בשר. וישכיל משה להבין בזכות רוחו שכאשר יבוא דברי השם וישלח עזרו מקדש יפתח ארבות שמיו להציל עם קדשו ממחסור וכפן אז **ונודעה יד ה׳**, כי לא בגבורות ובתחבולות הוציאום שני אחים הנעימים והנפלאים מאדמת מוף ונוף רק זרוע ה׳ נגלתה, כתן מופתים בארץ חם והוציא זרע בחוניו להיות לו לעם סגלה; לכן אמר: **ערב וידעתם** וגו׳, כי בוודאי נכון לבו ובטוח שלא ידעיב ה׳ נפשם עוד, ובעוד היום ישבע לבבם ויחלצם מן הרעב הנורא, ובהשקט רעבונם על דרך פלא אז ידעו למקטנם ועד גדולם כי לא כח אדם ותחבולות גבר הושיעה למו כנגד רשעת בני תחפנחס ולא אהבת מלאך או עזרת קדיש ועיר אשר חרה אפו בעם מצרים עשה בהו שפטים, כי מי יעמוד במעגם בארץ מדבר יליל ישימון מקום רחקו כבר מאדמת בני חם, ותשועת ישראל בל תגיע ליושבי מצרים עוד. אין זה רק ה׳ אשר מלאה כל

בארץ

סדרו בדיוק אחרי האמר: **ובבקר תשבעו לחם**, רק הוא מאמר כללי בפני עצמו, והשיעור שע"י שאתן לכם משאלתכם ע"כ תדעו, כי אלהיכם אינו לא שרף ולא ככב המושל על פלך פרטי, רק ה' אשר בידו כח וגבורה במעלה ובמטה, וכל יצירי תבל עומדים פיו ומצותיו, הוא יחריב ים ויעשהו יבשה, הוא יתן נוזלים מסלע, יצו שחקים ממעל יפתח דלתי שמים להמטיר לחם על עם רב.

כן נראה לי בהתרת הדקדוקים האלה.

ישׂשכר בער שלעזינגער איש קאָלין.

* * *

דיא זינדפלוטה.

איינע דיססערטאציאָן.

מיין חירדיגער פריינד הערר פ — — ט — !

דיא געשיכטע דער זינדפלוטה בעלעהרט אונס, נאָך איינעם דאַ פירהאלטען, מיט דייטליכען ציעגען איבער דיא איינטהיילונג איהרער וואהלארטען, איבער דיא פערוואָרפענהייט דער ערשטען וואהלארט אונד איבער מאנכע איהרער אנזיכטען. דאז בוך מאָזעס, דאז וויא דיא נאַטור, פערשיעדענע דארשטעללונגען דארביעטהעט, אָהנע דאס איינע דער אנדערן ווידערשפריכט, בעלעהרט אונס מיט יעדעם אויסדרוקקע איבער אונזרע טהייערסטען אינטערעססען. ערלויבען זיא, מיין געלעהרטער פריינד, איהנען מיינע אידעען צו ענטפאלטען. דער זאמע דיעזער פפלאַנצכען איזט אויס איהרעם קונסטגארטען, אויס איהרעם מייסטערווערקע **יסוד הדת** געצאָגען. דאז ערלע געוועכס איזט דורך דען גערוך קעננבאר, איך ווערדע מיר דער פאָרטראגסווייזע אונזרער בעריהמטען ביבעלערקלערער **עראמה** אונד **אברבנאל** בעדיענען, וועלכע פאָר איהרען אונטערזוכונגען אימממער פראגען אויפווארפען, פאָן דענען זיא צור בעהערציגענדען בעטראכטונג אויפגעפאָדערט ווערדען.

I. דיא ביבעל טארעלט איממער ווען מאנגעל אן גאָטטעספורכט בייא דען מענשען זיך צייגט, חען גאָטטעס ערקעננט־

עדת בני ישראל לפנות אל המדבר מקום שהי' העם ושם יראו ואף זאו) כבוד ה', (והיא מראה כבוד ה' ככתוב מפורש (להלן כ"ד י"ז) ומראה כבוד ה' כאש אוכלת.

ומדי דברי בענין הנכבד והנעלה והוא כבוד ה', בל אחשוך ניב שפתי להעיר הקורא שהמושג הזה נשתנה מימי מרע"ה לימי שלמה המלך, כי בימי משה הענן איננו כבוד ה', כי כבוד ה' נראה בענן רצה לומר בתוך הענן, וכבוד ה' הי' באש אוכלת ככתוב; אולם בימי שלמה הי' הענן בעצמו כבוד ה' ולא אש וככתוב (במלכים א' ח' י"א): ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן כי מלא כבוד ה' את בית ה'. הרי כי ה ע נ ן הי' כבוד ה'. ובד"ה נאמר: וכל בני ישראל רואים ברדת האש וכבוד ה' על הבית. הרי האש דבר אחד וכבוד ה' דבר אחר. והפסוק במלכים יורה כי הענן הי' הכבוד. ומתוך כך נגיע להבנת אמרי נוף של שלמה שאמר: ה' אמר לשכון בערפל! אשר אין לו מובן והמשך אם שלפניו ושלאחריו. וידועה דרשת המדרש: יש און לשעבר! והיכן אמר? כי ב ע נ ן אראה על הכפורת. — ואנחנו בדרך הפשט נלך אף כי דברינו בל יתנגדו לדברי המדרש. לדעתנו היתה כוונת שלמה אשר בימי משה שכן כבוד ה' באש אוכלת מראה נוגה כאור מבהיק, (ויחזקאל הנביא ביאר לנו דמות המראה באמרו: כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם מראה הנוגה סביב הוא מראה דמות כבוד ה';) לא כן בימי שלמה, שאז הכבוד בלתי נפרד ונגלה כל כך רק התלבש בדמות ענן. וזה אמרו: אם לפנים ה' שכן באש, עתה אמר וגזר לשכון ולהתלבש בערפל, ר"ל בענן. ונמשך מאמרו היטב להפסוק הקודם. — ולו יתנו מפרשי הכתוב לב להבחין השתנות המושגים מרוחב לקורב ומקורב לרוחב, ומדבר לדבר, כמה וכמה זרות במקראות יתישרו!

נחזור לענינינו! הקב"ה הוסיף לבאר דבריו הראשונים, ולכן ידיעו יעשה יפלא חוזיו הנביאים הקדושים ביום נדה במרידת עם אשר נפשו מרה על רעב עולליו וטפו, ויפרש בפרוטרוט שיתן להם בין הערבים בשר (בין הערבים דייקא שרק אותו הערב, ואחרי חלות אשר יקרא בלשון עברי בין הערבים כמו בהקרבת פסח ולא ערב ממש עת שקיעת החמה. ואם משה ואהרן אמרו: בתת ה' לכם בערב בשר הכוונה שבערב כבר יהיה לכם בשר. ולחם בבקר לשבוע ר"ל בקרים רבים חדשים לבקרים הרבה, כי כל הארבעים שנה ירד עליהם המן מן השמים. ואולם מאמרם: וידעתם בל יסובב

סדרו

זאָלכען, דיא איהם ליעב ווארען, דערען נאהרונגסארט פֿריעד=
ליכער אינשטינקט אונד איהם דען פֿריהערן געברויך דערזעל=
בען צור מענשליכען האנדטהיערונג עמפּפֿעהלונגסווערטה
שיענען.

XIII. ערשט זייט נאָא זינד דעם מענשען פֿליישפּייזען ערלויבט
וואָרדען, פֿאָרהין אבער פֿינדען וויר קיינע אנווייזונג, דאס
אַנימאלישע קאָסט דעם מענשיַנגעשלעכט בעשטימט וואָר=
דען. דיעס פֿערדיענט בעאכטונג.

אום איהרע אויפֿמערקזאמקייט ניכט צו מיסברויכען, איבערגעהע
איך אנדערע מינדערוויכטיגע פונקטע. בעזאגטע אומשטענ=
דע לייטען מיך אויף פֿאָלגענדע אידעען, וואָ דורך זיך מיר דיא
אבזיכט דער ביבעל דייטליך צו ערקעננען גיבט. צור לייכטערן איבער=
זיכט שיינט מיר ערשפּריעסליך פֿאָלגענדע צוויא אקסיאָמען פֿאָר=
אויס צו שיקקען.

1) דער פֿיעלבעשפּראָכענע נאמע אלהים האט דיא גרונדבע=
דייטונג פֿאָן מאכט; זאָ הייסט אויך דער ריכטער אלהים.
בייא דען היידען הייסט יעדע איינצעלנע קראפֿט דער נאטור,
דער זיא איינען בעזאָנדערן וויללען בייאלעגען, אונד דיא זיא
געטטליך פֿערעהרען, אויך אלהים. דיא פֿעניקיער בעלעג=
טען דיעזען בעגריף מיט דעם אויסדרוקקע בעל, וועלכעס
עבענפֿאללס איינען הערדן אנצייגט. דאז אויסעראָרדענטליכע,
אונגעוועהנליכע, מעכטיגע, בענענגט דער העבראֶער מיט
דעם אבגעקירצטען אֵל. געוואלט, מאכט, הייסט אלזאָ
העברעאיש אֵל, אלוה. מייסטענס, אונד בעזאָנדערס, וואָ
עס מיט דעם בעשטימטען ה קאֶממט, בעדייטעט דער
נאהמע אלהים דיא אללמאכט. מאן פֿערבינדע דאמיט
קיינען דונקלען בעגריף. דיא אָבערסטע מאכט נעננע איך דיא
אין דער נאטור אללגעמיינווירקענדע מאכט גאָטטעס, וועלכע
נאך פֿעסט בעשטימטען נאטורגעזעטצען, געמעס אונוואנדעל=
בארען פרינציפּיען, דורך אללע שטופֿען דער קראֶפֿטע, איינען
עוויגען גאנג געהט. בייא דער עוויגען אנאיינאנדער רייבונג
דער נאטורקרעפֿטע, וואָדורך זיא זיך אונאויפֿהערליך אנציע=
הען, אבשטאָסען, אויפֿלעזען, פֿערוואנדעלן אונד נייע פֿער=
בינדונגען איינגעהען, בעזיטצט זיא דיא אוניפֿערזעללע מאכט
גאך

ניס ניכט געאכטעט, ווען פֿיעלגעטטערייא, וואהנמיינונגען,
געדאנקענבענעבעלונגען זיך אונטער זיא אויסגעברייטעט;
ביים צייטאלטער דער זינדפֿלוטה אבער פֿינדען וויר דערגליי־
כען פֿערגעהונגען ניכט ערוועהנט.

II. געוואלט, רויב, זיטטענפֿערדערבניס, ניכטאכטונג דעם איי־
געגטהומס, אונטערדריקקונג דעם רעכטס, צערשטערונג
עהעליכער פֿערטרעגע זעהען וויר אלס פֿערברעכען אנגע־
פֿיהרט.

III. נאָא האטטע נור איינע פֿרויא, פֿאָלגליך אכטעטע ער דיא
נופטציאלגעזעטצע האָך. (אויך זיא מיין־פֿריינד ערוועהני־
טען דיעזען אומשטאנד זעהר ריכטיג).

IV. אויך פֿינדען וויר בייא נאָא ניכט, דאס ער גאָטטעספֿירכטיג,
גאָטטערגעבען וואר, אָדער דאס ער גאָטט אנריף. זיין העכי־
סטעס לאָב וואר זיינע מאָראל; ער וואר גערעכט אונד אויפֿ־
ריכטיג.

V. ווארום שטעהט **את האלהים התהלך נח** אונד ניכט
את ה׳?

VI. ווארום שטעהט **את האלהים** אונד ניכט **לפני
האלהים**? זאָ שטעהט עס יא בייא אברהאם.

VII. ווארום שטעהט אין דער געשיכטע דער זינדפֿלוטה אנפֿאנגס
איממער **האלהים** מיט דעם **ה״א הידיעה**?

VIII. וואס וויל אין דעם זאטצע **ותשחת הארץ לפני
האלהים** דער אויסדרוק **לפני** זאגען?

IX. ווארום פֿינדעט מאן אין דער ביבעל קיינע שפּוהר דאס אין
דער זינדפֿלוטה געביידע, הייזער, פאללעסטע, שטעדטע
אונד רייכע אונטערגעגאנגען?

X. בייא נאָא היגגעגען טרעפֿפֿען וויר אין דער פֿערפֿערטיגונג
דעם וועלטקאסטענס אָדער דער ארכע קונסטפֿלייס אן.

XI. בייא נאָא פֿינדעט מאן אנשפּיעלונגען אויף ערפֿינדונגען, אלס:
ויחל נח איש האדמה, אלזאָ איין פֿינגערצייג, דאס
ער דען וויינבויא בעטריבען; יא נאך איינינען אויסלעגערן
שפּיעלט שאָן דיא שטעללע: **זה ינחמנו ממעשינו
ומעצבון ידינו** אויף דיא ערפֿינדונג דעם פּפֿלוגעס אן.

XII. נאָא צייגטע זין פֿיר דאָמעסטיקאציאָן דער טהיערע, אינדעם
ער נור פֿאָן ריינען טהיערען צפֿפֿערטע, אלזאָ בלאָס פֿאָן
זאָל־

זיא איהן ווועלטזעעלע אָדער **שכל הפועל**! נען זיא
נור אים בעגריפּפּע דעסזעלבען מיט מיר איינינ זינד.

2) זאָ וועניג מאן פֿאָן דעם צארטען קנאבען דיא העהערע גײַ
סטעסענטוויקקעלונג דעס רייפּען מאננעס פֿאָדערן קאן, זאָ
וועניג מאן בייא דען מארקעדאס אינזולאנערן גריעכישען שפּראכ־
אונטעררינכט ערווארטען דארף; עבען זאָ פֿאָדערט דיא ביבעל
(נאך דער גאָלדנען רעגעל — אין דער וועלט גיבט עז קיינען
שפּרונג! —) ערסט דאן גאָטטעספֿורכט, גאָטטעסערקעננט־
ניס, שפּיריטואליטעט, ווען דיא מענשען זיך אין שטאאטען
פֿעראיינט איבער איהרע בעשטימזונג נאכגעדאכט אונד מעכ־
טיגע שריטטע צו איהרער פֿערעדלונג געטהאן; ווען זיא דיא
שטופּע דער הומאניטעט איבער דיא טהיערהייט ערדונגען
אונד צור אינטעללינענץ זיך היניויפּגעהאָבען. זאָ לאנגע זיא
דיעזען ערהאבענען גראד ניכט עררייכט, איזט עז הינרייכענד,
ווען זיא דיא ווילדהייט אבגעשטרייפּט. דיא ערשטען לינעא־
מענטע דער סאָציעטעט, געזעלליגקייט, אייגענטהומסרעכט
אונד עהעפֿערטרעגע, אכטען; ווען זיא קינסטע ליעבען,
פֿיר דיא צוקונפֿט ארבייטען, אין פֿאמיליען לעבען, אונד דעם
ראָהען טהיערישען אינשטינקט זיך מיט אבזיכט ענטרייסען.
נור ציוויליזאציאָן פֿיהרט צור רעליגיאָן, וואן זיא זיך ניכט
צערשטערען וויללל, וועלכעס שאָן היידענפֿירשטען איינגעזעהען.
נומא פּאָמפּיליוס וואר מעהר אייגענטליכער שטיפֿטער ראָמס
אלס דעססען גרינדער ראָמולוס. אבער ער מוסטע ערשט
נאך קווירין קאָממען.

דיא פֿריהעסטע געשיכטע מוס אונזרער בעטראכטונג דאז
זיענעל דער וואהרהייט אויפֿדריקקען.

דאז ערשטע מענשענפּאאר, אויס דעם שאָפּע דער יונגען שע־
פּפֿונג, אין פֿריהלינגסשענע הערפֿאָרגעהענד, מיט העהערן
אנלאגען בעגאבט, אין ענגעלדיינער אונשולד ענטשפּרונגען, האט־
טע דאז ערשטע ראזענבאנד, וועלכעס דיא ניטיגע גאָטטהייט אום
איהרען נאַך אונפֿערדוכטען גייסט געשלונגען, מיט לאכענדען הענ־
דען

נאך טאָטאללען אנזיכטען אויס העהערן צוועקקען שעפפע־
רישעס צו בעווערקשטעלליגען, וועון עז אויך נאך שפעציעל־
לער אנזיכט מיט דען אללטאגס ערפאהרונגען שטרייטעט.
זאָ קאן דער מענש, דיזעס בילד דער גאָטטהייט אים קליינען
מאנכעס אויס בעזאָנדערן גרינדען מיט הייסבעגיער ווינשען
אונד פאָללפיהרען, וואס זאָנסט זיינען איינצעלנען אָרגאנען
ווידער שפריכט, אונד אין איהם אבשייא ערדעגט. וואס דער
הייטיגע אייראָפּאָער מיט דעם וואָרטע נאטור אויסדריקט,
פערשטעהט דער העבראָער אונטער דעם וואָרטע **אלהים**.
דער אונטערשיעד איזט דיזער! בייא יענעם בעדייטעט נאטור
דיא עוויגען געזעטצע דעם וועלטגאנגעס אים. גראָסען אונד
אים קליינען, וועלכע אין זיך זעלבסט געשלאָססען, אָהנע אב־
זיכט, אָהנע זין, אהנע רעפלעקטציאָן, אָהנע אינטעלליגענץ
איזט. בייא לעטצטערן אבער בעדייטעט עז לעבענדיגע אב־
זיכט מיט געטטליכען קרעפטען בעגאבטע מאכטאייסערונג.
בּיים פאָלליטהייסטען איזט דיא מאכט אין טויזענד אינדיפי־
דואליטעטען פעראיינצעלט אונד מאכט אין פערבינדונג איינע
פיעלהייט איין קאָללעקטיפעם אויס, וואָ יעדעס איינצעלנע
אונאבהענגיג פאָם אנדערן האנדעלט; ביים רעכטגלייביגען
אבער איזט זיא דיא טאָטאלקראפט, אימזמער דיאזעלבע, דיא
איינע, דיא אונצערטרענליכע מאָנאס, גאָטט אין דער
נאטור; אים געגענזאטצע פאָן *) **Jehowa**, וועלכער
גאָטט אויסער דער נאטור איזט. וועון איך זאגע אים
געגענזאטצע, זאָ וויל איך ניכט זאגען, דאס דיעזע נאהמען
צווייאערלייא פערזאָנען בעצייכנען, זאָנדערן דאס גאָטט, פאָן
דער נאטור אונאבהענגיג, פיר זיך עקסיסטירט. נעננען זיא,
טהיידער פריינד, **אלהים** איהרען וועלטפערשטאנד
אונד **ה'** איהרע וועלטפערנונפט; — אלס פערשטאנד,
דיא רעגעלמעסיגקייט דער נאטורגעזעטצע, אלס פערנונפט,
דיא פרייע געבאהרונג דערזעלבען צו בעצייכנען; — נעננען
זיא

*) זייט דער פערעוויגטע מענדעלזאָהן דיזען נאמען אין דען פסאלמען זאָ געשריעבען, איזט עז בייא אונס העברעערן קיין פערברעכען איהן זאָ אין שריפטען צו בענעננען,

געשלעכטער, באסטארדען. טהיערמענשען ענטשטאנדען; יעדער פּערטראג וואורדע פּערניכטעט, יעדע עהעפּערבינדונג צערריססען, רויב אונד מאָרד וויטהעטען. היגזאנק דער עדלע גייסטעסאויפּ־ שוואונג, דיא ציוויליזאטיאָן פּיעל צור אונטערשטען שטופּע היגאב, דיא מאָנומענטע דעס מענשליכען פּלייסעס פּערפּיעלען אין שטויב, דער מענש פּערפּעהלטע גענצליך זיינען צוועק, קיינע שפּור דער געטטליכען אבשטאממונג; אללע אין לאסטער פּערזונקען, פּאָן דער זינדע פּערשטריקט, וואס האלף עס, ווען אייניגע נאָך דיא ערדע בעבויעטען? דיא רייבער צערשטערטען יעדע קולטור! וואס פּראגטע דער ווילדע נאָך דער ערנדטע? ער ערשלעגט דען לאנדמאן בייא דער אויסזאאט, פּריסט דען זאמען ראָה אויף, אונד צערטריטט דאז מיט גאָלדנען אֶהרען פּראנגענדע פּעלד מיט פּרעפּעלנדעם פּו־ סע. — דיא שטעדטע שוואנדען, דיא קונסט פּלאָה נאָך דעם הימממעל. וואר בייא דיעזעס צושטאנדע אויף רעליגיאָן יע צו האָפּ־ פּען? קאָננטע בייא דער אויסארטונג איין פּערעדעלטעס הייפּליין יע עמפּאָר שפּריעסען, מוסטע דיעזעס הייפּליין ניכט ענטוועדער פּאָן ענטמענשטען ראָטטען צערניכטעט, אָדער פּאָם שטראָמע הינגע־ ריססען ווערדען? ערקעננט מאן אין דיעזער ברוט דען מ ע נ ש ע ן, דאז בילד ג אָ ט ט ע ס אויף ערדען, דאז מייסטערשטיק דעס גיטיגען הימממעלס אונד דאז וואונדערווערק דער איבערזיגליכען נאטור מעהר? גאנץ צור ברוטאליטעט היגאבגעזונקען, פּערדיענטע איינע זאָלכע מענשהייט דיא אויסראָטטונג; היגוועגשאפּפונג דערזעלבען אויס דער ווזען רייהע טהאט דער נאטור נאָטה. —

נור נאָא מיט זיינער קליינען פּאמיליע מאכטע איינע אויסנאה־ מע! ער בעטראכטעטע דיא נאטור מיט אויפמערקזאמען אויגען, קאָמביגירטע ערשייגונגען, שטעללטע פּערזוכע אן, וואר אויף ניטצליכע ערפּינדונגען בעדאכט; ער לערנטע דער ענטע דאז רו־ דערן, דעם פּישע דאז שווימממען, דעם ביבער דאז בויען, דער אמייזע דאז זאממעלן אב; ער בעטראכטעטע דיא לעבענדיגע וועלט נאָך אללען אבשטופּונגען, וואנדערטע זיך דאן צום פּפּלאנצענרייך, לערנטע דיא עדלע רעבע שלינגען, אום דען עדלען ערדעננעקטאר, אום ווייין צו ערציעלען; ער ערזאן דען פּפּלוג, ערצאָג נאהרהאפּטעס געטריידע, אונד ערדייכטע דאדורך דיא קינסטליכע בריקקע צור ציוויליזאציאָן; ער פּערלעגטע זיך אויף בעארבייטונג דער נאטורמא־ טעריאליען, שוואנג זיך צום קונסטפּלייסע צור אינדוסטריא עמפּאָר;

 ער

דען אנגעפֿאסט. גאָטט גאב איהנען זיין געזעטץ. דיעס וואר דער ערשטע אקט. דען גאָטט צו איהרעס וואָהלע אונטערצייכנעטע, דיא ערשטע שטופֿע וואָרויף דיא זיך צום טעמפּעל איהרער בעשטיממונג צור פֿערעדעלטען הומאניטעט אונד פֿאָן דא צור שפּיריטועללען גאָטטעסערקעננטניס גראדענוויז ערהעבען זאָללען. באלד צעררים בייא איהנען דער אינשטינקט דיזעס צארטע באנד, דיא ווילדע בעגיערדע ריעס דען גייסט צור ערדע ניעדער, דאז לאסטער וואַרד געבאָהרען. וואס מוסטע דער ערפֿאָלג זיין? דיא ראָהען נאטורקרעפֿטע, וואָמיט דיא אללמאכט דאז פֿריהעסטע מענשענגעשלעכט אויסגערוסטעט, אום צו דען העהערן אידעאלישען גייסטעסארבייטען אלס גרונדלאגען צו דיענען; דיא גיגאנטישע קערפּערגרעסע. דיא טויזענדיעהריגע לעבענסדויער, אונד דיא אללגעמיינע ריזענשטערקע דער מענשען מאָכטען נור דאצו בייאטראגען איהן צום אונגעהייערן אויסוואורף דער נאטור צו מאכען. דיא ערשטען שפּורען דער אָפּפֿענבארונג פֿערווישטען באלד, מיט איהר אויך דיא פֿוסטאפּפֿען דער ציוויליזאציאָן, דיא שטאדט וועלכע קַיִן ערבויעטע. —

אָ דאס דיא מענשען אין דיא זינדע פֿערזאנקען! מיט אללען פֿעהיגקייטען אויסגעשטאטטעט, איס גייסטע אונפֿערדאָרבען, ווירדע זיך דאז מענשענגעשלעכט באלד צום דענקענדען מענשען, צור שפּיריטועללען אינטעלליגענץ ערהאָבען האבען. האט ניכט דאז ערשטע מענשענפּאאר שאָן זיינע בלעסע בעדעקט? בויעטע ניכט קַיִן איינע שטאדט? לערנטען זיא ניכט פֿריהצייטיג דאז פֿייער ברויכען, דיא מעטאללע שמעלצען, ברויכבארע ווערקצייגע פֿערפֿערטיגען? יא זאָגאר פֿערשענערונג דעס לעבענס, העהערע זיננענגענוס — מוזיק שטעללטע זיך בייא איהנען איין. ליידער ענטשפּראך דיא דאמאהליגע נאכקאָממענשאַפֿט דער האָהען ערווארטונג ניכט! דער גוטע אנפֿאנג שטאָקטע, פֿערזיעגטע, הערטע גאנץ אויף; ראָהע ליידענשאַפֿטען פֿערווילדערטען זיין נימטערזאטטעס הערץ, דיא קינסטע געריעטהען אין פֿערפֿאלל, דאז פֿאָלק לעבטע בלאָס פֿאָן איינעם טאגע צום אנדערן; קיין אייגענטהום וואר זיכער, קיינע אינשטיטוציאָן דויערטע, קיינע ארבייט שטאנד אין עהרען; דיא פֿויסט גאלט, דיא שטאם ערשטארב, קיישהייט ווארדע פֿאָן דער גייליהייט פֿערדרענגט; בלוטשאנדע, פֿערמישונג דער

אָפּטערס פֿאָן איהנען אויפֿגעפֿרעסען וואָרדען זיין, — דאז מענ־שענלעבען אבער האטטע גאָטט אונפֿערלעטצליך ערקלערט אונד אויך אויף דעססען מאָרד דיא טאָדעסשטראפֿע דורך מענשליכע ריכטער פֿעסטגעזעטצט. עס וואר נון דער גרונד צו איינער קאָנ־שטיטוטיאָן דער מענשהייט, צור גרינדונג איינעס ווערדענדען מענשענשטאממעס געלעגט. נאָאס רעכטשאפֿפֿענע אויפֿפֿיהרונג פֿערדיענטע דיעזע אויסצייכנונג. גאָטט בעפֿרייעטע איהן פֿאָם אונגליקליכען אייזאָלירטען שטאנדע דעס טהיערישען האָהלענלע־בענס, עס ענטשטאנדען געזעטצע, דער ערשטע גרונדשטיין צור פאָליטישען קולטור! דאָך שוואנג זיך נאָא נאָך ניכט גאנץ צום פֿערעדעלטען איבערזיננליכען גאָטטגלייביגען מאננע עמפּאָר, דער וויא אבראהאם זיינע גאנצע אירדישע וואָהלפֿאהרט, זיינע גאנצע האָפֿפֿנונג היניעדען גאָטט אָפּפֿערן קאָננטע! אידעאליזירטע רעלי־גיאָן, געריינינטער גאָטטעסגלויבע, זעליגקייטסאהנדונג, האָהערע גאָטטעספֿורכט, וואר נאָך ניכט פֿאָרהאנדען: שטאאט געהט פֿאָר גלויבען; דאָם מוסטע צוערשט געגרינדעט זיין בעפֿאָר נומא דען העטרורישען גאָטטעסדיענסט איינפֿיהרען קאָננטע. ערשט דען געזאממטען, צור נאטציאָן געריי־פֿטען, זאָהנען איזראעלס קאָננטע מאָזעס דען נאמען Jehowa פֿערקינדען.

ווען נאָא נאך זיינער וואונדערבאר נאטירליכען ערעטטונג זיך נאָטט דאנקבאר בעצייגטע אונד איהם אָפּפֿער דארבראכטע, זאָ טהאט ער נור זיינעס מאָראלישען געפֿיהלע געניעגע, דא וואר ער נור ניכט אונדאנקבאר, דא האט ער זיך צוואר איבער זיין צייט־אלטער, אבער ניכט איבער זיך זעלבסט ערהאבען, אָבשאָן מאן זאגען קעננטע, דאס זיין פֿערטרויען אויף גאָטטעס אללמאכט ווערענד דעס זינדפֿלוטהיגען ערדאונטערגאנגעס שאָן איין גראָסער שריטט צור רייגערן רעליגיאָן וואר.

אויף נאָאס קולטורפֿאד וואנדעלטע דיא מענשהייט אימ־מער פֿאָרווערטס, בילדעטע האָרדען, שטאָממע, לאָנדער, רייכע, שטאאטען. עגיפּטען מאָדעלטע זיך אויס מיט זיינעס קאסטען, זיינען אינשטיטוציאָנען, זיינען קינסטען. זיינען קאנאָלען, זיינעס פֿעלד־אונד גארטענבויא, זיינער פּאָליטיק. דיא שטאאטען אם אייפֿראטה אונד אם טיגריס, ניניווע אונד אראם, באבעל אונד דאמאסקוס ענטשטאנדען. ענדליך ענטשפּראָס איין יונגעס רייז אויף איינעס דיררען באָדען, דער האָלי־

עד אונטערשיעד דיא גראזפרעססענדען, גוטמיטהיגען, דעם מעני־
שען ניטצליכען, דאָמעסטיקאציאָנספעהיגען טהיערע פאָן דען אונ־
היימליכען, באָזארטיגען, אונגעניעסבארען; ער לערטע דען ווערטה
זיינער איהם איגוואָהנענדען מאָנאס קיננען, שאָטצטע אייגענ־
טהומנסרעכטע, ליעבטע דאז רעכטשאפפענע, דאז מענשליכע,
אויפריכטיג; ער אכטעטע דאז פאָרציגליכסטע באנד דער מענשלי־
כען געזעללשאפט, היעלט דיא פפליכטען דער עהע היילִיג; ער
וואוסטע געזעטצליכקייט צו פערברייטען, זיינער פאמיליע אכטונג
איינצופלאָסען. דאס זיא איהם געהאָרכטען, זיך זיינער לייטונג איבער־
ליעסען אונד איהן אלס פאטריארכען פערעהרטען.

עס וואר צו ערווארטען, דאס איין זאָלכער פאמיליענפאטער דער
שטאממהערר דער נון בעלעהרטען נייען מענשענפלאנצונג ווער־
דע. נאָא לעבטע מיט דער נאטור, מיט דען עוויגען געזעטצען
דער אָרדנונג, אים וועגע דעס נאטירליכען וועלטלויפעס דער מענש־
הייט אין איבעראיינשטיממונגג; ער וואנדעלטע אלזאָ מיט **אלהים**,
מיט דעם העררן דער נאטור, ער לעבטע דער האָהערן מענשענ־
נאטור געמאָס: אים נעגענזאטצע זיינעס צייטאלטערס, וועלכעס
מיט דער מענשעננאטור אין גראָסער דיסהארמאָניא אין אבשטעכענ־
דער קאָלליזיאָן לעבטע. דער וועלטענמייסטער, בילדנער אונד
שאָפפער פאנד אן נאָא וואָהלגעפאללען; ער בעשלאָס אבער דען
אונטערגאנג אללער אנדערן מענשען, וויל זיא דער נאטור צופאָר,
שפראנגען, — **בָּא לְפָנַי** —, אונד איהרע פרייהייט דאצו אנ־
וואנדטען זיך צור ברוטאליטאָט צו ערנידריגען. —

אלס נאָטט מיט נאָא דען בונד דער מענשענערהאלטונג שלאָס,
וואָללטע גאָטט איהם דען האָהען ווערטה דער מענשהייט
אנשויליך דארשטעללען, וועלכעס אם בעסטען דאדורך געשאה,
דאס ער אללע טהיערע דעם מענשען פרייז גאב, וויל זיא נור
מיטטעל פיר דען צוועק, נור אום דעם מענשען וויללען דען ערד־
באלל בעוואָהנען. אויך וואר נאָא דער ערשטע מענש, דער צאהמע
אונד גראזפרעססענדע טהיערע פאָן דען ווילדען אונד רייסענדען
טהיערען אונטערשיעד; פאָלגליך דורפטע מאן עס וואגען דעם
מענשען אנימאלישע קאָסט צו ערלויבען. בייא דער פריהערן מענש־
הייט וועדע איין זאָלכעס פערפאהרען שעדליך גענוזען, דיא העט־
טען זיך אן היאָגען, טיעגער אונד לעאָפארדען געמאכט, אונד וויר־
דען, וויא דיזע טהיערע זעלבסט בלוטגיעריג אונד דאכזיכטיג, אָדער

„וחלוקת בעלי המסורה נתעלמה ממנו, וכאשר נגלתה מלאכת „הדפוס אחזו גם המדפיסים בחלוקה הנזכרת, כאשר התגלה המגיה „ר' יעקב בן חיים בהקדמתו לתנ"ך דפוס וויניציא". עכ"ד בתורף.

ומצאתי אשר גם רש"י ז"ל לא היתה לפניו חלוקת הקאפיטול. הנהוגה בימינו, כי (באיוב י"ט ג') פירש רש"י בד"ה עשר פעמים, וז"ל: עשר פרשיות יש עד כאן עכ"ל. ועינינו רואות שיש י"ח קאפיטעל עד כאן; והמענות אשר ענו רעי איוב אינן עד הנה רק שש מענות. אולם לפי דברי רא"ב יובנו דברי רש"י, הבלתי מונה הקאפיטולי כמו אנחנו, ובלי ספק דאה חלוקה אחרת לפניו. ולמען בל ירבו הפרשיות עד הנה יותר על המנין עשרה ראיתי לסדר הפרשיות מהתחלת הספר עד כאן. והנה הפרשה הראשונה הכוללת תולדות איוב וספור מעשה בעלמא, בלי שום תוכחה או קנה ולעקה, אינה מן המנין והיא הולכת מהתחלת הספר עד סוף קאפיטעל ב', ומשם ואילך אמנה הפרשיות.

א) מתחילת קאפיטעל ג' עד סופו, ומחזיק לעקת איוב על קושי יומו.
ב) מראשית קאפיטעל ד' עד סוף ק' ה' ומחזיק מענה אליפז.
ג) מראשית קאפיטעל ו"ו עד סוף ק' ז' ומחזיק מענה איוב אליו.
ד) מראשית קאפיטעל ח' עד סופו ומחזיק מענה בלדד.
ה) מראשית קאפיטעל ט' עד סוף ק' י"ד ומחזיק מענה איוב אליו.
ו) מראשית קאפיטעל י"א עד סופו ומחזיק מענה צופר.
ז) מראשית קאפיטעל י"ב עד סוף ק' י"ד ומחזיק מענה איוב אליו.
ח) מראשית קאפיטעל ט"ו עד סופו ומחזיק מענה אליפז.
ט) מראשית קאפיטעל ט"ז עד סוף ק' י"ז ומחזיק מענה איוב אליו.
י) מראשית קאפיטעל י"ח עד סופו ומחזיק מענה בלדד.

ואל יפלא על שאיוב מונה גם לעקותיו בכלל, והטעם יען שריעיו הוכיחוהו על פניו ויהפכו שאגותיו לחטא ופשע ולמרי נגד יוצרו ויומדוהו למזמה, לכן כדין אמר איוב: „זה עשר פעמים תכלימוני"; כי גם לעקותיו חשבו לכלמה לו.

נותג"ל

איבער

דע געניוס, דער ליעבענסווירדיגע טאָרעללאָזע אבראהאם ערבליק־
טע דאז ליכט דער וועלט, אום דיא מענשענוועלט צו בעלייכטען;
אבראהאם שוואנג זיך צור גאָטטעסערקעננטניס עמפּאָר, ער פיהל־
טע זיך בערופען דיא אים אבפקורען בילדערדיענסטע הערומטאפּ־
פענדען מענשען איינעס בעססערן צו בעלעהרען, איהנען דאז היממ־
לישע הייל צו פּערקינדען, דאס איין גאָטט, איינע עוויג־
קייט, איינע אללבארמהערציגקייט, איין זעליגעס
יענזייטס עקסיסטירט. אבראהאם דורפּטע נון וואָהל זאגען:
„איך בין פאָר גאָטט געוואנדעלט!"
נעמליך ניכט אללייו אים וועגע דער נאטור, זאָנדערן אים וועגע
דעס גלויבענס, דער טראנסצענדענטאלען אינטעלליגענץ.

איך ברעכע היר אב, אָבשאָן דיא איינמאהל געבראָכענע באהן וויי־
טער פיהרט, אונד דיא שענסטען רעזולטאטע פערשפּריכט. —
וערדען זיא, מיין ליבער, דיזען אויפזאטץ ניכט, וויא זיינע אויפ־
שריפט עס אנגיבט, פיר איינע זינדפלוטה האלטען? אבער דאן
מיסטען זיא זיך זעלבסט אנקלאגען, דען אָהנע איהרע ראטציאָ־
נאלע דאָגמאטיק ווערע איך ניכט דארויף געראטהען.
גענעהמיגען זיא דען אויסדרוק דער איניגען ערגעבענהייט מיט
דער איך דיך עהרע האבע צו זיין איהר אונגעהיי־
כעלטער פריינד.

בערנארד שלעזינגער.

שום לב בדברי רש"י ז"ל

המדקדק לה"ג בהקדמת ספרו הבחור כתב וז"ל:
„חלוקת הקאפיטולי ופרקיו הינכו מקובלת אלינו מבעלי המסורה,
„אבל היה המגלה המעתיק הלאשון מלשון עברי ללשון רומי.
„ובע"המה מאיר נתיב והוא ר' יצחק כתן בשנת קנ"ח לאלף הששי,
„אשר קרא ספרו קונקורדאנ"ץ הוכרח להשתמש בחלוקת הקאפיטולי
„אשר נתפשטה בימיו, ולא מצא חלוקה אחרת טובה ממנה,
וחלוקת

„ מאיעסטעטיש לייכטענדען שטראהלען 1) וועלכע דיינע שטיר־
„ נע קרענען, ווערדען קיינעס וועזען דען צוטריטט צו דיר ערלויבען.
„ האלטע דיך ניכט פיר געריגג, טהיירער מאָזעס! דוא וויסט גאר
„ ניכט וועלכע ליעבע איך געגען דיר העגע. איך, דער אללבעלע־
„ בענדע אונד אונפערגאָנגליכע, דער איך דיין בילד ענטווארפען,
„ בעפאָר דאז האָהע אונד טיעפע געגרינדעט וואָרדען 2)"!

דיא פירשטען דער אָבערן ספהערען שטאנדען בעטראָפפען
אונד פראגטען ערשטוינענד איינער דען אנדערן:

„ **וועד** איזט דען דיזער נייע גאסט היר? וויא? יָהָ נאב דעם פלייש־
„ ליכען געשאָפפע ערלויבניס זיך דיזער ערהאבנען שטאָטטע
„ צו נאָהערן"? —

דא ערשאָלל דיא שטיממע דער אללמאכט:

„ **ווער** האט נאָך צו פראגען, ווען איך, דער אימפעראטאָר, עס
„ זאָ וויל"? —

וויא פוהרען דיא ענגעל צוזאממען! אלס גאָטט פאָרטפוהר איה־
נען צו פערקינדען:

„ **דיזען** גאסט, וויל איך אייך צו ערקעננען געבען. עס איזט דער
„ בעשיידנע עדלע, דער מאָזעס הייסט, דער טרייע הירט
„ מיינער קינדער, דער פערטרויטע מיינעס גאָטטעסהויזעס"! —

נון זענקטען זיך דיא הימּמעל. ערהאָב זיך דיא ערדע אימּמער
מעהר, אונד עס טראף זיך, דאס מאָזעס אונטער דיא הייליּ־
גען **חיות** צו שטעהען קאם. עס ערבעבטען דיא ענגעל, עס
גרויזטע דען **אופנים**, עס שויערטע דען **גלגלים** 3), אלס זיא
מאָזעס דער פינסטערן וועטטערוואָלקע צוטרעטען זאהען. איה־
רעס הויפטעס האארע שטיעגען פאָר פורכט עמפאָר, דען זיא ער־
בליקטען דאז מיסטישע בילד יאקאָבס 4) אם טהראָנע דעם אונ־
אויסשפרעכליכען איהם ענטגעגען זיך אויפריכטען.

„ הערויף

---

1) איינע אנשפיעלונג אויף דיא שטעללע אין (שמות ל״ד ו׳):

2) דיא געָטטליכע ווייזהייט וואר — נאך דער אָריענטאלישען בילדער־שפראכע — דאז מאָדעלל וואָרנאך דיא אללמאכט דיא וועלט ערשאפפען; דאז געזעטץ איזט איין אָקט דער ווייזהייט גאטטעס דער מיטטלער דער זיא בעקאננט מאכטע; דעמנאך איזט דער טעקסטוין היער לייכט צו פערשטעהען.

3) **חיות, אופנים, גלגלים** זינד ערהאבענע גייסטער פערשידענער גראדע.

4) נאך דער מיינונג איינינער יידישען מיסטיקער איזט דאז בילד. אונזערס

איבערזעטצונג
דעס
אַרְבִּין. *)
איינע העטעראקאזמיא.

דער הערר נייגטע דיא הימעל אויף סינאי, אונד שפראך צו זיינעם טרייען דיענער מאָזעס: „קאָממע! מיינעס פאלי„לאסטעס ווירדעטראֶגער דירפען דיר קיינע שייא איינפלאֶסען, דען „דיין אהנהערר 1) האט איהנען שאָן פאָר אוראלטער צייט זיינע „מאכט געצייגט. ווען דיא גלוטהיטצע דעס פייעראָפענס, דיא „פייערעססע נימראָדס 2) דיא פיסע דיינעס אהנהערן ניכט „פערזענגען קאָננטע, זאָ קאן אויך דאז פייער מיינער ענגעל דיר „ניכטס אנהאבען, דען דיר שטעהט איינע האֶהערע מאכט, דיא „אללעס אנדערע פייער פערצעהרענדע פלאממע, בייא. זיה! איך „שמיקקע דיך מיט מיינעס פורפור, דאמיט ווען יע איין הימעלס„בעוואָהנער דיר זיך נאהעט, דנא איהן דאדורך פערשייכסט. דיא

טאי

*) ראז געדיכט ארבין, אין דער ניכט יעדעם העבראֶער פערשטאנדליכען אראמאאישען שפראכע אבגעפאסט, בעזיטצט איניגע אויסגעצייכנעטע שאֶנע פאעטישע ווענדונגען, אונד איזט דער יודישען ליטורגיא בייאגעגעבען. עס שיינט פערדיענסטליך עס אללגעמיינפערשטאנדליך צו מאכען. איניגע פרעמדארטיגע וואֶרטער ווערדען אם ענדע בעזאנדערס ערקלאֶרט.

1) אברהם.

2) נאך דער טראדיטיאן וואורדע אונזער ערצפאטער אלס מארטירער זיינעס גלויבענס צום פייערטאדע בעשטיממט, איזט אבער וואונדערבארער ווייזע אונפערזעהרט געבליבען.

ביאטראגע צור ביבלישען געאגראפיא.

(א)

הפסוק (ביהושע א׳ ד׳) מהמדבר והלבנון אומר: דרשוני! וכל המפרשים לא הספיקו בביאור הכתוב הזה. ואנכי אתמה עוד על השינוי בין פסוק זה ובין פסוק כ״ד בדברים י״א, כי שם נאמר מן הנהר נהר פרת, ופה נאמר ועד הנהר הגדול נהר פרת. והנה לפי דעתי ארץ החתים איננו הולך על ארץ הכנען הידועה והיא חלק יהודה, כי אף שהנו בני חת בחברון בעת אשר קנה אברהם מערת המכפלה, עוד בל נקרא שם הארץ ארץ החתים, כמו שארץ גושן בל נקראת ארץ העברים או ארץ ישראל עלי כי חנו שם בני ישראל. גם החליפו העמים לפעמים מגורותם ואומה אחת התחלקה לפעמים לסעיפים רבים; גם מצאנו לפעמים שם אומה אחת בכלל על עמים רבים ובפרטות עוד על אומה יחידית. כמו שם כנען. אולם מהחתי בל שמענו מאומה רק לפי המובא (ביהושע ט׳ א׳) משמע שהוא ישב בהר בחלק הצפוני בגליל, ובל מצאנו שם חתים התפשט על כל ארץ ישראל כמו שם כנען. גם יפלא בעינינו שב׳ פעמים הודיע הכתוב בתורת משה ופעם א׳ ביהושע שגבול מושבותינו מגיע עד נהר פרת, ולפי הבנתנו במפות הארץ גבולי בני נפתלי ובני אשר היותר נפשטים לצד צפון. רחוקים מנהר פרת עוד יותר מכמעט ג׳ מדרגות אורך, והוא ס״ד וחצי פרסאות פרסיות המורגלות בלשון חז״ל או מ״ה פרסאות געאגראפיקות, ומשם והלאה מתרחק נהר פרת עוד יותר מארץ כנען. וכבר אמרו חז״ל שארצות ג׳ אומות קיני קניזי וקדמוני בלתי נלכדו מיוצאי מצרים.

אם נשים כל הנאמר בכור הבחינה, יעלה הרעיון על רוחנו שאבותינו יוצאי המדבר עדיין אינם באו עד הנהר פרת, ומארץ כנען עד הנהר הזה היו מושבות קיני קניזי וקדמוני. והנה המדבר פה היה מדבר צין היא קדש אשר שם חנו אבותינו, ולכן אמר מהמדבר בה״א הידיעה, והוא איננו רחוק מארץ מצרים השוכבת בקרן דרומית מערבית לארץ כנען כידוע. (ולאיית רש״י פה שהיא דרומית מזרחית איננה מוכחת, ונהפוך הוא! שמשם ראיה שהיא בדרומית מערבית, כי קדש רחוק מים המלח, והגבול נסב מקצה ים המלח למעלה עקרבים לפני

מים

„הערויף אונד קאָממע נאָהער, מיינער קינדער פיהרער!" —
ערטענטע עס פֿאָם שטוהלע דעס אללהערדשערס —
„הויע דיר אונטער דעם טהראָנע דיינעם עוויגלעבענדען רעגענטען
„צוויא סאַפירנע טאפֿעל אויפֿ"!
פֿאָר פריידע יויכצטע מאָזען דאז הערץ, אלס ער מערקטע, דער
אללערבארמער איזט זיין פירשפרעכער. נון טראטען דיא ענ־
געל פֿאָר דען גנאדענשטוהל דעס הערדן אונד פֿלעהטען:
„אָ וויר ביטטען דיך, דאס ער אונס ניכטס אנהאבע! האט זיין
„שוואכער שטאב דיא האַרטע דעס פֿעלזענס נעבראָכען 1),
„זאָללטען וויר איהם צו שווער זיין אונס צו איבערווינדען"? —
דיא אללמאכט שפראך צו מאָזעס:
„האבע קיינע פֿורכט. מיין גאָטטעססוואָרט זייא דיינע שטיטצע!
„נים מיינע לעהרע אונד שטייגע דאמיט הינאב, דען
„אונטער אללען מיינען פראָפֿעטען האבע איך קיינען זאָ טרייען גע־
„פֿונדען וויא דיך!" —

פתרון איזה מלות נכריות.

פלטין, — פאללאסט. — איקונך — דיין בילד. טירוני — טהיראננען, הערדשער — ולפניס בל היה ססו זה כינוי לגנאי, כי הוראתו המקורית היתה אדון ומושל כידוע למציני לשון יונית. אכסנאה — גאסט. — אנפרטון כמו אמפרטון או אמפרטור — קייזער, אללהערדשער, — לקוח משם מלך רומי. אפילגוס, נ"ל אַפְלָגוס — לאָבערדנער. — דְקֵרִים נראה לי שנ"ל דְקֵרִיָם, כי Kirie בלשון יונית אדון ומושל כמו בדחז"ל סך קירי פלסתר. — והנה כל השמות המובאים פה הם כולם מלשון יונית, אשר יושבי אסיא המערבית בימי כותבי האגדות והמדרשים השתמשו בם פעמים רבות. מלבד אנפרדון הוא מלשון רומית.
מהנ"ל

ערצפֿאטערס יאקאבס איס טהראנע דעס אללערהעכסטען איינגעגראבען. וואז
זיא מיט דיזער אללעגאריא זאגען וואללטען, לעסט זיך מיט וועניגען ווארטען
היער ניכט געבען.

1) איינע אנשפיעלונג אויף דיא ביבעלשטעללע אין (שמות י"ז וי"ו).

רש"ד, אמנם אף כי המתרגם יב"ע נפל במכמורת הטעות הזה, בלוא משוא פנים יש בדבר האמת! — וזה (ביחזקאל מ"ז י"ט) כתוב: ופאת נגב תימנה מתמר עד מי מריבות קדש נחלה, אל הים הגדול ואת פאת תימנה נגבה. ופירש רש"י מתמר, מיריחו שהיא עיר התמרים וכת"י, עכ"ל, והוא משפט מעוקל, כי יריחו עוד רחוקה מנגב א"י, ובין יריחו ובין גבול הנגב כל ים המלח, ויריחו שוכבת ממזרח ירושלים מעט לצד צפון, והראי' כי יריחו היתה אצל יוצאי מצרים בחלק בנימין אשר הוא מצפון ליהודה.

לכן הדיעה הנכונה שכוונת הכתוב על חצצן תמר, והיא בנגב ליהודה ולים המלח בקצה מזרחית דרומית, ונקט הכתוב חלק אחד מהשם המחובר משני שמות, והניח החלק השני כנהוג בהרבה מקומות. אחרי כי שפטתי משפט צדק זה, ראיתי כי רעי המנוח בעל מחקרי ארץ פתר ג"כ עיר תמר ביחזקאל על חצצון תמר, אולם לא הוכיח דעתו בראיות כמוני. והקורא המבין ישפוט כי מישרים אתנו.

מהנ"ל

באור פסוקים עלומי ההבנה.

כתבי קדש הם הררי עד, שם שפונים מכמני גנזים. נחמדים משהם יקר וספיר, מפז ואבני אקדח; אף כי יחלבו בהם דורשי לשון אלפי שנים. וכל מלה ומלה יזוקו בכור הבחינה, עוד בל יריקו אותם מלהכיל בקרבם שפע הגיונים לפונים, ודורות יבואון ישמחו לדלות משם פנינים ואבני חפץ לא שזפתון עין חוקר. — אשרי המבקר שדי תרומות אלה! בכל יום ישיב נפשו בפרחים חדשים, המריחים לאפיו מור ואהלים כל ראשי בשמים לא שערום הראשונים. מקרא קדש! בך אשתעשע כל ימי חיי, בשורותיך אתהלך כל ימי לבאי; כקשה כי יעבר בי, חבלי עמל ואון כי ישבוני. אנשי בליעל כי ירדפוני בחמת עכשוב תחת שפתמו, בני בלי שם, אשר אין אלהים כל מזמותם יחרשו רע לי, אתה מפלט ומנוס לי ביום צרה, אשחק למלתעות מלחשי שקר כי אבקר קדוש היכלך, ומבארך אשאב מי ששון וישועה! —

ספר משלי הוא ביד כל מורה ותלמיד, וכל בחור יתפלל העתקת המליץ המשכיל המנוח רא"א, כאלו ילקוה אנשי כנסת הגדולה. בל אקטין בעיני בני עמנו תהלת המושלם הזה, כי רבות עשה בהעתקתו; אולם כל מבין לשון וספר יכיר, אשר רבות פעמים נטה מדרך הפשט.

ועל

נגב, והנה זה לקדש ברנע, ומקדש ברנע דרך עצמונה עד ים הגדול אינהו רק חלק שלישי מהמרחק אשר בין קדש לקצה ים המלח קדמה.

ועתה אטיף לקחי ואומר, שלדעתי כל ארץ החתים כולל כל הארצות של האומות קיני קניזי וקדמוני, וכל הפסוקים יתישבו על מכונם, ושיעור הכתוב פה מהמדבר, ר"ל מקצה דרומית מערבית, ומהלבנון הזה אשר הוא קצה צפונית מערבית עד הנהר נהר פרת; ועתה הוגבלו הגבולות הן למעלה והן למטה. והוסיף לבאר ולאמר כל ארץ החתים עמון ומואב ואדום, וכולל ארץ פאלמירענא עד עיר כרכמיש וארם דמשק; ויען שהמדבר והלבנון רחוקים מהים התיכון הנקרא Mediterania, ולכן הוסיף לאמר עד הים האחרון מבוא השמש. זו פה! אולם בתורה הלך הכתוב בדרך אחר אף שהתוכן הוא אחד, ורצה שם להודיענו שגבול א"י מלמעלה, ארכו לרוחב העולם nördliche Breite, ומן נהר פרת עד הים האחרון והוא רוחב א"י לאורך העולם, östliche Länge יהי' גבולכם. ואם בגבולות הארץ (במדבר לד"ק לא נמצאו גם הארצות קיני קנזי וקדמוני כלולות, הלא גם ארצות האמורי של סיחון ועוג לא נמצאו כלולות בגבולותיה שם! ובוודאי במחשבת כורת הברית של נתינת הארץ עם אבותינו היתה גם כניסת ארצות סיחון ועוג. — הן נמצאו שלמה כבש ובנה תדמור במדבר והיא עיר פאלמיר, קרוב לנהר, פרת; ובימי בית שני כבש ינאי את אדום, (זכרי' ט' ב') אמר, וגם חמת תגבל בה, והיא רחוקה למעלה לצד צפון.

והנה דעת רש"י ז"ל בבאורו לסדר כח בלתי מתנגדת לדברי אלה ועיי"ש. וראינו שגם יחזקאל הנביא גזר גבולות א"י לצד צפון אל יד דרך חתלון לבוא חמת, אמנם חלוקתו (שם מ"ח) אורך הארץ לשתים עשרה רצועות, לכל שבט רצועה אחת, ורצועה כ"ה אלף, ועשרת אלפים רוחב לכהנים ללוים ורצועה לנשיא ותרומה אחוזת קדש לה'; ומירושלים למעלה חלקי שבעה שבטים ומירושלים למטה חלקי חמשה שבטים אף שלמטה איננו חלק השלישי מכל הארץ ועוד שם מדבריות, וביותר כי יגדלו גבולי הארץ עד חמת — כל אלה הם כמו שאר חדשות בנבואותיו אשר בהן יאיר עינינו הכהן העומד לשרת באורים ותומים ב"ב.

(ב)

ויען דברנו דבר מיחזקאל אעבור מענין לענין בבאורו ענין גבולות הארץ, ואעיר הקורא על טעות הוכח אשר לא תלי ולא אדגיש בו המבאר

רש"י

המשל בפי כסילים כי אינם מבינים תוכו ופנימיותו, ואין המשל בפיהם יורד· לחדרי לב השומע, ויתורגם:

עז האֶנגען דיא שענקעל פֿאָם לאהמען (מאטט העראב)
זא אויך גלייכניסרעדע אים מונדע דער טהאָרען·

(ד) **פסוק י"ד רב מחולל כל·** הרא"ה פירש מחולל מלשון חלול, אולם במובן זה נאמר תמיד על דרך השלימים בדגש ע"הפ ולא על דרך המרובעים; והכתוב בעצמו הוא קשה ההבנה, וכבר נתקשו בו הראשונים; והמדרש אגדה, ור' משה הדרשן ורש"י כל אחד נלחץ ע"פ דרכו בו. לכן נראה שכוונת הפסוק שהעשיר חושב להוציא יקר מזולל ולחולל ולהוליד ע"י עשרו הכל מן האפס אל היש, וחושב לשכור ולסגור [כדעת חז"ל מלשון עושי שכר (ישעי' י"ט)] מעשה כסיל אשר עשה ולהשכיח המעשים העוברים והחולפים, אולם עמלו לריק ופעלו מאפס! כי ככלב שב על קיאו, כן כסיל. כי הוא שונה ומכפיל באולתו· **ועי"כ** יוקשר הכתוב שלאחריו עם כתוב זה היטב, ויתורגם:

ברינגט דען דער פֿאָרנעהמע אללעם הערפֿאָר —
ווען ער גלויבט דאז טהאֶריכטע צו פֿערשטאָפֿפֿען,
אונד דיא פֿערפֿלאָססענען (האנדלונגען) איינצודאָממען?
איזט **דאָך** וויא דער **הונד** א. ז. וו.

יששכר בער שלעזינגער·

ואל הדורש מקרא קדש חובה לנסות האם יצליח לתקן המעות. ולראי' אביא איזה פסוקים במשלי פרשה כ"ו.

א) **פסוק** ד' אל תען וגו'. בפסוק הזה ובפסוק שלאחריו כבר תמהו הראשונים, וגם האחרונים לא מצאו ידי חובת הפשט. ולי נראה שהפסוק הראשון הוא על דרך תימה, ופירושו: האם אל תחפוץ לענות כסיל על דרכו? השמר לך, לבל ידמה אותך אל נפשו, כי יאמר שאתה מנואץ מדבריו, ומחשבותיו צודקות בעיניך. לא כן! רק ענה כסיל כאולתו. לבל יהי חכם בעיניו. והבוחן יבחן, כי לפי דעתי מעט הזרות בביאורי.

ב) **פסוק** ו'ו מקצה רגלים וגו'. לא מצאנו פעל מן שורש קצה בבנין הכבד בהוראת התיעוב — איבערדריססיג זיין, — וא"כ העתקת רא"א — ערמידעט פּיסע — בלתי ישרה. ואנכי בל הסירותי הוראת המלה הזאת מכל חבריה בכתבי קדש, אולם אחשוב ששם **רַגְלַיִם** פה הוראתו על קדימת הענינים לדבר להוציא מכח אל הפעל, וכאשר אמרו רז"ל בסנהדרין ריש פ"ע שרגלים לדבר, וכ"פסק הרמב"ם הלכות רוצח פ"ד. שהולך על דברי הת"ק, והפירוש שהרוצח נתן רגלים לדבר שימות הנרצח, ומובנו בל"א — געלעגענהייט. — הלא נאבדו מאתנו רוב שמושי לשון עבר, ונהי כפותרי חדות כי נבוא לדעת דעת הקדושים! ועל פי דרכי יתורגם:

עז שניידעט (זיך זעלבסט) דיא געלעגענהייט אב א. ז. וו.

ג) **פסוק** ז"ן דליו שוקים מפסח וגו'. לחן הרא"א כיכר בפתרונו, כי על המחול — טאנץ — יותר ראוי לומר מחל. דלג, רקד, קפץ, כרכר, פזז. ואחרי החקירה בדבר מצאתי כי בלשון הגמרא הנאמרה על הרוב בארמית, זקן מדולדל הוא זקן המשתלשל ויורד למטה; גם בערבית דלי הוראתו על השתלשלות למטה, וכן מצאנו בעברית: בכל דליותיו תשכונה (יחזקאל י"ז כ"ג), והולך על הענפים התלויים מלמעלה למטה, גם מצאנו דלו מאנוש נעו (איוב כ"ח ד') והולך על אנשים החופרים בהרים למצוא מתכות, שמשתלשלים למטה. ומה זרות אם נאמר שהמליץ הליץ יו"ד ע"ד כל"ה תחת הדגש בע"הפ הלא מצאנו חילוף בגזרות למאות! והנה **הפסח** איננו יכול להלוך על רגליו רק על משענת, שוקיו תלויות בלי כח להשתמש בהן כל צרכו; וכן

במשל

שיינען, יעדער איזראעליט פֿאָן געזונדער אורטהיילסקראַפֿט אונד אונבעפֿאַנגענעם גייסטע, צוגעשטעהען מוס, דעם לעזענדען פּוב־ליקום אין איזראעל בעקאַננט צו מאַכען׃

לעמבערג דען 15. פֿעבער 1830.

יהודא ליב מיזיס.

לכבוד איש אמת ירא את אלהים מרניס, יקר רוח ומבין דעת מו"ה יהודא ליב מיזיס מלעמבערג בעל מחבר ספר קנאת האמת!

בערלין דען 10. נאָוועמבער 1828.

איירע וואָהלגעבאָרען! מיר אין העברעאישער שפראַכע איינגע־ רייכטע דרוקשריפֿט ספר **קנאת האמת**, האבע איך מיט פֿערגנייגען ערהאַלטען אונד זאָ ווייט איין האָהעס אַלטער אונד דיא איהם בעגלייטענדע שוועכע עס געשטאַטטען, האבע איך זיא טהיילווייזע געלעזען. אום זאָ וועניגער בין איך אים שטאַנדע איבער דאַז גאַנצע איין גנייגענדעס אורטהייל צו פֿעללען. וואַס אַבער אים אללגעמיינען אויך דעם וועניגער בעפֿוגטען ריכטער איינלייכטען ווירד, איזט, דאַס דיא שריפֿט מיט פֿאָללעם רעכט דען טיטעל **קנאת האמת** פֿיהרט.

„אַבגעזעהען דאַפֿאָן דאַס דער פֿערפֿאַסער איין ריינעס דייטש־ ליכעס העברעאיש שרייבט, אונד זיינע לעהרען ניכט דורך איינען קרייזען אונד איבערווירצטען זאָ גענאַנטען אָריענטאַלישען שטיעל שווערפֿעלליג פֿערדונקעלט, אַבגעזעהען דאַפֿאָן דאַס דערזעלבע דיא קענטניס דער שריפֿטען דער בעריהמטעסטען שריפֿטשטעללער דער איזראעליטען אויס איהרער בעססערן צייט קעננט אונד וואָרטליך צור אונטערשטיצונג זיינער בעהויפּטונגען אַנפֿיהרט, אַבגעזעהען ענדליך אויך פֿאָן זיינער בעלעזענהייט אין דען ווערקען דער וויזען פֿרעמדער קאָנפֿעסיאָנען דיא ער ריהמליכסט בענוצט."

געהעט אויס דער גאַנצען שריפֿט דייטליך הערפֿאָר, דאַס דער פֿערפֿאַסער דיכטיגע אונד עדלע בעגריפֿפֿע פֿאָן דער הייליגען רעלי־ גיאָן האַט, אין וועלכער ער געבאָרען איזט, דיזע בעגריפֿפֿע אין איהרער גאַנצען לויטערקייט צופֿערברייטען, דיזע רעליגיאָן זיינען גענאָססען אַנס העדין צו לעגען, זיא צום נאַכדענקען אונד זעלבסט־ פֿאָרשען אַנצולייטען, איזט דער צוועק, דען ער דורכאויס צו פֿער־ פֿאָל־

בריף אונד בייטרעגע דאז ווערק קנאת האמת בעטרעפפענד .

איך האבע אין ערפאהרונג געבראכט, דאס עס לייטע אונטער
מייגער נאטיאָן גיבט, דיא זיך מיהע געבען, מיין ספר קנאת
האמת [געדרוקט בייא ה' אנטאָן ערלעס פאָן שמיד וויען 1828],
בייא יעדער געלעגענהייט צו טאדעלן אונד הערא בצווירדיגען; וויא
וואָהל זיא מיט איהרעם טאדעל ביים געבילדעטען פובליקום, וועלי
כעס יעדעס בוך נאך געהעריגעם ווערטהע, צו בעאורטהיילען וויים,
ניכטס ערווירקען ווערדען; דען קיין פערנינפטיגער לעזער נימט
פאָן ווארטען נאָטיץ, דיא ניכט בעגרינדעט גענוג זינד, אויך זיהט
ער קיינעסוועגס אויף דאז הינגעוואָרפענע אורטהייל איינעס מאני
נעס, מאג ער אויך בייא איהם אין געוויסער היניכט אין אכטונג
שטעהען, זאָ באלד ער וואהרנימט, דאס פאָראורטהייל, אָדער
איגלזוכט, אָדער פערזאֶנליכער האס געגען דען פערפאססער דעם
אורטהיילע צום גרונדע ליגט, אָדער בלאָס אין ערוועגונג ציהט,
דאס זאָ עטוואס דאז אורטהייל פעראנלאסט האבען קאן: אונד
איבערהויפט האבען ביים אונבעפאנגענען לעזער אויטאָריטעטען
קיינען ווערטה, וואָ דיא פערנונפט זעלבסט צו ריכטען פערמאג ·
דא עס מיר אבער הויפטזעכליך דאראן געלעגן איזט, דאס מיין
בוך פאָן זאָלכען פערזאָנען געלעזן ווערדען מעגע, בייא וועלכען
דיא פערנונפט איהרע רעכטע זיך נאָך ניכט ערוואָרבען האט, אונד
דאהער געוואָהנט זינד, מיט אנדערער אויגען צו לעזען, זאָ בין איך
בעזאָרגט, דאס ניכט דיא וואָרטע דער אבערגלייבישען אונד מיס־
גינסטיגען פערלייםדער בייא איהנען איינגאנג פינדען, וואָדורך זיא
פאָם לעזען דעס ספר'ס אבגעהאלטען ווערדען; איך האבע אוים
דיזעם גרונדע עס פיר גוט בעפונדען פאָלגענדע שרייבען, פאָן מעני
נערן רערען שריפטשטעללערישער רוף יעדעם העברעאישען ליטע־
ראטאָר בעקאננט איזט, אונד דערען פעהיגקייט איבער ליטעראַ־
רישע פראָדוקטע צו אורטהיילען דיא אין אונזרער שפראכע ער־
שייגען

אייניגסטען וואונש: דאס ויא איהרען צוועק ערדייכען אונד אין דעם בעוואוסטזיין דער פפליכטערפֿיללונג איהרע בעלאָהנונג פֿינדען מעגען. —

פֿריעדלאָנדער.

אף כי אינני מודה לכל דברי ספר קנאת האמת, עכ"ז לא אכחד תחת לשוני שמצאתי בו ענינים הרבה נאים ונכונים מיוסדים על אדני חקירות חכמי קדם ואנשי השם, המה רב סעדי' גאון הרמב"ם הרד"ק הרלב"ג וזולתם מגדולי ישראל ושרי ואדירי התורה והחכמה, וגם לקוטי פרחים נותנים ריח כקטורה נאון שוחרי האמת, והמתקוממים נגד דעת ותבונה אף להם ולא ידיחון:

פראג את הטוב נקבל לפ"ק.

הערץ האָמבערג, ק. ק. שולראטה.

בע"ה

יקר החזיון הזה ספר קנאת האמת, בו יפיץ המחבר נ"י אור החכמה על ענינים נשגבים, להשכיל תועים בינה, ולפקוח עינים עורות. תוכו רצוף פשר מאמרים, סתומים בדברי ח"ז"ל באר היטב בדרך החקירה העיונית בשפה ברורה ומליצה צחה יועיל לכל חיך מבין. לא רבים יחכמו בזמנים אלו להעמיק בדברים סתומים כאלה, ומעטים בני עליה אשר אור הבינה נגה עליהם המתערבים בנפשם להפיץ מעינות מחשבות רוחם חוצה בלב אמת ותמים. על כן כל אוהב חכמה ורודף אמת יתן כבוד ויקר להמחבר החכם נ"י אשר ברוחב בינתו, זך שכלו ואומן כפשו העיד אוזן בלמודים היקרים האלה. נבוני לב יפלסו הכל במאזני הבחינה ואת הטוב יבחרו, ועוצם עיניו מראות אור השמש יאמר לכל נואש. —

פראג יום ד' ז"ך מרחשון תקפ"ט לפ"ק.

יהודה בן יונה לבית ייטיליס.

פֿאָלגען שיינט. דאחער אונטערשטיצט ער זיינע אונטערווייזונגען
טהיילס דורך גרינדע אויס דער געזונדען פֿערנונפֿט געשעפֿפֿט,
טהיילס בויעט ער אויף דיא אויטאָריטעט דער בעריהמטעסטען
וועלטווייזען דער איזראעליטען, דערען אנזעהען זייט יאהרהונדער-
טען בייא דען רעליגיאָנסגענאָסען לענגסט בעוואָהרט איזט. דיזעס
קעננען זעלבסט ניכט דענקער אונד אין פֿאָראורטהיילען ערגרויעטע
מעננער ניכט אין אברעדע שטעללען.

פֿאָרציגליך מוס דער אונפּארטייאישע בעאורטהיילער דיזעס
ווערקעס ניכט דען אומשטאנד איבערזעהען: צו וועססען בע-
לעהרונג אונד אנרעגונג דיזע שריפֿט פֿערפֿאסט איזט, פֿיר
זיינע רעליגיאָנסגענאָסען, וועלכען דער אנבויא דער געפֿילדע
דער גאָטטעסגעלעהרהייט אונד וועלטווייזהייט פֿעלליג אונבע-
קאננט איזט.

איין ערנסטהאפֿטעס שטודיאום דיזער שריפֿט ווירד דען איזראע-
ליטען פֿעראנלאססונג געבען, איבער דיא וויכטיגסטען געגענשטאָנ-
דע, וועלכע דען מענשען צו אללען צייטען הייליג בלייבען מיסען,
בעטראכטונגען אנצושטעללען, דיא זאֶטצע צו פריפֿען אונד דאדורך
איינען שאטץ פֿאָן נייען אנזיכטען אונד ערקענטניסען צו ערלאנגען,
וועלכע זיא שווערליך אין דען פֿיעל עלטערן שריפֿטען איהרער אייגע-
נען געלעהרטען פֿינדען דירפֿטען.

דיזע וועניגע וואָרטע מיין נעהרטער הערר! זינד דאז איינ-
ציגע וואס איך איהנען נאך איהרען מינדליכען פֿערלאנגען מיטצו-
טהיילען אים שטאנדע בין. איך האבע עס איהנען ניכט פֿערהעהלט,
דאס איך אין פֿריהערן יאהרען עהנליכע פֿאָרזעצע וויא דיא איהרי-
גע געפֿאסט האבע, אונד וואר עבענפֿאללס דער איבערצייגונג:
מאן זייא נאך זיינען קראֶפֿטען אונד פֿערהעלטניסען פֿערפֿליכ-
טעט, נאך זיינעם בעסטען וויססען, אויפֿקלערונג עכטע רעלי-
גיאָזיטעט אונד קעננטניססע אונטער זיינען מיטברידערן צו פֿערברייט-
טען, דען ערפֿאָלג מוס מאן דער פֿאָרזעהונג איבערלאסען. נעגענ-
ווערטיג בייא האָכפֿאָרגעריקטעם אלטער אונד אין יעדעם זיננע דעס
וואָרטס איין ניכטבריכיגער מאן, בלייבט מיר ניכטס איבריג, אלס
אין מיינעם לעהנשטול דען איבונגען אונד פֿערזוכען דער יונגען מאָנ-
נער, דיא זיך דאצו בערופֿען פֿיהלען, מיינען הערצליכסטען בייא-
פֿאלל צו צורופֿען, אונד דיזען ערהאלטען זיא היעמיט מיט דעם

ה׳ י״ל מיזיס לעמבערג!

וויען אם 3. אָקטאָבער 1828.

איך בין איהנען הערצליכסט פֿיר דיא מיטטהיילונג איהרעס לעצט הערויס געגעבענען ווערקעס „קנאת האמת" פֿערבונדען, וועלכעס איך מיט פֿערגניגען געלעזען אונד וואָדורך איך מיך אין מאנכער ריקזיכט בעלעהרט האבע. שאדע דאס דיא וואהרהייט צו וועניג געננער האט, אום איהרען ראֶכערן דאנקען צו וואָללען. דערגלייכען גייסטעס פּראָדוקטע זינד דען געאָמעטרישען אויסמוע־סונגען אֶהנליך, וואָפֿאָן דיא בעטרעפֿענדען געגענשטאֶנדע ניכטס מערקען, אויסער ווען דענקענדע וועזען זאָלכע געוואהרען, וועלכע אויך דיא בערעכנעטען אבשטאֶנדע צו בעהערציגען וויסען׳ וואס אבער לײדער! בייא איהרעם שטרעבען פֿריינד! זעלטען דער פֿאלל איזט, אינדעסען וואוסטען יא דיא וועלטקערפער אויך ניכטס פֿאָן דען בעמיהונגען איינעס נעווטאן אָדער הערשעל — אונד דענגאָך פֿאנדען דיעזע גייסטערהעלדען איהרע בעלאָהנונג אין איהרעם בע־וואוסטזיין אונד דער אכטונג דער וועניגען דענקער, וכן גם אתה אהובי! אך בזאת תמלא תשלומך ואז תנקה מהאולת משובת ישראל.

איהר ערגעבענער

שלמה מיללער.

שלום לך רעי יקירי!

אלף תודות לך על אגרתך הנחמדה אשר כבדתני בה! ראיתי שעוד נפשך קשורה בנפשי מה גדולה השמחה אשר הרגיש רוחי בקראי במכתבך את חפצך להתעלם אתי באהבים. ותגדל שמחתי מאוד בראותי את תשוקתך הגדולה ללמודי החכמה, כי עזה אהבתי אליה, וכל חפצי בה ובאוהביה.

אודות השמועה אשר בשרת אותי אתן תודה לך; אולם עלתה תוגת נפשי עליה; חי רוחי! כי לא האמנתי זאת על ידידנו אם לא קראתיה באגרתך. מה מאוד אשתומם עליו! כי מי לא יתפלא לראות איש משכיל אשר ישליך החכמה אחרי גוו בעבור שיקרא באיזה ספרים כי הרמב״ם שנה את טעמו וחזר מדעותיו הפילוסופיא בסוף ימיו ומלא חפץ בידיעת הקבלה? — הנשמע כזאת מאיש אשר הרגיל את נפשו לחקור אחרי מקור כל דבר, ומאז שם לו לחק לבל יראה על משפטי איש אף

ידידי אוהב אמת! הן אמת תפלת בטוחו׳ וקטרת לבונה אך קטורת תועבה היא לך, לכן אשמור פי ולשוני מהלל מעשיך בשער, אך מי ישים מחסום לרגשת נפשו? לבבתני אחי לבבתני! בקסם שפתיך. ואם גם מדבריך עיני עורים לא תפקחנה וכאז כן עתה העטלפים מאור השמש יכוסו — הן נועם אמרותיך לעזר ולהועיל בחברת האנשים בכסף יתהלכו למו אשר בעת לא יום ולא לילה יקוו לאור ואין — ועתה צלח ורכב על דבר אמת ותורך נוראות ימינך ואל תשיב לבך לקהל מרעים אשר יריעו אף יצריחו על ספרך — הירח יקר הולך אם גם עדת כלבים יחלו לשונם לנגדו. —

פראג יום ב׳ מרחשון תקפט״ל.

אוהבך בכל לב ונפש

וואלף מאיר מורה לשון עבר.

פראג אם 2. אָקטאָבער 1828.

ה׳ ליב מיזיס!

איהרע ווערטהע צושריפֿט נעבסט בייאגעלעגטעם ספר **קנאת האמת** איין טרעפֿליכעס זייטענשטיק צו איהרעם פֿריי־הערן תכונת הרבנים, האבע איך מיט פֿיעלעם פֿערגניגען ערהאל־טען אונד געלעזען. איך ערזעהע דארויס דאס זיא אין איהרעם שטרעבען לפקוח עיני העורים ולבער את הקמשונים ואת החרולים אשר זרעו ואשר נטעו האולת והזדון על פני גן אלהים אונערשיט־טערליך זינד. שרייטען זיא ליעבער פֿריינד אויף איהרער איינמאל בעטרעטענען, פֿרייליך ניכט אימּמער מיט ראָזען בעשטרייטען, באהן פֿאָרט, אונד לאסען זיא זיך פֿאָן זאָ מאנכען הינדערניסען ניכט אבשרעקען, כי את מי כמו אלה? אבער שכרו אתו ופעולתו לפניו אינדעם יעדער מאן געראדעס זיננעס אונד הערצענס, איהרעם עדלען שטרעבען דען געביהרענדען דאנק צאָללען מוס. נעהמען זיא דיא פֿערזיכערונג מיינער האָכאכטונג אין דער איך בין מוכן לטובתו.

פרץ בר״י בער.

אפונה ואסתפק כי ידידנו ישוב אלינו ויודה את פשעו, כי מיום הוסדה הארץ לא סר איש נבון מדרך החכמה בלב תמים — ואם קרה זאת, לא עברו שנים רבות והוא שב אליה, בכל זאת עלינו לעמול ולעשות כאשר יש לאל ידינו שישוב מהר לדרך החכמה למען לא נהיה עוד ללעג ולקלס בעיני שונאי ומקטיני התבונה כי לא אוכל שאת זאת — בחקרי על הבשורה הזאת פחד פחדתי אולי יהיה ידידנו למשל ולמופת לנערי בני ישראל המתחילים בחכמה, שיעזבו גם הם אורח החיים וילכו אחר ההבל כמוהו, ונועצתי את נפשי מה לעשות נגד הרעה הזאת, אז עלה בלבי לחבר המכתב הזה ולהוציאו לאור למען ידע ישראל באמת כי המחברים שהחליטו שהרמב"ם חזר מדעותיו טעו ומקור דבריהם משחת, אשר אין לו יסוד נאמן, ואם יש את נפשך שלוח תשלח את המכתב הזה ליד ידידנו בעוד שעיניו פקוחות, ולא טחו מלראות את האמת ולבו עוד לא השמן, ובטוח, אני שיראה בעיניו ולבבו יבין ושב ורפא לו.

המחברים אשר כתבו בספריהם כי הרמב"ם כתב אגרת בסוף ימיו לאחד מתלמידיו ובו אמר שחזר מדעותיו הפילוסופיא וחפץ בידיעת הקבלה, המה:

בעל מגדל עוז (חבר ספריו בשנת קל"ח לאלף הששי) הרב ר' משה אלאשקר (חי בתחלת מאה השלישית לאלף הזאת) החכם דון יצחק אברבנאל (חי ג"כ במאה הזאת) הרב ר' מאיר גבאי בעל עבודת הקודש (חי בתחלת מאה הרביעית לאלף הזאת) ובעל שלשלת הקבלה שהיה אחרון להנזכרים. אלו הם המחברים המחליטים המעשה הזאת, ויוכיחו אותה מאגרת אשר לפי דעתם כתבה הרמב"ם בעצמו לתלמידו לפני מותו. אבל אם נחקור אחרי הדבר הזה, נראה ברור שאין האמת אתם, והחכם הזה לא שנה את טעמו מימיו, כי האגרת אשר דבריהם נוסדים עליה היא מזויפת ואיננה מאתו, וכבר רמז על זה הגאון ר' יעקב עמדן בספרו הנחמד מטפחת ספרים (אשר בו הוכיח בראיות, כי ספר הזהר איננו מרשב"י) דף כ"ח ע"ב חלק ב' וזה לשונו: אם היות כבר נודע מ"ש בספרים שבסוף ימיו זכה הרמב"ם לחכמת הקבלה, אבל לא נודע אם שורש דבר נמצא בו ע"כ. וצדקו דבריו מאוד, כי יש ראיות הרבה להם ומופתים לאמת ולהוכיח על ידם שהאגרת הזאת היא מזויפת מאיש אשר רצה לרמות בני ישראל· ההוכחות והטענות אשר תבררנה זאת, הן:

(א) לפי דבריהם לא זכה הרמב"ם לדעת מידיעת הקבלה עד סוף ימיו וכי רק אז שמע מידיעה הזאת, ואנחנו נדע מדברי המורה

שידע

שהוא גדול ממנו בחכמה, בשפטו על ענין יקר הערך אשר ביד שכל האדם לעמוד עליו? מי האמין לשמועה כזאת על איש אשר לא פחד מפני כל במשפטיו ובמעלליו וכל מגמתו היתה מאז לראות רק אם רעיוניו ודרכיו הם על פי השכל והצדק? מי הוא האיש אשר ערב לבו לגשת אליו ולאמר באזניו: הנה ימים יבואו אשר תסוג אחור מהחכמה ותארח לחברה עם פועלי הבל וללכת עם אנשי הבעשטנים (המתחסדים). זאת לא עלה על מחשבותי על איש אשר ידעתיו שלא ישמע לדברי אחר אשר אינם נוסדים על יסודי השכל בדברים הנופלים תחת החקירה והעיון, על איש אשר לא נעלם ממנו שאין לנו בני ישראל להשען בעניני החכמה והמחקר כי אם על חקי השכל ויסודי הבינה; האם דברי הספרים הנ"ל הם דברי בעלי התלמוד אשר עם יעקב קבלו עליהם להאמינם? הלא ידוע הוא שדעות הפילוסופיא הם מדברי הסברה, אשר בחקירות כאלה אין להשגיח על דעת אחרים רק על השכל האנושי אשר חנן ד' אותנו בו לדעת כל דבר על אמיתתו! ולכן אף שנדע נכון כי הרמב"ם פנה עורף לידיעות הפילוסופיא בסוף ימיו, וכי דבריה לא מצאו חן בעיני כל גדולי ישראל, אין ראוי לאדם בעל שכל לשום לב על דבריהם ולהשגיח במשפטיו עליהם, כמו שאמר הגאון רבינו שמואל בן חפני: לא יקובלו הדברים במקום שיש להם מכחישים מן השכל וכו' (עיין רד"ק שמואל א' כ"ח). מה גדלה עגמת נפשי על דבריך האחרונים באגרתך בדבר ידידנו הנחמד! אנחנו והחכמה אבדנו בו ידיד נאמן וכת הסכלים והבעשט"נים ישמחו בו כבעל כל הון! דבריך על לבו לא פעלו מאומה, לא הטה אוזן להם, כל עמלך להשיבו אל החכמה מהבל היה תוחלת ממושכה היא להשיבו אלינו, אבל לא אמרת עוד נואש, זאת היא נחמתי כי לא אבדת כל תקותך, איחל לד' שישיב ויתנחם על מעשיו, יבין איך דרכי חסרי חכמה נפתלים הם וגדוליהם סרו מנתיב השכל וילכו עקלקלות, עוד תבוא העת כי ידע שרבים הם הרמאים המתעים את העם בדרך תוהו אשר לא ידעו אבותינו ויצוום לעשות מעשים ולהתנהג במנהגים אשר לא שערום הקדמונים. יואל אלהים שישים לבו על דעות ותהלוכות כת הסכלים, כי אדע נאמנה שאז ירפא סכלותם ויקן בם. ומי יודע דרכי ד' הנסתרים! אולי עשה אלהים זאת למען ידע ידידנו נכון את דרכי כת הבעשטנים ויהיה בידו לחבר ספר נגדם יגלה בו לבני ישראל כל מעשי ותהלוכות גדוליהם הרמאים והפתאים ואז תצא טובה מזה לעם יעקב. או אולי יתחפש בבגדי החסידות בכונה, למען יהיה בידו להתהלך עמהם ולהבין סודותיהם כי לא יעלימו הגדולים של כת הבעשטנים עוד דבר ממנהו. הגם שלא

אכונה

בזה כונתו, כי בודאי שמעו אז לעלתו רוב נערי בני ישראל אשר מופת ומשל איש אחד מגדולי עמנו, גדול הוא בעיניהם מכל מופתי השכל, ורובם אשר אין ביד שכלם לחקור אחרי שורש כל דבר, הטו אזנם לדבריו ביותר כי היה בידם להתגולל את עצמם ולאמר: מי ידע יותר שידיעת הפילוסופיא משבש ומביאה נזק רב לאדם, מהרמב"ם אשר כל ימיו עסק ועמל בידיעה הזאת.

(ה) הלא ידענו כי הרמב"ם אהב מאוד את בנו החכם ר' אברהם, ואם כדברי המחברים שהאגרת הזאת היא מידו, מדוע לא גלה לו שחזר מדעותיו הראשונות בידיעת הפילוסופיא, כדי שלא יפול במבוכת הידיעה הזאת ולהצילו ע"י דעות ידיעת הקבלה מרדת שאולה ולהורישו עולם הבא, ואנחנו נדע שהחכם ר' אברהם הלך בדרכי הפילוסופיא, ולעג על אחת מיסודותיה הראשיות של ידיעת הקבלה שהיא אמונת הגלגול *), מדוע לא גלה הרמב"ם דעתו מידיעה הזאת רק לאחד מתלמידיו, הבלתי נודע לנו, ולא לבנו? ומדוע לא השתדל לפרסם אותה ברבים, ולו עשה זאת, אז בודאי לא התעסקו גדולי ישראל אחרי מותו בלמוד ספר המורה, ואנחנו נדע כי בסוף ימי הרמב"ם ואחר מותו דרשו רבים מישראל בבתי מדרשיהם במדינת שפאניא הרבה בזה הספר.

(ו) הלא ידוע הוא שלא נוכל ליחס ספר ומכתב אל קדמון אחד ולהחליט שהוא חברו כי אם על אלה הדרכים: הדרך הא' לראות אם הלשון, עקרי וראשי דעות הספר הזה אשר נחקור על אמתת מחברו דומות לסגנון לשונו ורעיונותיו שכתב ודרש בשאר ספריו הנודעים בשמו. אבל אם בא בספר אשר לפנינו ענינים סותרים לדבריו בספרים האחרים הנודעים בבירור שהוא מחברם. אות ומופת הוא כי מזויף הוא מאחד שתלאו באילן גדול למען יתקבלו דבריו, אם לא שהמחבר בעצמו יגלה לנו הסבה אשר על ידה חזר כאן ממ"ש במקום אחר ושנה דרכי לשונו, ויוכיח בראיות נכחות אשר אין להשיב עליהן אמתת הסבה הזאת; והנה כל התנאים האלה אינם נמצאים באגרת אשר לפנינו. כי אם נחקור אחרי לשון האגרת הזאת ונדמה אותה לסגנון לשון הרמב"ם בשאר ספריו הנמצאים ביד כל קורא, נראה ברור ההבדל הגדול אשר ביניהם, וגם לא יוכיח בראיות הדבר אשר הסבה אותו לשנות לשונו ודעותיו· הדרך הב' אם הספר הזה מוחזק ומיוחס למחבר ההוא בפי רוב המחברים שחיו בימיו או אחריו ונשתלשל ונשאר בחזקתו מדור לדור, ולא בא בתוך

זמן

*) עיין בלקוטי פרחים לספר קנאת האמת.

שידע מתנה הרבה עוד טרם שחבר הספר הנכבד הזה. כי בפרק ס"א וס"ב לחלק א' מזה הספר לעג על הידיעה הזאת ועל מכבדיה ואוהביה *).

(ב) מי לא ידע גודל המחלוקת אשר היתה בין הנגרין אחרי הרמב"ם ובין מתנגדיו ושונאיו, ואם כדברי המחברים האלה מדוע לא הביאו האנשים, אשר בקנאתם קנאת הדת, דנו ספר המורה לשרפה! את אגרת הזאת לראיה ולהוכיח ע"י להנגררין אחרי דעות הספר הזה, שדנו משפט אמת? גם מדוע הרשיעו אותו חנם איזה ממתנגדיו וכינוהו מין וצדוקי **) עד שכתבו על קברו פה נקבר מ'. הלא לא חמס בכפו אחרי שחזר בעצמו מדעותיו הפילוסופיות והודה להמקובלים. ואז לא היה להם להחרים אלא ספר המורה?

(ג) מדוע אוהבי הרמב"ם מהרבנים, אשר הגינו בעדו בעתים הקדמונים, דחקו ליישב דבריו, אשר בהשקפה הראשונה הם נגד הדת, בדרכים רחוקים, ולא הצדיקו אותו בעצמו באגרת אשר לפי דעת המחברים הנ"ל היא מידו, ואז היה בידי אוהביו לסתום פי המקטרגים, ושטניו ולהראות שהוא בעצמו שב מדעות הפילוסופיא? וביותר קשה הוא על הרמב"ן, מדוע הגין בעד המורה באגרת שלו לרבני צרפת, האם לא היה נודע לו דבר מאגרת הזאת? הלא דבר גדול הוא שהרמב"ם, אשר שמו היה מפואר בכל תפוצות בני ישראל, שנה את טעמו והתחרט על הדעות שכתב בספרו המורה בעניני האמונה אשר רוב גדולי ישראל לא רצו לקבלם לאמת; ולא יתכן שהדבר הזה, אשר בודאי עשה רושם גדול בקרב עם יעקב, היה נעלם ממנו. ולמה לא התנצל הרמב"ן את עצמו עם אגרת הזאת במה שיסתור בפרושיו על התורה איזה מדברי המורה אשר לא ישרו בעיניו? היה לו להרמב"ן לומר: שהדעות האלו הם מהדברים שחזר הרב בם.

(ד) מדוע לא הזכיר הרשב"א, בתשובתו על דבר החרם שלא ילמדו נערי בני יעקב מיום החרם עד חמשים שנה חכמת הפילוסופיא, שום רמז מזה; הלא היה לו להביא ראיה מהאגרת הזאת שדעותיה הם נפתלות ומשובשות ושבעל ידיהן יבלבל האדם את שכלו; ובלתי ספק השיב בזה

*) לא יעלה במחשבתך שגעון כותבי הקמיעות ומה שתשמע מהם או תמצא בספריהם המשונים ומשמות חברום לא יורו על ענין בשום פנים, ויקראו אותן שמות, ויחשבו שהם צריכים קדושה וטהרה, ושהם יעשו נפלאות וכו'.

**) פערתם פה לבלי חק באמרכם על הגאון: יש לנו גדול ממנו שנעשה צדוקי (הרמב"ן באגרתו אל רבני צרפת).

עליה) ולרוב שמחתו בה היה משתבח בה לתלמידיו (כל זה לא נודע לנו כי אם על פי השמועה, אולי שקר הדבר אשר שמע ושוא ענו בו? ומי המה התלמידים האלה? ואף שנודע שהאגרת הזאת, היתה נמצאת בעזבון ובאוצר הספרים של אחד מתלמידיו. או שאחד מהם גלה אותה והפילה ביעקב, בכל זאת אין אנחנו מחויבים להאמין שהיה מהרמב"ם. הלא זה איננו נמנע כי אחד מתלמידיו אשר דרכי ויסודי הפילוסופיא לא עשו עוד רושם חזק בלבו, ושהשכלות האלה לנמוח בקרבו וחפץ בידיעת הקבלה ועזב דרך החכמה אחרי מות הרמב"ם, ברא מלבו אגרת הזאת, והשתדל לזייף מכתב הרמב"ם רבו, למען יתגלגל על ידו ולא יתראה כהפכפך, ופוסח על שתי הסעיפים) אמנם לא זכה לזה עד קרוב לאחרית ימיו (ממכתבי ואגרות הרמב"ם שכתב לבנו בסוף ימיו נראה שקר הוא, כי דבריו הם דומים לדבריו בתורה) שכבר חבר כל ספריו (על זה נאמר הרוצה לשקר ירחיק עדותו, ובערמה כתב אחר שחבר כל ספריו למען לא נוכל לסתור דבריו מספריו שחבר מקודם) ע"כ. בעל שלשלת הקבלה דף ל"ג כתב: ראיתי בספר אגרת חמודת שחבר ר' אליה' חיים (המחבר הזה חי שלוש מאות שנים אחר הרמב"ם) שאומר בהקדמתו. אני ראיתי אגרת הרמב"ם שכתב מירושלים למצרים לתלמידיו והיה אומר אחרי בואי בארץ הצבי מצאתי זקן שהאיר את עיני (לא במעשה מרכבה כי אם) בדרכי הקבלה (אם הזקן הזה הוא ר' יעקב הנזכר בדברי המפרש להרמב"ן, לא למד הרמב"ם בארץ ישראל כי אם במצרים, ואם למד בארץ הצבי לא למד מר' יעקב, לדברי מי נטה אוזן? מאי חזית דסמכת אהאי, סמוך אהאי, לכן אני מחזיק בדברי שניהם, ומאמין לבעל אגרת חמודת שלא למד הרמב"ם בארץ מצרים הקבלה, ולבעל המפרש דברי הרמב"ן שלא למד אותה בארץ ישראל, אלו ואלו דברי־שקר הם —) ואלו ידעתי אז (מתי) מה שהשגתי עתה (מה השיג?) דברים רבים כתבתי שלא הייתי כותב (מי יגיד לנו שרמז הרמב"ם בזה על עניני הפילוסופיא? הלא נודע לנו כי גם על שאר ענינים דרש הרבה (האברבנאל בנחלת אבות שלו בסוף פרק עקביה על דבר המשנה: „אבל כל שמעשיו מרובים על חכמתו" כתב: וגם שמעתי (לא ראה שום אגרת ולא ידע מספר שחובר רק שמועה באה לאזנו, גם לא רצה להשען על דברי בעל מגדל עוז אשר בלתי ספק קרא אותם) שהרב המיימוני כתב באגרת שלו אלה הדברים: בסוף ימי בא אלי אחד (לא למצרים ולא לירושלים, לא זקן ולא ר' יעקב) ואמר לי דברים של טעם (לא אסר לו ולא האיר עיניו, רק אמר לו, לא דרכי הקבלה ולא חכמת הקבלה, לא מעשה המרכבה ולא ענין הקץ; אולי גלה לו שטה חדשה

זמן מימיו עד עתה שום ספק במחברו, ולא ערער שום מחבר עליו; משא"כ באגרת הנ"ל שלא באה בקבלה מדור לדור, ולהיפך איזה מגדולי ישראל היו מסופקים בו (בעל שושן סודות עיין לקמן בדבריו, והגאון ר' יעב"ץ). והדרך הג' אם לא נתגלה הספר ההוא בחיי המחבר, כי אם הרבה מאות שנים אחרי מות האיש אשר אנחנו מיחסים אותו אליו, כמו עד"מ ספר הזהר המיוחס לרשב"י, אז לא נוכל להאמין באמתת הדבר, רק באם שהמחברים שהיו בימיו או שנים מעטים אחריו מביאים בספריהם את המכתב הזה בשם המחבר המיוחס אליו ומביאים הרבה מדבריו ודעותיו, או שיספרו ויגידו לנו שהוא חבר אותו, ואנחנו נדע שלא נמצא שום דבר ורמז מזה בהספרים שחוברו בימי הרמב"ם ואחריו, ולא דברו מהמעשה הזאת איך חזר הרמב"ם מדיעותיו ואגרת ששלח לתלמידו, כי אם איזה אחרונים שהיו איזה מאות שנים אחרי מותו *). הדרך הד' אם המכתב הזה לא יצא לאור עד היום הזה, ולא נמצא אצלנו המכתב ההוא כי אם איזה מדבריו, אשר העתיקו ממנו בספריהם מחברים אחרים אזי צריך שיסכימו כל ההעתקות הנמצאות אצלנו ממנו על כל פנים אות באות ממש מבלי שינוי וחלוף לשון ביניהם, ואנחנו רואים שההעתקות מאגרת הזאת אינן מסכימות זו לזו ומלאות שינויים רבים, והספורים ממעשה הזאת סותרים זה את זה כאשר אראך. בספר עבודת הקודש לר' מאיר בן גבאי בחלק העבודה פרק י"ג כתוב: מי לנו גדול בפילוסופיא כהרמב"ם, וכשמצא המרגלית השליך מידו את הזכוכית (מי גלה לו זאת? הלא באגרת אשר מביא ר' משה אלאשקר לא נזכר מזה כלום, רק נאמר שהרמב"ם לקח מקצת דרכים בידיעת טבעי המציאות מחכמת הקבלה, ולא מזכיר שם שהשליך אחר גוו חכמת הפילוסופיא) ואחד מחכמי האמת (בעל מקובל ונוגע בדבר) שביאר סודות הרמב"ן כתב (למה העלים בעל עבודת הקודש שם המחבר ושם ספרו? מי יגיד לנו כי ראוי לסמוך עליו ושעדותו עדות אמת? אולי היה פתי שהאמין לכל דבר, או איש מרמה אשר חפץ ברשע ורצה להתעות את העם בדרך תוהו? האם אלמן ישראל משוטים ובני בליעל?) בפ' בשלח בזה הלשון: ור' יעקב זה הלך למצרים (מי מסר לו זאת?) ומסר הקבלה להרמב"ם (סותר דברי אגרת חמודת אשר לפי דעתו למד הרמב"ם בירושלים חכמת הקבלה; וזאת היא סתירה גדולה אשר אין להשיב

עליה

---

*) קורא, משכיל כלל זה קח בידך ויהיה לך לאבן בוחן לבחון בו כל הספרים המיוחסים לקדמונים ותבין האמת.

איך בא להכריע בסברה דברים שהם כבשונו של עולם וכו', (מזה נראה כי לפי דעתו באה לרמב"ם הקבלה איש מפי איש עוד קודם שחבר ספר היד, טרם שחבר ספר המורה, ודבריו סותרים זה את זה וזאת היא פחיתות גדולה מאוד ולא יכלל זה בין המחברים שיבחנו דבריו, כאשר כתב הרמב"ם בהקדמתו למורה אלא סבות הסתירות. גם סותרים דברי האחרונים כל ספורי שאר המחברים מענין הזה, כי לפי החלטתם לא ידע הרב מידיעת הקבלה עד סוף ימיו) הרב ר' משה אלאשקר בהשגותיו על ספר האמונות לרש"ט כתב: ראיתי לכתוב כאן לשון רבינו הרב הרמב"ם שכתב במגלת סתרים לתלמידו החשוב (מה שמו?) בענינים עמוקים (מדבריו נראה שהרמב"ם כתב ספר גדול רב הכמות בענין הקבלה היפך דברי שאר המחברים שהבאתי, אשר לפי דעתם לא כתב רק אגרת אחת מעט הכמות, וכל זה רק לגלות כי חזר מדעותיו הראשונות) כתב רבינו הרב במגלה הזאת: ובחי האהבה הנמרצת אשר נהייתה ביני וביניך ובין אבותיך הקדושים, כי רוב זמני הייתי נבוך בחקירת הנפלאות (מי לא ידע מתלדות הרמב"ם שהוא לא שנה את דעותיו בעניני החקירה? כי אנחנו נראה שדבריו בעניני השכל והאמונה אשר כתב בנעוריו כמו בפירושו על המשנה, הם בכלל שוים ודומים לאלה אשר דרש במורה ובכל הספרים אשר דרש בדברי הפילוסופיא, הלך כמעט בכלם אחרי דעות ושיטת אריסטו בדברים אשר הם תחת גלגל הירח; כל איש אשר יקרא בעינים פקוחות את ספריו וישוה ויערך דעותיהם זו לזו, יראה ויבין כי לא סר משיטתו אשר בחר בנעוריו ימין ושמאל ולא היה נבוך בזה עד סוף ימיו) ולדעת תוכן אמתת כפי הכולל מצד חקירת הפילוסופיא ובדרכי מופתיהם. ונראה שמה שהשיגו הפילוסופים בלתי נבדק עכ"פ (כל מה שהשיגו החכמים הוא שקר? מי יאמין זאת? הלחכם אמרו חז"ל חכם עדיף מנביא? *) ואין ספק שהרב ר' משה אלאשקר בעצמו לא האמין בזה הגם שמביא דברי האגרת הזאת. ויתכן שהוא לא פנה לכל דבריה וכל כונתו במה שמביא בספרו ההשגות האגרת הזאת היא למען לא יהי' עוד הרמב"ם לחרפה בעיני דורו של ר' משה הנ"ל אשר כמעט כלם אחזו בדרכי הקבלה) כי מה

שנתבאר

---

*) החכם ר' יהודה ממודינא בספרו] מדבר יהודה (נדפס בוויניציא שנת שי"ג לפ"ק) בדף ז' ע"ב מפרש המאמר הזה וז"ל: חכם עדיף מנביא, כי בדקות שכלו יודע עתידות כנביא, ועדיף ממנו כי הנביא ינבא לעתים וכפי שיחול השפע עליו, והחכם בכל עת ובבינתו עלמה ולכן יתקן מעשיו במעשי ד' שלא יבחון עליהם חרטה ע"כ.

בידיעת הפילוסופיא אשר עוד לא נודעה לו) ואלולי שהייתי בסוף ימי ונתפשטו חבורי בעולם הייתי חוזר מדברים רבים שכתבתי בהם (אולי כוונתו על דברים אחרים שדרש גם בהם, ולא על ידיעת הפילוסופיא; ואף אם נאמר שכוונתו עליה, אולי דעתו שטעה בדברי אריסטו, ולא הבין אותם כראוי, והאיש הזה היה פילוסוף גדול וגלה לו האמת בהם) ואין ספק שדברי קבלה היו (מה המה הראיות שדברי קבלה היו? הלא לא נזכר מזה מאומה בספור הזה אשר בא לאזניו; ולדעתי לא גלה לנו דבר מידיעה הזאת, כי למה סותם דבריו? ומדוע דבר ברמז? הלא היה לו לפרש דבריו עכ"פ בקיצור ולומר שהוא חוזר ממה שדבר סרה ולעג על עניני השמות והקמיעות ושאר ענינים הדומים להם אשר יסודם הוא בידיעת הקבלה, וזה היה בידו לכתוב אף שעה אחת קודם מותו). בעל מגדול עוז בסוף פ"א ליסודי התורה כתב: ולדעתי שהרמב"ם ידע בהם (בידיעת השמות) בסוף ימיו, שאני מעיד שראיתי בספרד ארץ מולדתנו כתוב במגלה של קלף ישן נושן ומעושן) לא באגרת שכתב לתלמידו, מי מעיד שנכתב מידי הרמב"ם, ומי המה האנשים הזקנים שחיו בימי הרמב"ם. ובימי בעל מגדל עוז, אשר בידם היה להעיד שהמכתב הוא כתב יד ממש של הרמב"ם, מחמת שראו מעשי אצבעותיו, הלא זה אי אפשר שהעדים הללו חיו שני מאות שנים. ומי העיד לנו שהם היו עדים כשרים, שראוים להשען עליהם? ומי הוכיח לנו שהמגלה הזאת איננה מזויפת מאיש אחד בעת מחלוקת רבני צרפת עמו? המחבר בעצמו בעל מגדל עוז לא הלך עם הרמב"ם ולא ראה כתב ידו) לשון הזה: אני משה ב"ר מיימון כשירדתי לחדרי המרכבה (לא בא איש אחד ולא ר' יעקב גם לא זקן ללמד אותו, גם לא חזר ממה שכתב בענין הפילוסופיא ולא היה משתבח בה לתלמידו, ולא מזכיר שהיה נבוך בחקירות הנמצאות, וכי מופתי ההגיון מבלבלים את השכל) בינותי בענין הקץ (אבל לא לקח מקצת דרכי הקבלה בידיעת טבעי הנמצאות. ולא הותרו לו כל הספקות ולא נפתחו לפניו דרכי המבוכות ולא נמסר בידו אף מפתח אחד ממפתחות החכמה, והביאור של כל נעלם) ודבריו היו קרובים לדברי המקובלים לא ס"ת ולא קבלה ממש ולא דרכי וחכמת הקבלה. ואף לא דברים של טעם, כי אם דברים אשר לפי דעתו הם קרובים לדברי המקובלים האמתיים שרמז הרמב"ן עליהם (מה המה המופתים מדברי הקבלה אשר רמז עליהם הרמב"ן הם אמיתים?) עכ"ד. המחבר הזה שכח מה שכתב כאן בעת שכתב פירושו על פרק ג' מהלכות תפילין. כי בפרק הזה אמר: ואני תמיה על מעלת רבינו ז"ל שהיה מקובל איש מפי איש בנסתרות

איך

ונקי במעשיו ובהלכו רעיוניו, והלך בדרכי התלמוד והידיעה (על איזה ידיעה כוונתו פה? אולי ירצה לרמז על הפילוסופיא? ומאוד אתפלא על הרמב"ם שהשביע פה לתלמידו, לבל יגלה שום דבר ממה שכתב לו, הלא הרמב"ם היה איש מוסר וירא אלהים מדוע לא התודה, וגלה בפני קהל ועם כי טעה בדברים הרבה בעניני החקירה והאמונה, אשר דרש בספריו, למען לא יקבלו עכ"פ נערי בני ישראל דעותיו הפילוסופיות שנמצאו במורה) דע לך אחי שכל השמות הקדושים רבו מלספור וכו'. דברי המגלה הזאת הם משונים מאוד מכל דברי שאר המחברים שהבאתי; הוא לא מזכיר שם האיש שלמד הרמב"ם ממנו, ולא שם המקום אשר משם שלח אגרתו, גם לא העת מתי חבר המגלה הזאת, ומתי למד הקבלה וכל זאת סותר דברי שאר המחברים·

אחר כל הספיקות והסתירות האלה נוכל לשפוט בצדק, כי שקר והבל המה כל הדברים הנובעים מהמגלת והאגרות שהזכרתי, כי המכתבים הללו הם מזויפים ובדוים מאנשי הקבלה בשם הרמב"ם כדי להגדיל ידיעת הקבלה, ולהקטין ערך חכמת הפילוסופיא, ואנשים אשר יתעסקו בה בעיני חסרי דעת. וכן דרכי הרמאים מאז לזייף ספרים בשם גדולי ארץ, כמו שזייפו איזה משוגעי החכמה את ספר התפוח, ושמו למחברו את אריסטו (עיין באגרות הרמב"ם דף י"ב ע"ב דפוס ברין) וכתבו בו דברים אשר לא עלו על לבו; המחברים שהזכרתי אשר מביאים לראיה לדבריהם האגרות והמגלות הללו, היו גם כן מכת המקובלים לכן אחזו בקנה רצוץ מבלי לחקור אחרי הדבר מבטן מי יצא. ואם יש שורש בו, ועתה איך נסמוך אנחנו בדבר גדול על נוגעים בעדותן ועל עדות מוכחשת? כל איש שיש לו שכל ישר יראה שהאמת אתי, ושאין צריך עוד לראיות אחרות, אבל ידעתי שיש הרבה אנשים אשר לא ירצו לשמוע לדברי שכל, אנשים אשר אצלם דברי איש אחד שהוא גדול בעיניהם, מכריעי' את כל מופתי ההגיון והשכל, לכן אביא פה דברי אחד מגדולי המקובלים אשר על ידם יתגלה כי המגלות והאגרות הם מזויפות. הלא הגדול מבעלי הקבלה ר' חיים וויטאל, אשר לפי כתבי ושבחי האר"י ולפי אמונת המקובלים האחרונים: הוא מלא מקומו וכל חכמתו מסר לו, והאר"י לא בא לעולם כי אם לתקן נשמת ר' חיים הנ"ל, ונשמתו היתה לפי דעת האר"י, שהאמין בגלגול, נשמת ר"עק והיה לו רוח הקודש להגיד העתידות, הלא הקדוש הזה אשר לא נעלם ממנו לפי דעתם (המקובלים) שום דבר בעולם, הגדול הזה, סותר דברי המגלות והאגרות, כי הוא אמר, ששורש הרמב"ם היה מפאה

השמאלית

שרתבאר אללם מהחכמה לא בא המופת על סותרו אלא בדרכים הגיונים מטרידים השכל ומבלבלים אותו (מופתי ההגיון אשר הם מהשכל ונוסדים בו יבלבלו השכל? לא אוכל להבין אפשרית הדבר הזה, אולי הוא סוד מסודות חכמת הקבלה אבל אין לנו עסק בנסתרות) אך אבל חכמת הקבלה האמתת דרכים מסוקלים מאבני המכשול. (המחבר של המגלה הזאת לא ידע עוד מדברי הרמ"א בתשובתו להרש"ל איך רבו מלספר האנשים שנכשלו ע"י למוד ידיעת הקבלה, מהאנשים אשר התעסקו בחכמת הפילוסופיא, גם לא נודע לו דבר עוד מכת שבתי צבי שסרו מד' מחמת ספרי הקבלה כידוע) נודע בהן בקלות מרן כל מה שתפול תחת גבול ההשגה (אף יסודי חכמת השיר המוזיק, הבנין, המדידה, והכעמיא? — אולי היה בזמן המחבר נקל להבין ע"י ידיעת הקבלה כל החכמות ועניני המציאות ולהתיר כל הספקות שיש לשכל בדברים הללו, אבל בעתים האלה אי אפשר לשום אדם להבינה על נכון, ומכ"ש להבין ע"י שאר ענינים אף שרבו לאין קץ ספרים הדורשים בה, מחמת שמחבריהם לא הבינו בעצמם מה שכתבו, וכל אחד מהם יפרש דברי הקדמונים מהם על דרך אחרת וגם לדבריהם ופירושיהם צריך פירוש) ובדרך זו דרכו הנביאים והשיגו מה שהשיגו מהודעת העתידות ופעלו פעולות זרות מופלאות מהמנהג הטבעי (מי גלה לו זאת? הלא לא ידע זאת בקבלה איש מפי איש, ואם בעלי ידיעה הזאת מחליטים הדעה בו הלא הם אינם נאמנים ונוגעים בדבר, ואולי טועים בזה בלי ידיעתם או שאחד מכת הזאת גלה ובדא מלבו דיעה זו, וכל האחרונים מבעלי הקבלה לא חקרו אחרי דבריו ואחזו בה, ועל זה כאמר פתי יאמין לכל דבר —) ומקלת דרכים לקחתי גם אני בידיעת טבעי הנמצאות (אבל לא כל דבריהם? מדוע לא לקח כלם הלא המה לפי דבריו אמתיים וכל מה שהשיגו הפילוסופים בלתי צודק ומטרידים השכל, בזה הוא סותר את דבריו הראשונים, גם קשה מדוע לא חפן הרמב"ם בכלם הלא דברי בעלי המקובלים הם כלם דברי אלהים חיים? האם לא ידע הרמב"ם מזה הכלל? ומזה משמע שלפי דעת מחבר האגדת, ידיעת חכמת הטבע של בעלי הקבלה היא חסירה לכן לא לקח ממנה רק מקלת דרכיה, ואין לך אפיקורסות גדולה מזאת) והותרו לי כל הספקות שנסתפקתי בהם (המלה נסתפקתי אינה נמצאת בכל ספרי הרמב"ם) ונפתחו לפני דרכי המבוכות, ונמסרו בידי מפתחות החכמה והביאור של כל נעלם ממני (מתי יהיה קץ הגלות? וענין צדיק ורע לו רשע וטוב לו ג"כ?) והנני משביעך שלא תגלה הסודות הדקות וההערות הנפלאות אלא למי שהוא דק בשכלו ובטבעו,

השאיר אחריו; אם יבורך שמו בדור אחרון, או בוז וקלון יעטהו! — גם מושלים עריצים, אשר בעודם בחיים חיתם אימה וחנופה יהללו בשער, ישפטו אחרי מותם מספרי הקורות באמת ובתמים לפי מעשיהם; כי המה, ספרי הקורות, בל יכירו פנים בל יקחו שוחד, ושופט צדק כהמה פה בארץ אין! ספרי דברי הימים יסירו עדי־כבוד וכבוד־שקר מאנשי בלע ומעשקות אשר התהללו בפאר לא להם; המה יורו לדעת הכבוד האמיתי ממעללי איש ואיש בצדק ובמשפט; מישיר לכת אשר לא נכר בחייו, וצדקת חכם ענוה ונדכא אשר אך בסתר עשה, המה לעין השמש יודיעו; המה ישמיעו קול צדק ואמת עלי קברות מתי עולם ושכני עפר, ורק על איש פעל טוב בימיו, שלום אחיו בקש בכל לבבו, וצדקה וחסד רדף בנפש שוקקה; רק עליו הוד והדר ישוו, וכבוד ותפארת יעטרוהו! לכן יחם לבבנו בקרבנו, ואזנינו תצלנה בשמענו מספרי הקורות פעלי תמימי לב אשר פעלו בימיהם, אם בימי קדם, או בזמן לא כביר טרם בואנו הנה, אם בארצנו אייראפא חיו או בחלק אחר מחלקי הארץ. המה בני אדם היו — כמוהם כמונו; — כח בינתם ותבונת רוחם גם לנו נתנו לחבל, וכאשר המה בכח טבעם השיגו שלימות קניני דעת, כן גם נחנו נוכל להשיגם לפעול גדולות ונפלאות להשאיר זכרונינו לברכה עלי הארץ! כל אשר יכלו בני אדם מאז לעשות בל יחדל בל יבצר גם מאתנו! הלא כחות אין־קץ נתן אלהים בלב האדם ורק אם הגבר במישור יהלכו, ובמתג ורסן יעצור כמו לבל יעברו חוק לבל יפרצו פרץ, אז המה מעלה מעלה אותו יגביהו להיות עזר ומשען לאחיו ולאנשי דורהו! אולם לא לבד לעורר לבנו ללכת בעקבות אנשי לב אשר קדמונו; לא לבד לטעת בקרבנו תשוקות לפעולות טובות אשר היו לנו לעינים, ספרי הקורות יורונו; כי גם הפעם יעידו בנו להזהירנו לשמור רגלינו מארחות עקלקלות ונפשנו משוא ונתעה אשר יתעו ויטו לרעה כל מזמותינו ותבונותינו הטובות והמעולות, כי המה יציגו לנגד עינינו רשעי ארץ פועלי און אשר היו דראון למשפחותם חרפת בני אדם ובקעב מרידי לארצות וממלכות! המה יתנו עדיהם ויגידו לנו הסבות המתהפכות מדוע ערים גדולות ובצורות אשר לפנים לכם עמים היו, עתה שח גבהותן ותשפלנה שבת לחרדת כל שומע; המה יורונו עוד טעם להכיר ולדעת כי חמס־אולת, חטאת־מרי, ומרמה יעצרו פעם בפעם את בני תבל לאשת שנה ומאתים, לבלתי עלות על גפי מרומי התבונה, לבלתי הגביה עוף על במתי התושיה והמדע למען השב

שלימותם

השמאלית *) לכן לא עסק בחכמת הקבלה. וזה יוכיח שהוא כיחש בדברי הגדולים שהחליטו כי הרמב"ם למד ידיעת הקבלה בסוף ימיו וכי מלאה חן בעיניו יען שלפי דברי ר' ח"ויט לא עסק בה כלום. וכן נראה שאגרת הזאת היא מזויפת מבעל שושן סודות **) המחבר הזה היה חי בימי בית יוסף עיין בספרו (דף כ' ע"ב) שמביא בדף ל"א המגלה באריכות אשר ר' משה ידבר ממנה. המחבר הזה היה מסופק אם האגרת היא מהרמב"ם כי ז"ל שם: ואולי אחד מתלמידיו כתבה בשמו (אבל לא הוא בעצמו). מדברי האגרת שמביא משמע שהרמב"ם לא חזר ממה שכתב במורה, וז"ל האגרת; ואין זה פלא כי אין בנביאות האמתיות שנתנבאו בהם הנביאים זולת משה רבינו ע"ה, כל מה שיגידו מתעלומות נבואותיהן היה על צד המשל, כמו שבארתי בספר אשר חברתי וקראתיו מורה נבוכים וביחוד חלק שני וכו' מזה נדע ברור שהספר הזה היה יקר עוד בעיניו ונוכל להבין שלא חזר עוד מדעותיו אשר דרש בו.

יהודא ליב מיזיס.

על דבר התועלת מספורי קורות שנות דור ודור***)

צבא לימי אנוש פה על החלד, וחייו מאוד קצרים; ואחרי מרוצת שנים מעטים, וימים לא כבירים מהר יחלופו, יעזוב ארץ מגורתו ומקום־מחזה מפעלותיו; אכן מעלליו אשר פעל ועשה בימי חלדו, המה בספרי דברי הימים יכתבו למשמרת. ימים רבים עוד אחרי עזבו את הארץ יזכר שמו בשערים, זכרו בחיים ישאר, אף אם גויתו כבר שבה לעפר ועצמותיו לרקבון; ולכן אל תקטן זאת בעינינו לדעת איככה חלפו ועברו ימי חיי איש עת היותו תחת השמש. ומה איפוא זכרונו, אשר השאיר

*) כתוב בספר הגלגולים פרק ל"ה: ואמנם הרמב"ן היה מן פאה הימנית שהיא מדת רחמים, ולכן זכה לחכמת הקבלה, והרמב"ם היה מן פאה השמאלית שהיא כלו דין ולכן לא עסק בחכמה זו ע"כ.

**) ידידי הרב המשכיל רבנ"ג העיר אותי על ספר הזה.

***) Aus dem Deutschen von K. H. L. Pölitz.

בידעו נאמנה השארת הנפש אחרי הפרדה מהגויה, ויפן אור הידיעה הזאת על כל בני גילו אשר היו עמו בזמנו! — מדוע גם שם קאלאמבוס יזכר בין קהל נבונים וגדולי ערך? יען כי בתבונת רוחו, בהתבוננות לבבו והכשר דעת תבונתו מצא את הארץ החדשה, אשר לא שזפתה עין אדם טרם היותו, ובקשר חזק ואמיץ אשר אין ערוך אליו קשר וחבר ארצות וממלכות ותהיינה לאחת! — ועוד רבים כאלה גדולי לב אשר בכל דור ודור, אם מבני עמינו עם ישורון או מבני עם אחר אשר היו לשם ולתהלה לכבוד מתי חלד כלם, ולתפארת בני דורם, ושמם לזכר עולם יבורך בדור אחרון יקומו גם אחרי אלפי שנים רבות!

לכן אתם צעירים המתענגים עוד על נועם ימי הבחרות המאושרים! שימו לבבכם ורוחכם עלי מאורות הגדולים האלה המאירים לכם נתיב החכמה ומשעול התבונה! יען אם בבלי דעת ובאין לב תקראו בספרי דברי הימים; אם בקראכם במו בל תחל רוח־התשוקה לפעמכם להדמות אל אנשי החכמה והמדע, ההיו מקדם, כאשר יש לאל ידכם; אז לשוא כל יגיעכם, ועמלכם מאפע! כל למודי־השכל ותוכחות־מוסר אשר יסודם בקורות אלפי שנים, בל יועילו בל יעזורו לכם אם אך שמות הדברים ומספר השנים תשימו בזכרוניכם, ולא תשיתו לב להתבונן על חמדת המפעלים אשר מהם תצא תורה להשכיל נפשותיכם בבינה ודעת. ולהטות לבבכם לטוב ויושר! —

ספרי קורות העתים יורו לכם בטוב טעם ודעת דרכי צדק וארחות יושר; ובספורים נחמדים מפעולות טובות, המשמחים נפש קוראם, יאמתו בלבבם תוקף אמונת הדת ותקון המדות, ויקילו מעליכם כובד המשא לנצור מצות עבודת החכמה והצדקה. לכן השמרו לכם. צעירי ימים! פן תאחרו בעצלתים העת הנחמדה המוכנת לאסוף חכמה ומדע. עד בלי די! פן חיש מהר יעברו ויחלופו ימי השחרות הנעימים אשר לנצח בל ישובון! הלא לזאת בל נדרוש מכם עבודה ויגיעה לטובת הנהגת המדינה, רק למען היות לכם עתותי מנוחה ומרגוע לתור אחרי כל דברי בין ומדע, ולטעת בנפשכם הכשר דעת יקר ולמודים נחמדים המלמדים להועיל לעשותכם יקרי ערך וגדולי לב. לכן אם עתותי חמדה האלה בעצלתים תעבורנה; אהה, מרה תהיה באחריתכם! כי לא תעשינה ידיכם תושיה, ונמשל כבהמות נדמו! אז בעתות תבאנה תנחם נפשכם בראותכם קוצר ידיעתכם בחכמה ובתבונה, ובתוגה ועצב תביטו אחורנית על ימי השחרית אשר בהבל וריק ללא הועיל חלפו למו, ואשר בזה בזיתם בעצלות ורפיון ידים!

פליאותם. לכן אם ספרי הקורות אל כלנו, ישימו אליהם, אם אל כלנו יורו דעת ויבינו שמועה; אולם מאוד רבה תועלתם אל נערי בני חלד, יען אם בימי נוער — מבחר החיים — בל נעמול בל ניגע להוציא כחות האדם הטובות אל פועל השלימות, אם בעת שחרית ימינו נטמון יד בצלחת לבלתי תור אחרי מטרת חפצנו; אז לשוא יהיו כל עמלינו בעתות הבאות, ולחנם כל יגיענו להשג אשר חדלנו ולתקן אשר עוותנו! הן רבים מאנשי הארץ אשר ברוע מעלליהם עטו את זכרם בבושת וכלימה ואשר שבע עברה היו לאחיהם. מי היה בעכרם? אך חינוך ילדותם וגידול נערותם אשר לא כדת היו למו! אולם גם רבים מגדולי לב אשר כל מגמת פניהם אך להושיע לבני דורם, להיות להם עזרה בצרה, ולאשרם בדרכי מישרים לטוב להם כל ימי היותם, ממי היתה זאת נסבה? הלא אך מהחינוך הטוב אשר היה להם בנעורם! יען עוד בילדותם נטעו בלבותם זרעי צדקה, ושתילי תבונות ומדעים אך אז אספו דים! — לכן מה רבה התועלת מספורי קורות אנשים טובי לב וגדולי ערך, אל לבות צעירים לימים! מה מאוד יעוררו התשוקה להדמות אליהם ולעשות כמעשיהם בנפשות נערים רכים בשנים, אשר עוד כל ימי החיים הבאים ברוב הדר ותפארת לנגד עיניהם ישתרעו, אשר עוד באם הדרך בין הצדקה ובין הרשע תעמודנה רגליהם, ויש לאל ידם לבחור וליעד למו הדרך הטובה אשר ילכו בה והמעשה אשר יעשון לטוב להם כל הימים אשר יחיו פה על האדמה! —

צעירים לימים, מלאי תקוה! אם קנה האמונה בלבבכם, והצדקה הכתה בו שורש, אז לא לבד כי ספורי הקורות מאנשים גדולי לב, פועלי צדק ויקרי רוח יעוררו עשתונותיכם והגות רוחכם; כי גם ימלאו כל חדרי לבבכם רגשות נעימות ויולידו בקרבכם תשוקת ותאוה עזה ללכת בדרכיהם, לבחור כאשר בחרו, ולמאוס כאשר מאסו המה! — מדוע יקדישו כל מתי חלד את שם משה רבינו עליו השלום גם אחרי אלפי שנים? יען כי הוציאנו מכור הברזל ובתבונות כפיו נחה אותנו והורה לנו דרכי אל אשר שלחו אלינו, וינחילנו הדת האלהית למורשה אשר בזאת הוסד מוסד הצלחתנו ואשרנו עדי דור דור! — מדוע יהלל לתפארת שם משה בן מיימון ע"ה בפי כל לאומים הנבונים? יען כי האיר לנו הדרך אשר נלכה בה, וגם הפיץ חכמה ומדע למדי בין אנשי דורהו! — מדוע יפארו כל גויי הארץ את שם סאקראטע חכם היוני? יען כי בלב בטוח ורוח נכונה שתה מלא את כוס קבעת התרעלה,

בידעו

אל תוך ארגז נדבה אשר הזכרנו; ועל דבר אמת וענות צדק עד דור אחרון לא יסוף זכרו מקרב לב כל דורש טוב ועושה חסד. גם נתן אלהים בלב האיש היקר הזה לכונן בית מכסף הנדיבים אשר קבץ. להחליק בו שש ובד (ליינוואנד = אפאראטורמאשינע) ותשלם המלאכה זה ימים לא כבירים לתפארת ולעזרה, וכל הכנסות הבית הזה המה לטובת בית החולים, וגדול כבוד הבית הזה אשר נוסד על אדני צדקה וחסד. ובעזרת נדיבי העיר, וביגיעת נפש היקר ה' אליעזר, אשר לא ישקוט יומם ולילה להיות שוקד על עושי המלאכה, תגדל ותרב מעשה הצדקה, פרי העבודה הזאת, להיות תרופה ומזור לכל איש דוי אשר נפל למשכב בלי תומך ועוזר. לא לבד בלב האמללים אשר יושעו ויקומו מערש דוי, יהי' חרות שמו ונכתבת לבו עד העולם, כי גם בניהם אשר יולדו להם, דור שלשים ורבעים יתברכו בו, ויודיעו צדקתו בשער בת רבים. גם הערים הקרובים והרחוקים ממנו יראו וכן יעשו. ויוסיפו חסד וצדקה בארץ, והיה עץ החיים, פורה תרופה ומזור אשר נטעה ימין הנדיב הזה לתהלה בארץ, וישלח פארותיו עד למרחוק, ובצלו יחסיון כואבי עם ישראל, זאת נחלת עושה צדקה כי יעשה לו שם עולם לא יכרת, ומשכורתו תהי שלמה מאת שומר אושר לבעליו בהיכל קדשו, כי ישיב לו גמולו בראשו, ויש שכר אמת לפעלו מאת אלהי ישראל, אב הרחמים נוצר חסד לכל הארץ.

שיחות חכמי עמים

מימים קדמונים.

1.

שאלו התלמידים את סאקראַט היוני: מדוע לא ראינו מעולם פניך רעים? ואמר להם: בעבור כי לא היה לי חפץ להיות דואג עליו, שֶׁיִּפָּקֵד ממני, ולא חשקתי לדבר שיעצב לבי אודות מחסורו.

2.

אנשים רבים עמדו על דיאָגניס בשבתו בחבית, ובתוכם איש עשיר אשר התל יהתל בו לאמור: אם תשבר החבית,

אולם ידעתי נאמנה, ולבבי בטוח כי לא כן אתכם לעירים ליתים השומעים לקול דברי אלה! כי אם רק החל החלותם לדרוך כף רגליכם על נתיב הצדק והיושר הנחמד והנעים, אז לנצח בל תעזבוהו, וגם עד זקנה ושיבה ממנו בל תסירו! — —

מרדכי בן־דוד סטרעליסקער מבראָדי.

דבר אל המתנדבים בעם.

מנה אחת אפים חנן אלהים לבני ישראל: להיות קשורים איש באחיהו בעבות אהבה; להיות רחמנים וגומלי חסד עם כל עובד אלהי יעקב, אשר ימוך, וידו מטה ביום צרה. בלב טוב ורוח נכון ימהרו ויחישו לעזרה לכל דוי וכואב, עת יד שדי הויה בו, וייסרהו בתחלואים ונגעי בני אדם. — אך לב דוי יודע מאוד ויחוש כאב לא לו; ובמרי שיח נדכה, תתעורר כל נפש מרה. לכן עם אלהי יעקב, המאמינים עלי תוגה ומרי שיח משכנות דור ודור, ההולכים מדחי אל דחי מימות עולם; המיוסרים בשבט מוסר, בעברת ה' צבאות למן היום היו לגוי: הן המה ידעו נאמנה, וחזו מבשרם את אשר יהמה בלב כל נכה רוח ממושך וממורט, היושב בקרבם, וקורא למו לעזרה, ואיש אל רעהו יקראו לאמר: נתמוכה נא ידי עני, שואל חסד ומבקש נדבה, אז ירחם גם ה' עלינו, וישיב שבותנו כקדם.

גם קהל עדת ישורון בעירנו המהוללה לעמבערג, יתמכו כל עני ודל, וביותר כל איש נופל למשכב. וזה ימים לא כבירים עשו נדיבי העיר הזאת תשועה גדולה בישראל, כי הושם לחוק אשר בכל בית ובית משפחה ומשפחה יאספו כסף נדבה, איש כחפץ לבו, אל תוך ארגז (ביקסע) חתום בחותם ראשי החבורה: ביקור חולים למען כלכל ולהעלות תרופה ומזור לכל חולי ישראל אשר יפלו למשכב בבית החולים המפואר פה, אשר ידי בני עמנו יסדוהו לאורך ימים.

ואתם נדיבי עמי, הטובים והישרים בלבותם אוהבי חסד ונדבה! בואו נא ונחזיק טובה לאיש היקר והנעלה, דורש טוב לעמו, ה"ה הנגיד המפואר והמהולל מ' אליעזר רבינשטיין, העומד על משמרת בית החולים הזה, ברוח אמונה וטוב לב, וכאב ינהג את הכואבים אשר תחת פקודתו ימלאו מזור; כי הוא הוא היה הראשון אשר העיר את רוח נדיבי העיר הזאת, להיות תומכים ועוזרים בנדבת לבם את חולי בני ישראל,

אל

שיחות חכמי ישראל

בדורות חדשות·

1.

תורני אחד היטיב לעשיר כילי בהמליצו בעדו אצל שר גדול, וממנה נסבה לתורני טובה גדולה מאד· ונדבה רוח הכילי בפעם הזה ויואל לשקול לו שקלי זהב מחיר טובתו והתורני לא אבה לקחתם. כשמע זאת רבינו מוהרי"ל לנדא ז"ל ויאמר אל התורני בשחוק: לו לקחת הזהב מן הכילי כי עתה זכר את טובתך הגדולה בזכרו הזהב הצר לו תמיד, ועתה ישכח גם את הטובה·

2.

„מי העמיקו יותר בחכמת הרפואה. אם הרופאים בעיר ממלכת וויען או הרופאים בפראג?" שאל הקיסר יוסף השני ז"ל, את החכם הרופא ר' יונה לבית ייטלש נ"ע*) בעמדו לפני הוד מלכותו: „השכש שואף זורח אל כל הארץ, אמנם קרנים מידה בתקף ועז למקום הקרוב לה!" — ענה הרופא בהשתחויה·

3.

איש אחד בא להרב החכם ר' זלמן קרוב ז"ל ויאמר אליו כדברים האלה: רבי! הנה אני צריך לטובה גדולה ובידך לעשותה לי, לו יש את נפשך! „טובה קְטַנָּה אעשה לך, אבל לא טובה גדולה" השיב לו הרב — „ולמה כן"? שאל הלז· „חלף טובה קטנה תשוב לי רעה קטנה, ועקב טובה גדולה תגמול לי רעה גדולה" ענה הרב ז"ל·

לעשיר

*) עיין תולדות הר"ח הרבני החכם הרופא המפורסם ז"ל נספחי בני הנעורים.

מאין יהיה לך מקום ללון? ויען דיאָגנים: אם החבית תִּשָּׁבר. המקום לא יִשָּׁבר·

3.

אחד מנדיבים אמר לו: אני עצב אודותיך בראותי עָניך ומחסורך. ויאמר דיאָגנים. לו יֵשך מכיר תכונת העֹני האמתי, כי עתה תתעצב אל לבך על עָנְיְךָ ולא שמת לבך אל עָנְיִי.״ —

4.

איש אחד מעמי הארץ שִׁבֵּח את סָאקראַט. ותדמע עין סאקראט· וכראותה תלמידו. שאל לו למה אתה בוכה סאָקראַט? הלא האיש משבח אותך? ויאמר לו הפילוסוף היוני. לולא אשוה לו באחת ממדותיו. כי עתה לא נשא נפשו לשבחני. על אלה אני בוכיה·

5.

איש אחד שמע דעמאָקריט מתפלל לאל לשמרו מאוהביו וישאל לו על ככה. והשיב לו: יש לאל ידי להזהר מאויבי. אבל לא אוכל להשמר מאוהבי·

6.

לאָקמאן היה אומר שלשה אנשים יִוָּדעו בשלשת עתים מזמנים הַגִּבּוֹר בעת המלחמה· הָרֵעַ בעת הַצֹּרֶךְ לו. וְהַנָּבוֹן בעת כעסו·

7.

גאַלליניס היה אומר לרעהו: אֶתְמוֹלְךָ חולף. יוֹמְךָ עתיד. וּמָחֳרָתְךָ סתום· סאָלאָן היה אומר: הסוד שתחפוץ להעלים, אל תגלה אזן אוהבך·

יהודה בן יונה לבית ייטלש

שירות

שירים

לב אבות על בנים.

מָה רַב טוּבְךָ אֵל! מָה הִגְדַּלְתָּ אָדָם,
נִשָּׂא עַל־כָּל־נִבְרָא, עַל־כָּל־ בָּשָׂר וָדָם!
הִנּוֹ חַלָּשׁ מִכֹּל, אַךְ מִי אַמִּיץ מִמֶּנּוּ?
כִּי בְחָכְמָה תַּכִּיר אוֹתוֹ וַתֵּדָעֶנּוּ:
חָכְמָה רֵאשִׁית דַּרְכְּךָ אָז קֶדֶם כָּל־מִפְעָל,
חָכְמָה נָתַתָּ לוֹ, בָּהּ גֶּבֶר הוּקַם־עָל.

אַךְ עוֹד שֹׁרֶשׁ פּוֹרֶה חַיִּים טוֹבָה וָאוֹשֶׁר,
נָתַתָּ לִבְחִירְךָ, נִבְחָר מִפָּז וָעוֹשֶׁר;
וַתִּטַּע בִּלְבָבוֹ אַהֲבָה בָּרָה עַזָּה:
כַּמָּה מִמַּכְאוֹבָיו יִמְחֶה פֶּרֶץ עֻזָּהּ!
אֵיךְ, לוּלֵא אַהֲבָתָם, הוֹרִים לִנְשׂוֹא יוּכָלוּ,
עָמָל יָגוֹן אֵין קֵץ לִבְנֵיהֶם עַד־יִגְדָּלוּ?

גַּם חַיָּה וּבְהֵמָה, צִפּוֹר וּדְגֵי הַיָּם,
נָפַחְתָּ אֶל קִרְבָּם רוּחַ חֶמְלַת פִּרְיָם;
עֶגְלָה פָּרָה תֵּנִיק, יוֹנָה עַל אֶפְרוֹחֶיהָ,
נֶשֶׁר יָעִיר קִנּוֹ, תִּנְצוֹר לָבִיא גוּרֶיהָ.
אַךְ עוֹד יָמִים מִסְפָּר, וּפְרִי בִטְנָם נִשְׁכָּח,
טֶרֶם לִטְרוֹף לָמַד, מִשָּׁדַיִם לֻקָּח;
אִישׁ אֶל לַחְמוֹ יִפְנוּ, אִישׁ מִזַּרְעוֹ יָנוּסוּ;

4.

לעשיר כילי אכזרי אמר רב אחד: הנה עָשרך ייטיב לי יותר מאשר ייטיב לך. ואיך תבין זאת? שאל העשיר. רְאֵה – ענה הלץ – מכל הונך אין לך עֹנג ונחת, הנך עוכר שארך לא תאכל ולא תשתה, רק תמיד בדאגה ואנחה. ואם לא ישלם איש נִשְׁיו לך אתה עצב – ואני שָׂמֵחַ.

5.

איש מארץ אחרת אורח עובר הביא לרב אחד ספר חדש אשר חבר, ובקש להיות קונה אותו במחיר כסף. ויאמר הרב: בנפש חפצה אקחה הספר במחיר רב; לו חכמו ישכילו העכברים לבקר בין טוב לרע ויבינו לאכל לשבעם מן כפרך, ולהניח ספר יד החזקה.

יהודה בן־יונה לבית ייטלש.

אִם עוֹד אוֹצָר מָלֵא יִצְעַק לָהֶם הָב הָב?
עוֹשֶׁר תַּחַת חָכְמָה אוֹי! לִבְנֵיכֶם תַּגְדִּילוּ? —
עֶצֶב תַּחַת שָׁלוֹם, רָע תַּחַת טוֹב תַּנְחִילוּ!

אֵיךְ בִּימֵי טוֹבָתָם בִּתְבוּנָה יִנְהָגוּן?
אֵיךְ בִּימֵי הָרָעָה לֹא יִתְעוּ, לֹא יִשְׁגּוּן?
וּשְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה תּוֹרָה חָכְמָה עָבָדוּ,
אַךְ (עֵצָה נִבְעָרָה!) בִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מָרָדוּ;
וּבְחֵיק עֶדְנָה נַפְשָׁם תְּנוּחַ תִּנָּפֵשׁ,
וּבְחֵיק עַצְלוּת וּבְחֵיק סִכְלוּת לִבָּם טָפֵשׁ?
תַּשְׁרֵשׁ בִּלְבָבָם רַךְ קִנְאָה אֶת שָׁרָשֶׁיהָ,
מִנָּחָשׁ זֶה יֵצֵא רַק צֶפַע לִבְעָלֶיהָ;
טוֹבָתֵנוּ תַּקְטִין, טוּב אַחֵינוּ תַּגְדִּיל,
וּבְרִילוֹ כַּזָּהָב, וּזְהָבֵנוּ כִּבְדִיל;
שִׂנְאַת שָׁוְא וּנְקָמָה רַק מִבִּטְנָהּ יָצָאוּ,
כָּל־פֶּשַׁע כָּל־מוּם רָע רַק מִמֶּנָּה נִבְרָאוּ.
עוֹד צִפְעוֹנִי אַחֵר בַּלָּט יָבֹא קִרְבָּם,
וּבְשֵׁבֶט מַר מָתוֹק, רוֹדֵד תַּחְתָּיו לִבָּם:
תַּאֲוָה תַּחַת נָפְתָּהּ אֶרֶס מֵמִית מַסְתֶּרֶת,
תַּחַת תַּשְׁבֵּץ עֶדְנָה תִּטְמוֹן חֶרֶב מְמֹאֶרֶת;
אֶל מוּל תֹּאַר יָפְיָהּ, עוֹטָה כַּרְפַּס וָחוּר,
אֵיךְ נַעַר יִתְיַצֵּב, אֵיךְ לֹא יִמְעַד בָּחוּר?
וּבְקֶרֶב הַזִּמָּה, מִשְׁתֵּה יַיִן וָנֶבֶל,
יָכִין לוֹ (לוּ יַזְקִין) שֵׂיבַת יָגוֹן וָהֶבֶל.
גַּם אַתְּ כָּבוֹד יָקָר, וּבְאֵר מַיִם חַיִּים,
אוֹיָה! אֵיךְ אֶל־מֵי־רוֹשׁ תֵּהָפֵךְ לִפְתָיִים.
אִילוּ הַתּוֹמֵךְ בּוֹ! אִישׁ בַּעַר לֹא יוֹדֵעַ,
כִּי מַשְׂבִּיעוֹ רָעֵב, כִּי מַרְעִיבוֹ שָׂבֵעַ.

לֹא לָעַד יֶאֱהָבוּן, לֹא עַד־עוֹלָם יָחוּסוּ.
כִּי חַיָּה וּבְהֵמָה לַעֲבוֹד אָדָם נִבְרֵאת,
כִּי כָל־נִבְרָא נִבְרָא אֵלָיו לִכְלִי שָׁרֵת:
בַּשּׁוֹר יִרְדֶּה, יַעֲלֶה עַל צַוָּארוֹ מוֹטֵהוּ.
מֶתֶג יִתֵּן לַסּוּס, בִּזְאֵב וָדוֹב יְרֵדֵהוּ,
בָּאַרְיֵה יִלָּחֵם, מִגְדָּל יִבְנֶה עַל־פִּיל;
מִפָּנָיו יֶחֶרְדוּן וּגְאוֹן לִבָּם יַשְׁפִּיל.
עַל־כֵּן אִם־יֶאֱהָבוּן, הִנֵּה אַהֲבָתָם תֵּלַהּ:
לֹא־כֵן אַהֲבַת אָדָם, תָּקוּם עַד־עוֹלָם סֶלָה.

רַחֲמֵי אָב עַל־בָּנִים לֹא יָם כָּכֹה יוּכַל,
כָּל־מַכְאוֹב וּדְאָגָה אֵשׁ אַהֲבָתוֹ תֹּאכַל.
עַד זִקְנָה, עַד שֵׂיבָה, עַד אֶל־עַמָּיו יֵאָסֵף,
לִקְמָצִים לִקְמָצִים יִצְבּוֹר זָהָב וָכָסֶף;
וִיבַלֶּה אֶת־יָמָיו לִמְצוֹא פָּז וּפְנִינִים,
לִקְצֵה אֶרֶץ יֵלֵךְ, לֹא רָאוּ רִאשׁוֹנִים;
וּלְמַעַן הַרְבּוֹת הוֹן שֵׁנָה יִמְנַע מֵעַיִן,
לֶחֶם עֶצֶב יֹאכַל, בַּשִּׁיר לֹא יִשְׁתֶּה יָיִן;
עַל־הוֹן יוֹנֶה יִלְחַץ גֵּר יָתוֹם אַלְמָנָה,
הַנַּעַר לֹא יָחוֹן, לֹא יֶהְדַּר הַזְּקֵנָה;
כִּי עַד יֶרְעַךְ גֵּרוֹ טוּב בָּנָיו לֹא יַזְנִיחַ.
וּלְעֵת מָוֶת יִישָׁן אֶל טוּב בָּנָיו יַשְׁגִּיחַ.

עַל אַדְנֵי שָׁוְא, אָמְנָם, לָמָּה חֶבֶל זַרְעֲךָ
תִּבְנֶה, אִם לֹא בָהֶם מָצָאתָ מַרְגּוֹעֲךָ?
כִּי אַיֵּה אַהֲבָתְךָ אִם בִּנְךָ עָשִׁיר יְהִי,
וִירוּשָׁתְךָ, עָשְׁרוֹ, רַק לוֹ יָגוֹן וָנֶהִי?
לָמָּה כֶּסֶף תִּדְרוֹשׁ, תִּרְדּוֹף אַחַר זָהָב,

אם

הָהּ! לָמָּה לֹא יֶאֱהַב כָּל־אָב זַרְעוֹ כָּמוֹהוּ?
לָמָּה מוּסַר הַשְׂכֵּל יֵחָשֵׁב לוֹ כַּתֹּהוּ?
עַתָּה עַל־מִי בָטַחְתָּ כִּי מָרַדְתָּ בּוֹ?
אַיֵּה הֶבֶל אָחִיךָ יוֹם לִשְׁאוֹל תָּבֹא?

פִּקְחוּ עַיִן, הוֹרִים, וּרְאוּ טוֹבָה עוֹמֶדֶת!
וּבְרוּהָ לִבְנֵיכֶם, תַּחַת טוֹבָה בּוֹגֶדֶת;
בַּמֶּה נַעַר אָרְחוֹ, עוֹדֶנּוּ רַךְ וָטוֹב,
אֶל מוּל הַטּוֹב יְיַשִּׁיר, וִיהִי כְּגַן רָטוֹב.

תּוֹרַת צֶדֶק מִשְׁפָּט לוֹ מִשַּׁחְרוּ הַנְעִימוּ,
אַךְ צִדְקַתְכֶם לָעַד מוֹפֵת אֵלָיו תָּשִׂימוּ;
כִּי אָז יִנְעַם יִמְתַּק הַצֶּדֶק אֶל חִכּוֹ,
וִיכַלְכֵּל בְּמִשְׁפָּט רַק אָז מַעְגַּל דַּרְכּוֹ.
עַל דַּלְתוֹת הַמְּלָאכָה אוֹתוֹ הַשְׁכֵּם תּוֹלִיכוּ,
עַל־הָרֵי הַחָכְמָה אִם רַגְלוֹ לֹא תַדְרִיכוּ;
טֶרֶם בָּחוֹר, אָמְנָה, פִּיהוּ תֹּאבוּ לִשְׁאוֹל,
מִדַּרְכּוֹ לֹא יָסוּר עַד יוֹם רִדְתּוֹ לִשְׁאוֹל.
אָז שָׁתוֹת כָּל־חַיָּיו עַל־חַלָּמִישׁ נוֹסָדוּ,
אָז לֹא יִמּוֹט אָשְׁרוֹ, מַעְגָּלָיו לֹא יִמְעָדוּ;
אָז נִרְאֶה נִצָּבִים תָּמִיד עַל־מִשְׁמַרְתָּם,
לֵב אָבוֹת עַל־בָּנִים, לֵב בָּנִים לַאֲבוֹתָם.

שמואל חיים זלמן מטריאסטי.

כֵּן תָּכִין אֵל בִּנְךָ שִׂמְלָה הַמְגוֹלָלָה
בְּדָמִים עִם תַּאֲוָה, בְּכֶסֶל עִם עַצְלָה.
אוּלָם הִנֵּה יוֹם בָּא, פִּרְיָם הַמָּר יוֹצִיאוּ,
רוֹעַ חֶבְלוֹ יַכִּיר, יִקְצוֹף יִפְתַּח אֶת־פִּיהוּ:
וַיְקַלֵּל בֵּאלֹהָיו, וַיְקַלֵּל אֶת יוֹמוֹ,
וַיְקַלֵּל אֶת־אָבִיו, וַיְקַלֵּל אֶת־אִמּוֹ;
יִטּוֹשׁ חֻקֵּי דַת־אֵל, יִטּוֹשׁ כָּל־תּוֹרַת־גֶּבֶר,
יִטּוֹשׁ גַּם־אֶת־נַפְשׁוֹ, יִטּוֹשׁ תִּקְוָה וָשֶׂבֶר;
וַיְמָאֵן הִנָּחֵם, וַיְמָאֵן הִכָּלֵם,
מֵעֵצָה וּגְבוּרָה עֵינָיו יַעֲלִים הַעֲלֵם.
אַךְ מִי פָּעַל כָּל־זֹאת, אַךְ מִי הִטָּה כָל־אֵלֶּה?
אִם לֹא הוֹרִים עִוְרִים נַפְשָׁם מֵהָבִין תֶּלֶא.

חָכַמְתָּ בֶּן־רֵכָב, מוֹפֵת אֶל־הָאָבוֹת!
וַתֵּרֶא חֶלֶד זֶה הוּא אֶרֶץ תַּלְאוּבוֹת.
לֹא כֶסֶף, לֹא זָהָב, אֶל־בָּנֶיךָ הִנְחַלְתָּ;
לֹא הֶבֶל לֹא יוֹעִיל, לְגַדֵּל אוֹתָם, הִגְדַּלְתָּ.
אָמְנָם נַחֲלַת עוֹלָם, תִּכּוֹן כִּימֵי תֵבֵל,
אִמְרַת פִּיךָ, בַּיָּם תִּהְיֶה לָהֶם חוֹבֵל:
„דַּם־עֵנָב לֹא־תִשְׁתּוּ, גַּם כֶּרֶם לֹא תִטָּעוּ,
גַּם־בַּיִת לֹא תִבְנוּ, גַּם זֶרַע לֹא־תִזְרָעוּ"
רַק זֹאת הִיא חֶלְקָתָם, זֹאת מִצְוָתְךָ לָהֶם,
חֶלְקָה לִבְנֵי בָנִים וּלְכָל־דּוֹרוֹתֵיהֶם.
וּזְמַן לַשָּׁוְא יוֹצִיא תַחְבּוּלוֹתָיו עָלֶיהָ,
כְּגַלִּים לִפְנֵי צוּר תִּשָּׁבַרְנָה תַּחְתֶּיהָ:
וּלְעִתּוֹת בַּצָּרָה, וּלְעֵת יִשְׂחַק שִׁמְשָׁם,
תּוֹחֶלֶת, וֶאֱמוּנָה, תִּמְצָא גַם־בָּהּ נַפְשָׁם.

עוּף נוֹדֵד יִשְׂרָאֵל! גַּם־אַתְּ קָרָאתָ,
חַג לַה' הַיּוֹם, זָלוּתָךְ תֶּשִׁי:
מַה־זֶּה קָדְקֹד נוֹפֵל הַיּוֹם נָשָׂאתָ,
תִּפְשׁוֹט בִּגְדֵי שִׁבְיֵךְ, וַתִּלְבַּשׁ מֶשִׁי:
שִׂפְתוֹתֶךְ עַל מִי רִנָּה תַבָּעְנָה,
וּתְפִלּוֹתַיִךְ הֶעָבִים תִּקְרָעְנָה?

פְּרַאנְץ מַשְׁבִּית מִלְחָמוֹת לִקְצֵה הָאָרֶץ!
עַל־מִי עֵינֵי תֵבֵל, בִּלְתִּי עָלֶיךָ?
פְּרַאנְץ, תִּפְאֶרֶת כִּסֵּא! פְּרַאנְץ, גּוֹדֵר פָּרֶץ!
נֶהְדָּרִי מִכָּל־יוֹם יוֹם הֻלַּדְתֶּךָ.
אָב, שׁוֹפֵט, שַׂר־שָׁלוֹם בּוֹ יֻלַּד־לָנוּ,
נַחַת, שַׁלְוָה, בּוֹ לִבְנֵי־שֵׁת נִתָּנוּ.

אִם בֶּטַח אִכָּרִים נִירָם יָנִירוּ,
אִם בֶּטַח הָרוֹעִים יִרְעוּ עֶדְרָמוּ,
אִם בֶּטַח חָרוּצִים חֵילָם יַעֲשִׁירוּ,
אִם בֶּטַח אָמָּנִים יִשְׂאוּ שִׁבְרָמוּ:
אֶל־מִי בִּלְתִּי לְשִׁמְךָ תוֹדָה יִתֵּנוּ?
אַיֵּה אֵפוֹא הַיּוֹם נָעִים מִמֶּנּוּ?

אִם תּוֹרַת אֵל, תּוֹרַת אָדָם נָשָׁקוּ,
תַּחַת אֹהֶל אֶחָד אַחִים יִשְׁכּוֹנוּ;
אִם יִשְׁרֵי־לֵב מִדַּרְכֵיהֶם יִנָּקוּ,
בִּמְסִלּוֹתָם מַעְגְּלֵיהֶם יִכּוֹנוּ:
אֶל־מִי בִּלְתִּי לְשִׁמְךָ תוֹדָה יִתֵּנוּ?
אַיֵּה אֵפוֹא הַיּוֹם נָעִים מִמֶּנּוּ?

12. Februar.

מַה־זֶּה כִּי מִכָּל־יוֹם הַיּוֹם יוֹפִיעַ
הַשַּׁחַר הַפָּרוּס עַל גִּבְעוֹתֵינוּ·
וַיִּבְרַח עָב עָנָן מֵעַל רָקִיעַ·
וַיָּנָס רוּחַ עַז מֵעַל הָרֵינוּ·
כִּמְבַשֵּׂר כִּי רַק שֶׁמֶשׁ בַּשָּׁמַיִם,
תִּמְשׁוֹל הַיּוֹם· תַּגִּיהַּ שִׁבְעָתַיִם?

מַה־זֶּה הַיָּם כִּי מִשְׁבָּרָיו יַרְגִּיעוּ·
וַיָּנַח מִזַּעְפּוֹ· וַיִּפְתַּח פִּיהוּ·
אֶל כָּל־בַּעַל קַשְׂקֶשֶׂת רֹן יָרִיעוּ?
מַה־זֶּה כִּי גַם־צִיִּים נֵסֵם יַגְבִּיהוּ·
וּכְעֵת חוֹף מַבָּטָם תַּחַז עֵינָמוֹ·
אַחַר סַעַר סוּפָה, כֵּן רִנָּתָמוֹ?

מַה־זֶּה קוֹל וּתְרוּעַת אַנְשֵׁי מִלְחֶמֶת?
אֵין זֶה קוֹל יוֹם לַקְּרָב חִישׁ יִתְאַזָּרוּ;
אֵין זֶה רַעַשׁ מָגֵן, חֶרֶב נוֹקֶמֶת;
כִּי קוֹל כִּתְשׁוּעָה הוּא, וּכְיוֹם גָּבָרוּ;
וּכְיוֹם אֶל שַׂר־צָבָא בְּזֶה יוֹבִילוּ,
וּכְיוֹם חַלֵּק שָׁלָל, כָּכָה יָגִילוּ·

טְרִיאֶסְט הַהֲלָלָה! מַה־לָּךְ כִּי כָכָה
יְשִׂישׂוּ יַעַלְזוּן כָּל־כְּנַעֲנָיִךְ·
וּרְכֻלָּתֵךְ רַבָּה הַיּוֹם שָׁכָכָה,
לִשְׁמִיעַ רַק גִּילֵךְ קוֹל כִּנּוֹרָיִךְ?
מַה־זֶּה עַמִּים כָּךְ יַחַד הִתְחַבָּרוּ·
אִישׁ לֵאלֹהָיו יִפְנוּ, יוֹדוּ, יֶעְתָּרוּ?

עוף

מִזְמוֹר לְתוֹדָה

ביום בוא בק"ק טריאסט לרועה צ"ק

כמוהר"ר

אברהם חי קולוניא

Cavaliere dell' i. r. ordine della corona ferrea.

שְׂאִי טְרִיאֶסְטְ לִבֵּךְ, עֵינֵךְ, כַּפַּיִךְ,
אֱלֵי חִכִּית אֵלָיו וַיַּעַזְרֵךְ;
וְעֵקֶב בִּטְחוֹנֵךְ בָּאֵל עוֹשָׂיִךְ,
רְאִי מִמַּרְחַקִּים שָׁלַח מוֹרֵךְ.

קְחִי אֵפוֹא תֻּפַּיִךְ וּנְקָבָיִךְ,
וְהַרְבִּי שִׁיר וָגִיל, כִּי בָא אוֹרֵךְ!
וְעֵת יוֹפַע הוֹדוֹ בִּרְחוֹבוֹתָיִךְ,
בְּקוֹל הָמוֹן חוֹגֵג קִרְאִי אַבְרֵךְ.

כְּצִי בִּלְתִּי חוֹבֵל רַבַּת תָּעִינוּ,
כְּצֹאן בִּלְתִּי רוֹעֶה; וּבְךָ גַּם יָחַד,
אֲבִיר רוֹעִים, גַּם רַב־חוֹבֵל חָזִינוּ.

וּמֹרַת רוּחַ וּדְאָגָה וָפָחַד,
בְּרוּחַ דַּעַת נֶצַח תַּזְנִיחֶנּוּ,
וְלֹא נוֹדַע כִּי בָאוּ אֶל קִרְבֵּנוּ.

מזהנ"ל.

אִם נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל לֹא עוֹד יִנָּאֲקוּ·
מִהְיוֹת לַעַג וָקֶלֶס אִם יְשֻׁבוּתוּ;
אִם לֹא מֵאֵל, לֹא מֵחֶבְרָה יִרְחָקוּ·
וּבְרִית עִם הָעַמִּים בֶּטַח יִכְרוֹתוּ:
אֶל־מִי בִּלְתִּי לְשִׁמְךָ תוֹדָה יִתֵּנוּ?
אַיֵּה אֵפוֹא הַיּוֹם נָעִים מִמֶּנּוּ?

מִי לֹא יִשָּׂא עֵינָיו, לִבּוֹ שָׁמַיִם,
מַעְתִּיר, שׁוֹפֵךְ שִׂיחוֹ אֶל־צוּר עוֹשֵׂנוּ?
אֵן פֶּה לֹא יִפָּתַח? אָנָה בִּרְכַּיִם
לֹא יִכְרָעוּן הַיּוֹם לִשְׁלוֹם מַלְכֵּנוּ?
כִּי שֵׁבֶט מִישׁוֹר שֵׁבֶט מַלְכוּתֶךָ,
בִּקְצֵה תֵבֵל יַגִּיד גּוֹדֶל טוּבֶךָ.

נִצְרוֹ אֵל חַי! מַמְלִיךְ שָׂרִים שָׁמְרֵהוּ!
יִחְיֶה, וּלְאֻמִּים יַרְגִּיעוּן, יִשְׁלָיוּ!
נִזְרוֹ כַּשֶּׁמֶשׁ לֹא יֶאְסוֹף אוֹרֵהוּ!
נִשְׁרוֹ יָרוּם, עַמִּים תַּחְתָּיו יֶחְסָיוּ!
נִצְרוֹ מִשָּׁרָשָׁיו יִפְרֶה יַצְלִיחַ,
גֶּזַע צַדִּיק כֵּן פֹּארוֹתָיו יַצְמִיחַ!

מוהנ"ל

דרך אמונה׃

נאך שילערס דרייא ווארטע דעם וואהנס

הנה עפלה לא ישרה נפשו בו
וצדיק באמונתו יחיה *)
(חבקוק ב׳ ד׳)

שלשה המה מהבין נפלאו,
בפי הישרים והתמימים,
אך שוא יריעו, אך שוא יקראו.
לא יעזרו ולא ידברו נחומים.
אך ריק והבל.
לבני אדם חבל.
אם לאחוז הצללים ייגעו׃

אם יחשוב כי יבואו ימים.
והיה הטוב והישר לאדון׃ —
הטוב והישר נצח נלחמים,
ולא תרום ידם על הזדון׃
אך אתה תשמידו.
מקרבך תכחידו.
לבלתי יעוז, והיה עליך דמים׃

אם יחשוב כי ההצלחה החונפת.
להולכים בתמים תנתן מתנה׃ —
את עקשי לב היא רודפת.
ולא לישרים הארץ נתנה.
גרים הם בתבל.
בכלותם חיי הבל.
בית אל מות נפשם שואפת׃

אם

---

*) ועיין עוד מה שבארתי התבארים המשכילים בספר מנחה טהורה סוף דברי פונדרנחל.

לנכח החכם האמתי מורי ורבי המובהק

שמואל דוד לוצאטו.

עַל מִזְבַּח תּוּשִׁיָּה עֹנֶג לִזְבּוֹחַ,
זָהָב, תּוֹחֶלֶת כֹּל, אַתָּה זוֹנֵחַ:
מִנִּי קִנְאָה, תַּאֲוָה, כָּבוֹד בָּרוֹחַ,
רַק בַּחָכְמָה תִּדְבַּק, בָּהּ תִּסְתַּפֵּחַ.

אָמְנָם לַשָּׁוְא תַּחַת דַּרְדַּר וָחוֹחַ
שׁוֹשָׁן תִּטְמוֹן, כִּי עוֹד יָפוּץ הָרֵיחַ:
לַשָּׁוְא תַּחַת עָבִים שֶׁמֶשׁ יָשׁוּחַ,
כִּי עוֹד בִּלְבוּשׁ זָהָב יֵצֵא זוֹרֵחַ.

בָּדָד יוֹשֵׁב מִחוּץ, תֶּאְזוֹר מָתְנַיִם,
לֹא עַל תִּפְאֶרֶת שָׁוְא, גֵּאוּת נִתְעָבָה,
כִּי עַל אַהֲבַת עַמְּךָ, אַהֲבָה נִשְׂגָּבָה.

אַךְ אֵל יָרִים קַרְנְךָ, אִישׁ הַבֵּינַיִם!
עַד יִהְיוּ, עֵקֶב עַנְוָתְךָ כִּי רַבָּה,
שִׁמְךָ וּתְהִלָּתְךָ כִּימֵי שָׁמָיִם.

מהנ"ל

כי ידי אותו עשתה .
„ואנכי נפחתי חיים בו" —
אמר ה' — ובדברם כה,
והנה גם האדמה נגשה .

ותשא קולה ותפרוש כפים :
„לי הוא מחיקי הילד גולה!" —
אם כן אפוא לכו ונשאלה —
אמר ה' — את השמים .

השמים אמרו : לכולכם יֶהִי,
באשר לכלכם חלק בו .
הנותן רוח חיים בקרבו,
נשמתו במותו לך תֶּהִי .

אַתְּ אדמה תקחי גויתו,
והיה לך אשר לָקַח לָךְ!
ואַתְּ דאגה על עמלך,
יעבדך עד בוא חליפתו :

עצת השמים היא קמה,
ואדם, זה שמו קראו ;
לדאגה כל ימי צבאו,
לה' במותו, ולאדמה : מהנ"ל .

משלי קונפוציוס *)

משֻׁלָּש הזמן ישעט שעט ;
לאט העתיד יצעד צעד,
כַּחֵץ מקשת ההוה חלף ויעט,
ממקומו העבר לא ימיש לעד .

כל

*) נאך טיללערס שפריכע דעס קאָנפוציוס .

אם יחשוב כי לבינת האדם,
עמקי האמת יֵרָאו ויִגָּלו. —
את צעיפה לא הרימה ידם,
אפס לחשוב ולדמות יוכלו,
אם באֹמֶר ומלה,
את הרוח תכלא,
והוא יעוף ויעל בסערה השמימה!

לכן בן אדם מן המחקר סורה,
והחזק אל תרף מן האמונה!
און לא שמעה ועין לא תשורה,
והיא האמת והיא האמונה,
בחוץ איננה,
שם כסיל יבקשנה,
בקרבך היא, ערוכה בכל ושמורה!

אייזיק בן יעקב.

ילד הדאגה *)

תחת צל תמר,
הדאגה ברעיונות ישבה
ומזימות כה חשבה,
עצבה גולם חמר.

„מה זה רבת מחשבות?"
שאל אותה אל עולם.
ידי טפחה מחמר גולם,
חייהו נא רוכב ערבות!

„כן אעשה יחי יחי!,
„ולי יהיה כל הימים" —
והדאגה פללה בפנים נזעמים:
אֱל ה'-לי הוא, לי יהי!

כי

*) פרייא נאך העררער.

לצעון.

בהיות נער קטן,
צבעון בן אלישה,
כחש בשדים ושטן;
לעג מפיו לא מנע;
גדל ויקח אשה,
אז האמין ויכנע!

אייזיק בן יעקב.

שמח לבי ויגל כבודי, כי הרחיב ה' לידידי, וישימך לאב ולמורה בבית מדרש הרבנים אשר הקימו נדיבים וקצינים ותכן בהון מלאכתך, ואחר בנית ביתך, ובעת הזאת התעלסת באילת אהבים, אי בתורה משתעי קרא, אי בגוה משתעי קרא היו לאחדים, כי בא עתך עת דודים, ותקח לך אשת חן כלה מחמדים, ה"ה הכבודה והצנועה מ' בלהה בת שבע בת הקצין המפואר כמהח"ר רפאל סגרי ולכן לא יכלתי להתאפק ואפתח פי בקול רנה ותודות,

משכיל

שיר ידידות.

לִידִידִי בֶּן דּוֹדִי שִׁיר אָשִׁירָה
לִשְׁמוּאֵל הוּא דָוִד שִׁיר אַחְבִּירָה
וַאֲרַנֵּן אֶת כָּל תֹּקֶף גָּדְלֶךָ:
בַּר לֵבָב רוֹדֵף טוֹב אוֹהֵב רֵעַ,
חָכְמָתְךָ מַעְיָן הַנּוֹבֵעַ
עַל־עָפָר לֹא הִכַּרְתִּי כְּשִׂכְלֶךָ:

אנשי

כל דבר כל שיג ושיח.
פעמי המאחר לא ימהרו;
כל חרוץ כל דָיֵק וצריח,
בעד הבורח לא יעצרו;
יד כל נחש וקסם לא תגיע,
את העומד ממקומו להניע·

אם הארך ימים נפשך חפצה,
בכשרון והשכל לבלות שנותיך;
מפי המאחר תשאל עצה,
ואל תיחל לו במעשיך;
אל תבחר הבורח לרעך,
ולא את העומד לְעֶרְךָ·

מהג"ל.

* * *

טכתמים.

החכמה:

) הון וענג נותנת איננה,
ומה בצע כי נשמענה? —
) היכלת. לחיות בלעדנה·

השכור אל הירח.

מה יתגאה הסהר בהדרת קדש?
מה יתפאר בצאתו ממקומו?
הן הוא מלא אך אחת בחדש,
ואנכי — מדי יום ביומו!

על קבר רופא אליל.

רופא אמן ואיש חרוץ הייתי,
ובאהבת האדם לַמָוֶת נתַתִּי;
הן המה מתו כל הימים חייתי,
ולמען יחיו, אנכי מַתִּי!

כָּל־טוֹבָה כָּל־שִׂמְחָה לְךָ יֶאֱתָה
גַּם בַּחֶלֶד הַזֶּה טוֹב מָצָאתָ
אֵשֶׁת־חֵן הַתּוֹמֶכֶת כָּבוֹד:
שׂוֹשׂ תָּשִׂישׂ עִם אִשְׁתְּךָ כִּפְלַיִם
זֶבֶד טוֹב כִּזְכוּתְךָ שִׁבְעָתַיִם
אֵל שַׁדַּי יִזְבְּדְךָ גַּם זָבוֹד:

בִּבְרִיאוּת, בִּילָדִים, וּבְרוֹב עֹשֶׁר
עַד־שֵׂיבָה תִּשְׁתַּעְשַׁע בְּאֹשֶׁר
כִּרְצוֹנְךָ וּרְצוֹן שׁוֹכֵן עַד:
הֶאָח! נֶפֶשׁ צַדִּיק הִתְפָּאֲרִי
עַל־מַעֲשַׂיִךְ אֵין זֶה רַק הַפְּרִי
כִּי הַקֶּרֶן קַיֶּמֶת לָעַד:

אוהבך הנאמן שחבד״ל.

תפלה לרפואת הקיסר יר״ה תק״פו·

י״י אלהי השמים ואלהי הארץ. אתה עשית השמים וכל צבאם, הארץ וכל אשר עליה, ואתה מחיה את כלם, ובידך נפש כל חי: אתה עשית את האדם בצלמך, מלך ומושל על פני תבל ארץ, לרדות בכל ברואי מטה, לדעת אותך ולתת כבוד לשמך: אתה קשרת לבבות בני איש, להיות לאגדה אחת, להקבץ עמים יחדו, איש את רעהו יעזורו, ומלך אחד יהיה לכלם: אתה הושבת לכסא על ממלכת אֲוֹסְטְרִיאָה את פְּרַאנְץ עבדך, מלך יושב על כסא דין, מלך במשפט יעמיד ארץ, מלך שופט באמת דלים: עֲלָזוּ כל תמימי לב תחת שבט מלכותו, ואוהבי רע יאחזמו רעד: ועתה י״י אלהים, הבט משמים וראה, כל נאמן מרעיתו בכל מקומות ממשלתו, נאנחים ונאנקים, ובמכאוב בשרו יכאב לבמו: יהמו נא רחמיך י״י אלהינו, על הגוים ועל הממלכות, הזועקים לפניך במר נפש, כי רועם ומנהלם, אביהם אשר גדלם, הוכה במכאוב

על

אַנְשֵׁי לֵב וּנְדִיבִים הִתְחַבָּרוּ
וּבְחֻקִּים בֵּית מִדְרָשׁ בָּךְ בָּחָרוּ
לִמְלַמֵּד וּלְמוֹרֶה מֵישָׁרִים:
אַשְׁרֵיהֶם אַשְׁרֵיהֶם תַּלְמִידֶיךָ
כִּי יִמְצְאוּ מִמִּגְדֵי אִמְרוֹתֶיךָ
הַיְקָרִים מִגִּנְזֵי מִסְתָּרִים:

יִזְרַח שֶׁמֶשׁ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר
וִיפִיצוּן קַרְנוֹתָיו זִיו אוֹר יוֹקֶר
אֶל־אַרְבַּעַת קַצְוֵי הָעוֹלָם:
כָּל־רוֹאָיו בּוֹ יְשַׁבְּחֻהוּ יָשִׂישׂוּ
מִטּוּבוֹ כִּי יִשְׂבְּעוּ יַקְדִּישׁוּ
אֶת שֵׁם אֵל בּוֹרֵא כֹל הַנֶּעְלָם:

כִּי יִתֵּן עַל רֹאשְׁךָ הַכֶּתֶר
כִּי תִדְרוֹשׁ בָּרַבִּים בִּשְׂפַת יֶתֶר
וּתְבָאֵר מִצְפּוּנֵי הַמִּקְרָא:
עַל תֵּבֵל אָז יִזְרַח גַּם שִׁמְשְׁךָ
גַּם הוּא יָפִיץ זִיו אוֹר חָכְמָתְךָ
כִּי תָאִיר עֵין רַבִּים בַּתּוֹרָה:

מַה־תִּרְבֶּה שִׂמְחָתָם עַד אֵין עֵרֶךְ
כִּי לִקְנוֹת חַיֵּי עַד תּוֹרֵם דֶּרֶךְ
תַּשְׂכִּילֵם בְּדֵעוֹת בְּמִדּוֹת:
וּלְהָבִין בַּמִּקְרָא לָשׂוּם שֶׂכֶל
עַד יָשׁוּבוּ אֶל אֵל בִּלְתִּי נֶכֶל
גַּם אֵלֶיךָ יַגִּידוּ תוֹדוֹת:

ראנדעגג יום א׳ י״ז בתמוז ש׳ ת״ק״פ״ה לפ״ק

*) אל אלהי השמים, מנחם ירושלים, אדון הנפשות, ומטיב קשות,
יוצר את האדם מטיט ורפש, ויפח באפיו חיים ונפש,
השליט במטה ובמעל, ממית ומחיה מוריד שאול ויעל,
הוא ינחם בנחמות עליון, במהרה תוך אבלי ציון,
את מורי כמ״ר שמואל חיים לולי, ויסיר ממנו כל חולי,
יצו אתו את הברכה, לארך ימים ושנות חיים ככה,
ויתערן תמיד במרעה שמן, וכן יהי רצון אמן אמן׃

א

ראיתי בשדה צמח צומח,
פרח וציץ בצבע רקמתים·
כצבע הים, וכקשת השמים,
כל ראהו ישמח, מראה וריח·

ב

במעט רגע, צללי הערב נטו,
הנה פנה יופיו, אין לו תפארת
לא יֵעָשה עוד איש בו, עד ראש עטרת
כי יופיו גם ריחו, כלמו שתו·

ג

אכן לא היה כל, אל־מאוס סחי,
כי עוד זרעו נותן, פעם לזריע,
פרחו יטיב יום יום, כרבית נטוע.
על כן לא נבל, כי אם נצח יחי·

ש״ח.

---

*) השיר הזה ושלאחריו הם ראשית בכורי נער משכיל בן חכם עזרה גבה, מילידי טריאסט, למד לפנים לפני הכו״ל ועתה לומד בישיבה
נעיר קאלאסרוואר.

על משכבו: זכור נא י"י את אשר התהלך לפניך באמת ובלבב שלם, והטוב בעיניך עשה: אל תֶּמַח חסדיו, אל תשכח כל צדקותיו, ואל ימעט לפניך כל התלאה אשר מצאתהו בדרך מצותיך: בהשתפך רוח עִוְעִים בקרב עמים רבים, לְאֻמִּים כשאון מים כבירים ישאון, הפרו תורות חלפו חק, ותרעש הארץ ותחול: והוא בך בטח ולא בוש, וישם נפשו בכפו, ויעמוד בפרץ, ויתן שלום בארץ: זכור חסדו עם בית יעקב, אשר גמלם כרחמיו, ויאמר אך עמי המה: זכור עינו הפקוחה, ואזנו הַקַּשֶּׁבֶת, וידו הפרושה, אל העשוק ואל הדוון, לעני ולגר:

חמול עליו י"י אלהים, חמול עלינו. חמול על ארצך: חסד ואמת ינצרו מלך. ימים על ימי מלך תוסיף: שלח מרפא לכל מכאוביו, וארוכתו מהרה תצמח. השיבה לנו ששון ישעו, וברפואתו רפא לבנו. תהפוך מספדנו למחול, תאזרנו שמחה, ונזמרך כבוד: י"י הושיעה המלך, יעננו ביום קראנו:

שד"ל

רעיון לאשה אלמנה ושכולה מבנים.

חַרְבְּךָ מָוֶת! לֹא תַפְחִידֵנִי;
נָעַמְתָּ לִי מְאֹד, עוֹד תְּשַׂמְּחֵנִי!
הֲלֹא תוֹלִיכֵנִי לְאִישִׁי, בָּנַי וּבְנוֹתַי:
שָׁמָּה אָגִילָה כִּי הֵם סְבִיבוֹתַי,
רַק פֹּה בְּתֵבֵל גַּלְמוּדָה הִנֵּנִי;
הָבָה נָא מָוֶת! שְׁלוֹף חַרְבְּךָ וּמוֹתְתֵנִי! —

מרדכי בן דוד סטרעליסקער מבראָדי.

השמחה והעצב.

צָבָא לִימֵי אֱנוֹשׁ וְלִשְׁנוֹתָיו קֵצֶב,
גַּם לְכָל מִפְעָלָיו עִתִּים נִמְדָּדוּ:
עֵת לְכָל שִׂמְחָה עֵת לְכָל עֶצֶב
— אַךְ זֶה בְּעֵקֶב זֹאת אָחוּז וְלֹא יִתְפָּרֵדוּ! —

הנ"ל

ראנדעגג יום ג' כ"ד טבת תקפ"ז לפ"ק.

אל איש אשר לצוארי רביד, כמהר"ר **שמואל דוד**!
אל ידידי כנפשי, תפארתי ועטרת ראשי, שלום!

אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני, אשמרה לפי מחסום, ולא כתבתי לך עד הנה, כי לא תפנה אל דברי רהב; אבל אחרי שמעי, כי פתח מות חדרו, קשתו דרך להפיל גבור. [איזה הוא גבור הכובש את יצרו] לעבור ישר דרך; אז אמרתי אל נפשי: מה לך נדהמת! עורי למה תישני! הן איש שלומך אשר בטחת בו, המעטרני חסד ורחמים, המשביע בטוב עדיך, שוכב כעת על ערש דוי נושק מכאבו דכא ושפל רוח! השכחת כל תגמולוהי? אם לא תשפוך שיחך אל ה' למען ינחם מאשר דבר לעשות לו? קראי בגרון אל תחשוכי, כשופר קוליך הרימי! גל אל ה' יפלטהו יצילהו כי חפץ בו! ויהי כשמעה בדברים האלה, ותקם בעוד לילה, ותצעק אל ה' צעקה ומרה, ותיליל ותבך ותתחנן לו ותאמר; שאלתי ובקשתי מלפניך המלך למנוע משחית ומגפה מן האיש השומע לקולך ההולך בדרך טובה מעודו עד היום הזה השם ישר דרכו המהלך על כנפי צדק השואב מים חיים ממקור באר, באר מים נוזלים, מעין אשר לא יכזבו מימיו להשקות במו את צאן מרעיתו, וינחם כתום לבבו להדריכם בדרך ישרה, הזורע זרע אמת ויקצור מאה שערים, השוקל לחם בלא כסף (לחמה של תורה) לתת אל רעבים, נפשם בהם תתעטף, להשביעם ולרוותם; התתן ביד מבקשי נפשו איש אשר כאלה לו? בורא ניב שפתים! שלום שלום לרחוק! אל נא תשימהו כמטרה לחצי מות, חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים! ומי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן? מות; — מות? פיך פתחת בחכמה? גם חכמים תמית, יחד כסיל ובער יאבדו? השקט ושמע! שוב מדרכך והשב שבות אהלי תם! עודה מדברת עמו וסריסי המלך הגיעו, ויגידו לה כדברים האלה לאמור: השקיטי מיגונך, מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה, כי יש שכר לפעולתך, כי קם ממטתו, האיש אשר את מבקשת בטובתו. ויתהלך בחוץ על משענתו! אז תשיר נפשי את השירה הזאת לה' ותאמר.

אל אל רחום חנון, אני אשירה,
כי איש נבון חכם, הציל ממות,
לא הראה לו השאול גם גיא צלמות:
על כן לשיר אל יה, שחר אעירה.

אדך

ד

מה טוב בן האדם, מֵצִיץ וָפרח?
עודו בָחור יהיה, כפרח היער,
עת זקנתו לא יצא מן השער,
מִכָּר יָסוּף ריחו, לא עוד טוב יָרַח ·

ה

אכן נפשו תמיד, תתעדן עדן,
לא תבול, כי תחתָּהּ זרע עָזְבָה:
היא למקום המנוחה, עתה שוב שבה
ולהתענג מִקֵּדמה, אל גן עדן ·

ו

סורי! אל תתאבל על מות הורך,
כי לנצח לְחיות, הלך לו עתה;
ידעתי, כי בדרכיו, תלך אתה,
ייטב גם אל הורך, ייטב אליך ·

ז

אנכי אתפלל, אל שוכן ערץ ·
יַרבה ימיך, לך, כבוד ועושר
יוסיף. יתן לעד חיים ואושר
עד כי תזקין, תהיה גבור בארץ ·

ח

האל גורש גוים מירושלים ·
הבונה עיר ציון מחרבותיה,
המנחם עיר שלם מצרותיה:
בֵּיתך יבנה, וירחמך כפלים ·

אֲני המדבר וכל זה כוסף
עבדך המוכן לעבדך הק׳ אהרן יוסף

2.

קול תמרורים   עד אן תרים
כבני תורים   בלתי מחיה ?
האם נאוה   לך המדוה
אם לך ינוה   קול הבכיה ?
בנוה נכון   אמך תשכון
כי לה מכון   צל כנפי יה.
למה נכנע   תהיה ונע
מה תמנע   מהנחם ?

3.

האם יֵצֶר *)   אל היוצר
כי יֵחָצֵר **)   עת החציר ?
האם יכאב   עת כוהב
טהור מֻצהב   ימלל חציר ?
האם יירא   על בכורה
אם נאגרה   עת הבציר ?
למה נכנע   תהיה ונע
מה תמנע   מהנחם ?

4.

הן בשלומים   ***) שִׁבְעַת ימים
אל למרומים   אותה קרא,
בלתי עִצבון   בלתי דאבון

לתת

---

*) Una libertà poetica, ch' è tanto più perdonabile, quanto meno gli antichi se ne guardavano.

**) Derivando questo חציר dall' arabo خَضَر che significa mare, si può adoperarlo anche nel נפעל.

***) Feminino di שֶׁבַע in caso construtto. propriamente שְׁבַעַת.

אדון העולמים רוכב שמים!
יוצר אדם מטיט. מחול. ורפש.
ולתוך אפו נפח חיים ונפש.
קונה הכל בורא יבשה. מים!

חיים תן אל דוד איש אוהב צדק.
כי מימיו גם לחמו הם תורתך.
כי אתה מגנו. מחסהו צלך.
אל הרוסת גופו עשה נא בדק!

כה שלה נפשי וכה ידבר פי תמיד תהלתך: ועתה מעבדי אל תניסני, באגרותך לכבדני, וששון ישעך ותפארתך להשמיעני, כחפץ תלמידך, הנושק כפות ידיך,
הק' אי"ר

דברי ניחומים.

לאיש יקר רוח ונבון דבר. המתחולל בצער. וצועק במר נפשו על כי לוקחה אמו הצדקת אשת חיל וכו'. בהיותה בת ע"ו שנים מאת אוהבו וריעו א"ד בהיותו בעיר קארלסרוהע.

1.

עד אן תבכה — איש הנכאה
ובלב נדכה — תזיל דמעה?
עד אן בילל — עוד תתגולל
יומם ולילל — על הרעה?
האם לעד — קודר תצעד
ותאבל עד — אין הרגעה?
למה נכנע — תהיה ונע
מה תמנע — מהנחם?

איין וואָרט דעס טראָסטעס אן E. N.

1.

זאהסט דוא יע דען לאנדמאן טרויערן;
 וועןַ דער ווינטער זיך גענאהט?
הערטעסט איהן נאָך יע בעדויערן
 דיא דער ערד פערטרויטע זאאט?

2.

וואָרום איזט ער, ווען דיא זאָננע;
 ווען דעס זאָממערס שענע צייט
זיך ענטפערנט, דיא צייט דער וואָננע:
 וואָרום זעלבסט אלסדאן ערפרייט!

3.

ווען דיא שוואלב דען אבשיעד שווירעט
 אונד אין פערנע לאנדע ציהט,
ווען דער שפערלינג טרויריג אירעט
 וויל קיין גרעזכען איהם מעהר בליהט;

4.

וואָרום לעכעלט ער ווען ברויזענר
 עאָלס דיענער מעכטיג וועהען?
ווען ניכט מעהר פאָן פיעלען טויזענר
 בלומען איינע שפור צו זעהען,

5.

ווען פערלאסען אללער קרעפטע
 וועלקענד זינקעט דיא נאטור?
ווען פערדאָררט אָהנ' אללע זעפטע
 טרוירענד ליעגט דיא שענסטע פלור?

לתת חשבון לפני צורה ·
הן תמצא חן לפני סוכן
כי תבחן כי טוב סחרה ;
למה נכנע תהיה ונע
מה תמנע מהנחם ?

5.

יבכה יאבל איש הנבל
עת כי יובל תוך כור ברזל ;
יזעק אבלה הוגה עולה
יין תרעלה עת כי גוזל ,
בבכי יימס ויהי מרמס
עושה חמס אוהב גזל :
למה נכנע תהיה ונע
מה תמנע מהנחם ?

6.

הנחם נא כראשונה
התם הנה ושבע רצון ,
אל אל תהגה כי אם יגה
אף הוא יגהה מכל אסון ,
אליו תחל עד כי יחל
לבנות החיל לאסוף הצאן :
לא עוד נכנע תהיה ונע
לא תמנע מהנחם :

12.

דאָרטען ערשט, יענזייטס דעס קיהלען
גראבעס, בליהט דער פֿריהלינג שעהן,
דאָרט איזט וואהרע לוסט צו פֿיהלען
דאָרט אין יענען הימעלסהעהן.

13.

דאָרט זינד דעס נעזעטען פֿריכטע
דאָרט דער מיהע זיסער לאָהן,
אן דעס עווגען קלאָרען ליכטע,
אן דער גאָטטהייט האָהען טהראָן.

14.

אונד דוא וואָללטעסט, פֿריינד, נאָך טרויערן
וויל דיא זענג' דער צייט גענאהט?
אונד דוא וואָללטעסט עס בעדויערן
דאס צור ערנט' געריייפט דיא זאאט?

מזהנ"ל

הבטחון *).

חֲזַק נָא לְיוֹם מָר אַל תִּבְכֶּה נְכֵה רוּחַ!
אַל תֹּאמַר נִגְזַרְתִּי כְּבוֹא הַשֶּׁבֶר,
אַל תֹּאמַר נוֹאָשׁ אָבַד כָּל שֶׂבֶר,
עוֹד תְּשׁוּעַ יְהִי לִבְּךָ בָּטוּחַ!

מַה יָּפָה בָּעֵמֶק זֹאת הַחֲבַצֶּלֶת!
הֵן בִּימֵי הַחוֹרֶף כְּלָה נוֹבֶלֶת.

גם

*) נעתק מלשון רוסית משירי חאראסקאָוו.

6.

ווען אין דיכטען ווייסען קליידע
טיעף דיא ערדע זיך געהיללט ?
ווען דער פליכטיגע באך דער ווידע
נור מיט אייז אונד שנעע געפיללט ?

7.

האפנונג איזטס דיא איהן בעלעבעט ;
דיא צום דולדען שטערקעט איהן ;
האפנונג דיא אין יעדעם לעבעט ,
יענע הימעלטרעסטערין .

8.

האפנונג צום ערנייטען יאהרע ,
דאז נאך שענער ווערדען זאלל ,
דאס ער דעסען באלד געוואהרע
דעם ערפלעהטען זעגענס פאלל .

9.

האפנונג דאס ער זיינעס פלייסעס
רייכליך ווערדע באלד בעלאהנט ,
וייל ער פריכטע זיינעס שווייסעס
צו געניסען שטעטס געוואהנט .

10.

דרום פערטרויט ער מוטטער ערדע
זיין מיט מיה ערווארבנעס אן ,
זיכער דאס איהם צעהנפאך ווערדע
דאז געגעבנע צוגעטהאן .

11.

איזט דיא צייט דעס מענשענלעבענס
ניכט איין רויהער ווינטער נור ?
איך דיא ערנט האפט מאן פערגעבענס
אונד דעס לאהנס איזט קיינע שפור .

אמרי בינה.

א) אֶבֶן צְלוּלָה בִּתְהוֹם, סוֹד נִגְלָה לְאִישׁ חָכָם,
עֵץ קַל הוּא עַל פְּנֵי הַמַּיִם אִם לִכְסִיל יִוָּדֵעַ׃

ב) מוּסָר וָלֶקַח מַתַּת הוֹרִים,
וּמֵיְיָ לֵב וְשֵׂכֶל טוֹב.

ג) יֵשׁ חֲכָמִים וְרַב מַשְׂכִּילִים,
וְאוֹצָר יָקָר בַּעַל נֶפֶשׁ.

ד) מְשׁוֹךְ זֶרַע־הַחָכְמָה לֹא רַבִּים יֶחְפָּצוּ,
אַךְ שְׂאֵת אֲלוּמוֹתֶיהָ כֻּלָּם יְבַקְשׁוּ.

ה) לְקוֹל פַּטִּישׁ וְרַעַשׁ אוֹפָן תְּצַלֶּנָה אָזְנַיִם,
וּלְקוֹל אֵשֶׁת מְדְיָנִים תִּרְגַּז גַּם נָפֶשׁ.

ו) עָנִי תוֹעֶה מִדֶּרֶךְ הַשֵּׂכֶל,
כָּל מַעֲשָׂיו מַכְאוֹבִים לְאִישׁ חַסְרוֹ.

ז) זוֹרוּ פְּתָאִים מֵרֶחֶם,
וַחֲכָמִים אַחִים מִבָּטֶן.

ח) יֵשׁ מְבַקֵּשׁ רֵעִים לְהִתְרוֹעֵעַ,
וְלוֹ בְּמִסְתָּרִים אוֹהֲבִים רַבִּים׃

ט) מְזָרֶה מֶלַח עַל מַכָּה טְרִיָּה,
מַשְׁקֶה חוֹמֶץ לְנֶפֶשׁ צְמֵאָה:
וּמוֹכִיחַ רֵעֵהוּ בְּיוֹם אֵידוֹ.

גַּם נַחַל זֶה הַיַּרְהוּ שׁוֹטֵף בְּשָׁאוֹן,
הֲיָדַעְתָּ כִּי הָיָה אָז קֶרַח וְקִפָּאוֹן? —

אַךְ בָּא הָעֵת, הָאָבִיב הִגִּיעַ,
אוֹר הַשֶּׁמֶשׁ עֲלֵיהֶם הוֹפִיעַ,
וְהַחֲבַצֶּלֶת כְּמֵאָז חֶמְדַּת עֵינָיִם,
אַף לְזוֹרוּם כְּקֶדֶם שָׁבוּ הַמָּיִם.

זֶה מְעַט, נְשִׂיאִים הַחֲרֹשֶׁת הִקְדִּירוּ,
שָׁמַעְתָּ רַעַם, חָזִיתָ בְּרָקִים;
שׁוּר עַתָּה! הִנֵּה טָהֲרוּ הַשְּׁחָקִים,
קַרְנֵי הַשֶּׁמֶשׁ כְּמִשְׁנֶה יַזְהִירוּ.

אַךְ זֶה חוֹק נִצָּב תַּחַת הַשָּׁמָיִם,
לַכֹּל חֲלִיפוֹת לַכֹּל קֵץ וְקֶצֶב,
בְּעֶרֶב יָלִין בְּכִי כְּאֵב וָעֶצֶב:
וּבַבּוֹקֶר רִנָּה גִּילַת־כִּפְלָיִם.

לָכֵן מְחֵה דִּמְעָה אַל תִּבְכֶּה נְכֵה רוּחַ!
קַוֵּה נָא יָמִים קַוֵּה גַּם שָׁנִים.
עוֹד תְּוֹשַׁע יְהִי לִבְּךָ בָּטוּחַ,
עוֹד תִּשְׂבַּע בְּעִתְּךָ שְׂמָחוֹת וַעֲדָנִים.

ברוך טשאצקיס
תלוילקה.

דַהֲבַצֶּלֶת וְהַשּׁוֹשָׁן כְּבַר נָבֵלוּ,
הַמְּחוֹלוֹת תַּמּוּ פְּנֵי בְתוּלוֹת נָפָלוּ.
לֹא תִתְעַנְּגְנָה עוֹד שָׁם בֵּין הַשִּׂיחִים,
דוּדָאִים מֵתוּ לֹא יִתְּנוּ עוֹד רֵיחַ,
בֵּין שְׁדֵיהֶן בְּנֹעַם לְנֹגַהּ הַיָּרֵחַ,
לֹא יָלִינוּ עֵת הָעַרְבַּיִם מְפִיחִים. —

מְשׁוֹרְרֵי יְעָרוֹת עַתָּה הַלְאָה יָסָּעוּ,
לְחַיָּה נִקְבָּצִים דַּרְכָּם לֹא יֶחֱטָאוּ,
עוֹד מְעַט אֶרֶץ הַמָּה וְשָׁרָב בָּרָחוּ,
שָׁם יִפָּרְדוּ בָּחוּר וּבְתוּלָה,
תָּאֳרָם חָשַׁךְ רְאֵה וְלִבָּתָם מָה אֻמְלָלָה!
כִּי מֵהִתְעַלֵּס בָּאֳהָבִים נִדָּחוּ. —

הַשֶּׁמֶשׁ תִּתְכַּס בְּאֵבֶל מַסְוֵה חֲשֵׁכָה,
אַךְ לְמִצְעַר תּוֹרֶה קַרְנָהּ לְאֶרֶץ מְלֵחָה,
בְּחוּצוֹת פְּנֵי עָקֹב וּבָעִיר שְׁאִיָּה וְשַׁמָּה,
אֵין נֹגַהּ לְיָרֵחַ עֲרָפֶל הֶחְלִיתוֹ,
אָבַד יְקָרוֹ וְהָיָה חשֶׁךְ תְּמוּרָתוֹ,
גַּם הַכּוֹכָבִים חָשְׁכוּ זֶה כָּמָּה.

אַף בְּרִי הַשְׁרַת מַיִם בְּעָבִים יַטְרִיחַ,
הָרוּחַ יִתְגּוֹרֵר בְּרֹגֶז יָפִיחַ,
בֵּין הַשִּׂיחִים הֶגֶה אֵבֶל בַּיַּעַר,
לֵב הַהֵלֶךְ מַר פַּלָּצוּת תֹּאחֲזֵהוּ,
הֶרְדָה בַּיַּעַר הַצִּפּוֹר יַעַזְבֵהוּ,
וְכָל נֶפֶשׁ חַי בָּאָרֶץ יִשְׂעַר שַׂעַר.

י) מַה תִּרְגַּז חָכָם עַל אִישׁ אֱוִיל
אִם יֵקַל בְּעֵינָיו עֶרְכְּךָ?

יא) הֵן לֹא יֵדַע כִּי חָכַמְתָּ,
וּמַה יָּבִין לְכַבְּדֶךָ?

יב) אַל תִּשְׂנָא אִישׁ אוֹהֵב נַפְשׁוֹ,
כִּי זֶה כָּל אָדָם׃

יג) מִכָּל שׂוֹנֵא שְׂנָא אִישׁ לָשׁוֹן,
הוֹלֵךְ רָכִיל אַל יִדְבַּק בָּךְ׃

יד) כִּי בְאַחַת דִּבֵּר אוֹיִבְךָ וּבַסָּתֶר;
וְזֶה יְחַסֶּרְךָ שֵׁנִית בְּפָנֶיךָ׃

טו) יֵשׁ תִּקְוָה לְאָדָם בְּעוֹד נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ,
וְתוֹחַלְתּוֹ לֹא תֶחְדָּל׃

טז) עַל־כֵּן יֵאָמֵר: קוֹרֵא לְדַל אוֹבֵד
וּלְהוֹלֵךְ לָמוּת מֵת, אֱוִיל יֵחָשֵׁב׃

הנ"ל

הַבָּצִיר

יָבְשׁוּ טַרְפֵּי עֵץ מֵרוּחַ נָדְדוּ,
עַרְפִלֵּי חשֶׁךְ בְּרִפְיוֹן אַרְצָה יָרֵדוּ,
הָאֲדָמָה תִּקּוּ מָטָר אֻמְלַל כָּל שָׁרֶץ,
מֵעֲדֵי רִנָּה תַּמּוּ עֵת שָׂשׂוֹן אָיִן,
הַקַּיִץ חָלַף, אִתּוֹ כָּל מַחְמַד עָיִן,
נוֹתֵן עֲבוּר לְאָדָם וּבְרָכָה לָאָרֶץ׃

רַגְלֵי הָעִתָּה מַהֵר נִדָּחִים׃
וְהָעוֹבְרוֹת עַל מַעְבָּן תִּסְכַּנָּה׃

לִמְרוּצָה לֹא תִדְפּוֹק הַנַּהֲלָאָה׃
הַנִּמְהֶרֶת לֹא תַעֲמוֹד לִפְקוּדָתֶךָ׃
הָעוֹמֶדֶת לֹא תְמַהֵר מִפַּחַד רָעָה׃
כִּי שְׁלָשְׁתָּן אֹזֶן בַּל תַּטֶּינָה לִשְׁוְעָתֶךָ׃

לְכָה אִיעָצְךָ לֶכֶת דֶּרֶךְ סְלוּלָה
כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ עַל הָאֲדָמָה׃
שְׁאַל פִּי הַהֹלֶכֶת עֵצָה וְתַחְבּוּלָה׃
אַךְ יְהָבְךָ עָלֶיהָ בַּל תַּשְׁלוֹכָה׃
אֶת הָעוֹמֶדֶת בַּל תְּתָעֵב בְּיַד רָמָה׃
וּבְאַהֲבַת הַנִּמְהֶרֶת נַפְשְׁךָ בַּל תִּשְׂמוֹחָה׃

אהבת אשה

אשה אחת מאוד אהובה׃
קראה נפשה עזובה
בבוא בעלה עד שערי מות׃
ותלבש אבל יגון ועצבת׃
ותקרא׃ הה איך שבת מני שבת׃
לו יקחני תמורו מלאך המות׃

ויבא

וַתֹּאכַל הַבְּהֵמָה וְסוּסִים וּפְרָדִים, —
וּבְכֵן הַשִּׂמְחָה יַעֲבָרָה בִּפְרִי מְגָדִים? —
מִמְּתָקֵי חֵךְ וְלָשׁוֹן אַיִן וְאֵין רְנָנָה?
אִם זִמְרַת הַיַּעַר תֵּאָלֵם בְּאַחַת,
תֵּהָפֵךְ לֵב הָאָדָם נַפְשׁוֹ צֹרַחַת,
הַתֵּבֵל זְקֵנָה הָיְתָה כְּאַלְמָנָה?

הֵן הַסְּתָו בָּא עַתָּה אֹהֵב שָׁלוֹם בַּיִת,
יַמְתִּיק לְחִכֵּנוּ פְּרִי עֵנָב וָזַיִת,
בְּמוֹשָׁב שְׁתִילֵי יָרָק וְגֶפֶן פּוֹרִיָּה, —
אִתָּם בִּנְעִימוֹת נִתְעַלְּסָה בָּאֳהָבִים,
בְּשַׁעֲשׁוּעִים וְחֶדְוָה פָּנֵינוּ לֶהָבִים,
עַל בִּרְכַּת אֲדֹנָי וְטוּבוֹ כְּלֵב תּוּשִׁיָּה,

אֲבָל חֶסְרוֹן הַקַּיִץ יְמַלֵּא לֵב תָּמִים,
כִּי הַמְּנוּחָה תְּשַׂמַּח פָּנִים נִזְעָמִים,
וּלְבַב שָׂמֵחַ אֶבֶן יֵיטִיב גֵּהָה,
בְּהַשְׁקֵט וָבֶטַח נֶהֱגֶת בְּסֵפֶר תּוֹרָה,
עַל הָאָח בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה בַּמְּנוֹרָה,
וְעֹז אֱלֹהִים נִלְבַּשׁ תַּחַת רוּחַ כֵּהָה.

פוזנא . . . . דוד קאוו.

אל האדם *)

לַזְּמַן שְׁלֹשָׁה דְרָכִים,
הַבָּאוֹת לְאַט תֵּלַכְנָה,

רגלי

(* Nach Schiller.

„לָכֵן אֶכְתּוֹב לָהּ סֵפֶר כְּרִיתוּת, כַּאֲשֶׁר עַל פִּי הַתּוֹרָה
„צֻוֵּיתִי." — *)
כֹּה דִבֶּר הָאִישׁ בְּלֵב עָצֵב. וְעֵינֵי הָעֲלוּבָה נָזְלוּ
פַּלְגֵי מַיִם.
„גַּא תְּנִי פוּגָה לְדִמְעָתֵךְ — אָמַר הַבַּעַל — הֲלֹא
נִדְכֵּתִי!
„אָמְנָם הֲיָרִיב אֱנוֹשׁ עִם אֵל? צָדְקוּ דַרְכֵי יוֹשֵׁב
„בַּשָּׁמַיִם!
„שׁוּבִי בֵּית אָבִיךְ שָׁלוֹם! וּמֵאוֹצַר סְגֻלּוֹתַי לְפָנַיִךְ פָּתוּחַ,
„הַיָּקָר כַּחֲפָצִים קְחִי לָךְ, בֵּיתֵךְ בְּרָכָה אוֹתוֹ לְהָנִיחַ" —
כְּדַבְּרוֹ רֶתֶת אֲחָזָה הָאִשָּׁה, מָרַת נֶפֶשׁ וַעֲצוּבַת רוּחַ.
וַתּוֹחִיל אֶל מַעֲנֵה בֶּן יוֹחָאִי, מַה זֶּה בֵּינָם יוֹכִיחַ.
וְהוּא פָּתַח פִּיהוּ וַיֹּאמֶר בְּנַחַת: „שׁוֹמֵר מִצְוֹת הַתּוֹרָה!
„הֲלֹא תִזְכּוֹר יוֹם הִלּוּלָךְ, יוֹם הִתְקַשֶּׁרְךָ עִם אֵשֶׁת
„בְּרִיתֶךָ,
„זֶבַח מִשְׁפָּחָה הָיָה, יוֹם מִשְׁתֶּה וְשִׂמְחָה שָׂשׂוֹן וְאוֹרָה,
„כָּאֵלֶּה תַּעֲשֶׂה לְיוֹם שִׁלּוּחֶיהָ, טְבוֹחַ טֶבַח וְהָכֵן סְעוּדָה
בֵּיתֶךָ" —
וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם מִשָּׁם. הַבַּעַל שָׁב בֵּיתוֹ בְּנֶפֶשׁ שׁוֹמֵחַת,
וְהָאִשָּׁה בְּרוּחַ תִּקְוָה לְיוֹם הַמּוֹעֵד, תּוֹחֶלֶת מְמֻשָּׁכָה,
כִּי בְלִבָּהּ שָׁמְרָה עֲצַת יוֹחָאִי, דִּבְרֵי הֶחָכָם בְּנָחַת.
לְיוֹם הַכֶּסֶא עָשׂוּ מִשְׁתֶּה גָדוֹל, יוֹם רִנָּה וּבְרָכָה,
עָרוּךְ הַשֻּׁלְחָן עִם מִגְדָּנוֹת, וּשְׁנֵיהֶם בְּרֹאשׁ הַקְּרוּאִים.
יָשְׁבוּ טוּבֵי לֵב. הַכּוֹס הָלַךְ סָבִיב סָבִיב בְּשִׁיר רִנָּתָם,

דאגה

*) ביבמות ס"ד ע"א נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה אינו רשאי לבטל. ובגמרא שם דף ס"ד נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה יוציא וכו' והכי לדבר מקץ עשר שנים וכו' (בראשית ט"ז) ועיין בהרא"ש שם.

ויבא המלאך — ותתחלחל האשה —
לא לנפשי קראתיך ענתה המבישה,
נא אל תהיה לי למחתה,
אפס — להשוכב שם במטה. —

הנ"ל.

ציון קבר

בנפש בריא, חפצתי היות בריא,
ולקחתי סמי מרקחת, וירדתי שחת.

הנ"ל.

אהבת אשת נעורים *).

אִישׁ צִידוֹנִי, תַּם וְיָשָׁר מְשַׂמֵּחַ אֱלֹהִים וַאֲנָשִׁים,
בָּא עִם אִשְׁתּוֹ לִפְנֵי בֶּן יוֹחָאִי וַיֹּאמֶר: „רַבִּי שְׁמָעֵנִי!
„זֶה עֶשֶׂר שָׁנִים גַּרְתִּי עִם אִשְׁתִּי, חַכְמַת הַנָּשִׁים,
„נַפְשִׁי תִדְבַּק בָּהּ כְּבְיוֹם אַפִּרְיוֹן. אַיֶּלֶת אֲהָבִים מַחְמַד עֵינַי,
„רוּחָהּ נֶאֱמֶנֶת לִי, וְקֶשֶׁר אַמִּיץ מַחֲזִיק בְּרִית שְׁלוֹמֵנוּ.
„הוֹן וְעֹשֶׁר בְּבֵיתִי, לֹא חָסֵר דָּבָר, רַק אַחַת נֶעְדָּרָה,
„אֱלֹהִים מָנַע מֶנָּה פְּרִי הַבֶּטֶן, חָדֵל יְסוֹד אֲשֶׁר יְמִינֵנוּ,
„מִצְוֹת אֱלֹהַי נָטַרְתִּי תָמִיד, פְּקוּדָתוֹ רוּחִי כְּאָז שָׁמָרָה,
„לכן

---

*) הספור הזה הובא במדרש רבה שיר השירים פסיקתא נגילה.

קִנָה תַחַת שִׁיר

בבוא השמועה לא טובה ·

כי גוע היחיד בדורו, הרב הגאון. המפורסם, אבי המורים וראש הרבנים במדינת מעהרן וישב על כס הוראה בקהל עדת ישראל, ניקאָלסבורג יע״א, הצדיק והעניו כבוד מוה״רר מרדכי בנעט זצ״ל, בעיר קארלסבאד, בחדש אב שנת תקפ״טל ·

1.

מִגֵּיא צַלְמָוֶת עָלָה הַכּוֹרֵת, בָּא קֶרֶץ,
אֶל עֵמֶק הַבְּכָאִים, יְפֵה נוֹף מְשׂוֹשׂ הָאָרֶץ.
שָׁם מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה יִשְׁאֲבוּ מַיִם בְּשָׂשׂוֹן,
לְקוּחֵי מָוֶת יַבְרִיא יַחֲלִים מְקוֹר הַחַיִּים,
לֵב גֵּהָה יֵיטִיב פָּנִים מִשְׁעַן מַיִם,
גֶּבֶר אֵין אֱיָל, יָשׁוּב רַב כֹּחַ, כָּאַלּוֹן חָסוֹן ·

2.

הָאַכְזָר קָרָא בַּחֲמָתוֹ כְּאֵשׁ מִתְלַקַּחַת,
„הֲיְגֹרַשׁ חֳלִי מִגֵּו, בְּמֵי תְהוֹם רוֹבֶצֶת מִתַּחַת?
„הֲיִחְיֶה גָּבֶר, וְאָשִׁיבָה חַרְבִּי נְדוֹנָה?
„לֹא! יֵאָסֵף אֱנוֹשׁ! לֹא יַאֲרִיכוּ יָמָיו עַל אַדְמָתוֹ!
„אָרִיק חַרְבִּי, לֹא תַעֲמוֹד לְאָדָם חָכְמָתוֹ!
„יֵבוֹשׁוּ הָרוֹפְאִים מֵחָכְמָתָם בַּחוּץ תָּרֹנָּה!

3.

בְּזַעְפּוֹ חָזָה שִׁבְעַת יָמִים, צַדִּיק הוֹלֵךְ לְתֻמָּתוֹ,
מָרְדְּכַי רְצוּי לְאֶחָיו, פָּנָיו תָּאִיר חָכְמָתוֹ

מוֹרֶה

דאגה ועצב שכחו כלם, שמחים בסבאם סבואים,
במחול מרקדים, נעים ושכורים ביום חתונתם,
עד שהבעל במסבו הלום יין והכר, נרדם נם שנת׳
האורחים יצאו׳ ותצו האשה לשפחותיה אודותיו,
ותנשאנה אותו בית אביה. שם אלי חדר מטתו,
עליה שכב ישן, ומתוקה תנומתו בנעם חלומותיו,
בחצי הלילה הקיץ, השתאה וקרא: העודני חולם
חלום?

„נפעמתי! מה היה לי? אין זה ביתי וחדר משכבי,
„אשתי! מי זרה ערב לבבו לטלטלני? מי הביאני
„הלום?" —

ותען לו אשתו במתק לשונה, „אישי! זה בית אבי!
„זכור עמדנו לפני המורה, נא אל תשכח אמרי פיך!
„הלא כה דברך: „בחרי לך היקר בחפצי אוצרי,
„קחיהו לך והניחיהו בברכה שמה בשובך בית אביך".
„הלא אתה, דודי! היקר מכל חפצים, אתה תפארתי
„והדרי,
„ההטיב חרה לך, כי מאוצרך לקחתי יקר תפארת
„חמדתו?" —

חן הביעו שפתיה, מנשיקות פיה את לחייו נושקת־
האהבה עזה בתענוגים, הציתה בקרבו אש תשוקתו־
לימים הקיפו — האשה ילד שעשועים חובקת.

יהודה בן — יונה לבית ייטלש.

אמרות טהורות

המשך בכורי העתים שנת תק"צ זייטע 173.

41.

הַכּוּר יָסִיר בְּדִילֵי כֶּסֶף,
הָרוּחַ תְּטַהֵר עֲנָנֵי שַׁחַק,
וְהַצֶּלַע יִצְרֹף לֵב הָאָדָם.

42.

הַמַּגִּיד תְּהִלָּתְךָ לֹא לְךָ יָאֲתָה,
כְּעֹלֶה מוּמְךָ אֲשֶׁר אֵין בָּךְ.

43.

כַּעַס הָאֱוִיל בְּמִבְטָא שְׂפָתָיו,
וְרֹגֶז נְבוֹן לֵב בְּמַעֲשָׂיו.

44.

רַבָּה נִקְמָתְךָ מִמְּשַׂנְאֲךָ,
שִׁבְרוֹן לִבּוֹ בְּיוֹם טוֹבָתְךָ.

45.

שְׁנַיִם שַׁלִּיטִים בַּחֲזָקָה, הַחֶרֶב וְהָעֵט,
וְהַחֶרֶב נִכְנַע לִפְנֵי הָעֵט.

46.

הַמּוֹרֶה יְאַלֶּפְךָ חָכְמָה וָדַעַת,
וְעֵצָה תִּקְנֶה בְּרָב־נִסְיוֹנוֹת.

מוֹרֶה דֵעָה מֵבִין שְׁמוּעָה, פְּאֵר דוֹרֵהוּ: *)
לֵב חָכָם יַשְׂכִּיל פִּיהוּ, יַבִּיעַ לֶקַח,
שִׂפְתוֹתָיו נוֹטְפוֹת מֹר מִדְּבָרָיו יֵין רֶקַח —
עָלֵיהוּ שָׁלַף חַרְבּוֹ — גָּדַע חוּט חַיֵּיהוּ.

4.

שׁוֹפֵךְ דַּם נָקִי! שִׂנְאָתְךָ תִּטּוֹר לָנֶצַח.
רַבָּה נִקְמָתְךָ, בְּעַצְמוֹת כֻּלָּם שִׁלַּח רֶצַח,
דִּמְעָה עַל לְחָיֵי אִישִׁים הֶהָלְכוּא לְאוֹרוֹ,
תַּלְמִידָיו יְקוֹנְנוּ: מֵאַיִן יָבוֹא לָנוּ עֵזֶר?
לַהֲקַת הַמּוֹרִים יִסְפְּדוּ: הָהּ! הוּסַר הַנֵּזֶר,
וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ: כָּבָה נֵר דּוֹרוֹ!

פראג שנת כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך לפ"ק
מהנ"ל,

אמרות

---

*) נודע בשערים עוצם בקיאותו בש"ס ופוסקים ושכלו הזך בתורת הספרה היוצרת ופשטא האמתי. ועוד שמעתי רבים אומרים: היה בקי בספרי התכונה, מורה נבוכים. כוזרי ובעל עקרים ובעל עקדה וחובות הלבבות עד אשר ידע אותם לנקוט בשפתים מלה במלה, והלך בעקבותם לבאר המקראות ומאמרי התלמוד והמדרשים בדרך החקירה העיונית גם בספר הזוהר ושאר ספרי הקבלה עשר ידות לו. וכן הוגד לי מאיש דובר אמונים, ידידי החכם השלם המדקדק ר' יהודה בן זאב ז"ל שפעם אחד בא לבקר בהיכל הרב הגאון זצ"ל, ומצא אותו בקי בספרי דקדוק לשון עברי, ואת חבורו ת"לע ידע מראשיתו ועד סופו, וכל כלליו היו במלואיו על לשונו כי כן עצום זכרונו. יקר החזיון הזה בדורותינו, שהתורה החכמה ודקדוק הלשון תהיינה לאחדים ביד העומד לשרת בקודש. והיראה והענוה כליל תפארת לדקיותיו ומדותיו. אשרי הדור שלו ככה! וראוי לדור לקונן על העדר הזה כי על צדיק כמותו אמרו רז"ל (מגילה דף ט"ו) **צדיק אבד, צדיק לדורו אבד, משל לאדם שאבדה ממנו מרגלית, והיא לא אבדה אלא לבעלה.** והדבר פשוט שכונו בזה לאמורות ענין כלל מצד שהוא עומד ונאמר זה על המיתה שאין העדר ואבדון לו, השולך מאבדת למנוחות, שאננות מבטחות, שובע שמחות, נפשו תושבע לאורות, אלא המאבדה לדורו. ואין תקום ליתר דברי מהרש"א ז"ל. דייק מדכתיב אבד ולא נאבד דרשינן וכו' כי באמת לפי שהוא בצ"ק עומד לא יאבד בזין נפילת מאמו וכן יפקד ממקומו במקרה.

זוֹרֵעַ וְקוֹצֵר שָׂדֵהוּ וּמְאַלֵּם אֲלוּמֶּיהָ,
כָּכָה יוֹם וָיוֹם עָמֵל בְּלִי חֹק וּבְאַפּוֹ זֵעָה,
לֹא נָח מֵעֲבוֹדָתוֹ וְלֹא מָצָא מַרְגֵּעָה,
וַיְהִי כְּחֹם הַיּוֹם בִּמְלֹאת חִצְנוֹ קְצִיר הַקָּמָה,
רָאָה פִּתְאוֹם אִישׁ לָבוּשׁ מְעִיל עוֹלֶה מֵאֲדָמָה,
וַיִּקְרָא: מַה לְּךָ פֹּה, לָמָּה עָזַבְתָּ מְקוֹמֶךָ?
מִי אַתָּה, אִישׁ נוֹרָא מַרְאֶךָ וּמַה שְּׁמֶךָ?
וַיַּעַן הַלָּז: אֲנִי שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל.
לִשְׁאָלְךָ בָּאתִי, מַה לְּךָ יְגִיעַת בָּשָׂר מִשְּׁאֵל?
מַדּוּעַ עוֹד בְּזֵעַת פָּנֶיךָ תַּעֲבוֹד שָׂדְךָ;
לָמָּה לֹא יָנוּחוּ וְלֹא יִשְׁבְּתוּ יָדֶיךָ?

מִ י שָׁ אֵ ל.

אִם שְׁלֹמֹה הִנְּךָ, הֲלֹא לַעֲבוֹדָה עוֹרַרְתָּנִי!
לֵךְ אֶל נְמָלָה וַחֲכַם דְּרָכֶיהָ, לִמַּדְתָּנִי.

שְׁ לֹ מֹ ה:

אָמְנָם מְשָׁלַי מִן הַנְּמָלָה בְּלִבְּךָ נָעַרְתָּ,
רַק אֶפֶס קְצֵהוּ וְלֹא כֻלּוֹ לַעֲשׂוֹת שָׁמַרְתָּ
לַחְכְמָה בְּקַיִץ תָּכִין, וּבְפִתְיוֹ תִּמְצָא מְנוֹחַ
וְאַתָּה בִּימֵיךָ דָּבְאֲךָ עָיֵף וִיגַע כֹּחַ.

מהנ"ל.

47.

לֹא הַכֵּילַי אֲדוֹן הָעֹשֶׁר,
אֲבָל הָעֹשֶׁר אֲדוֹן הַכֵּילַי׃

48.

יָרֵחַ יָקָר הוֹלֵךְ אַחֲרֵי עָבְרוֹ הֶעָנָן,
נְכֵא רוּחַ יוֹסִיף כֹּחַ בְּסוּר מִמֶּנּוּ עֹצֶב׃

49.

עוֹשֶׂה טוֹב עֵקֶב גְּמוּל תּוֹדָה,
זוֹרֵעַ שִׁקְלֵי זָהָב בְּחֶלְקַת הַשָּׂדֶה׃

50.

הָאוֹהֵב נִבְחָר לִי מִכֹּל הוֹן,
וְהַשּׂוֹנֵא טוֹב לִי וּמוֹעִיל
הָאוֹהֵב יוֹדִיעֵנִי כֹּחַ מַעֲשַׂי
וּמִשּׂוֹנְאַי אֶתְבּוֹנֵן כְּדַת מַה לַּעֲשׂוֹת׃

(השאר לשנה הבאה אי״ה)

מהנ״ל.

הַמַּחֲזֶה *)

כִּזְרוֹחַ הַשֶּׁמֶשׁ וְאֵין נִסְתָּר מֵחַמָּתוֹ,
יָצָא מִישָׁאֵל הַזָּקֵן לְשַׂדֵּד אַדְמָתוֹ,
פּוֹלֵחַ בָּאָרֶץ וּמְשַׁוֶּה פְּנֵי תְלָמֶיהָ,

זורע

---

*) משל נעתק ממשלי לעססינג ורשום בכתב ספרי בני הנעורים כק השני׃

מֶרְחַקֵּי תֵבֵל יִסְחַר,
וּבָאֳנִיּוֹת יוֹרֵד יַמִּים:

וְהַסּוֹחֵר, בִּמְנַת גּוֹרָלֵהוּ
כֹּל יִשְׂמַח שָׂמוֹחַ:
וְאַךְ בְּחֵבֶל רֵעֵהוּ,
יְדַמֶּה לִמְצוֹא מָנוֹחַ;

רַע בְּעֵינָיו עֲמָלוֹ,
וְרוּחוֹ אַךְ סָרָה;
מִתְעַצֵּב תָּמִיד בְּגוֹרָלוֹ,
וְנַפְשׁוֹ עָלָיו מָרָה: —

הַיּוֹשֵׁב שֶׁקֶט וְשַׁאֲנָן,
תַּחַת גַּפְנוֹ וּתְאֵנָתוֹ,
מִתְעָרֶה כְּאֶזְרַח רַעֲנָן,
בֶּטַח בְּצֵל מְעוֹנָתוֹ;

יִכְאַב עָלָיו לְבָבוֹ,
וְנַפְשׁוֹ אַךְ נֶאֱנַחַת;
כִּי בְאַחַת מַצָּבוֹ,
וְחַיָּיו בְּאֵין נַחַת;

וִיקַנֵּא בְּאִישׁ מִלְחָמָה,
הַלּוֹחֵם בִּתְשׁוּקָה בוֹעֶרֶת,
בִּשְׂדֵי קֶטֶל שַׁמָּה,
לִקְנוֹת שֵׁם תִּפְאֶרֶת:

יצר לב האדם.

וראיתי אני את כל עמל וכל כשרון המעשה כי היא קנאת איש מרעהו גם זה הבל ורעות רוח (קהלת ד. ד.)

מְנִי שִׂים בְּנֵי אָדָם;
דַּרְכָּם כֶּסֶל לָמוֹ:
הַחֵבֶל אֲשֶׁר בְּיָדָם,
כֹּל יַחְפּוֹץ לְבָמוֹ. —

אִישׁ אִישׁ יִבֶז נַחֲלָתוֹ,
מִשַּׁדַּי לוֹ נִתָּנָה:
אַךְ יִכְסוֹף בְּאַוָּתוֹ,
מְנַת רֵעוֹ לְמָנָה:

* * *

הַמִּתְבּוֹדֵד בְּסֵתֶר אָהֳלוֹ,
בְּצֵל הַחָכְמָה וְהַדַּעַת,
בְּמַקְהֵלוֹת יְבוֹרַךְ פָּעֳלוֹ,
וְחָכְמָתוֹ בָּאָרֶץ נוֹדַעַת;

נַפְשׁוֹ עוֹד לֹא תָנוּחַ
בְּטוּב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ.
רוּחוֹ עָלָיו תָּשׁוּחַ,
וּלְזֵבֶד אַחֵר תַּאֲוָתוֹ;

הוּא כְּסוֹחֵר יִתְחַר,
בְּעוֹבֵר אַרְצוֹת עַמִּים,

מרחקי

„הוא שָׁלוֹם יִתְלוֹנֵן
„בְּצֵל נִטְעֵי נַעֲמָנִים;

„וַאֲנִי עֵץ־יָבֵשׁ הִנֵּנִי,
„כָּלוּ שְׁנוֹתַי בַּאֲנָחָה:
„אַב לְבָנִים מִי יִתְּנֵנִי
„אָז בְּגוֹרָלִי אֶשְׂמְחָה!"

אַךְ אָזְנִי שׁוֹמַעַת,
אַב הַבָּנִים יַצְרִיחַ:
„נַפְשִׁי בְּיָגוֹן שׂוֹבַעַת
„וּבַל אוֹכַל הַצְלִיחַ:

„מָה רַבּוּ דַאֲגוֹתַי
„לְטוֹב בָּנַי וְהַצְלָחָתָם!
„וּמָה עָצְמוּ צָרוֹתַי
„אִם אֶרְאֶה בְּרָעָתָם!

„עֲרִירִי לוּ הָיִיתִי,
„אָז אֲנָחָה לֹא יָדַעְתִּי;
„כָּל צָרָה בָּזִיתִי,
„וְאַךְ שִׂמְחָה שָׂבָעְתִּי!"

כֵּן אִישׁ אִישׁ בְּחֶלְקֵהוּ,
יָשִׂים מוּם וְדוֹפִי;
וְאַךְ מְנַת רֵעֵהוּ,
בְּעֵינוֹ כְּלִילַת יוֹפִי! —

וְאִם גַּם יֵרֵד קֶבֶר
אִם יִפּוֹל שָׁם בְּרֶצַח; —
אַיֵּה אֵיפוֹא גֶּבֶר,
חָיֹה יִחְיֶה נֶצַח? —

וַהֲלֹא יִוָּדַע בַּמִּלְחֶמֶת
בְּרֶגַע אוֹ בְשָׁנִים;
אִם יְמִינוֹ רוֹמֶמֶת,
אוֹ יְשָׁרֵשׁ מֵחַיִּים! —

וְנֶפֶשׁ זֶה — מִשְׁתּוֹחַחַת:
„מָה חֶלְקִי בַּעֲמָלִי
„אִם בְּיַרְכָּתֵי שַׁחַת
„נָפַל חֶבְלִי וְגוֹרָלִי?

„מַה נְּעִימִים הַחַיִּים
„לְאִישׁ שָׁלֵו בִּמְעוֹנָתוֹ!
„יִתְעַנֵּג בְּנַחֲלַת שָׁמַיִם
„וְאֵין מַחֲרִיד מְנוּחָתוֹ! —

„לֹא יַחֲרִידֵהוּ סָאוֹן
„כְּלֵי מַפֵּץ וָזָעַם;
„יִשְׂחַק לְקוֹל שָׁאוֹן
„לְרַעַשׁ כִּידוֹן וָרָעַם!"

הוֹלֵךְ עֲרִירִי מְקוֹנֵן:
„מְאוּשָּׁר אַב הַבָּנִים!

„הוּא

חֵלֶק אֱלוֹהַּ׳ נַחֲלָתוֹ׳
כְּאַחֶרֶת כַּל יַחֲלִיפֶנָּה׃ —

הֲיָפֵר קְצַר עֵינַיִם
אֱנוֹשׁ קָרוּץ מֵחוֹמֶר׳
עֲצַת אֵל שָׁמַיִם
בְּחָכְמָתוֹ גָּזַר אֹמֶר? —

לָכֵן אִישׁ תְּבוּנָה!
כַּלְכֵּל כְּטוֹב מַהֲלָךְ;
שָׂא בִּבְלִי תְלוּנָה׳
מְנַת כּוֹס גּוֹרָלֶךָ!

נַפְשְׁךָ תִּשְׂבַּע שָׂבוֹעַ
בִּמְנַת חֶלְקָהּ לְמַדַּי;
וְתִתְעַנֵּג בְּנַחַת וּמַרְגּוֹעַ׳
עַל נוֹעַם מַתְּנַת שַׁדַּי!

וֶאֱזָר חַיִל׳ גֶּבֶר!
לְכָל מִקְרֶה וָפֶגַע
וּבְבוֹאֶךָ פִּיד וָשֶׁבֶר׳
בַּל תִּזְעַף אַף רֶגַע;

כִּי בּוֹרֵא שָׁמַיִם וָאָרֶץ
מִפְּעָלָיו אַךְ בִּתְבוּנָה
מִיָּדוֹ חַיִּים וָקֶרֶץ
וְכָל מַעֲשֵׂהוּ בֶּאֱמוּנָה; —

כִּי בִבְנֵי אָדָם,
תְּשׁוּקָה רָעָה שְׁתוּלָה:
בְּכָל מַצָּבָם וּמַעֲמָדָם
לְכֻתָּם אַךְ אֻמְלָלָה;

אוּלָם לוּ כָל פִּגְעֵיהֶם,
לְמָקוֹם אֶחָד יִצְבָּרוּ,
לְמַעַן הָמִיר מִקְרֵיהֶם,
כַּאֲשֶׁר הֵם יִבְחָרוּ;

אוֹ אָז מַה יֶּחְפָּרוּ! —
כִּי גַם בְּחֶבְלֵמוֹ,
לְנַפְשָׁם עַתָּה בָּרוּ,
בַּל תֶּחְדַּל תַּאֲוָתֵמוֹ.

וְרַק אֶל נַחֲלָתָם,
מֵאָז בְּחֶלְקָם נָפְלָה,
תְּהִי עַתָּה תְּשׁוּקָתָם
תַּחַת כֹּה בָּחֲלָה! —

כִּי מֵעֵת אָדָם יוּלָד,
מֵעֵת צֵאתוֹ לְתֵבֵל,
אָז יוֹצֵר הַחֶלֶד,
יַפִּילוֹ נַחֲלָה בְּחֶבֶל:

לְפִי טִבְעוֹ וּתְכוּנָתוֹ,
אֱלֹהִים לוֹ יִתְּנֶנָּה;

חלק

אַךְ פֶּן רָעָה תִקְרֶךָ
יָרֹא תִירָא מִשְׁנֵהוּ!

אִם הֵיטַבְתָּ אָרְחֶךָ,
לְבָבְךָ כַּל יָרִים;
פֹּה לֹא תִקַּח שְׂכָרֶךָ
תַּחַת צְדָקָה וּמֵישָׁרִים. —

יַעַן צְדָקָה וּמַשְׂטֵמָה
פֹּה יַחַד נֶאֱחָדוּ,
רֵעִים נֶאֱמָנִים הֵמָּה,
לְעוֹלָם לֹא נִפְרָדוּ;

עַד הָעֵת הַמּוּעָדָה
שָׁם בַּתֵּבֵל הַמְאוּשָּׁרָה;
שָׁם יָנוּחוּ מֵעֲבוֹדָה,
עוֹבְרֵי אֶרֶץ צָרָה!

לָכֵן אִישׁ אוֹרֵחַ!
שְׂבַע שְׂמָחוֹת הַתֵּבֵל;
לִבְּךָ יִהְיֶה שָׂמֵחַ,
בַּאֲשֶׁר נָפַל לְךָ לְחֶבֶל!

אַךְ זְכוֹר, בַּחֶלֶד
הַצְלָחַת שָׁוְא וָהֶבֶל;
וְרַק לְעָמָל יוּלָּד,
הָאָדָם פֹּה בַּתֵּבֵל! —

מרדכי בן־דוד סטרעליסקער.

הסוס

לָכֵן אַשְׁרֵי הַבּוֹטֵחַ,
בְּאֵל רוֹכֵב שָׁמָיִם!
הוּא גֶּבֶר צוֹלֵחַ
וְגִיל יָגִיל בַּחַיִּים. — —

בראָדי תשעה עשר יום לירח עשתי עשר התק"ן לפ"ק.

מרדכי בן־דוד סטרעליסקער.

תעודת האדם *).

שָׁוְא גַּם הֶבֶל,
הַצְלָחָה בַּחֶלֶד;
הָאָדָם בַּתֵּבֵל,
רַק לְעָמָל יוּלָד!

לַמְיַשְּׁרִים אָרְחוֹתָם
אֵין מָנוֹס בַּחַיִּים;
כִּי רַק לְמַעַן נַסּוֹתָם
עָשָׂם אֵל שָׁמַיִם:

אַל תִּבְטַח פֹּה בַּחַיִּים
בְּעוֹשֶׁר הוֹן וָחָיִל,
כִּי יַעֲשׂוּ לָהֶם כְּנָפָיִם
כְּמוֹ חֶזְיוֹנֵי לָיִל:

שָׂמוֹחַ יִשְׂמַח לִבְּךָ
רֶגַע בְּאָשְׁרֵהוּ;

אך

*) Nach Kotzebue.

שירים

הסוס והחמור.

סוס אחד אשר הלביש צוארו רעמה
רעש כארבה חצץ הוד נחרו אימה,
בכח שש עליו תרנה אשפה ברב חשק,
התגאה על מתגו ורוכבו בזיו נשק,
ומרעש ורוגז גמא ארץ ויגוף רגלו ברגבים;
ויקרב אליו חמור ופניו פני להבים,
ויאמר: „מי יסלח לפשעי כי אחטא כמהו?
„כל היום אלך מבלי לגוף באבני בהו!"
ויחר אף הסוס ויגער בארך האזנים:
„קטון אתה מלחטוא כמוני! — חתום השפתים!" *)

ישכר בער שלעזינגער.

*) דוא ביכט פיר מייגען פעהלער צו קליין! —

מודעה.

החכם הנודע לתהלה ר' שמואל דוד לוצאטו שלח לי הספר **אוהב גר**, והוא ביאור יקר ונחמד על **תרגום אונקלוס**, ובקש ממני להדפיסו גם בספר **בכורי העתים**. אך מפני גודל כמותו לא יכולתי למלא רצון מחברו הנכבד, ולמען לא יחסר לבני ישורון ספר מועיל כזה, הדפסתיהו לבדו, וכל איש משכיל ומבין יתענג בקראו בתוכו. הספר הזה נמצא בחנותי אשר לי פה וויען הבירה.

גם מבלעדי זאת מכתבים רבים יקירי הערך הגיעו לידי להעלותם על ספר ביכורי העתים, וגם באלה חפצתי להיותם כמוסים עמדי עד הוציא לאור הב"ע לשנת תקצ"ב, אכן למען לא אמנע טוב מהמשתוקקים לאמרי בינה, לכן גזרתי אומר שגם הב"ע לשנת תקצ"ב ייוסף כעת, ובקרב ימים יצא לאור להפיק דעת ותבונה.

אנטאן עדלער פאן שמיד.

הקף הענינים אשר באו בבכ"הע לשנת תקצ"א.